

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eski Türk Dili Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

FERHAT ŞİRİN
(GRAMER İNCELEME-METİN-TRANSKRİPSİYON)

AILIAIKEBAN AIERKEN
(ALİEKBER ERKİN)

2501091169

Tez Danışmanı:
Prof.Dr. Ayşe Gül SERTKAYA

İstanbul 2012

İSTANBUL
2012
T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : Ailiakaban AİERKEN Numarası : 2501091169
Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. Ayşe Gül SERTKAYA
Eski Türk Dili Bilim Dalı
Tez Savunma Tarihi : 20.07.2012 Tez Savunma Saati : 15:00
Tez Başlığı : "Ferhat Şirin (Grammer İnceleme-Metin-Transkripsiyon)".

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Ayşe Gül SERTKAYA		Kabul
2- Doç. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU		Kabul
3-Yrd. Doç. Dr. Özcan TABAKLAR		KABUL
4- Yrd. Doç. Dr. Feryal KORKMAZ		KABUL
5- Yrd. Doç. Dr. Murat ELMALI		KABUL

ÖZ

“Ferhat Şirin, Gramer İnceleme, Metin, Transkripsiyon” isimli çalışma Giriş, Gramer İnceleme, Sonuç, Metin ve Transkripsiyon olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Uygur adı, Uygur Türklerinin tarihi, Uygur Özerk Bölgesi, Uygur Türklerinin nüfusu, Uygur Türkçesi, Uygur Türklerinin Edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir.

Gramer İnceleme bölümünde, Uygur Türkçesinin gramer özellikleri yer almaktadır. “Ferhat Şirin” adlı eserin dil özellikleri metinden örneklerle Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak tespit edilmiştir.

Sonuç bölümünde, “Ferhat Şirin” adlı eserin incelenmesi sonucu ortaya çıkan neticeler verilmektedir.

Metin bölümünde Molla Sıdık Yarkendî’nin “Ferhat Şirin” adlı eserinin asıl metni verilmiş ve Yeni Uygur alfabesindeki asıl metinden Lâtin asıllı Türk Transkripsiyon alfabesine çevrilmiştir. Eserde, Hotan prensi Ferhat ile Ermeni prensesi Şirin arasındaki aşk hikâyesi çok güzel bir edebi dille anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uygur, Uygur Türkçesi, Ses bilgisi, Şekil bilgisi.

ABSTRACT

The study called “ ‘Ferhat Şirin’, Study, Text, Transcription” is formed from four section which are introduction, study, consequence, text and transcription.

At the introduction section, the information was given about the name of Uyghur, the history of Uyghur, Uyghur Autonomous Regions, the population of Uyghur Turks, Uyghur Turkish, the literature of Uyghur Turks.

At the study section, the grammar features of Uyghur Turkish takes part. The language features of the work called “Ferhat Şirin” was determined comparing to Turkey Turkish with the examples from the text.

At the consequence section, the result of that investigation of the work of “Ferhat Şirin”.

At the text section, the work called “Ferhat Şirin” of Molla Sıdık Yarkendî was translated from New Uyghur alphabet into the Latin origin Turkish transcription alphabet. At the work, it was mentioned about the love story of Hotan prince Ferhat and Armenian princess Şirin.

Key words: Uyghur, Uyghur Turkish, voice information, shape information.

ÖN SÖZ

Hazırladığım tez “Nesri Mirza Muhammet Hüseyin Beg”adlı eserin Şincan Müzesi’nde bulunan 0013 No’lu el yazmasına göre Şincan Halk Yayınevi Tarafınca yayınlanan kitabı esas alarak hazırlanmıştır.

Sayın hocam Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya’nın göstermesiyle başlatılan tez 2011, 2012 olmak üzere toplam iki sene devam etmiştir. Sınıf arkadaşım ve eşim Mahbube Aziz’e buyurulan “Seddi İskenderi” teziyle beraber “Nesri Mirza Muhammet Hüseyin Beg” adlı eserin iki büyük kısmını bitirmiş bulunmaktayız.

İki senelik müşakkatli çalışma sonucu “Ferhat Şirin” ve “Seddi İskenderi” adlı iki büyük eserin Çağdaş Uygurca metninin transkripsiyonu bitmiş durumdadır.

Çalışmamın her safhasında değerli mesailerini harcayarak yol göstericilik yapan, ilgisini, desteğini ve yardımlarını esirgemeyen, tezimi hazırlarken karşılaştığım her türlü zorlukların üstesinden gelmemi sağlayan değerli danışman Hocalarım Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Ayşe Gül Sertkaya, Yard. Doç. Dr. Özcan Tabaklar, Yard. Doç. Dr. Feryal Korkmaz’a teşekkürlerimi borç bilirim.

AILIAIKEBAN.AIERKEN

(Aliekber ERKİN)

İstanbul, Haziran 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	x ii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.YENİ UYGURLR VE FERHAD İLE ŞİRİN	
1.1. UYGUR ADI.....	3
1.2. UYGUR TÜRKLERİNİN TARİHİ.....	4
1.3. UYGUR ÖZERK BÖLGESİ.....	6
1.4. UYGUR TÜRKÇESİ.....	8
1.4. UYGUR TÜRKÇESİ ALFABESİ.....	9
1.5. ESER HAKKINDA.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİL İNCELEMESİ

2.1. SES BİLGİSİ	14
2.1.1. Ünlüler:	14
2.1.2. Ünsüzler.....	15
2.2. İMLA ÖZELLİKLERİ.....	17
2.2.1. Ünlülerin Yazımı.....	17
2.2.2. Ünsüzlerin Yazımı.....	19
2.2.3. Yazı İşaretlerinin Kullanılışı.....	20
2.2.4. Eklerin Yazımı.....	20
2.2.5. Kelimelerin Birleşik Yazımı.....	20
2.3. SES ÖZELLİKLERİ.....	21
2.3.1. Ünlüler.....	21
2.3.1.1. Ünlü Uyumu.....	21
2.3.1.2. Ünlü Değişmesi.....	22
2.3.1.3. Ünlü Düşmesi.....	22
2.3.1.4. Ünlü Türemesi.....	23
2.3.2. Ünsüzler.....	23
2.3.2.1. Ünsüz Düşmesi.....	23
2.3.2.2. Ünsüz Değişmesi.....	23
2.3.2.3. Ünsüz Sedasızlaşması.....	24
2.3.2.4. Ünsüz İkizleşmesi.....	24
2.4. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	25

2.4.1. İsimler- Çekim Ekleri.....	25
2.4.1.1 Çokluk Eki.....	25
2.4.1.2. İyelik Ekleri.....	25
2.4.1.3. Aitlik Eki.....	26
2.4.1.4. Hal Ekleri.....	26
2.4.1.4.1. Nominatif.....	26
2.4.1.4.2. Genitif.....	26
2.4.1.4.3. Akuzatif.....	27
2.4.1.4.4. Datif.....	27
2.4.1.4.5. Lokatif.....	28
2.4.1.4.6. Ablatif.....	28
2.4.1.4.7. Ekvatif.....	28
2.4.1.4.8. Direktif.....	29
2.4.1.5. Soru Eki mu.....	29
2.4.2. Sıfatlar.....	29
2.4.2.1. Niteleme Sıfatlar.....	29
2.4.2.2. Belirtme Sıfatları.....	30
2.4.2.2.1. İşaret Sıfatları.....	30
2.4.2.2.2. Sayı sıfatları.....	30
2.4.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	30
2.4.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	30

2.4.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	30
2.4.2.4. Soru Sıfatları.....	32
2.4.3. Zamirler.....	32
2.4.3.1. Şahıs Zamirleri.....	32
2.4.3.2. Belirsizlik Zamirleri.....	33
2.4.3.3. Dönüşlülük Zamiri.....	34
2.4.4. Soru Sözlere.....	35
2.4.5. Zarflar.....	35
2.4.5.1. Yer Zarfları.....	35
2.4.5.2. Zaman Zarfları....	36
2.4.5.3. Nitelik Tarz Zarfları.....	36
2.4.5.4. Nicelik Tarz Zarfları.....	36
2.4.6. Edatlar.....	36
2.4.6.1. Çekim Edatları.....	36
2.4.6.2. Bağlama Edatları.....	37
2.4.6.3. Karşılaştırma Edatları.....	37
2.4.6.4. Kuvvetlendirme Edatları.....	37
2.4.6.5. Ünleme Edatları.....	37
2.4.7. Fiil Çekimi.....	38
2.4.7.1. Basit Çekimi	38
2.4.7.1.1. Haber Kipleri.....	38

2.4.7.1.1.1. Geniş Zaman.....	38
2.4.7.1.1.2. Şimdiki Zaman.....	39
2.4.7.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman.....	39
2.4.7.1.1.4. Rivayet Edilen Geçmiş Zaman.....	39
2.4.7.1.1.5. Gelecek Zaman.....	40
2.4.7.1.2. Dilek Kipleri.....	40
2.4.7.1.2.1. Şart.....	40
2.4.7.1.2.2. İstek.....	41
2.4.7.1.2.3. Gerekliklik.....	41
2.4.7.1.2.4. Emir.....	41
2.4.7.2. Bileşik Çekim.....	42
2.4.7.2.1. Hikaye Bileşik Çekimi.....	42
2.4.7.2.2. Şart Bileşik Çekimi.....	43
2.4.7.3. Partisipler.....	43
2.4.7.4. Gerundiumlar.....	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.METİN	
3.1. METİN TRANSKRİPSİYONU.	45
SONUÇ	263
KAYNAKÇA	266
TIPKIBASIM	270

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Tablo-1

Sıra no	Çağdaş Uygur Alfabeti	Transkripsiyon Alfabeti
1	ئا	a
2	ئە	e
3	ب	b
4	پ	p
5	ت	t
6	ج	c
7	چ	ç
8	ھ	h
9	د	d
10	ر	r
11	ز	z
12	ژ	j
13	س	s
14	ش	ş
15	غ	ğ
16	ف	f

17	ق	ḳ
18	ك	k
19	گ	g
20	ڭ	ṅ
21	ل	l
22	م	m
23	ن	n
24	ه	h
25	ئو	o
26	ئۇ	u
27	ئۆ	ö
28	ئۈ	ü
29	ۋ	v
30	ئې	ê
31	ئى	i
32	ي	y

TABLO LİSTESİ

Tablo-1: Transkripsiyon İşaretleri.....	IX
Tablo-2: Uygur Türkleri'nin Yerleşim Yerleri.....	7
Tablo-3: Çağdaş Uygur Alfabeti Yapısal Unsurları ve Adları.....	10
Tablo-4: Uygur Alfabe Sistemleri.....	11
Tablo-5: Çağdaş Uygur Türkçesi'nde Ünlüler.....	14
Tablo-6: Çağdaş Uygur Türkçesi'nde Ünsüzler.....	16

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser.

C. : Cilt.

Çev. : Çeviren.

Haz.: Yayına Hazırlayan.

s. : Sayfa.

S. : Sayı.

TDK. : Türk Dil Kurumu.

GİRİŞ

Uygurlar, eskinden beri zengin bir kültüre sahip Türk boylarından biridir. Uygurların, Türk Dilinin Hakaniye Şivesi esasına göre şekillenmiş ve gelişmiş edebi yazı dili, tarihi akış içinde kendini değiştirip geliştirerek bugünkü modern Uygur Türkçesi'ne ulaşmıştır. Bu yazı dili ve şivesi bugün Doğu Türkistan'da (Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Uygur Özerk bölgesinde), Eski Sovyetler Birliği'nde yer alan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Cumhuriyeti gibi Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Uygur Türkleri tarafından konuşulup yazı dili olarak kullanılmaktadır.

Uygur Türkçesi, Güneydoğu Türkçesi'nin doğu sahası içerisinde yer alan ağızlar topluluğu ve bu saha içinde gelişen yazı dilinin bir koludur. Uygur yazı dili, fonetik, morfolojik ve leksik özellikler bakımından: 1. Eski Uygurca, 2. Orta Uygurca, 3. Yakın Uygurca, 4. Yeni Uygurca olmak üzere dört devire ayrılır¹.

Uygur Türkçesi, Türk dilinin güneydoğu, doğu grubunda Özbek Türkçesi ile birlikte yer alan bir Türk lehçesidir. Uygurlar 1930'lu yıllardan sonra Ürümçi ağızını merkez kabul eden Kaşgar, Turfan, Aksu, Kumul ve İli vilâyetlerinin ağızlarıyla birlikte Uygur Türklerinin tamamına yakınının dilini içine alan “merkez şive”yi edebi dil haline getirmişlerdir. Çağdaş Uygur Türkçesi'nin “Merkezi Ağız”, “Lopnur Ağız” ve “Hoten Ağız” olmak üzere 3 ağızı vardır².

¹ Sultan Mahmut Kaşgarlı: **Modern Uygur Türkçesi Grameri**, İstanbul, Orkun Yayınevi, 1992, s.4.

² Levent Doğan, Oğuzhan Durmuş: “Yeni Uygur Türkçesi ve Edebiyatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 20. cilt, 2002, s. 297.

20. yüzyıl başlarından Yakın Uygurca etrafında şekillenen Modern Uygur Türkçesi ile önemli eserler verilmiştir. Biz de bu araştırmamızda Uygur Türkçesi'nin Yeni Uygurca veya Modern Uygurca adı verilen devresi üzerinde çalışacağız.

Uygur Türkçesi sahasında bugüne kadar Uygur Türkçesi'nin gramer özelliklerini ortaya çıkarabilecek nitelikte pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak Uygur Türkçesi'nin dil özelliklerinin aydınlatılmasının yanında, önemli bir destan olan “Ferhat şirin”nın Uygur versiyonunun Türk Dünyası içinde tanıtılması gerekmektedir. Bu  alışmada Uygur Türkçesi'ndeki fonetik ve morfolojik özellikleri ortaya koymaya çalışılmıştır. Ayrıca, edebi, tarihi, sosyal ve kültürel anlamda büyük değer taşıyan destanlarımızdan “Ferhat şirin” de tanıtılmış olacaktır. İnceleyeceğimiz Molla Sıdık Yarkendi'nin “Ferhat şirin” adlı bu eseri Mehemmettursun Bahavidin tarafından Modern Uygur Türkçesi ile neşredilmiştir.

Bu nedenle araştırmamızın Uygur Dili ve Edebiyatının  zelliklerinin belirlenmesi ve tanıtılması açısından önemli bir çalışma olacağını düşünüyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.YENİ UYGURLAR VE FERHAT İLE ŞİRİN

1.1. UYGUR ADI

Çağdaş Çin tarihçisi 王国维 (Wang Guo-wei, 1877–1927)'ye göre Şang Hanedanı (MÖ. 17-MÖ. 11.yy) döneminde Çin'in kuzeyinde yaşayan en eski Türk kavimlerinden biri Kung-Fang'lar idi. Kung-Fang'lar yay ve ok atmada son derece ileri idiler. Onlar ürettiği silâhları kendileri kullandıktan başka Çinlilere de satıyorlardı. Çinliler sürekli savaş halindeydiler MÖ.8.yüzyılda ortaya çıkan Ti (di 狄) kavmi, işte bu Kung-Fang'lardan iniyordu³.

MS. 386–581 Kuzey Çin sınırları içinde yaşayan Kırmızı Di'lar kuzey Çi Di'lar ve batı Çi Di'lar olarak ikiye ayrıldı. Kuzey Çi Di'lar Hunların kuzeyinde, Baykal gölü yakınlarında yaşadı. MÖ. 3.yüzyıl'da onlar Gobi'nin güney kısmına göç etmeye mecbur kaldı. M. 1.yüzyıl'da bugünkü Moğolistan ve Tuva sınırları içerisinde yaşadı. Bu dönemdeki Di'lar Batı sülâle ve Vei sülâlesi kayıtlarında “Kankıllar” şeklinde görünmektedir. Çin kayıtlarına göre, onların “Kangkıllar”

³ Özkan İzgi, "Orta Asya'nın En Eski Kültürleri ve Çin Medeniyeti ile İlişkiler", Ankara, Türkler, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 429–430.

şeklinde adlandırılmasının sebebi, bu kavım bir yerden yeni bir yere taşındıklarında ya da göç ettiklerinde yüksek tekerlekli arabaları kullanıyordu. (高车 gao-jü, gao-che Çincede yüksek tekerlekli araba anlamına gelmektedir). Kankılların baş kabilesi önce Yüen-he (袁纥), sonra Vei-he (韦纥) daha sonra ise Hui-he(回纥) ya da Hui-hu (回鹘) şeklinde adlandırıldı. Bundan başka yine Çin kaynaklarında bu kabilenin adı Tie-le (铁勒) şeklinde de geçmekle beraber birkaç kabilenin ortak adı olarak da kullanılmaktadır. Bu kabile adı kayıtlarda siyasî ve askeri birlik manasında ve kabililer birliğindeki Kabileler arasındaki kardeşlik ilişkisini göstermek için de kullanılmıştır⁴.

Uygurlar hakkındaki kayıtlar Yeni Tangname’de şöyle geçmektedir. “Uygurların ataları Hunlardır. Uygurlar yüksek tekerlekli araba kullandıkları için, Vei hanedanlığı döneminde “Kangkıllar” şeklinde adlandırıldı. Sonra “çi-le” şeklinde adlandırıldı. Bu “çi-le” adı “te-le” adının yanlış telâffuzudur. Onlar Uygur, Sır-tarduş, Kapış, Tuba, Kurikan, Telengut, Böğü, Bayırku, Tongra, Kun, İzgil, Kasar, Kay, Ediz, Bersil adlarında 15 kabiledirler, çöllüğün kuzeyinde yaşamaktadır. Uygurların ilk önce kabile başı yok idi. Göçmen hayatta idi. şahin süratiyle dolaşan ve hücum eden bir kabile idi. Türklere bağlı idi. Süy hanedanlığının Dayi yıllarında (541–604) Türk Kağanlarından köl kağan Te-le kabilesine saldırı düzenledi”⁵.

Gao che’lar 3.yüzyıl’da Siyanpilere bağlı idiler. 389 yılında Tabgaçlar tarafından ağır bir yenilgiye uğratılan Gao-Che’ların o sırada 37 boyu vardı. 5.yüzyıl başlarında Gao-Che’ların bir kısmı Juan-Juan hâkimiyetine girdi. Sonra tekrar Tabgaçlara tabi oldular⁶. 536’daki Juan-Juan yenilgesinden sonra Çin kaynakları bir

⁴ Wei sülâlesi tarihi, Pekin, Tarih Yayınevi, 1999, s.255.

⁵ Yeni Tang Name: “Uygurlar Tezkiresi” (A), C. 217, 142. tezkire, s. 6129, Pekin: Cung hua Yayınevi, 1995, s.255.

⁶ Ahmet Taşağıl, “İslam Öncesi Devirde Orta Asya’da Yaşayan Türk Boyları”, Türkler, Cilt 2, Ankara 2002, s.78–79.

daha Gao-che adından bahsetmez. Bundan sonra artık te-le (tölis) olarak anılacaklardır⁷.

Gao-che'ların devamı olan Tölis (Te-le)'lerin adı ilk olarak 550'lere doğru kaynaklarda görülür. Bu tarihten itibaren Tölisler, Köktürklerin güçlü döneminde devlet içinde yerlerini alacaklar, zayıf dönemlerinde ise bağımsız hareket edeceklerdir⁸.

1.2. UYGUR TÜRKLERİNİN TARİHİ

Köktürk Kağanlığı'nın devamı durumunda olan Uygur Kağanlığı, 839 yılında yaşanan kıtlık ve 840 yılında Kırgızların saldırısı neticesinde dört bir tarafa dağılmak zorunda kalmıştır. Uygur Türklerinin yaşadığı bu kıtlık Göç Destanı'nın doğmasına sebep olacak kadar millet hayatında etkili olmuştur⁹. Uygurların bir kısmı, batıdaki Karluklara sığınmış, bir kısmı Doğu Türkistan'a göçerek, Tanrı Dağları'nın güneyindeki Turfan ve Karaşehir bölgesine, bir kısmı Çin ve Doğu Türkistan arasındaki Kansu adını alan bölgeye, diğer bir bölümü ise doğudaki Moğol kabilelerine sığınmışlardır.

Kansu Bölgesi'ne yerleşen Uygur Türklerine, Kansu Uygurları denilmiştir. Bu bölgede güçlenen Kansu Uygurları, 940'ta Kitanlar'ın, daha sonra da 1028'lerde Tangutlar'ın nüfuzuna girmişlerdir. 1226'da Cengiz Han'ın hakimiyetine giren Kansu Uygurları bu tarihten sonra bağımsız bir devlet kuramamışlar, Burkancı (Budist) olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Kansu Uygurlarından çok küçük bir grup Sarı Uygurlar adıyla tanınmakta ve günümüzde Çin'in batısında yaşamaktadırlar¹⁰.

Doğu Türkistan'a gelen Uygurlar ise, önce Turfan ve Beş-Balık bölgesine yerleşerek zaman içinde Doğu Türkistan'ın doğu ve güney doğu kısmına hâkim olan Hoco Uygur Devletini kurmuşlardır. 762'de Mani dinini devlet dini olarak kabul

⁷ Ahmet Taşağıl, “İslam Öncesi Devirde Orta Asya’da Yaşayan Türk Boyları”, *Türkler*, Cilt 2, Ankara 2002, s.80.

⁸ Ahmet Taşağıl, “Uygurlar”, *Genel Türk Tarihi*, C:1, Ankara, 2002, s.713.

⁹ Ahmet B. ERCİLASUN: *Türk Dili Tarihi*, Ankara, 2004.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu: *Uygurlar, Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976.

eden Uygur Devletinde, 9.yüzyıldan itibaren Burkancılık yayılmaya başlamıştır. 1120'lerin ortalarında Kara Hıtay hakimiyeti altına giren Uygur devleti, 1209'da gönüllü olarak Cengiz Han devletine tabi olmuştur. Uygur Türkleri Türk-Moğol devletinde önemli idari görevlerde bulunmuşlardır¹¹.

Kaşgar ve Balasagun bölgelerine giden Uygurlar Karahanlı Sülâlesini (840–1212) kurdular. Sonradan Karahanlı sülâlesi Batı Karahanlı (1042–1212) ve Doğu Karahanlı (1032–1210) olmak üzere iki hanedana bölündü.

Sonradan Cengiz Han'ın oğlu tarafından kurulan Çağatay Hanlığı (1227–1370)'na bağlı devlet olarak yaşamını sürdürdü. Çağatay Hanlığı sonlarında ise Kaşgar Yarkent'i Merkez alarak Yarkent Hanlığı (1514–1680) kuruldu. Yarkent Hanlığı sonrası Afak Hoca ve onun peşinden gelenlerin yönettiği Hocalar Devri başlanmış. Uygurlar kendi içerisinde Aktağlık ve Karatağlık olmak üzere iki gruba bölünerek kıyasıya dini mücadele etmişlerdir.

Sonradan Bedevlet (1865–1878) adında yaşamını sürdürmüşler ve daha sonrası 1878 tarihinde Kaşgar Hanlığı'nın Çinliler tarafından yıkılmasıyla bağımsızlıklarını tamamen kaybetmişlerdir. Bundan sonra Çinliler, Doğu Türkistan bölgesine Şincang (新疆 xin-jiang, Yeni topraklar anlamında) eyaleti, Şincang ili, Şincang Uygur Özerk Bölgesi gibi çeşitli isimleri vermişlerdir.

1.3. UYGUR ÖZERK BÖLGESİ

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, (Çince: 新疆维吾尔自治区/新疆維吾爾自治區, pinyin: Xīnjiāng Wéiwú'ěr Zìzhìqū; Uygurca: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى, Shinjang Uyghur Aptonom Rayoni), Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Şincan Uygur Özerk Bölgesi, Doğu Türkistan olarak da adlandırılır. Güneyde Tibet Özerk Bölgesi, güney doğuda Çinghay ve Gansu eyaletleri, doğuda Moğolistan, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Kazakistan ve batıda Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan kontrolündeki Keşmir bölgesiyle komşudur. 1.828.418 km²

¹¹ Saadettin Gömeç: **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara, Akçay Yayınları.

yüz ölçümü ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin en geniş idarî bölgesidir. Başkenti Ürümqi, resmi dilleri Uygurca ve Standart Çince'dir.¹²

1.3.1. YERLEŞİM YERLERİ

Tablo-2

Ad	Uygurca	Çince	Pinyin
İller			
Ürümqi	ئۈرۈمچى شەھىرى	乌鲁木齐市	Wūlǔmùqí Shì
Karamay	قاراماي شەھىرى	克拉玛依市	Kèlāmǎyī Shì
Özerk bölgesine doğrudan bağlı ilçe düzeyi şehirler			
Shihezi	شىخەنزە شەھىرى	石河子市	Shíhézi Shì
Tomşuk	تۇمشۇق شەھىرى	图木舒克市	Túmùshūkè Shì
Aral	ئارال شەھىرى	阿拉尔市	Ālā'ěr Shì
Vujyaçü	ئۈچچۈ شەھىرى	五家渠市	Wǔjiāqú Shì
Bölgeler			
Turfan	تۇرپان ۋىلايىتى	吐鲁番地区	Tǔlǔfān Dìqū
Kumul	قۇمۇل ۋىلايىتى	哈密地区	Hāmì Dìqū

¹² “Şincan Uygur Özerk Bölgesi”, **Wikipedi**, 26 Haziran 2012, (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Sincan_Uygur_%C3%96zerk_B%C3%B6lgesi, 26 Haziran 2012.

Hotan	خوتەن ۋىلايىتى	和田地区	Hétián Dìqū
Aksu	ئاقسۇ ۋىلايىتى	阿克苏地区	Ākèsū Dìqū
Kaşgar	قەشقەر ۋىلايىتى	喀什地区	Kāshí Dìqū
Tacheng	تارباغاتاي ۋىلايىتى	塔城地区	Tǎchéng Dìqū
Altay	ئالتاي ۋىلايىتى	阿勒泰地区	Ālètài Dìqū
Özerk Bölgeler			
Kızılsu Kırgız Özerk İli	قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	克孜勒苏柯尔克 孜自治州	Kèzīlèsū Kē'ěrkèzī Zìzhìzhōu
Bayangolin Moğol Özerk İli	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	巴音郭楞蒙古自 治州	Bāyīnguōlèng Měnggǔ Zìzhìzhōu
Sanci Hui Özerk İli	سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	昌吉回族自治州	Chāngjí Huízú Zìzhìzhōu
Bortala Moğol Özerk İli	بۆرتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	博尔塔拉蒙古自 治州	Bó'ěrtālā Měnggǔ Zìzhìzhōu
İli Kazak Özerk İli	ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	伊犁哈萨克自治 州	Yīlǐ Hāsàkè Zìzhìzhōu

1.3.2. NÜFUS

Bölgede, Uygurlar hariç Çin, Moğol, Dungan, Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek ve Tatarlar olmak üzere 13 farklı grup yaşamaktadır. Çin'deki Uygur Türklerinin nüfusu resmi rakamlara göre 10.019.758 (2009) kişidir. Uygur Türklerinin az bir kısmı ise dünyanın çeşitli ülkelerinde ikamet etmektedir. Bunların nüfus sayısı şöyle bilinmektedir. Özbekistan Cumhuriyeti 680.000, Suudi Arabistan 300.000, Kazakistan Cumhuriyeti 450.000, Türkiye Cumhuriyeti 80.000, Kırgızistan Cumhuriyeti 50.000, Pakistan 50.000, Hindistan 30.000, Arap Âmirliği 6.000, ABD 10.000, Kanada 4.500, Avustralya 3.000, AB 5.300, Moğolistan 1.800, Afganistan 9.000, Türkmenistan 2.300, Japonya 1.300.¹³

1.4. UYGUR TÜRKÇESİ

Yeni Uygur Türkçesi, tarihi dönem Türk dillerinden Çağatayca'nın devamıdır. Çağatayca ise Eski Uygurca ile başlayıp Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesine bağlanmaktadır. Doğu Türkçesinin önemli bir kolu olan Yeni Uygur Türkçesi bu nedenle yazı dili olarak günümüz Türk dillerinin araştırılmasında çok ciddi önem taşımaktadır.

Çağatay Türkçesi 14.yy'ın ortalarından 20.yy'ın başlarına kadar, Şincan ve Orta Asya'daki geniş bir coğrafyada yaşayan Uygur ve Özbek Türkleri başta olmak üzere çeşitli Türk kavimleri tarafından kullanılan, Hakaniye (Karahanlı) Türkçesi ile İdikut Türkçesinin harmanlanması sonucu ortaya çıkan ve Eski Uygur Türkçesinin devamı ve gelişimi sayılan bir dildir.

20.yüzyıl'a kadar Çağatay Türkçesi'nin yazı geleneğinde devam eden Uygur Türkçesi'nin yazı dili, 1930'lu yıllardan sonra farklılaşmaya başlamıştır. Bugün Yeni Uygur Türkçesi'nin yazı dili Ürümçi ağızına dayanan Merkezi ağız grubundan meydana gelmiştir.

¹³ Zumret, "Çet'eldiki Uyğurlarning Nopusi", **Shevqiy Tori**, 1 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://shewqiy.com/thread-838-1-1.html>, 12 Mart 2012.

Türkoloji literatüründe Doğu Türkçesi olarak da anılan Yeni Uygur Türkçesi'nin üç büyük diyalekti vardır. Onlar Merkezi diyalekt, Hotan diyalekti ve Lopnur diyalektidir. Bunlar da kendi içerisinde çeşitli şivelere bölünmektedir. Başlıca gelen şiveleri şöyle sıralayabiliriz. Merkezi Diyalekt: Ürümçi şivesi, Turpan şivesi, Kumul şivesi, İli şivesi, Keşker-Artuş şivesi, Tarım şivesi. Hotan Diyalekti: Guma şivesi, Karıkaş şivesi, Elçi şivesi, Lop şivesi, Keriye şivesi. Lopnur Diyalekti: şive bulunmaktadır.

1.5. UYGUR TÜRKÇESİ ALFABESİ

Çağdaş Uygur alfabesi toplam 32 harften oluşmaktadır. Bu 32 harfin yalın, baş, orta ve son şekilleriyle beraber 124 biçimi mevcuttur. Bahsettiğimiz bu 124 biçim, aşağıdaki tabloda gösterdiğimiz gibi 36 çeşit darbeden oluşmaktadır.

ÇAĞDAŞ UYGUR ALFABESİ YAPISAL UNSURLARI VE ADLARI¹⁴

Tablo-3

	Darbe şekli	Uygurca adı		Darbe şekli	Uygurca adı		Darbe şekli	Uygurca adı
1	۱	Tik	13	۱۳	Ya egme	25	۲۵	Çêkit
2	۲	Oñ tik	14	۱۴	Tağ a	26	۲۶	Cüp çêkit
3	۳	Sol tik	15	۱۵	Halk a	27	۲۷	Üç çêkit
4	۴	Pes tik	16	۱۶	Tügün	28	۲۸	Têm
5	۵	Kirtik	17	۱۷	Ƙır tügün	29	۲۹	Cüp têm
6	۶	Baş kirtik	18	۱۸	Ƙoş tügün	30	۳۰	Tik têm
7	۷	Sızıq	19	۱۹	Dêlta	31	۳۱	Üç têm

¹⁴ Taşpolat Teyip, **Yeni İmlâ Kaidisi Hekkide Zörüzi Savat**, Kaşkar, Kaşkar Sıfen Daxo, 1995, s.2.

8	ﺭ	Sêrme	20	ﺭ	Seçük	32	ء	Hemze
9	ﺭ	Tüz sêrme	21	ﺭ	Peş ƙ ulaƙ	33	،	U'peş
10	ﺭ □	Pes sêrme	22	ﺭ	Çıƙır	34	ﻯ	Ö'peş
11	ﺭ	Egme	23	ﺭ	Taƙ şaƙ	35	ﺭ	Ü'peş
12	ﺭ	Ƙaş egme	24	ﺭ	Cüp şaƙ	36	ﺭ	Baş hemze

Çağdaş Uyğur Alfabetesi, Uyğur Lâtin Alfabetesi, Uyğur Kril Alfabetesi ve Çağatay Türkçesi Alfabetesi için aşağıdaki tabloya bakınız.

Tablo-4

Sıra No	Çağdaş Uyğur Alfabetesi	Uyğur Lâtin Alfabetesi		Uyğur Kril Alfabetesi		Çağatay Alfabetesi	Transkripsiyon Alfabetesi
		Büyük Harf	Küçük Harf	Büyük Harf	Küçük Harf		
1	ئا	A	a	A	a	آ، عا، و، ا، ی	a
2	ئە	Ə	ə	Ə	ə	ا، ئ، ع، و، عە، ا، ئە	e
3	ب	B	b	Б	б	ب	b
4	پ	P	p	П	п	پ	p
5	ت	T	t	T	t	ت، ط، ة	t

6	ج	J	j	Ж	ж	ج	c
7	چ	Q	q	Ч	ч	چ	ç
8	خ	H	h	X	x	خ	ħ
9	د	D	d	Д	д	د	d
10	ر	R	r	P	p	ر	r
11	ز	Z	z	З	з	ذ، ز، ض، ظ،	z
12	ژ	□ Z	z □	Ж	ж	ژ	j
13	س	S	s	C	c	ث، س، ص	s
14	ش	X	x	Ш	ш	ش	ʃ
15	غ	Ƣ	ƣ	F	ƒ	غ	ġ
16	ف	F	f	Ф	ф	ف	f
17	ق	Ƙ	ƙ	Ƙ	ƙ	ق	ḳ
18	ك	K	k	K	k	ك، ك	k
19	گ	G	g	Г	г	گ	g
20	نگ	NG	ng	Н	н	نك، نگ	ñ
21	ل	L	l	Л	л	ل	l
22	م	M	m	M	m	م	m
23	ن	N	n	Н	н	ن	n
24	ه	Ң	һ	Һ	һ	ح، ه، ه	h
25	ئو	O	o	O	o	او، عو، ئ	o

						و،ۇو،ا، ع،و	
26	ئۇ	U	u	Y	y	او،عو،ئ و،ۇو،ا، ع،و	u
27	ئۆ	Ö	ö	Θ	θ	او،عو،ئ و،ۇو،ا، ع،و	ö
28	ئۈ	Ü	ü	Y	Y	او،عو،ئ و،ۇو،ا، ع،و	ü
29	ۋ	W	w	B	в	و	v
30	ئې	E	e	E	e	اي،ئې،عې، ا،ع،ئې،پ ى،ئې،ع ي،ئى،ع ى	ê
31	ئى	I	i	И	и	اي،ئې،عې، ا،ع،ئې،پ ى،ئې،ع ي،ئى،ع ى	i
32	ي	Y	y	Й	й	ي،ى	y

1.6. ESER HAKKINDA

“Nesri Mirza Muhammed Hüseyin Beg” adındaki hamsenin Uygur Çağatay Edebiyatındaki yerine bakacak olursak, gerek dil incelemeleri açısından, gerek klâsik edebiyat araştırmaları açısından çok ciddî bir kıymet taşımaktadır. Bu eser ünlü Uygur yazarı Molla Sıdık Yarkendî tarafından 1813 yılında (Hicrî 1228) yazılmıştır. Müellif, Çağatay Edebiyatının duayeni, büyük Uygur şairi Ali Şir Nevaî’nin “Hamse”sini kaynak alarak eserini mensur bir biçimde yazmıştır. Müellif eseri hakkında malûmat verirken, Bu işe vaktiyle Yarkent Beyi Mirza Muhammed Hüseyin Beyin ricası üzerine başladığını, eserine iki çeşit isim verdiğini, yani eseri Ali Şir Nevaî’nin “Hamse”sini manzum biçiminden mensur biçimine aktardığı için “Nesri Hemse” adını verdiğini, bir de eseri yazarken maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen ve eserin yazılması için ricada bulunan Mirza Muhammed Hüseyin Bey’e olan saygı ve sevgisini ifade etmek için “Nesri Mirza Muhammed Hüseyin Beg” adını da verdiğini ve başkaların bu isimden istifade ederek ebce hesabıyla eserin tasnif tarihini öğrenebileceğini belirtmiştir.

“Nesri Mirza Muhammed Hüseyin Beg”, Ali Şir Nevaî’nin “Hamse”sindeki “Seb’e-i Seyyar”, “Ferhat ile Şirin”, “Leyla ile Mecnun” ve “Seddi İskender”den ibaret dört eserine “Lisanü’l Teyir” eklenerek oluşturulmuştur. Ama nedense müellif hamsedeki “Hayret-ül Ebrar”ı seçmemiştir.

Molla Sıdık Yarkendî hamseyi mensura çevirirken, Ali Şir Nevaî’nin üslûbuna sadık kalarak, gerek dil yapısında, gerek eser yapısında fazla değişiklik yapmadan Ali Şir Nevaî’yle aynı yolu izlemiştir.

“Ferhat ile Şirin” hikâyesi “Nesri Mirza Muhammed Hüseyin Beg” adlı hamsedeki en hacimli eserlerden bir tanesidir. Bu hikâyede Hotan prensi Ferhat ile Ermen prensesi Şirin arasındaki aşk hikâyesi çok güzel bir edebi dille anlatılmıştır.

“Nesri Mirza Muhammed Hüseyin Beg”in orijinal el yazması şu an Şincan Uygur Özerk Bölgesi Tarih Müzesinde saklanmaktadır. Bu eserin Çağdaş Uygur dilindeki baskısı adı geçen müzedeki 0013 No’lu el yazmasına göre yapılmıştır. Şincan tarih müzesinde bulunan bu 0013 No’lu el yazmasının son birkaç sayfası kayıptır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİL İNCELEMESİ

2.1. SES BİLGİSİ

Çağdaş Uygur Türkçesi'nde 8 (toplam 9 tane ünlü olsa da 9.ünlü ayrı harfle ifade edilmemektedir) ünlü ve 24 ünsüz vardır. Onları şöyle kategorilere ayırabilmekteyiz.

2.1.1. Ünlüler

Çağdaş Uygur Türkçesinde ünlüler, çıkış yerine, dudakların durumuna ve ağzın açıklığına göre şu şekilde sınıflandırılır:

Çıkış yerine göre:

1. Kalın Ünlüler: /a/, /o/, /u/, (/ı/)

2. İnce Ünlüler: /e/, /ö/, /ü/, /i/

3. Ara ünlü: /ê/

Dudakların durumuna göre:

1. Düz Ünlüler: /a/, /e/, /ê/, /i/, (/ı/)

2. Yuvarlak Ünlüler: /o/, /u/, /ö/, /ü/

Ağız açıklığına göre:

1. Geniş Ünlüler: /a/, /e/, /o/, /ö/, /ê/

2. Dar Ünlüler: /i/, /ɪ/, /u/, /ü/

Yeni Uygur Türkçesinde yer alan ünlüler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-5

	Kalın		İnce	
	Düz	Yuvarlak	Düz	Yuvarlak
Geniş	a	o	e	ö
Dar	(ɪ)	u	i	ü

2.1.2. Ünsüzler

Çağdaş Uygur Türkçesinde ünsüzler teşekkül noktaları sırasıyla şu şekilde sınıflandırılır:

Ton Bakımından şöyle sınıflandırılır:

1. Tonlular: /b/, /c/, /d/, /g/, /v/, /z/, /j/, /ğ/, /m/, /n/, /ñ/, /l/, /y/, /r/

2. Tonsuzlar: /p/, /t/, /ç/, /h/, /f/, /k/, /s/, /ş/, /k/, /h/

Çıkış Yeri Bakımından şöyle sınıflandırılır:

1. Çift-Dudak Ünsüzleri: /b/, /p/, /m/

2. Diş-Dudak Ünsüzleri: /v/, /f/

3. Diş-Diş Eti Ünsüzleri: /d/, /t/, /n/, /z/, /s/

4. Diş Eti Ünsüzleri: /c/, /ç/, /j/, /s/

5. Ön Damak Ünsüzleri: /l/, /y/, /r/, /g/, /k/

6. Arka Damak Ünsüzleri: /ñ/, /q/, /ğ/, /h/

7. Gırtlak Ünsüzleri: /h/

Çıkış Şekli Bakımından şöyle sınıflandırılır:

1. Sürtünmeli Ünsüzler:

1.1. Süreksiz Ünsüzler: /b/, /p/, /t/, /c/, /ç/, /d/, /g/, /k/, /k̥/

1.2. Sürekli Ünsüzler: /f/, /s/, /ş/, /h̥/, /h/, /v/, /z/, /j/, /ğ/

2. Sürtünmesiz Ünsüzler:

2.1. Genizsi Ünsüzler: /m/, /n/, /ñ/

2.2. Akıcı Ünsüzler: /l/, /y/

2.3. Titrek Ünsüzler: /r/

Yeni Uygur Türkçesinde yer alan ünsüzler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-6

Ünsüzler			Çift dudak	Dış dudak	Diş-diş eti	Diş eti	Ön damak	Arka damak	Gırtlak
Sürtünmesiz	Tonlu	Geniz	m		n			ñ	
		Akıcı						l, y	
		Titrek					r		
Sürtünmeli	Süreksiz	Tonlu	b		d	c	g		
		Tonsuz	p		t	ç	k	ķ	
	Sürekli	Tonlu		v	z	j		ğ	
		Tonsuz		f	s	ş		h	ħ

2.2. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Uygurcanın Arap menşeli alfabesinde 32 harf olup, kelimelerdeki bütün ünlüler gösterilir. Bu kaideye yabancı dillerden girmiş kelimeler de dâhildir. Metnimizde de aynı şekilde bütün kelimelerin ünlü ve ünsüz harfleri tamamen yazılmıştır. bergüçiler (42) يەتمەيدىغان, (1) بەرگۈچىلەر

Metin imlâsında tutarsızlık vardır. Bazen aynı kelimenin farklı yazıldığına rastlanmaktadır: suyidinmu (40) سۈيىدىنمۇ yanında süyi (64) سۈيى

Tamlama -ı/-i'si genelde metinde ى ile belirtilmiştir. Sübh-i enver سۈبھى (80) خۇرشىدى خاۋەر ھ urşid-i ھ aver (80) ئەۋەر. Ama bazen belirtilmediği görülmektedir. Özellikle metnin manzum kısımlarında tamlama -ı/-i'sinin belirtilmediğine de rastlanmaktadır. Şan-şevketlik (1) شان شەۋكەتلىك (1) مېھىر شەپقەت et mêhir-şepk et

2.2.1. ÜNLÜLERİN YAZIMI

- a ünlüsü

a ünlüsü kelime başında ئا ile yazılır.

Alemniñ (1) ئالەمنىڭ, alemdin (276) ئالەمدىن

Kelime ortasında ve sonunda elif ا ile yazılır.

Saňa (13) ساڭا, maňa (18) ماڭا

- e ünlüsü

e ünlüsü kelime başında ئە ile yazılmıştır.

emma ئەمما (54), emir ئەمىر (1)

Kelime ortası ve kelime sonunda güzel he ە ile gösterilmektedir.

tövendikiçe ئەۆ ەندىكىچە (1), ötken ئۆتكەن (276)

- ê ünlüsü

Kapalı e (ê) ünlüsünün yazımı kelime başında □ ھ eyri-êhsanlar خەيرى

كېرەكلىك (18), kelime ortasında ې: kereklik ئېھسانلار (3).

- i ünlüsü

Kelime başında ئى ile yazılmaktadır.

ئىلىم-پەن (173), ئىلگىرىلىمەكتە (137), ilim-pen ئىلگىرىلىمەكتە

Kelime ortasında ve sonunda ئى،ى ile yazılmaktadır.

ئۆزى (173), özi ئۆزىلىمەكتە (137), ئىلگىرىلىمەكتە

- o ünlüsü

Kelime başında her zaman ئو şeklinde yazılır.

ئورنىدىن (174), ornıdın ئورنى (173), orni

Kelime ortasında و ile yazılmaktadır.

دوست (179), dost بولسا (174), bolsa

- ö ünlüsü

ö ünlüsü kelime başında ئۆ şeklinde yazılmaktadır.

ئۆلۈشكە (179), ölüşke ئۆلۈكتەك (177), ölüktek

Kelime ortasında ڧ ile belirtilmektedir.

sözlerniڭ سۆز لهر نىڭ (179), kördi كۆردى (180)

- u ünlüsü

u ünlüsü kelime başında ئۇ şeklindedir.

Unıڭ ئۇنىڭ (179), U ئۇ (179)

Kelime ortası ve sonunda ۇ ile belirtilmektedir.

q oşunı قوشۇنىنى (258), q ılıdu قىلىدۇ (260)

- ü ünlüsü

ü ünlüsü kelime başında ئۈ şeklinde yazılmaktadır.

üç ئۈچ (260), üçün ئۈچۈن (262)

Kelime ortası ۈ ile belirtilmektedir.

köydürüp كۆيدۈرۈپ (47), özümni ئۆزۈمنى (269)

2.2.2. ÜNSÜZLERİN YAZIMI

- ç

Sadece Türkçe ve Farsça kelimelerde bulunan “ç” ünsüzü چ ile belirtilmektedir.

çimenlikni چىمەنلىكنى (269), açq uçى ئاچقۇچى (270)

- ñ

Nazal “ñ” sesi her zaman ڭ ile gösterilmektedir.

añlap ئاڭلاپ (277), köñlını كۆڭلىنى (262)

Farsça “reng” kelimesinin de رښ ile yazıldığına rastlanmaktadır.

reñlik رښلىك (145), reñ رښ (196)

- g

g ünsüzü her zaman keşideli kef گ ile yazılmaktadır.

gölşende گولشهنده (198), tēgip تېگىپ (133)

- t

t ünsüzü hem Türkçe hem Farsça ve Arapça kelimelerde her zaman ت ile yazılmaktadır.

yetküzdi يەتكۈزدى (134), gülistandiki گۈلىستاندىكى (157), h itabını

خىتابىنى (159)

- p

p ünsüzü her zaman kelimelerde ve eklerde پ ile yazılmıştır.

perde پەردە (255), tapk anıdi تاپقاندى (133)

2.2.3. YAZI İŞARETLERİNİN KULLANILIŞI

Metinde hareke işaretleri kullanılmamıştır. Şedde işaretinin yerine harflerin mükerrer yazıldığı görülmektedir.

tekelluplarğa تەكەللۇپلارغا (136), muşeq k et مۇشەققەت (153)

2.2.4. EKLERİN YAZIMI

Metinde ekler her zaman kelimelerle bitişik yazılmaktadır.

tekelluplarğa تەكەللۇپلارغا (136), gülistandiki گۈلىستاندىكى (157)

2.2.5. KELİMELERİN BİRLEŞİK YAZIMI

Bazı kelimelerin bitişik yazıldığı görülmekte olup bu özellik umumiyetle dek, kim edatları, -mu soru zamirinin öndeki kelimeye ya da ol zamirinin sonraki kelimeye bitleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. sümürgendek سۈمۈرگەندەك (153), q edehkim قەدەھكىم (158), lazımkı لازىمكى (158), bolmasmu بولارمۇ (160)

2.3. SES ÖZELLİĞİ

2.3.1. ÜNLÜLER

Metinde kullanılan ünlüler şunlardır: “a”, “e”, “ê”, “i”, “o”, “u”, “ö”, “ü”. Metinde görülen ünlülerle ilgili ses olaylarını şöyle sıralayabiliriz.

2.3.1.1. ÜNLÜ UYUMU

a. Metinde kalınlık-incelik uyumu aksaklıklara rağmen büyük ölçüde kendini muhafaza etmektedir. Bergen (177), ketmeslikini (130), almas (191)

Uygur Türkçesinde kalınlık-incelik uyumunu aksatan en önemli özellik ı ve i ünlülerinin tek ۋ harfi ile gösterilmesidir. Bêşıda (248), taptı (265). Her ne kadar ı ünlüsü i ünlüsü ile yazılsa da kalın sıralı kelimelerde i’den sonra yine kalın sıralı ek aldığı görülmektedir. q olıda (67), q ılmısa (89).

b. Düzlük-yuvarlaklık uyumunun kuvvetli olduğunu söylemek güçtür. Bazı ekler düzlük-yuvarlaklık açısından uyuyorsa da bazıları ise uyum dışına çıktığı görülmektedir. Bu eklerden sadece ince-düz-dar ünlü ile kullanılanlar:

-siz: tuyuq siz (174), orunsız (264)

-çi:sözlıgüçi (110)

-i:yüzi (115), közi (128)
-nin:közümün (40), dünyanıñ (41)
-ni:yükini (260), sözini (268)
-din, -tin: közdin (29), ıstın (30)
-di, -ti: boldi (31), baratti (63)
-ğil, -gil: êgilgenidi (123)

Bu eklerden sadece yuvarlak-dar ünlülerle kullanılanlar:

-dur, -tur: algusıdur (190), yok tur (173)
-mu: ügendiñlarmu (196)
-sun: bolsun (246)
-du, -tu: k ılıdu (247), h alaptu (264)
-ğur, -gür, -k ur: yügürdi (84), çoñk ur (108)
-ğuz, -güz, -k uz, -küz: tekküzüp (151), yatk uzdi (153), a k uzğan (272)
-dur, -dür, -tur, -tür: öltürmek (283), keltürüp (286)
-ur, -ür: içürsimu (8), oturup (18)

Ayrıca kalınlık-incelik uyumuna uymayan kelimelere de rastlanmaktadır. Bunlar:
niçükkim (45)

2.3.1.2. ÜNLÜ DEĞİŞMESİ

-e~ê

bedri (51) ~ bêrıp (62), çekse (64) ~ çekip (87), etken (125) ~ êtip (167), keç
(184) ~ kêçe (193), teş (165) ~ têşip (71)

-e~ö

v sesini yuvarlaklaştırma etkisi ile e~ö değişikliği görülmektedir.

öyini[<ev]

-i~u

Kelime içerisinde bulunan dar-yuvarlak ünlünün ya da dudak ünsüzünün etkisiyle düz-dar ünlünün yuvarlaklaştığı ya da bu etkiden korunduğu örnekler beraber görülmektedir.

Oğ up (194)~oğ ığan (140), köñlüm (266)~köñlını (25)

2.3.1.3. ÜNLÜ DÜŞMESİ

Vurgusuz orta hece durumuna düşen hecenin dar ünlüsü düşer:

Köñlüñ (139)<köñül (143), ornidin (150)<orun (150), boynumğa (149)<boyunlık (34), oğluñ (150)<oğul (245)

2.3.1.4. ÜNLÜ TÜREMESİ

Sonu çift ünsüzle biten bazı alınma kelimelerde araya dar ünlülerin girdiği görülmektedir.

Rehim[Ar.raħ m]

2.3.2. ÜNSÜZLER

Metinde kullanılan ünsüzler şunlardır: “b”, “c”, “ç”, “d”, “f”, “g”, “ğ”, “h”, “ḥ”, “j”, “k”, “ḳ”, “l”, “m”, “n”, “ñ”, “p”, “r”, “s”, “ş”, “t”, “v”, “y”, “z”.

Ünsüzlerle ilgili ses olaylarını şöyle sıralayabiliriz:

2.3.2.1. ÜNSÜZ DÜŞMESİ

0<b-

bol-fiilinin hem ol- hem de bol- şekli beraber kullanıldığı görülmektedir:

oldi (279)~boldi (281)

0<-r-

İç seste “-r-” ünsüzünün düşürüldüğü ve korunduğu örnekler beraber bulunmaktadır:

Birle (285)~bilen (249), êrdi (279)~edi (141)

2.3.2.2. ÜNSÜZ DEĞİŞMESİ

b~m-

Ön seste bulunan “b-” ilk hecenin sonundaki “n” ya da “ñ” sesinin etkisiyle “m-”ye dönmektedir:

Buni (288)~muni (284)

2.3.2.3. ÜNSÜZ SEDASIZLAŞMASI

Sedasız ünsüzle biten bir kelimedenden sonra sedalı ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde ilerleyici benzeşme yoluyla sedalı ünsüz sedasızlaşır:

ketti (45), etkınımde (129), otķ a (133)

2.3.2.4. ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

Metinde bazı kelimelerde bir ünsüzün ikileştiği görülür:

ķ attıķ (163), ikki (192), uşşak (133), neççe (139)

2.4. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.4.1. İSİMLER-ÇEKİM EKLERİ

İsim bütün varlıkları ve kavramları karşılayan, varlıkların ve kavramların adları olan kelimelerdir. İsimler dilde ya kök veya gövde halinde bulunan yalın haldeki kelimeler olarak karşımıza çıkarlar.

Metinde yer alan isim çekimi ekleri şunlardır:

2.4.1.1. ÇOKLUK EKİ

“+lAr”

İşlar (144), kişiler (148)

2.4.1.2. İYELİK EKLERİ

İyelik ekleri isim kök ve gövdelerine eklenir. İyelik eki almış bir kelimedenden sonra sadece hal ekleri gelebilir. İyelik eklerinin şahıslara göre çekimi şöyledir:

I.teklik şahıs iyelik eki

“+ (i/U)m”

Vucudum (193), yüzümge (161)

II.teklik şahıs iyelik eki

“+ (i/U)ñ”

bêşîñni (169)

III.teklik şahıs iyelik eki

“+i/+si”

közi (270), elçisi (159)

I.çokluk şahıs iyelik eki

“+ (i)miz”

Körimiz (158), meğ sıtımız (144)

II.çokluk şahıs iyelik eki

“+ (i/U)ñiz”

Ümidlirîñizni (277), sözlirîñiz (40)

III.çokluk şahıs iyelik eki

“+liri”

İşliri (135), kişiliri (139)

2.4.1.3. AİTLİK EKİ

“+Ki/+Gi”

Üstidiki (140), yüzidiki (140)

2.4.1.4. HAL EKLERİ

2.4.1.4.1. NOMİNATİF

İsim kök ve gövdelerinin isim çekim eki almamış yalın halidir.

Gül (140), ferhad (247)

2.4.1.4.2. GENİTİF

İsmın kendinden sonra gelen bir başka isimle ilgisi olduğunu ifade eden haldir.

“+iñ/+n (İ/U)ñ”

Sıklıkla kullanılan genitif şekli “+n (İ/U)ñ”dur:

Otınıñ (262)

Az sayıda sadece ünsüzle biten kelimeden sonra gelen “+iñ” genitif şekline rastlanır.

Sêniñ (266), mênîñ (266)

Seyrek olarak, zamirlere getirilen bazı hal eklerinden önce genitif ekinin kullanıldığı görülmektedir:

Sêniñdın (249)-sendin, anıñdın (250)-andın, buniñdın (144)-bundın, unıñda (149)-unda

2.4.1.4.3. AKUZATİF

Belirtme ya da yükleme hali ekidir.

“+ni/+ (i/U)n/+i/Ø”

Ünlü ya da ünsüzle biten kelimelerden sonra sıklıkla kullanılan akuzatif şekli “+ni”dir.

ismimni (167), sêni (179)

Bazen III.şahıs iyelik ekinden sonra akuzatif “+in”dir.

Yüzin (115)

İyelik eki ve zamirden sonra gelmek kaydıyla akuzatif eki “+i” olabilmektedir:

Mêni (3), sêni (38)

Bazen akuzatif eki belirtisiz kullanılmıştır:

vede bêrip (273)- vedilerni berip (271)

2.4.1.4.4. DATİF

Yönelme hali ekidir.

“+GA/+KA/+A”

Metinde umumiyetle “+GA/+KA” datif eki kullanılmıştır.

aşık k a (185), yerge (191)

Bazı zamirlerin datif şekilleri, dil özelliklerine uygun olarak, şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Maña (6), saña (13), aña (36)

2.4.1.4.5. LOKATİF

Bulunma hali ekidir.

“+dA/+tA”

Bêğıda (120), tağda (192)

2.4.1.4.6. ABLÂTİF

Çıkma, ayrılma hali ekidir.

/+din/, /+tin/

cahandın (191), işdin (183), uyattın (32), yırak tın (65), ottın (122)

2.4.1.4.7. EKVATİF

Eşitlik hali ekidir.

/+çA/

Munçe (265), k ılğunçe (41), şunçe (60), mıñçe (75)

2.4.1.4.8. DİREKTİF

Yön hali ekidir. İsimlerde kalıplaşmış olarak bulunur.

/+rA/, /+rI/

içre (183), yuk ırı (188), ilgiri (189)

2.4.1.5. SORU EKİ “MU”

Kökeni dolayısıyla soru edatı olarak da kabul edilen soru eki “mu”, bir çekim eki olarak isimlerin soru şeklini yapar ve isimleri soru ilgisiyle fiillere bağlar. Kendisinden önce gelen kelimenin kalınlık- incelik kuralına uymaz:

üğendiñlarmu (196), emesmu (273), mumkinmu (286), teñlişermu (286), bolurmu (48), k ılaymu (3)

2.4.2. SIFATLAR

Sıfatlar bir isim önüne gelerek onu vasıflandıran, onun vasıflarını belirten kelimelerdir. Tek başlarına kullanıldıkları zaman isim gibi muamele görürler. Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları olmak üzere iki ana gruba ayrılırlar.

2.4.2.1. NİTELEME SIFATLARI

İsmin önüne gelerek ismin niteliği hakkında bilgi veren her isim niteleme sıfatı olabilir. Metinde geçen bazı niteleme sıfatları şunlardır:

aççık k edehlerni (83), k ızıl gül (27), kök asmannımu (49), a k öy (50)

2.4.2.2. BELİRTME SIFATLARI

Belirtme sıfatları nesneleri çeşitli yönlerden belirten sıfatlardır. Bunları şu şekilde gruplara ayırabiliriz:

2.4.2.2.1. İŞARET SIFATLARI

Bu

bu ışk a (49), bu nezmını (48), bu iş (56), bu alametlerni (57), bu köz (57), bu hid (57)

uşbu

uşbu bolğay (189), uşbudur canım (184)

ol

ol (184), (247), (260)

2.4.2.2.2. SAYI SIFATLARI

2.4.2.2.2.1. ASIL SAYI SIFATLARI

bır tamçe (260)

2.4.2.2.2.2. SIRA SAYI SIFATLARI

Aval bırıncı (29)

2.4.2.3. BELİRSİZLİK SIFATLARI

Barçe

barçe tağlarınıñ (258)

Bari

bari ıñ tıyari (92)

Bır

bır cayni (94)

Hem (m)e

hemme kitaplırını (10)

Her

her k andak (10)

Hiç

Hiç kim (10)

Köp

köp oy-ğ ıyallarni (17)

Neçe /nêçe/neççe

Neçe (160), nêçe (170), neççe (175)

Yene

Tekrar bildiren zarf olmakla birlikte kuvvetlendirme ve bağlama edatı olarak kullanılan “yene” kelimesi “başka”, diğêr” anlamıyla belirsizlik sıfatı olarak da kullanılmıştır.

yene biri bêşini (181)

2.4.2.4. SORU SIFATLARI

ğ aysi

ğ aysi tılım (252)

ğ ança

ğ ançe yalğan (253)

ğ ayu

ğ ayu efserge (127)

ne

ne ğ ağ an (127)

neçük

neçükkim boldılar (290)

2.4.3. ZAMİRLER

Zamirler, nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan, gerektiği zaman onları temsil ve işaret suretiyle ifade edebilen kelimelerdir. Türk dilinde zamirler çekimlenir, isim çekim eklerini alır.

2.4.3.1. ŞAHIS ZAMİRLERİ

1. teklik şahıs zamiri- men/mên

Men (27), men (33), mênî (58),mênîñ (50), mende (117), mendın (121), maña (123)

II. teklik şahıs zamiri- sen/mên

Sen (124),seniñ (129), sêni (166), sênîñ (167), sende (80), sendın (134), saña (136),sênîñdın (147),

III. Teklik şahıs zamiri – ol/u

Ol (45), u (140), anıñ (145), unıñdın (3), unıñ (5)

I. çokluk şahıs zamiri – biz

Bızge (16), bızdın (37)

II. çokluk şahıs zamiri – siz

Sız (139)

III. çokluk şahıs zamiri – ular

Ular (127), ularnıñ (141), ularğa (124), ulardın (121)

1.3.3.2. İşaret zamirleri

Bu

Bu (141), munindek (95), muni (167), mundın (167), bundın (137), bular (154), bularnı (168), bulardın (188)

Ol

Ol (45), u (140), ani (190),

2.4.3.2. BELİRSİZLİK ZAMİRLERİ

Barçe

barçe (151)

Bari

Bari (61)

Hem (m)e

Hemme (67)

Biri

Biri (68), bırıñ (71), bırını (96)

Bır biri zamirinin kullanımına da rastlanmaktadır.

Bır bırıge (144), bır bırıdın (158)

birav

biravñ (122), birav (137)

kişi

bazen belirsizlik zamiri olarak da kullanılmaktadır.

Kişi (164), kişini (169), kişiğe (179)

Neççe

Neççe (182),

Özge

Özge (26)

2.4.3.3. DÖNÜşLÜLÜK ZAMİRİ

Öz

Öz (149), özümni (151), özümdın (176), özüñlardın (180), özüñni (100), özınıñ (106),özige (111)

2.4.4. SORU SÖZLERİ

Kim

Kim (118), kımniñ (74),

Ne/nê

Ne (179), nêçük (199), neççe (116),

ķ açan

ķ açaniki (199), ķ açan (9), ķ açandın (135)

ķ ayda

ķ ayda (132)

ķ êni

ķ êni (166)

ķ aysi

ķ aysi (170)

2.4.5. ZARFLAR

Zarf, bir fiilin, bir sıfatın veya bir zarfın anlamını yer, zaman, ölçü, nitelik, soru kavramları bakımından etkileyen kelimelerdir.

2.4.5.1. YER ZARFLARI

Yer gösterme ve yön ifadesi taşıyarak fiilin yönünü gösterir.

Nêri bolğini (174), ilgirirek (45), içre (59)

2.4.5.2. ZAMAN ZARFLARI

Fiilin yapılış ve gerçekleşme zamanı, anlık durumunu, süresini işaret eden kelime zaman zarfı olabilir.

Ete (115), bugün (137), kêçe kündüz (140), aķ ır (144), kêyin (151), burun (166), aval (180), emdi (184), da'im (74), yene (143), ilgiri (42)

2.4.5.3. NİTELİK TARZ ZARFLARI

Fiilin önünde hal, suret ve durum ifade eden isimlerdir. Fiilleri nitelik yönüyle belirtir.

yaķ ūi kêlipsen (56), yaķ ūi ķ al (171), yêķ ınraķ kelgin (56)

2.4.5.4. NİCELİK TARZ ZARFLARI

Sıfatların, zarfların ve fiillerin önünde gelerek onları miktar ve derece bakımından etkileyen kelimelerdir.

Köp tırışçanlık (72), köp tehliil k ılıp (77)

2.4.6. EDATLAR

Bir kelimedenden sonra gelerek, o kelimeyle başka kelimeler arasında bağlantı kuran kelimelerdir. Bir edat beraber kullanıldığı kelime ile anlam kazanır ve cümlelerin söz diziminde bir gramer unsuru olarak fonksiyon taşır.

2.4.6.1. ÇEKİM EDATLARI

Yalın ya da hal eki almış bir isimden sonra gelerek o ismi cümle içindeki cümle unsurlarıyla ilişkilendiren, âdeta isim çekim ekiymiş gibi fonksiyon yüklenene ve isimlerin zarf şekillerini oluşturan edatlardır. Cümle içindeki anlamı ve fonksiyonuna öre metinde kullanılan çekim edatları şunlardır:

Ayrılık, başkalık ifade edenler: başka (77), özge (125); benzerlik ifade edenler: dek (125), kebi (151), goyaki (156); yer, yön, mesafe ifade edenler: burun (166), ilgiri (42), terepte (46), yuk ırı (100); zaman ifade edenler: burun (121), kâyin (123), aval (130); birliktelik ifade edenler: bilen (130), sebep, amaç ifade edenler: üçün (139)

2.4.6.2. BAĞLAMA EDATLARI

Bağlaçlar olarak da bilinir: kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan, sıralayan edatlardır. Metinde geçen bağlama edatları şunlardır:

Emma (144), belki (158), eger (176), ki (13), lêkin (17), bilen (17), ve yaki (32), ve lêkin (82), mubada (94), çünkü (103), dêmek (163)

2.4.6.3. KARŞILAŞTIRMA EDATLARI

Karşılaştırılan iki veya daha fazla unsuru birbirine bağlayan edatlardır. Metinde kullanılan karşılaştırma edatları şunlardır:

Gahida İskender, gahida cemşitniñ (52), yaki acızlık yaki k êrılık (56), hem tehdit bolsun hem h evp (124)

2.4.6.4. KUVVETLENDİRME EDATLARI

Elvette (138), hem (155), yine (170), têt i (184)

2.4.6.5. ÜNLEME EDATLARI

Bir veya birden fazla varlığa hitaben seslenme nidası olarak kullanılan, üzülmeye, sevinme, korkma, acı çekme, beğenme, merhamet etme gibi insana mahsus heyecan ve duygu yoğunluklarını dışa vurumu olarak ya da kabul etme, reddetme, inkâr etme, gösterme, uyarma gibi düşünceleri temsilen söylenen anlık sözlerdir. Metinde geçen ünlem edatları şunlardır:

Ah (184), hey (184), ey (186)

2.4.7. FİİL ÇEKİMİ

Fiil çekiminin oluşması için fiil kök veya gövdesine zamanı, şekli, tarzı ve şahsı karşılamakla görevli çekim unsurlarının belli bir düzen içinde eklenmesi gerekir.

2.4.7.1. BASİT ÇEKİM

Bir fiil kök ya da gövdesini fiil çekim ekleriyle çekimlenerek aldığı basit şekle fiilin basit çekimi denir. Fiillerin basit çekimi: zaman, şekli, tarzı ve şahsı tek bir fiil bünyesinde, herhangi bir yardımcı fiille birleşmeden belirten fiil çekimini ifade eder.

2.4.7.1.1. HABER KİPLERİ

Bir fiildeki hareketin zamana bağlı bildirimi haber kipi vasıtasıyla sağlanır. Haber kipini oluşturan şekil ekleri, aynı zamanda zaman ekleridir. Metinde kullanılan haber kipleri şunlardır:

2.4.7.1.1.1. GENİş ZAMAN

/-Ar/ + [şahıs zamiri]

Sadece ünsüz ile biten tek heceli fiillere eklenir:

Olturarmış (164), bolarmen (98),minnetdarmen (106), teyyarmen (169)

/-Ur/ + [şahıs zamiri]

Bir veya birden fazla heceli fiillerden sonra gelir.

ķ uldurmen (67)

/-mAs/ + [şahıs zamiri]

ķ almasmen (98)

2.4.7.1.1.2. şİMDİKİ ZAMAN

-I/-y+şahıs zamiri

ķ ılıdu (68), barıdu (83), bolıdu (108), tartıdu (110)

Olumsuz şekli **-mAy+du** şeklindedir.

ķ ılmaydu (125), oķ şımaydu (125), tapılmaydu (135)

2.4.7.1.1.3. GÖRÜLEN GEÇMİş ZAMAN

Duyulan ya da hikâye edilen geçmiş zaman olarak da alınır.

/-DI+[şahıs eki]

ķ ıldım (150), ķ aldım (151), sũrtkenidim (156)

Olumsuz şekli /mI/ olumsuzluk eki ile yapılmaktadır.

Orundıyalmıdım (162),

/-GAn/

Bolğan (162), ķ oyğan (183), tapķ an (185)

2.4.7.1.1.4. RİVAYET EDİLEN GEÇMİŞ ZAMAN

Duyulan ya da öğrenilen geçmiş zaman olarak da anılır. Metinde geçen öğrenilen geçmiş zaman ekleri şunlardır:

/-miş/

artuķ imiş (193), ağlan imiş (112), yuķ ırı imiş (164)

/- (i/U)P/ +[Du]

Bêriptu (164), sarđıyıptu (168), kêtıptu

2.4.7.1.1.5. GELECEK ZAMAN

/-GAy/+[şahıs zamiri]

ķ ılğaysen (27), saķ lığaysen (51), bolğaysen (81), ķ ılğaysen (124)

Olumsuz şekli /-mI/eki ile yapılmaktadır:

ķ ılmığaysen (122), ķ ılmığaymen (185), basmığaysen (51)

/-Gu/+[şahıs zamiri]+ [dur]

bolğusıdur (51), kılğusıdur (57), alğusıdur (138)

2.4.7.1.2. DİLEK KİPLERİ

Gelecek zamana yönelik bir dileği ya da tasarı halindeki bir hareketi ifade eder. Bu ifade, şart, istek, gereklilik, emir gibi şekillerde verilir. Metinde kullanılan dilek kipleri şunlardır.

2.4.7.1.2.1. ŞART

/sA/+[şahıs eki]

bersem (165), nişanlısam (138), yok atsam (159), başlısam (169), yok atsam (187), taşlısañ (51)

Şartın olumsuz şekli /mI/ olumsuzluk eki ile yapılmaktadır.

Tutmısam (189), kılmsam (191), kalmısam (32), kılmsam (107), h alımısañ (107), k alımısañ (143)

2.4.7.1.2.2. İSTEK

/GAy/ gelecek zaman eki ve bu ekin bir varyantı olarak karşımıza çıkan /-GA/ istek fonksiyonuyla kullanılmaktadır. Bu durum, gelecek zaman ifadesinin aynı zamanda istek anlamı taşımasıyla ilgilidir.

/GAy/+[şahıs zamiri]

Becirgeysen (33), esligeysen (58), kêtivergeysen (141), salğaysen (151), kılğaysen (156), kıl mığaymen (156), kılğaymen (160)

2.4.7.1.2.3. GEREKLİLİK

Fiile gereklilik ifadesi kazandırma için “kêrek” kelimesinden yararlanır. Metinde geçen gereklilik kipi örnekleri şunlardır:

Kêrek + bolsa

Kêrek bolsa

Kêrek+dur

kêrekdur

Olumsuz şekli: kêrekmes

2.4.7.1.2.4. EMİR

Emir çekiminde, emir anlamını ve şahsı belirtmek için her şahsın ayrı bir emir eki vardır. Metinde geçen emir kipi örnekleri şunlardır:

I. Teklik şahıs-/-Ay/~-/Ayin/ ekleri ile yapılmaktadır:

Saçay (44)

II. Teklik şahıs emir çekiminde ek yoktur.

Bazı durumlarda, emri kuvvetlendirme fonksiyonuyla /-GIn/eki kullanılır.

At (121), yat (121), kıl (131), kuyğun (47), mañgın (50), kelgin (56), kılgın (67), ağlın (99), içkin (109),

III. Teklik şahıs-/-sUn/ekleri ile yapılmaktadır:

Bolsun (134), Alsun (137), bersun (170), ketsun (194)

Bir örnekte düz ünlü olarak /sin/ şeklinde geçmektedir: kelsin

Emrin olumsuz şekli /-mI/ eki ile yapılmaktadır.

Yetmısun (33), bolmısun (57), kalmısun (62), çüşmısun (74)

2.4.7.2. BİRLEŞİK ÇEKİM

Fiillerin birleşik çekimleri, basit çekimli bir fiile basit çekimli er~êr~ê~i- yardımcı fiilinin birleştirilmesiyle yapılır. Birleşik çekim hikâye, rivayet, şart olmak üzere üç çeşittir. Birleşik çekimde birinci unsur, bir şekil ve zaman eki olmak süratiyle basit çekimli olan ve şahıs eki/ zamiri alabilen bir fiil; ikinci unsur, sadece hikâye, rivayet ve şart şekillerinde çekimlenebilen ve birinci unsur şahıs eki almışsa şahıs eki/ zamiri alabilen er~êr~ê~i- yardımcı fiilidir.

2.4.7.2.1. HİKÂYE BİRLEŞİK ÇEKİMİ

a. Geniş zamanın hikâyesi

Geniş zaman hikâyesi metinde görülmemektedir.

b. Geçmiş zaman hikâyesi

Geçmiş zaman hikâyesi metinde görülmemektedir.

c. Gelecek zamanın hikâyesi

Gelecek zaman hikâyesi metinde görülmemektedir.

2.4.7.2.2. ŞART BİRLEŞİK ÇEKİMİ

Geniş zamanın şartı

Geniş zaman şartı metinde görülmemektedir.

2.4.7.3. PARTİSİPLER

İsim fiil ya da sıfat fiil olarak da bilinir. Cümle içinde fiillerin isim veya sıfat görevinde kullanılan şeklidir. Metinde tespit edilen partisip ekleri şunlardır:

/GAn/~ /k An/

bolğan mınnetdarlık ımni (74), kêlidiğan (75), sızğahn sûretlirini (76), kılğan cay (80)

/-r/~ /Ar/~ /mAs/

Öler (156), Ketmes (94)

2.4.7.4. GERUNDİUMLAR

Zarf-fiil olarak da bilinir. Cümle içinde fiilin zarf görevinde kullanılan şeklidir. Fiil kök ya da gövdesine getirilen gerundium ekleriyle oluşturulur. Metinde kullanılan gerundium ekleri şunlardır:

/bAn/~ /ibAn/

etıban (49), salıban (59),

/Gİli/~ /k İli/

kılğılı (95), körgili (97), sungılı (145), tapkılı (114), tartkılı (145), êyıtılı (156)

/GAndA/~ /k anda/

çık kanda (27), yoluk kanda (41), dêgende (30), kelgende (152), tüzgende (13)

/GUça/~ /KUÇA/

Yêpılguçe (71), Bolguçe (148), ölgüçe (74), alguçe (161), atk uçe (110), yetmigüçe (57), çık k uçe (143)

/mAy/

Toh tımay (145), kılmay (147), ak k uzmay (152), ayımay (153)

/mAyin/

Bolmayin (83),

/- (i/u)p/

bolup (153), yetküzüp (154), keltürüp (156), k ılıp (160), orunlışıp (164)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.METİN

3.1. METİN TRANSKRİPSİYONU

PERHAD-ŞİRİN

Molla Sıdık Yerkendi

[1] Sırlar meniliridin h ever bergüçiler, yoşurun izlardın

eğ il keltürgüçilerdin biri, ışık -muhebbet sehipiliriniñ, mêhir-şepk et yêzık lırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümdari hezriti emir elişir bu köñüllerni şadlandurğuçi yêk ımlık k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ıldı:

Alemniñ yaratk uçısi, insan ve hayatlık ni perviş k ılğuçi (perverdigar) öziniñ ezeldiki h ahişi, ebidi iradısıdın hayatlık nıñ nepis şayisi üstige sen'etkar süpiti bilen k elem tartıp, Çin mülkiniñ güzel camalini tesviri k udriti bilen şundağ bêzidiki, Çinniñ güzel meşuk liri unıñdın reşik k ılıp, goyaki Çinniñ tam süretliridek k êtip k aldı.

Çin mülki cennet köziniñ k arısığa oğ şaytti. Yette ık lımda unıñdek güzel menzirilik şehir yok idi. Bu şeherniñ büyük, şan-şevketlik bır h aq ani bar idi. Unıñ memlikitiniñ kölimige ikki alem teñlişelmeytti. Hakimiyet mertibisi yette asmandın yuk ırı idi. Leşkerliriniñ mık tari yer yüzidiki k um, köktiki yultuzlardın köp idi. baylık i K arunniñ h ezinisidin artuk idi. Kökke tağ ışıp turğan heşimetlik k esiriniñ k aravullrı çet el h anlırınıñ dericisi bilen teñlişetti. h aq ani Çin aldıda başk a [2] memliketlerniñ şahliri muğal k ullardek k ol bağlap turatti. Merhemet deryasi umman deryasidin çoñk ur, mörüvet cavahiri kanlardın köp, belki tesevvurdin artuk idi. U h aq anlar bezmisiniñ yiganisi idi. Devr unıñ mertibini şundağ yuk ırı k ılğanidi.

H aq ani Çinniñ teğ tu-taci göher-yak utlar bilen bêzelgen bolsimu, u başk a bır göherge êhtiyaclık idi. Murad begidiki mıñlığan güllerdin behrimen bolsimu, lekin özge bır gülge arzumen idi. Unıñ hösnu-camalidin güzellik yêğıp turatti. Çêhrisiniñ yuruk lık ıdın ikki dünya roşenlışıp kêtetti. Emma unıñ közidin k arıçuk i uçup ketkenidi. U davamlık : “ bağ asız cahandiki arzu-telep k esiriniñ asasi ve k urulmisi aciz bolup, ebediylik binasi bilen k arımu k arşıdur, çünkü bu, özgirip turğuçi cahan türlük hadisilerdin h ali emes. Gerçe kişi mıñ yıl padişah bolup, cahan mülkige hökümlanlık k ılsimu, ağ ırı ölüm

ķ edihiniñ şarabini iķer vaķ tıda ömri bır nepesķilik toyulmaydu. Aylınıp turķuķi pelek cahanniñ baķ asız tupriķ ini tevretken  aĝda, teķ tu-mertibisi kökke yetken padişah bilen bır t p yulĝunniñ astıda panahlınıp  mrini  tk zgen gadayni teñleşt r p ķ oyidu. Mertibisi kökke yetken tacidar şah bolĝan teĝdirdimu, unıñ perzenttin ibaret g her bilen közi roşenleşmise, unıñ hiķķ anķe ehmiyiti bolmaydu. Nezme:

Veledur ol duru valid sedefdur,

Sedef ye’ni atavu dur ķ elefdur.

Eger deryada sedepla bolup  nķe-mervayit bolmisa, [3] unıñ s yi aķķıķ bılınıdu. Bu ķ ıl derya öziniñ dehşetlik dolķ unlırı bilen mervayit ornıĝa köpük  aķrıtıp, ķ ırĝaķ ta ķ oruķ sızıķ larnı ķ alduridu. Bostanlarda güzel sevri deriķ i bolup, unıñ m visi bolmisa, kişilerge hiķķ andaķ paydisi yetmeydu. Bu ķ il m visiz dereķ otun h saplınıdu. K ktiki bulut yerge y ĝın t kmise, u ķ ılın t t ndinla ibaret bolup ķ alıdu.  aķ maķ nıñ nuri herķ anķe k  l k bolsimu unıñ nuridin ķ ılķe eser ķ almaydu. Emma,   ken otnıñ  oĝi ķ alsa uni yanduruş asandur.

Men goyaki aşu g hersiz deryaĝa yaki taşni taşķ a urĝanda körüngen  oĝsız otķ a oķ şap ķ aldım. Bu ottın baĝrımda  ĝır derdler peyda boldi. Çünki, Çin mülkige ķ aķ an bolup, uzun yıllar hesret   kip ķ an yutup, bu  zgirişķan pani dunyadın ketkende, yatlar k lip, teķ timde olturĝusi. Z minimge ayaĝ ķ oyup, leşkirimge ķ ol sungusi. ķ esir barigahımda aram  lıp, parlaķ zamanemni ķ arañĝulaşturĝusi. K p rencu-mehnetler bilen yıĝķ an ķ ezinemge iĝe bolĝusi. V deriķ a! Epsus deymu?! Nomus ķ ılaymu?!

“Ey ķ adır iĝem! M ni sen oĝulsızlıķ derd-eliminıñ iskencisidın ķ utķ uzĝuķisen, bu m şk l mni asan ķ ılıp, bır oĝul perzent bilen közümni yorutķ aysen!”-dep munacat ķ ılatı. Unıñ daim s zleydiĝını

şu idi. Bu arķ ılık u teñridın bir oğul perzent bêrişni ümid ķ ılatı. U köz yaşlırídın her terepke göherlerni çaçattı. Emma u öz közige başķ a bır göher izdeytti. Bu meķ siti üçün altun- kümüşlerni çêçip, acızlarğa ħ eyir-saħ avet ķ ılatı. Oğulsızlarğa yar-yölek bolup, atısızlarğa atıdarçılık ķ ılatı. U muşundaķ ħ eyri-êhsanlar arķ ılık teñridin bir oğulğa [4] ata boluşni tileytti. Emma u tegdir birer ışni irade ķ ılsa uni özgertışnıñ mumkin emeslikini sezmeytti. Bu alemde herķ andaķ kişı birer muddiadin menpeet körey dêsimu, emeliyette unıñdın yaħ şılık körelmeydu. Adette göher ķ ızılgül reñgide, yaķ uttek tavlınıp körünsimu, lêkin uni ķ olğa alganda, ķ olni ot bolup köydüridu. Bu zaman vucutķ a keltürgen sêriķ reñler közge altun yapraķ lardek körünsimu, lêkin u ķ ol bilen tutķ uçıģa otnıñ solisidin başķ a nerse emes. Her kim öz arzusidin behrimen bolģanlıķ ını bilelmise, bu unıñ tegdirinıñ ķ ısmıtige ķ ayıl bolģanlıķ ıdur.

Elķ ısse, ħ aķ annıñ duasi icâbet dergahıģa yêtip, meķ bul boldi. Unıñ tırıkçılık kêçiside bır ay tuğuldi. Ay emes, belki alemge zinnet bergüçi nurluķ ķ uyaş köz açtı, unıñ murad bêğıda otķ aştek bir gül êçilip unıñ ħ ursentlik dımıķ ıģa etir puraķ ırını çaçtı. Emeliyette u gül emes, ħ aķ annıñ cênıģa çüşken derd-elem şolisi idi. Nerme:

Açıldı bağıda bır ateşin verd,

Dêmekim verd, belki şu'le-i derd.

Devran u büyük ħ aķ annıñ ķ olıģa perzent üzükini saldı, lêkin unıñģa yaķ uttın emes, ottın köz ornattı. Bu üzükniñ içi derd-elemdin ķ êzılģan, unıñ sırtķ i yüzlırige bolsa söygü-muhebbet sırliri yêzılģanıdı. Uni yaķ ut közlük üzük dêgendın köre, kêçini yorutķ uçı mervayıt, belki cahanni örtigüçi göher dêgen tüzük idi. Unıñ yıplırı vapa tesiri bilen êşilģen, unıñ köksi bolsa tesiri ķ aza neķ ķ aşlırı teripidin têşilģanıdı. Bu oğulnıñ közlıride yaş [5] ķ ıyanınıñ alametlırı bolupla ķ almay, her bir çık argan nepeslirimu ahu-nâle tütünlıridin ħ ever bêrip turattı. Unıñ aldıda muhebbet nuri namayan, çırayıda vapa

nişani oçuk ve ayanidi. Pelek uni “derd ehliniñ padişahi” dep atısa, periştiler “derd otini tonup yetküçi” dep teripligenidi. Uniñ tuğulişi bilen goya siyavuş ot içide tuğulğanda vapa ehli arısıda h uşallık tın k ikas-çuk an kötürölüp, bır-bırını tebrikleşkinige oh şaş ışk ehligе terep-tereptın ot tutaştı. Atısı bu yeñi tuğulğan göherge köz taşlıgınida, u sedeptek ağzını külke üçün êcip, alemge şu k eder cavahırlarnı çaçtıki, bu ıstın barlık cahırlarnı sak lıguçi derya ve kanlar gemge çüşti. Padişah bu oğulnıñ tuğulişi bilen tamāmi h alayık k a bazarlarnı zinnetlep yasap, Çin döliti üçün töhpe izhar k ılış çak ırık i çık ardi. Pütkül bazar ve dukanlarnı bêzep, uni güzel ve k immet baha tovarlar bilen toldurdi. Şu terik e zibu-zinnetler bilen köñül k oyup yasaş ar k ılık pütkül Çin memlikiti göya Çin süreth anisidek haletke keltürıldı. H alayık lar nēme k ılsa, tergeşmeydigan, “yaman k ıldıñ” dêyişmeydigan boldi. Uzak devranlarnı beşidin keçürgen bu kōna alem yeñi merike tüzüp, şundak bır bayram yasıdiki, uniñ etrapını yêşıl reñlik asman gümbizi muhapizet k ılıp orap turatti. Bunday bezmini Keyāni padişahlirimu körmigen, belki bu yüzligen şadlık ve yah şılık larnıñ bırıdınmu nişan tapmıganidi. Bu şahnıñ pelekke keñ dastıh anlırı çek-çêgrısız, uniñ üstide k uyaş gırdisidek nanlırı heddi-hêsansız idi. Memliket h el k ınıñ haciti rava k ılınıp, üç yıllık bac-h ırâcet el zımmisidin kötürıldı. H el k ler şad-h uramlık tın bırdemmu aram almay, h uşallık zerbısidin bedenlirini asrıgan halda bayram [6] k ılışmak ta idi. Şah elnıñ şadlık sürenlirini yañrıtışni közlep, öz êlidin capa-muşek k etlerni yok atk anidi. H alayık nıñ şad-h uramlık i ve eyş-işriti üçün hêsansız h ezine depnilerni ayımaştın serp k ılıp, şadlık menzirilirini tüzüp bermekte idi. H alayık mey-şaraplarnı içişip, aşu hararetlik k ızıl su ar k ılık gem-k aygılrını yuyup tazlımak ta idi. Nezme:

Ketür, sāk i, çekip bizler üçün ün,

Maña tutk ıl üküş bır cāmi gülgün.

Mêni Çin ehli yeñlîğ meyperest et,

Tola Çiniy ayağlar bîrle mest et.

Meniler sırliridın uçur yetküzgüçi rıvayetçiler ve yoşurun hêkmetlerdın bişâret bergüçi hekâyetçilerdın biri, aşu mêhru-muhebbet sehipılırınıñ muellipi ve söygü-sadağ et mektuplırınıñ aptori, menivi dunyanıñ sultani, hêkmet âliminiñ hökümrani hezriti mırza elişir (teñri unıñğa rehmet k ılsun) bu acâyıp yêk ımlık ve ğarayıp tesirlik k ıssıdın mundağ rıvayet k ıldı:

heğ ık i yaratk uçı bolğan teñri h ağ anğa bîr perzent ata k ılığandın keyin, h ağ an bu hediyyidin şad-h uram bolup, bu perzentniñ hösnü-camalıdın köñli söyünüp unıñ êtini k oyuşk a teyyarlandı. Şu çağda bu perzentniñ çıraydın şundağ bîr şahane alamet köründiki, unıñdın aymu hararet êlip nurlınatti. Yüzmiñlarçe himmet ve ık bal döliti unıñğa yölünüp turatti. H ağ anğa unıñ fersayesdın zibbu-zinnet yüzlenmekte [7] idi. Işğ ustazi bu bişaretlerni eñ burun sêzivaldi-de, “fersaye” sözıdın “f, r”, “himmet” tın “h”, “ık bal” dın “a”, “dölet” tin “d” heriplirini ayrıvêlip, bu cavahirlarni bîr-bırige bırıktürüp “ferhad” dêgen isimni tepip çık ti. Neticide bu şahzadige Perhad dep at Koydi. Andın derhal uni nêpiz ve evrişim şayılarğa orap, k immetlik cahiratlar bîlen zinnetlengen boşükke tüptüz k ılıp tañdı. Hêç ata öz perzentige bu h ılda ısım k oyup bağ mığanidi. Unıñ pak h ususiyetlirini körüp yetken ışğ ustazi uni danışmen perhan dep atıdı. Bu ısımnı yene tövendiki beş türlük alamettin aldı: “f” herpi “fırağ ” söziniñ, “r” herpi “reşik” söziniñ, “h” herpi “hicran” söziniñ, “a” herpi “ah” dêgen sözniñ, “d” herpi “derd” söziniñ baş heripliridın yalguz halda ayrıvêtıldi. Işğ ustazi bu cevherlerni bîr-bırige k oşğ anıdı, “ferhad” ismi kelip çık ti. Işğ ustazi perhatni zar-zar yığlatk an halda, capamuşek k et boşükige bağlap bend k ıldı. Unıñ ornınıñ boşük içide bolğanlık i goya beğ t-dölet k uşı bolğan Huma k uşınıñ aramgahi k epes içide bolgınıdek bîr ış idi. Pelek kêlinçiki goya bu şahzadige

inik ana bolğandek kêçe-kündüz unıñ halıdın ı ever êlip turatti. Unıñ bösüki etrapıda Çin ve ı itaynıñ katta dölet erbapliri ve reisliri şêrin-şiker tıllırini ıışk a sêlip, söygü-muhebbet epsanılıridın hêkaye êytışatti. Hemmisi öz közidın uyķ uni ķ açuruşķ an halda, unıñğa uyķ u keltürüş üçün nava muķ amini êytip nava ķ ılışatti. Unıñ ı ususiyetliri başķ a [8] balılarga oı şımaytti. Kölirigimu asan uyķ u kelmeytti. Ênik ana unıñ cısmığa ķ uvvet bolsun dep, êgızığa sütüni sağatti. Lêkin ağırķ kişige badam şırısını her ķ ançe içürsimu şıpa ve mağdur hasıl ķ ılamıgınığa oı şaş, ênik anınıñ sütüni şahzadige hiçbir ķ uvvet ve menpeet bêrelmidi. Eger ıışķ anısı unıñğa bır tamçe süt içürse, unıñ her bır tamçısı söygü-muhebbet desmayısı üçün bırđın göher bolatti. U bergen her bır tamçe süt şahzade üçün bırđın mene ve hikmet durdanısı idi. Söygü anısınıñ her tamçe süt bêrişini sezgende, u imkaniyetniñ bariçe intilip goya çümülidek gızalınatti. Şahzade bu gızadın özige yolvas balısınıñ küç-ķ uğritidek ķ uvvet tapatti. Her kimge söygüdin ķ uvvet yetse, u kişi süt içse göheri ķ an yutsa yaķ ut bolıdu.

Künler şı yosunda ötüp perhat bır yaşķ a kırdi. Unıñ beşi göherđın zinnetlengen şarapetlik tacğa yetti. U bösükni taşlap, beı t-saadetlik ķ edemliri bilen ömilep mênışķ a başlıdı. U pak göherniñ yêşi üçke yetkende, ıışķ epsanılıridın sözleşke başlıdı. Unıñ turıdığan ornımu ıışķ hocrısıdın ibaret boldi. Şunisi acayıp idiki, u üç yaşķ a kırginide on yaşķ a kırgen balıdek körünetti. El bu ıştın heyran, pelek bilen ķ uyaş bu ehvaldın sergerdan bolmaķ ta idi. Atısımu bu ehvalnı körüp, heyran bolsımu, emma, bundaķ boluşını muvapıķ his ķ ılattı. ı aķ an unıñ bestlik ķ amıtını körginide “ceñ ışlırığa layıķ adem bolıdığan boldi” dep ķ araytti.

ı aķ an bu oğulni oķ utuş üçün şı ķ eder danışmen bır alımnı taptıki, bu alemde unıñ bılınge tolğan içki dunyası cahandek keñ idi. İlmi nucum cehette asman müşkülliri unıñğa asan idi. Belki unıñ ötkür zêhni aldıda pelek [9] müşkülge ķ alatti. Unıñ yoli ķ uyaş kebi roşen, ķ elbi bolsa unıñdınmu parlaķ idi. Her ķ andaķ çigiş ve müşkül

ilimlermu unıñ bılımi aldıda ayan ve asan bolatti. U tepekkur tulparını pelekıyat meydanıda çapturğınıda, asman bölekliriniñ varaq lirini bır-bırlep aq turup çık attı. İlmiy hêkmette asman cısımliriniñ her birini neççe k ısımğa bölüp közitetti. Unıñ diğ k et nezeri aldıda ênıq sız bır çêkitmu katta bır cısındek ênıq namayen bolatti. Tebi’et ilmi, ilmiy rıyazi, matêmatika ve ilahiyet ilimliriniñ k a’ide-k anunliri unıñ aldıda êlipbedek roşen idi. Unıñ neziride Yunan hêkmiti hıçnerse emes idi. Aristotıl unıñ bır şagırtınıñ baravırıde idi. Alem danışmını bolğan bu zat şahzadını öz meclisini yorutq uçı çıraq dep bılıp, uni şagırt k ılıvêlışni telep k ıldı ve uni terbiyileşni k attıq tekitlidi. şundağ k ılıp goya k uyaş pelek aldıda menzıl tutq andek şahzade bu büyük alımnıñ meclisidin orun aldı.

Elk isse, ustaz êlipbedin telim bêriş vaq tıda, başlanmısı şundağ mene bılen başlıdiki, şahzade êlip’tin elem’ni, be’dın bala-k aza’ni çüşendi. U gül yüzlük servi ebcet öğinişke kırışken kündın başlap taki üç ay toşq anga k eder bolğan k ısq ıgine vaq t içide toluk savatlık boldi. Bu mol-hosulluk bır yılda u “k ur’an”ni asasen yadk a êlip boldi. Şahzade üçün her k andağ savaq ni bır k êtimla körse, u varaq nı ikkinçi k etim êçış hacetsiz idi. Her k andağ telim-terbiyini bır k etim ok usıla, unıñ köñül betlırige yêzılıp, can sehipilirige nek ışlınıp meñgü öçmes bır kitapk a aylınıp kêtetti. U her k andağ güzel eh lak ve êsıl h ısetler heğ k ıdiki derslerni k oymay yadk a alatti. Aşık lık mağ alilirini körgınide köñli perişan bolup hali h araplışatti. Işk u-muhebbet bayanlırini tekrar k ılıp [10] ok uğınıda nale-zâri têh imu küçiyetti. Aşık larnıñ gem-k ayğulırı heğ k ide ok uğınıda gemge çöketti. Derd-elem sevebidin yağ a yırtıp nale k ılğanlar heğ k ide ders ok uğınıda şahzade öz yağ ısını yırtıp yığlaytti. Eger birersi unıñğa muhebbet heğ k ide azrak la rıyayet sözlep berse, bu h ıl rohi kêsel unuñğa goya yuk umluk kêseldek têz ve k attıq tesir k ılatı. U başk ılarnıñ köñli carahetlengenlikini bılse, zar-zar yığlaytti. Eger kişilernıñ közidin yağ körüp k alsa, şahzade

şahzade etini çapturup, meydan taman yürüş k ıgında bu alem memlikiti taki k uyaşk a k eder patpara k bolup kêtetti. U özi mingen tulparnıñ sür'iti bilen pelekniñ uç k ur êtini kêyın k aldurup Behramdek palvanların boynı ğa salma salatti. Unıñ alte k ırlık gürzsidin yette k at asman ğa apet yetetti. H enciriniñ vehimisdin Hutnıñ yüriki su bolatti. Unıñ [12] barma k lırınıñ u ğı yolvasnıñ boynını üzetti. Bu yolvastek batur yigitniñ aldıda neççiligen yolvaslar acız bolup k alatti. Royinten'dek meşhur k ehrımanlarmu unıñ bilen k ol sık ıssa, öz k olınıñ k attık a ğrıp ketkinidin êñrap taşlaytti. Perhad bu k eder yuk ırı ilmiy ık tıdari, bu k eder teñdaşsız küç k udrıti ve zerberdest k eddi-k amıti bilen yene özını êlipbe ok uydı ğan balılardın töven tutatti. Tamami padişahlar unıñ k esiri aldıda gaday idi. Lêkin u özını gadayların ayık ıastıdiki tuprak tek pes ve acız bıletti. Unıñ nerızide padişahlık bilen gadaylık teñ, belki gadaylık artuk rak idi. Kişiler şahzadını teriplep: “ unıñ köñli ve közinıla pak dêmeñlar. Unıñ söz ibarıliri, belki putun vucudiniñ hemmisi pak ve ğubarsızdur. Bunda k pak süpetlerge unıñdın baş k a hiç kim layık emes” dêyişetti. H alayık unı ğa to ğ tımay du'a k ılışatti. Unıñ teripige eger tosattınla bır so ğuk şamal kêlip k alsa, pütün Çin memlikitiniñ h el k i so ğuk ah urup, pütkül esli-veslini, belki cênını k urban k ılışk a teyyar idi. Perhadnıñ atısını unı ğa derd-elem yêtip k almısın dep, her küni h ezınılerni bêşidin örüp sedik e k ılatti. Lêkin perhad bır zerre derdni körüp k algudek bolsa, h ezınılerni h eclep unı ğa h êridar bolatti. Unıñ içi ve têşi, köñli ve körünişi derd elemge esir bol ğan halda yêşi ontötke yetti. Nezme:

Uzat, sâ k i şarabı derdu ğemni,

Köñül çünki tola tartti elemni.

[13] Sırlar menılırıdın h ever bergüçi rıvayetçiler ve yoşurun ızlardın ek il keltürgüçi hêkayetçilerdın biri, mêhri-şep k et sehipılırınıñ ve söygü-muhebbet mektuplırınıñ mu'ellipi, hêkmet

alımınıñ sultani, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırza Elişir (teñri unıñğa rehmet k ılsun) bu acayıp yêk ımlık ve ğayıp tesirlik k ıssıdın mundağ rıvayet k ıldıu:

Ezel binakāri ikki alem k esirini bina k ılış vağ tıda lahiyısını mundağ tüzdi. H aq anğa perzent muradi hasıl bolup, şadlık bezmide aram aldı. Unıñ bezme gülliri eçilip gülşen hasıl boldı. H aq annıñ hayatlık keçiside perhaddın ibaret bır şam parlıdı. Unıñdın taralgan canğa ot salğuçı ötkür şolılar dıllarğa hozur bêretti. U şamnıñ oti gah otluğ eleñge tıllırını asmanga sozsa, gahi tane-tane yaşlırını yüzlırige töketti. Unıñ her bır tamçe köz yeşi bır dane mervayıt idi. Işk i muhebbet perhadnıñ yüzige k arap meğ pi halda: “çırayıñni zepırandek sarğaytımen” dêse, ğem yüki unıñ k eddi-k amıtige k arap: “ êlıp’tek boyuñni dal’dek êgimen” deytti. Söygü epsanısı unıñ kölırige k arap: “ saña bır demmu uyğ u bermeymen” dêse, derd-elem unıñ köñlige k arap: “ bır küni emes, bır küni bu köñül öyıdın tuğ tartıp havağa çık ımen” dep tehdit salattı. Bu özgırışcan pelek birer hadısını peyda k ılay dêse, unıñ alametlirini burunraq körsıtıp k oyıdu. U eger kişiniñ bedınige hararet peyda k ılmaq cı bolsa, aldı bilen unıñ bedinini zepireñdek sarğaytıdu. Eger bıroğa teñdirdın bala-k aza yüzlenise, aval unıñ ehvali özgırışke başlaydu. Perhad’k a kelğüsıde hêsapsız derd-elemler kêlıdıgan [14] bolğaçk a, unıñ bayram künlirimu elemlık idi. Kişiler her k açan eyş-işret üçün camlarnı gülreñ şaraplar bilen toldurup, mahir sazende ve h uşnava ğezelh anlar köñülge şadlık bêğışlığuçı ğezellerni tovlap, terep-terepke bezme tüzgınde, el bu şavk un-sürendın hesapsız şad-h uramlık k a çömetti. Emma, perhadnıñ bolsa şad-h uramlık i derd-elemge özgıretti. Aşu bezmilerde eger Mecnunnıñ keçmişi heğ k ide söz bolup k alsa, perhad k ayğuga çömetti. Eger bırersi ğem heğ k ide azraq la rıvayet sözlep k alsa, bu ğemkin şahzade têh ımu ğemkin bolup kêtetti. U söygü-muhebbet, aşık lık sözlirini añlıgında, közliridin aq k an ikki deryanı tızginliyelmeğ k alattı. H aq an perhadnıñ bu halıtıdın h ever tapk ında

çoñk ur h ıyallargä çöketti. “bu perzentim daim gemdın azad bolmıdı, bır nepesmu şadlanmıdı. Bu ahu-pıgannıñ veci vebu yıga-zarnıñ sebebi nême?” dep, soğuk ah tarttı.

Çin memlakitide dunyadın têpış mumkin bolmıgan h ılmı-h ıl acayıp-ğarayıp nersiler, güzel ve nazuk meşuk lar, intayın çaķ k an ve epçıl hünervenler, bıvapa pelektek mahir oyunçılar, kök şahmat tağ tısıdın k uyaş uruk ını oğrıvalguçi heyyarlar, tünni yoruk , künni k arañgu k ılalaydıganlar, sudın ot yandurup, ottın su alguçılar, içide ot köyüp şola çêçip turguçi ateşdannıñ têgide Suzap uruk ını bıh landurup, kökerteleydıganlar, ömüçük torıga tödürçınıñ sendilini asalaydıgan kişiler, belki bulardınmu acayıp-ğarayıp neyreñvaz sêhirgerler heddi-hêsapsız idi. H ak an bularnı çaķ ırtıp [15] kêlıp, perhadni her küni ularnıñ meşrıpgıe k atnaşturdi. Ular mu sehirgerlik ve neyreñvazlık hünirini yüz hesse ziyade körsıtışke başlıdı. Şahzade perhat ularnıñ hünirini çoñk ur tepekkur bilen közitıp, ehvalnı inçike tetk ık k ılıp, sırnı êçivêtetti. Şahzade bu acayıp hünernlernıñ sırnı sêzıvêlıp, birdem şadlnattı-de, andın kêyn bu ıslarnıñ hıç bır eceplengüdek yêri k almayttı. Her k andaķ müşkülñ sırnı êçilip ketse, müşkül bolalmaydu.

Çin memlakitiniñ h anı bolgan bu cahangır padişah bu tedbirler bilenmu kütken meķ sıtge yêtelmıgendın kêyn, çare tapalmay nahayıtı tıt-tıt boldı. U oylap-oylap yene bır ış k ılışnı h ıyalıga keltürdi: “ töt çoñ k esır yasatk uzay, unıñda töt pesılñ havası ve reñgi namayen bolsun. Şahzade perhad her bır pesılde özıge munasıp bolgan k esırdın orun êlıp şadlansun. U k esirlerde eyş-işret sorunlırını tüzüp, tınıķ ve taza şaraplarnı içip parağet bilen ötsun. Bu k esirler şundaķ yasalsunki, her bır k esırñ etrapıda rahatlık bağ bina k ılınsun. U bağnıñ her bır gülı goyaki keçini yorutķ uçı çırağdek culalınıp tursun. Danalar her bır pesılñ reñgi ve h ususıytını êgilep, k esırñ reñgi ve alahidiliklrinımu şunınga muvapıķ laştursun. Bahar pesılde olturıdıgan k esırñ esasını k urup, pütüşı bilenla, unıñ hemme

caylırı gül-çêçeklerdın bêzelsun. Her bır gül goya bır gül yüzlük meşuk tek u k esırnıñ yüzini gül reñgıde k ılsun. Yene bır k esırnı yaz peslige oñ şıtıp tüzsun. Unıñ içide yaznıñ barlık nazu nêmetlırı ve bağı-bostanlırı orun alğan bolsun. Barlık özümlüklernıñ reñgi yaz peslıde yêşıl bolğınidek, bu [16] k esırmu yêşıl reñde teyyarlansun. Yene bırı k ıslık k esır bolsun. U k esırnıñ hemme yêrı ğ itaynıñ kafur reñgıdiki ap'ağ uppılırı bılen sırlap k ar-muz reñgıge mas k ılınsun. Yene bır k esırnıñ orunlaşturulışı küz reñgıde, zepireñdek bolsun. Unıñ hemme caylırını zegerler tılla ve altun arğ ılık zınnethısun. Bu pelek misal töt k esırnı bına k ılış arğ ılık unıñdın töt pesıl namayen k ılınsun. Bu k esırlar goyaki Çin süritidek güzel ve nepis k ılıp teyyarlansun. Unıñdın cennetnıñ şad-ğ uramlık i ayan k ılınsun. U k esır imaretlırınıñ tüzülüşi pirdevs cennitnıñ binalırıdek orunlaşturulsun. U yernıñ hür-ğılmanlırı ğ itay ve Çin'nıñ nazının meşuk liridın bolsun. Bu nazınınlar goyaki cennetul-pirdevstiki hür-perilerdek cılvılınıp tursun. Şeksızki, bulardın şahzade perhad hozur êlıp, elvette şad-ğ uram bolğusi". ğ ağ an yuk urğ ıdek oy-ğ ıyallarnı köñlıdın ötküzgendın kêyin, bu heğ te perman çüşürdi. Bu permanga bına'en barlık hünervenler yığıldı. Ustazlar kêlıp layıheni tüzüp bolğıçe bolğan arılık ta her bır hünerven öz hünırını körsitip, şadlık ızhar k ılışğ a başlıdı. Taşçılar uyul taşlarnı yunup, bır pestıla güllernıñ yaki hayvanlarnıñ heykilini teyyar k ılıştatti. Neğ k aşlar köñüllerni mehliya k ılığudek nazuk neğ ıslarnı çekip, bırdemdıla bır k esırnı gülşenge aylandurivêtetti. Ular az purset içidila yüz k esırnıñ ışını pütküzeleydığanlık idin bışaret bêrişetti. Hêsapsız acayıp-ğarayıbatlar yüzege çık ıp, köpligen nepis süret şekilliri mendanga kelmekte idi. Her değ ik ide bır şekil közge çêlık sa, közni yumup-açğ uçe bolğan arılık ta yine başğ a bır şekil peyda bolatti. U yüz k ısmı [17] şekiller cılvilengende, unı yasavatğ anlarmu yüz ğ ıl meşğularlarnı körsitetti. Ular bu şekillerni yasamak çı bolğanda bır türlük sen'etkarlık k a meşğul bolsa, yasap pütkeçe bolğan arılık ta yine başğ a ğ ıl ustıkarlık i bılen peyzi k ılıştatti. Bu ıslarğa her bır hünervennıñ tebi'iti

könüp ketken bolup, uni oñuşluk pütüzüşte şek yok idi. Hı aq an bunda büyük imaretni vucutk a çık ırış k udrıtige iğe bolğanlık ı için köñli söyünüp çeksiz şadlandi.

Hı aq annıñ huzurida perhı unde destur dep atılıdın bir vezir bar idi. Unıñ beriketlik k a’ide nizamlırınıñ şarapıtıdın memliket avat, el işliri tertiplik idi. Bu memliket şehirleri bu vezirdin öziğe hösn ve zınnat tapatti. Şuña hı elğ içinde u “mül’ara” dengen nam bilen meşhur idi. Şah özi hı alımığan işni bu vezirge buyırmaytti ve unıñ razılık ını almay hiç iş k ılmaytti. U perhadk a küçük ata bolup kelgen idi. Perhadmu uni öz atısıdek köretti. Perhatnıñ parakende ehvali ve k alaymık an haletlırındın rencigen atısı köp oy-hı ıyallarni köñlıdın ötküzgendin kêym, hı ılvat hucrıga kırıp özini eldin pinhan k ıldı. Andın vezir mül’arani çağ ırıp, unıñğa özi oylığan ali k esirler, hür-gılmanlar ve bağı-bostanlar heğ k idiki tesevvurlırini ve barlık oy-hı ıyallırini tepsili sözlep berdi. Hı aq an Mülk’arağa du’a k ılıp:

-hey Perhı unde destur, emdi sênıñ mubarek pem-parasıñge ayan bolmığan hiç iş k almıdı. Hazırdın başlap kereklik işk a tız tutuş k ılmağ kerek,-dep buyrudi.

Mülk’ara permanni tapşuruvalgandın keyin, hı aq anğa hı uşal halda tezim beca keltürdi. Şah aldındın k aytıp çıkıp öz [18] hucrısında hı uşal-hı oral oturup, kereklik esvaplarıni toplaşnıñ planını tızdı. Nezme:

Ketür, sâğ i, maña camı meyi nab,

Bu saetkin muheyya boldi esbab.

Ki gerdun yette k esridur vefasız,

Cehannıñ töt pesli hem beğ âsız.

Sırlar menılırındın hı ever bergüçi rivayetçiler ve yoşurun ızlardın bişaret bergüçi hêkayetçilerdın biri, aşu mêhri-şepk et sehipılırınıñ ve söygü-muhebbet mektuplırınıñ mu’ellipi, hêkmet

alımınıñ sultani, menivi dunyanıñ hı aq anı Hezrîti Emir mirza Elişir (teñri unıñğa rehmet k ılsun) bu acayıp yêk ımlık ve ğarayıp tesirlik k ıssıdın mundaq rıvayet k ılıdu:

Elk ısse, büyük hı aq an Mülk'arağa perman k ılıp:

-töt k esir binalırını goya dölet tüzülmisige oğ şaş orunlaşturgın,-
dêdi.

Mülk'ara bu permandın söyünüp atlandı. Unıñ aldıda ık bal heşimiti goya dölet erkanlırığa oğ şaş k ol k ovuşturun turatti. Hêsapsız laımlar unıñ izeñgüzi etrapıda hemrah bolup, sansızlığan dana binakarlar unıñ etrağığa yığılıp, şad-hı uram halda ıñni başlıdı. Ular Çin şehriniñ etrapını bır-bırlep kezıp çok ıp, töt orunni tallıdı. Bu caylarnıñ süyi, havası ve güzel menzıriliri cennet huzuridin nemune körsitetti. Şundaq la her bır pesılge muvapık kêletti. Bu orunlar şahzadınıñ aramgahi boluşk a hek ık eten layık idi. Mülk'ara tamlarnıñ yüzini körsitip, [19] her bır tamğa töt büyük cedvel sızık ırını tartışk a buyrıdı. Şunıñ bilen bağlarnıñ planlırı ve k esirlerniñ layihiliri tüzülüp pütti. Perman çüşürüş cehette növet Daradın ötüp Mülk'arağa yetkenidi. Çin memlakitide teñdaşsız iki ustaz bar idi. Bu ikkeylen k oşkêzeklerge oğ şaytti. Bırınıñ lek ımı Bani, yene bırınıñ lek ımı Mani idi. Kişiler bulardın bırını körse yene bırını tesevvur k ılatı. Çin memlakitide Bani binalarnı yasap pütüzse Mani kelip u binalarg a neq k aşlık bilen zinnet bêretti. Banınıñ binakarlık kespide şu k eder mahariti bar idiki, unı terpleşke tıl acızlık k ılatı. U kökke taq aşk an büyük k esirlerniñ layihisini tüzgende, körgüçiler tamdek kêtıp k alatti. Unıñ mahariti aldıda su üstige gümber k uruş sudın köpük çık argandek asan idi. U herq andaq bır k esirni bina k ılsa, u bina yık ılıp çüşüştin asman k esridek azade ve mustehkem bolup çık attı. U bina yasısa, topısını taşteq çıñ, haklırını polattek mustehkem k ılıp pütüzetti.

Mani şundaq mahır neq k aş ve ressam idiki, bu aylınıp turğuçi

pelekniñ neķ ışlırı unıñ aldıda tam neķ ışlıridek ayan idi. U bu alem da’irisini sızsı, unıñ sızık lırı cedvel tutķ andek tüz, çembiriki perkarda sızgıandek toğra çık attı. Eger u cansızlarga süret zınnıtını bêrişke başlısa, sızğanlırı kişige goya süretke êlınğan tırık [20] cıandek tuyğı beretti. Unıñ ķ elimınıñ köleñgısın hasıl bolğan güzelligi başķ a yüzligen ķ elemlermu sızıp bêrelmeytti. Eger u bırıer kişige çüşide telim berse, u kişı uyķ usıdın teñdaşsız ustaz bolup oyğınattı.

Yene bır ustaz bar idi. Unıñ epçil ve çebdesliki pelek herkitidek çaķ ķ an, belki unıñdınmu nazukraķ idi. U daim uyul taşlar leşkiri bılen ceñ ķ ılıp, ķ attıķ taşlarnı boy sundurğanlıķ ı için, uni “taş kêser ķ aren” dep atışattı. Unıñ mitininiñ uçı ķ attıķ taşlarnı têsıp, gülşendek nazuk pencirilerini açattı. U öziniñ mitini bılen pütün ömür boyı muşu hünér sehipiside ķ elem tevritıp kêlivatattı. Yene nurgınlığan teñdaşsız ustılar bar idiki, ulardek hünervenlerni cahan ve zaman körüp baķ mığan idi.

Danışmen Mülk’ara ularnıñ hemmisini çaķ ırıp kêlip, her ķ aysısınıñ ehvalı ve hünérlerini bılgendin kêyın, ularğa şahzadınıñ keypıyatı sevebıdın ħ aķ annıñ buyruğan permanlırını bır-bırlep yetküzdi. Vezır ularğa: “ güzel cennettek töt bağ ķ urulsun. Töt ķ esır cennet bêğidek zınnetlensun. Şahzade perhad töt pesılde u yerde aram alsun. Unıñ köñül ķ uşlırı her bır bağ içide ram bolsun” dep, hemme bağ ve ķ esırlernıñ süret, neķ ışlırı hem reñlırını toluķ süpetlep çüşendürdi. “unıñ layıhısını bundaķ tüzmek kêrek, bunıñ ķ urulmasını mundaķ ışlımek kêrek...” dep tepsili cêkiligendin kêyın sözini aħ ırılaştırdı. Andın ularnıñ aldığa ħ ezinilerni toħ tımastın taş-topıdek tøküvetti. barlıķ ustazlar öz hünérlırige teyyar bolup, ış başlaş için orunlıridin turuşti. Mülk’aramu ularnıñ köñlını söyündürüp, ķ uruluşķ a kêreklik [21] nersılerni toplaşķ a kırışti. Aldı bılen bu töt ıřnıñ teyyarlıķ ını pütüzüş için hêsapsız nurgun matêrıyallarnı buyrudı. Her bır ışnı başlaş için karvanlardın yüz kişı orunlıridin turuşti. Her yüz kişiniñ etrapısa mıñ kişı teyyar bolup turuşti. ħ ış ve

taşlarnı toşuş üçün pil ve harvıların raslap, şundağ tutuş k ıldıkı, ular Çin memlakitiniñ içi ve têşidiki barlık kökül meydanlar ve h arabılarnı k aplıdı. Ulardın pütkül tağı-sehralarğa şavk un-süren çüşti. Êğır yüktin pelekke êğır külpetler yetti. Bır tağnıñ üstige yüzligen taş kesküçiler çıkıp, her bır ıñnıñ üstige mıñlap hünervenler oturup ışk a tutuş k ılındı. Bu êğır taşlar yüki astıda asman çembirek harvılar aylınıp, yürüşke başlıdı. Ular şepek çökkendimu, tañ yoruğandimu ıştın baş tartmay, şepek tek k ızıl ve sübhidek ak taşlarnı ış ornığa toşumağ ta idi. Rendılarnıñ dolğ uni ve avazıdın dêñız hasıl bolğan bolup, goya her bır dêñız töt k ırlık dolğ unların yasap şavk un sêlivatğ andek idi. Yağaççılar ud ve sendel yağaçlırınıñ arısıda goyaki mal bilen tolğan dukanda oltuğan sodıgerlerde k örünmey k alatti. Heriler taş ve yağaçlarnı h uddi sendel yağıçını keskende k êsetti. Here kêpekliri goya k ış künidiki k ardek toğ tımastın yêğıp turatti. Lay etküçilerniñ su toşuydığan soğılırı pelek bilen baraver idi. Lay sunğuçılar ve ketmen tutk uçılar palçık içige pêtıp k elıp, asman gümbızıdek ravağ larnıñ üstide lay sunuşni kütüp oltuğan ustazlarga k arap varğ ıraytti. İş buyruğuçılar toğ tımay “ hay, huy” dep, têz boluşk a k ıstar, ış k ılğuçıarmu aram tapmastın işlep turar idi. Bu ıştın pütkül insanıyetke süren-çuk an [22] çüşüp, insanıyet bolsa cimi alemge şavk un-süren salmağ ta idi. İş buyruğuçılar ış üstide şundağ aylınıp yürettiki, ularnıñ ıztıraplırı sevebidin yette k at asmanmu h uddi sêrkoldek aylanmağ ta idi. Ustazlar işlep harmas, bır dem aram almas idi.

Bu imaretlerniñ işliri orunlaşturulup bolğandın kêyn, bu ışlar şahzadıge bır-bırlep bayan k ılındı: “ şundağ bır aliy k esır bina k ılınıduki, cennetul-me’va unıñ aldıda h ıcıl bolup, el közidin gayıb bolıdu. Unıñ her bır gümbızı aldıda upuk gübızı k örünmey k alıdu. Pütün alemde bu k esırlerniñ teñdişi yok tur”. Ular şu yosunda hêsapsız terıp, tevsıplarnı k ılğanlık tın şahzadınıñ bu imaretlerni k örüşke hevısı aştı. U atlınp, sehra terıpıge şundağ ravan boldıkı,

goya pelek argımıx ığa mingen aydek yürüş k ildi. Unıñ etrapıda yüz neper h uşh uy yigit atlarğa mınışıp, h uddi ay etrapıdiki yultuzlardek bılle yürdi. Perhad êtini toh tımastın sürüp yêtıp bargınıda, şundağ bır k ıyamet kördiki, pütkül alem h elğ ığe acayıp bır hayacan çüşüp, yımek-içmek, rahet ve uyğ uni unutğ an halda ıslimekte idi. İmaretlernıñ üstige k oyıdığan bina taşlırını şundağ êgız kötürüşmekte idiki, bu aylınıp turğuçı pelek her nepeste “ehtiyat k ılıñlar!” deytti. Asman gümbızıge tağ aşğ an uzun cazılarnı bağlap, unıñ üstide ustazlar zuhel yultuzıdek k onup oturup işlevatatti. Binalarnıñ üstige êgız gümbezlerni çık ırışğ an bolup, asman gümbızı unıñğa k êlıp bolup turatti. Ustazlar bu ıslarnı körüp özını untuğan, başğ a hemme ıslarnı êsıdın çık ırışğ anidi. Şahzade bu acayıp-ğarayıp ehvallarnı körüp, heyranlıq [23] içide barmağ ırını çışlıgen halda k êtıp k aldı. U her bır hünerni körgınide çoñğ ur oynınıp bu acayıp ıslarğa apırın eytatti. Her bır hünervenni körgınide ularnıñ ğarayıp ıslırığa k ızık ıp k alatti. Ustazlar her terepte taşlarnı kêsıp pare-pare k ılışmak ta, ularnıñ kekisi aldıda k ara tağlar goya pıçağ aldıdiki sênğ yağdek idi. Yene bırıñıñ aldıda k ara taşlar mumdek bolup, uni her k andağ süretke keltürüvêreleytti. Yene bırsı k attıq taşlarnı h uddi yumşaq yağaçnı yonıgandek yonup, tügrüg k ılış üçün pil puti şeklide yasap, neğ işlevatatti.

Ustazlarnıñ arısıda neğ iş bağıluğçı bır ustaz bar idi. Unıñ pütkül neğ ıslrı goya hiylidek körünetti. U neğ k aşlık ta teñdaşsız kişi bolup, taşlarnı nepis süretke aylandurıvêtetti. U tömür k elimini taş üstide her terepke herketlendürse, be’eyni tupraq nı sızğanden sızık çılar peyda k ılatı. k elimini oynıtıp yüz h ıl neğ iş ve tesvırlerni yaratğ ınıda Manimu körüp heyran k alatti. Şahzade u danışmennıñ ıslırını körgendın keyın, bır pes uni tamaşa k ılığusi keldi. Şahzadınıñ attın çüşkenlikini körgen ustaz derhal esvablırını ıışğ a sêlıp, şahzade olturgudek bır taşnı teğ t k ılıp yasap berdi. Şahzade unıñ üstide beğ tlık halda orunlaşğ andın kêyn, söz başlıdı:

-hey danışmen ustaz, bu acayıp hünirîndin bır babni bayan ır ılıgın. Bızge hünirînniñ bır tarmık ınıñ sıri ayan bolup ır alsun. Hünirlirînniñ ehvali bilen ısınnınu bayan ır ılıgın. ır attık taşlarni keke bilen mumni yonuvatır andek yonuvatisen. Peır et körüp baır mıgan ışlarni ır ılıvatisenki, eır ıl ve idrak unıñga acızdur. Eger ır attık yağağlarni pıçaır [24] bilen yonusa unıñ bısı heridek bolup ır alıdu. Esvaplırînni ır andaır su bilen suęaręanıdıñ. Unıñda oyul taşlarni yonusañmu, saymanlırîñ bır zerre zererge uçırımayvatıdu. Unıñmu sırnı eytıp bergin. Bu sözlerni añlıęan neır ır aş yer söyüp tezım bıca keltürgendin kêyin, sözini yaır şi dualar bilen başlıdı:

-Eger alemniñ havadisatlırı kohıır aptek bolsımu, unıñdin asayışlıır têpır, ğemiñniñ bêřini beır t-ık balnıñ têři bilen çêır ıp, düşmınıñge ır attık taşlarnıñ zeır mitıdin nêrive bêırp, muşek ır et têğıda avare ır ılığaysen. Aval êtımnı sorap andın hünirımnı sorıdıñ. İsmımnı ır aren dêyiřıdu. İşim oçuk -aşkare turuptu. Mana ır olumda keke, aldımda uyul taşlar, uni mitin ve keke bilen her ır anęe yonusammu sunmaydu. Bu esvablarni suğuruşta acayıp bır halet barkı, unıñdin başır ılarni ğ everdâr ır ılalmaymız. Ustaz uni suğurup yüz yılğıçe uyul taşlarni ve polatni yonusımu, esvabnıñ sunup kêtıřıdin ensırimeydu. Belki uprapmu ır almaydu. ğ ıtay ustılrı bu usulni icad ır ılığanlıır i üçün, alem ğ elır ıdin her ışta alahide peır lınıp turıdu. Lêkin ularmu men bılgenni bılmeydu ve men ır ılığanni ır ılalmaydu.

Ustaz bu hikmetlerni bayan ır ılıp bergendin kêyin, şahzade bu hünerni ôğiniřke ıştıyak bağlıdı:

-Men seniñ bu ıřıñni bekmu yaır turup ır aldım,-dêdi u ustazęa,- řuña bu ışır a mênıñ kôz aldımđıla meřęul bolup hünerni ır ılıgın, sen taşlarni ğah yonup, ğah neır ışlep tüğetkin, men oturup bır-bırlep kôzıtey.

U hünerven ustaz bêři asmanga taır aşır an taşlarni [25] teyyar ır ıldı. řahzadınıñ kôñlınıñ bu meřęulatır a bağlınıp bolęanlıır ını

körüp, taş yonuş ve neķ ış oyuşķ a kırışti. U kekisini taşlarga salganda şahzade apirinlar êytıp, heyranlık ızhar ķ ılatti. Şahzade şundak ķ ılıp taki kün taşlar dövisi içide özını yoşurganga ķ eder bu ışķ a meşgul boldi. Andın atlınıp, şehir terepke goya ķ uyaş tağ arısığa yürgendek yürüp ketti. Nezme:

Ketür, sāk i, maña bır cami reñgin,
Ki tüşmiş gem taşı köñlümge señgin.
Ki ol seyl anda gem h arın süpürgey,
Dêmen gem h arıkim h arani süzgey.

**Sırlık menilerdın h ever bergüçi ve rıvayetlerdın neķ il
keltürgüçilerdın biri, söygü dastanlırınıñ, muhebbet schipılırınıñ
mu’ellipi, menıvi dunyanıñ hökümrani Hezrıti emir mırza elışir
(Teñri unıñğa rehmet ķ ılsun) köñüllerge şadlık bêğışlıguçi bu
acayıp ķ ıssıdın tövendıkiçe rıvayet ķ ıldı:**

Şahzade taş kêsış meydanıdın namaz şam vaķ tıda ordıģa ķ aytıp
keldi. Taşçılık hevisi unıñ ķ elbını esır ķ ılģanıdı. Toģ talģan eķ ıl her
ķ ançe hünere ve parasetke ige bolsımu, lêkin u heves güdeklırınıñ
ilkide acızdur. Tün ķ ara tağdek aģduruldi. Cahanni yorutķ uçi ķ uyaş
tağlarģa yalķ un çêçip, asmanni mermer reñģıge kırgüzüp, pelekniñ
çok ķ ısıģa mındı.

[26] Şahzade atlınp taş kêsış meydanıģa yêtıp keldi. Hünervenler
cıddıylışışke, hoduķ uşķ a başlıdı. U her bır hünervenniñ maharıtıge
çıñķ ur nezer salattı. Söhbetleşkende her bır hünervenniñ öz tirmini
boyıçe sözlep ôtetti. Ularmu şahzadıdın memnun bolup, öz işini
têh ımu têz işleşke kırışetti.

Şahzade hünervenlerdın behrılınıp, ķ aren terepke mañdı. U
ķ arenniñ aldıģa kêlıp, ķ aren taşın yasap bergen teģ t üstıdın orun
aldı.

ķ arenmu hêlık i yaltırap turģan taşni yonuşķ a başlıdı. U tömürçi
üstini keke, mitin yasap bêrişke buyrudı. Tömürçi usta kêlıp işķ a tutuş
ķ ıldı. Unıñ tavlıģan tömüri goyaki bedeh şannıñ yaķ utıdek, belki
şepek tek yaltırayttı. Usta unıñdın h ılu-h ıl êsıl esvablarnı yasadı.
Lêkin, ķ aren bu esvablarnı özi sugardı. Andın taşlarnı yonup, yasaşķ a

başlıdı. Şahzade K arenniñ her bır ışığa yoşurunçe köz sêlıp, aşkara ve meñ pi hünrliriniñ hemmısını öginivaldı. U K arenge oñ şaş maharet bilen taş yonuşk a kırıştı. Bara-bara K arendek ustıların yüzlep kişiler perhadk a şagırt boldı. Şahzade kişilerniñ gep-sözıdın endişe k ılıp bezıde yoşurunce kekini k olğa alatti. Bezıde aşkara halda şundağ kamalığa yetküzüp işleyttiki, unıñ bır künde k ılğan ışını başk a ustılar bır ayda aran tüğiteleytti. Şahzade her künlüki şu h ıl meşğulatlar bilen şugullınıp, añ ırı hünlerde kamaletke yetti.

Arıdın töt yıl ötüp, cennettek aliy töt k esır k ed köterdi. K aren bu imaretlerniñ taşk i k ısmığa özınıñ sen’etsazlık maharıtını işleytti. İçki k ısmığa Mani neğ k aşlık [27] k ıldı. U her bır h anını şundağ tesviriy neğ işler bilen bêzıdiki, êytğ andın yüz hesse artuğ idi. Neğ k aşlar tesvirge k elem tartğ anda, iş buyruğucılarmu ih tıyarsız neğ k aşlarğa aylınıp k alatti. Mani k aysı bır süretni sızsa, Perhad özınıñ neğ k aşlık k elimi bilen şu süretniñ yüzını êcıp, têh ımu güzelleştürivitettti. Perhad bu hünerni nahayıti az vağ ıt içide üginivaldiki u sızğan tesviri neğ işlerni başka hıç kim unıñdek sızalmaytti.

Elk isse, bu k esirler pütkeçe şahzade k esırniñ içi-têşi k taşçılık hem neğ k aşçılık k ıldı. Ustazlar ve kamalet igiliriniñ hünler-sen’iti yüzege çık sa, Perhad uni ögınışke kırışıp, şu hünerniñ ustısı bolup çık attı.

Aliy k esirler pütkendın kêyn, cennet misal bağlarmu yasaldı.

“Etıyazlık k esır” şundağ zınnatlendiki, unıñ içi-têşi k ızıl gül reñgide bolup, süretlirımu güldek çıray açğ anıdı. İşret gülzarlırığa gül reñgıdiki çıraylık gilemler sêlınıp, gülreñlik nepis şayıların körpe-yastuğ lar teyyarlanganıdı. K esırniñ ışık, dêrize, tünlük, bosuğılırımu k ızıl gül reñgide sırlanganıdı.

“Yazlık k esır” yêsıl reñde zınnatlangen bolup, unıñ reñgiğe yêsıl

asmanmu heyran k alatti. K esir etrapıdiki çimenlerde yapyêşıl ösümlükler ve k arıgay, servi dereh liri öskenidi. Bulbul ve tutilar bu yerge makanlışıp, üstige yêşıl şayıdın kiyim kiyip, nava k ılıştatti. Yêşıl reñlık yipek köñleklerni kiygen meşuk lar bostanlarda yêşıl k edehlerni meyge toldurup, bır-bırige tutışatti. Bu k esirniñ çoñ taşlırı ornıga zerbeced k oyulğanidi. Uşşak taşlırı ornıga [28] zumret çêçılğanidi. Bu pelekke oş şaş k esirniñ içi-têşi yêşıl reñlık idi. K esir üstidiki gümbez tavlınıp turğan yêşıl k uram taşk a oş şaytti. Gümbezniñ sırtı yêşıl çinige oş şaş kahişlar bilen zınnetlenenidi. İçige yêşıl gilem, etles, kimh ablardıñ bisat sêlınğanidi. K esirdiki serviler, giyahlar ıştırêt üçün yol körsetküçi h ızırdek rehnema idi.

“Küzlük k esir” niñ reñgi küz peslidiki yopurmak lardek sêrik idi. Unıñ bezmilerni canlandurguçi pelekke taş aşk an gümbizige zer hel bêrilip, sen’et k elimi bilen zınnetlenenidi. K esirniñ içi-têşığa tılla süyi yügürtülgenidi. İçidiki süretlerniñ tesviri canlık , sırtınıñ şekli k uyaşteknurluk idi. K esirde altun h ırlardıñ yasalğan bır köl bolup, u sêrik mey bilen toldurulğanidi. Köldiki mey yaltırap, k uyaşniñ eksini körsitetti. Küz yaprak liri kölge sêrik güldük çüşüp turatti. K esirdiki ayyüzlük kênizekler aşık larnıñ sargayğan çırayıdek k ehrıva reñlık kiyimlerni kiygen bolup, ular k uyaşteknılvinetti. Ularnıñ güzelligidin cahangâ gevğa çüşetti.

“K ışılk k esir” şundak nurane idiki, goya ak k a ak k oşulğandek içi-sırtı mermerdın, belki ak k aştêşıdın yasalğanıdı. Bu k esirniñ köli kümüştek yaki sımaptek yaltıraytti. Bu k esirniñ ravık ımu kümüş bilen sımaptıñ yasalğan gec bilen suvalgaçk a, goya meşuk niñ közınıñ êk ıdek körünetti. K esirdiki kiyim-kêçek ve orun-körpilermu ak yipek reh tlerdin tıkilgenidi. Bu h uddi Çinniñ ap’ak çiniliridek nek ışılnıp, k esirge zınnet bergenidi. Her bır k esir kümüş tenlik h ıtay meşuk liri bilen nurlanğanıdı. Ular ak şayıdın kiyimlerni kiygen halda kümüş yopurmak tek [29] cılvinetti. K esirdiki köller sedeptek körünetti. Êrik lardıñ kölge k uyuluvatk an sular ünçilerni hasıl k ılatı.

Şundaķ ķ ılıp Çin süretlırige oķ şaş töt ķ esir meydana keldi. Bu ķ esirler cennetke oķ şaytti. ķ esirniñ ayvanlırı pelektek, resımlırı pelektiki ķ uyaşteķ çaķ nap turatti. U rıvayetlerdiki baē ēremdek zınnetlenenıdi. Unıñ alıylık i Beytulheremdın belge bēretti.

Êlk ısse, vezır Mülk'ara özınıñ tırışçanlık i bilen bu muşek ķ etlik vezıpını tamamlap, ķ akannıñ barıgahıēa keldi. ķ aķ anēa bu zor ķ uruluşnıñ ceryanını, işlengen hūner-sen'et ehvalını bırmu-bır bayan ķ ıldı.

ķ aķ an ķ esirlerni tamaşa ķ ılış üçün oñ yēnıēa şahzade Perhadni, sol yēnıēa vezır Mülk'arani êlıp, tentene bilen yolēa ravan boldi.

Aval bırıncı ķ esirge kırdi. Bu aliy cennetteķ ķ esirni közdın keçürdi. Baēda bolsa ķ esirdikidin neççe hesse köp acayıp-ēarayıplarni kördi. İkkinçi ķ esirni baķ iy cennettınmu ēarayıpraķ hesaplıdi. Üçinçi ķ esir aldınķ i ikki ķ esirdınmu artuķ idi. Tötünçi ķ esirniñ güzelliğini köp mulahize ķ ıldı. Bu töt ķ esirni bır-bırıdın ķ op ve mergup kördi. Bularni teripleşke ek ıl acızlık ķ ılatı. Danalarnıñ pem-parasıtı bu yerdiki güzelliķler ve acayıbatlar aldıda özınıñ acızlık ıēa ık rar boldi. Bır ķ esirniñ güzelliğini körgen kişi yene bırıni körüp, pıkır-mulahize ķ ılğınıda, aldınķ i ķ esir unıñ ķ atırısıdın pütünley çık ıp kētetti.

ķ aķ an töt ķ esirni közdın keçürgendın kêyın, hūnerven-ustılara ular oyılığınidin yüz hesse artuķ in'am berdi. Bu ķ esirler, baēlar ve hūrler şahzade Perhadķ a tapşuruldi.

[30] Bu acayıp ıştın kêyın, vezır Mülk'aranıñ hūrmıtı ve inavıtı avvalķ ıdın mıñ hesse aşti. ķ aķ an Mülk'araēa:

-Her bır pesilde bır ķ esirde üç aydın katta bezme ötküzüşke teyyarlık ķ ılıngay, her pesılınıñ menzırısı ve hava-kılimati bu ķ esirlerde bezme ķ ızıtışnıñ tek ezzası bolēay,-dep perman ķ ıldı.

Dana vezır Mülk'ara padişahnıñ permani bilen bır yıllık eyş-

ışretniñ planını tüzüşke kırıştı. Planda, her k esırde üç aydın bezme k ılış, mēhmanlar üçün her küni yüz at ve mñ k oy öltürüş, bezmıde sazendiler sazırını eñ şö ahañlarğa tüzüş, yollarğa ıı ıtay tavarlırının payandaz sêlış, bezmıge layık eñ êsıl şaraplar, mēve-çêviler ve dastıı anları teyyarlaş k atarlık ııılar belgıendi. Vezır Mülk'ara ıı ezininiñ ışıgını êçıp, plan boyıçe teyyarlık k a tutuş k ıldı. Nezme:

Ketür, saı i, şerābi Çini ayın,

Ki canım k esd etmiş bır buti çin.

Çu k ıldı Çin şehi mey bezmıge ezm,

Yasali bız daıı mey ezmıge bezm.

Sırlar meniliridin ıı ever bergüçiler, yoşurun izlardın ek ıl keltürgüçilerdın bırı, ışıı -muhebbet sehipiliriniñ, mēhir-şepk et yêzık ırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hōkümdari hezriti emir mırza elişir bu köñüllerge şadlık bêğışlıııçı yêk ımlık k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ıldı:

Elk ısse, güllerniñ êçılışııa egışıp, gülşenniñ yüzi k ızıl reñ aldı. ıı ak an gül reñlik k esır teripige k edem [31] k oydi. K esır içige nepıs tok ulıan gül reñlik gilemler sêlındı ve k ızıl gül reñgidiki heyvetlik bır teı t k oyuldi. ıı ak an teı t üstıdın orun aldı ve şahzadıni öz yêniıa tekıp k ıldı. Teı tniñ yenııa k ızıl kursi k oyuldi. Bu kursi vezır Mülk'araıa aramgah boldı. İçilgen meyniñ tesırıdın ularniñ yüzi k ızıl güldek êçıldı.

Bezmınıñ hemsöhbetliri içide Çin memlakitiniñ gül yüzlük güzelliıridın yüz k ız bar idi. Ularıñ kiygen kiyimliri k ızıl gül reñgide idi. Gül yüzlük saı ılar gül reñlik k edehlerde mey tutatti. Aşıı lar bolsa meyni bır tamçe k aldurmay sümüretti. Sazendiler gül peslıdiki bulbullardek nava k ılatı. Bezme ehli goyaki şepek nurııa gerk bolıandek gül yaprak ırı arısııa çöketti.

Hı aķ an şahzade Perhadnıñ gl reñ meynıñ tesırıde ķ ızargan güldek ruhı sarıġa ķ arap, kzıdın hı uşallık yaşlırını tketti. Perhadnıñ bşıdın atılık mhri bılen bezıde güllerni asa, bezıde ne-yak utlarni aatti. Pütün bezme ehli Perhadnıñ şeydasi boldi. Bu bezmnıñ terıp-tevsipi pütün Çin memlakitige yyıldı.

řundaķ ķ ılıp, bezme ehli ķ ızıl reñlik ķ esırde güllerni eıp, baş ktermey yak ut reñlik meylerni iıp, zgırıp turġui devrnıñ bahar pesli hesabıda  ayni tkzdi.

Elķ isse, glşende tuyuķ sız şamal peyda bolup, imenlerni gllerдын hı ali ķ ıldı. Gller tupraķ astıġa yoşurundi. Dereh ler yşıl yapraķ larġa prkendi. imenler yşıl ton kiyip, yeşıl gülşen namayen boldi. imenlikte tüptüz sken servi dereh ler bar idi. Bu dereh ler Perhadnıñ yerge [32] řken tüptüz sayısige oġ şaytti. Her bır servi derih i Perhadnıñ kelışken ķ amıtınıñ sıması idi. Servi derih ınıñ yapraķ lırı tuti ķ uřınıñ ķ anıtıdın drek bretti. Dereh lırı cennettiki toznıñ süritini krsıtetti. Eger dereh toz süpetlik bolmıġınıda, uġ lıġan ġıda nme n bır putını ķ anıtınıñ iige tıķ ıvlıp, bır putluķ bolup ķ alıdu? Heřķ ıpıek uyattın maġdursızlınıp, řaġ larnıñ üstıge ık ıvalıdu. Yşıl imenliknıñ içidiki riķ lar kmş sızık tek krnıdu. Suluķ mvılernıñ reñġi eynektek parķ ıraydu. Unıñ yaltıraķ syi baġnıñ ruhı sarını krsitidu.

Elķ isse, bu pesılde cahan zınnetlenıp, tebi’et yşıllık ķ a prkendi. Hı aķ an şahzade Perhad bılen yşıl gülşen terıpıge ķ edem taşlap, çıraylık maysılarnıñ üstıde mey bezmısı tzdi. Asman gmbızıdek yşıl ķ esırde şarap iiř bılen řuġullınıp, bu zeñger dunyani unutti. Yıpektın tikilgen nepis kiyimlerni kiyip, çinnıñ hkmranlık orni bolġan teġ tınıñ üstıdın orun aldı. Yşıl yapraķ lar içide dereh bolġandek, kmş tenlik nazınınlar yşıl kiyimler bılen yasandi. Yşıl ķ edehlerge toldurulġan ķ ıpķ ızıl mey kkş asmandiki lale reñlik řepeķ ni eslitetti. Yeşıl kiyimler bılen yasangan güzel řaķ ıylar

ķ esırdıki mēhmanlarga bu ķ edehlerni tutuş uęün her terepke çêpıřatti. Mey kişilerge özınıñ yalķ unluk tesirini körsıtışke başlıganda ularga “ķ ursı keşnız” dorısı aram bēretti. řundaķ êsıl ta’amlar bılēn tolģan heşemetlik dastıķ anlar raslandıki, [33] uni yuk ırıda bayan ķ ılıp ötkēniduk .

řundaķ ķ ılıp yêřıl ķ esırde mey içiş bılēn üç ayni ħ uşal-ħ uram ötküzüşti.

Elķ ısse, küz pesli yêtıp keldi. Pelekniñ altun reñlik ķ uyaşı dereĥ yapraķ lırini ķ eħrıvadek sargaytti. Ķ eħrıva reñgidiki “küzlük ķ esır”ge kırış peyti keldi. Tebi’etniñ sapsêrıķ çağlırı başlınıp, yapraķ larmu ķ eħrıvaĥa oĥ şap ķ aldi. yak , uni “ķ eħrıva” dēmeñ, belki u pelekniñ altun çaçķ uçi aptıpidur. Çınarnıñ üstıdın şamal êsip ötüp, etrapķ a gül ve yapraķ larni çaçti. Bu hal ħ uddi ot uçķ unlırı yuk ırı kötürülgēdın kēyin yene unıñ gül tacılırı asmandın yaĥķ andek, uçķ unniñ peske çêçılıp çüşkinige oĥ şaytti. Tañ şamili çık ıp, su üstige yapraķ larni çaçti. Sunıñ dolķ uni üstide êķ ıvatķ an bu yapraķ lar altundek tavlınatti. Dereĥ lerdın tökülgen yapraķ lar havada altun varak lardek uçuşatti. Sargıyıp ķ alģan yapraķ lar arısıda olturģan ķ argılar sêrıķ lalıĥe çüşken ķ ara daĥdek körünetti. Têreklerniñ altundek sargıyışı yerķ an kêsilidek aĥrıķ ķ a gırıptar bolģınnini körsitetti. Çimenliktiki her bır dereĥ sêrıķ ķ uřniñ tōlikey bolģınıĥa oĥ şaytti. Küz şamili dereĥ larni êĥañlatķ anda tökülgen sêrıķ yapraķ lar dereĥ üstıdın ürküp uçķ an ķ uřlarnıñ ķ anat ķ êķ işini eslıtetti. Ķ uyun kelgende yapraķ lar mecnuni sergerdandek aylanatti.

Ĥ azan neķ ķ aşi kêlıp, baĥlardıki yopurmaķ larga altundek hel berdi.

[34] Elķ ısse, u ķ esır altun reñlik Kuyaştek tavlınatti. Ĥ azan bolģan yopurmaķ lar ķ uyaş etrapıdiki yultuzlarga oĥ şaytti. Bu Ĥ azan pesli goyaki ķ uyaş bılēn yultuzlardek cilvilinıp cahangā yüz açti.

Hı aķ an bilen şahzade řundaķ pesilde bu eyş-işret ornını k     l    iş ornıĝa aylandurdi. Sarguş nepis yipek mallardın kiyim kiydi. Tilla süyidek sargu  meylerni uzun boyunluķ şişilerge toldurdi. Bu aliy ķ esir altundın, körpe-yastuķ , payandazlırı altundın,ķ edehlermu altundın idi. Nezme:

  y altun, ferşi altun, tami altun,

Mey altun, zerfi altun, cami altun.

Bu ķ esir altun hel bilen zınnetlenen, yultuzdek göherler bilen yaltırıtılĝanıdı. şu a altun ķ esir k  zlerni      ip, ķ uyaş nurını  altun talalıridek cilvılınetti. Sazendiler tilla re lık ravaķ içide y    ımılık nava    etti. Sazendini  navasi canlarĝa rahet be  ř   tetti. Bu bezmini  m  viliri içide hetta turunci bilen limunmu bar idi. B  hi bularni k  rge  pütün capasını unuttı. Bu bezme herķ andaķ hı uşallık bezmesini  ķ a'idisidın artuķ , mıķ tarıdın ziyade idi.

Bu ķ esirde leşkerler bilen bırlıkte    ayĝı e mey ve muzikabilen eyş-işret ķ ıldı. Bu bezmini toluk izhar ķ ılıřķ a ķ elem acızlık ķ ılıdu.

Elķ isse, soĝuķ şamal dere  lerni  yopurmak ırını pütünley sorup ketti. Sımaptek    ıvatķ an sular muzlap, mermerge [35] aylandı. Hava buluttin heşimetlik ton kiydi. Bulut sımap    ip, yerge payandaz saldı. Z  mıstan ustısı k  lip, s  z  k suni  baliliriĝa k  m  ş muzdın oķ uş ta  tısı yasap berdi. şu künlerde eger buluttin bır tam e su tamsa, soĝuķ nı  şidditidin yerge   n e bolup çüşetti.   rık larda    ıvatķ an suni  aĝzıdın t  k  r  ki muzlap, hı encerge o  řıĝınıda, pelekmu ķ ara ĝu k   ilerni kömür ķ ılıp, unı ĝa řepeķ tın ot yaķ attı ve ta  şamılı bilen uni yelp  p, ķ eddini   gip ısınattı. Aymu her tünde bulak larĝa muz t  ketti. Bulak tın etrapķ a    rıĝan tam ılar yultuzĝa o  şap ķ alattı. Sumu yer yüzini eynektek ķ ıliv  tetti. Bu eynek   nni  eynikige o  şaytti. Soĝuķ otni  tebi'itidiki hararetni yok atķ a ķ a, unı  b  rer nersini k  yd  r  şke madari ķ almaytti. H    ık ķ a o  şaş

soguk nın şidditidin k ızıl çoğ k ızıl güldek körünetti. Tağ ta taşlar k ırodın üstige nepiz kiyimler kiyetti. Kembegeller alğ ınıni ağzi bilen hordaytti. İkki tızını köksige mehkem basatti. K ollırini k oltuğ ığa tığ ıp ikki yelkisini k ulığ ıdın aşuratti. K uyaş öz tebi’itidin eser tapalmay cahanga nur ornıga kafur çaçatti. Soguk kafur ve billur bilen pütün cahanni ağ artti. Tebi’etke “as” bilen “k ağ ım”nın ap’ağ têsıdın cuva kiydürüp, yultuzlardek bır bezmini teyyarlıdı ve cem’iyitini hüker yultuzıdek yığdı. Bezme êytğ ınımızdın yüz hesse artuğ teyyarlandı. Bu yerdiki eyş-ışretni her k ançe şerhiligendımu yüzniñ bırıni ada k ılığlı bolmas.

Eyş-ışret bilen üç ayni şu yosunda ötküzüp, töt pesılını töt k esırde k ızğın bezme bilen çık ardi.

Bu ışlardın mek set, mey ve eyş-ışret arğ ılığ [36] şahzade Perhadnıñ köñlını êçiş, vağ tını ħ uşal-ħ oram ötküzüşke yêtekleş idi. Lêlın, şahzade Perhad özınıñ halıtını ve adıtını özgertmıdı. Çünkü, unıñ teğdir yezığ i özgermigenidi. U, muğennilerdek canni azaplığuçı muñluğ sada bilen derdlik nale-peryad çeketti. Eger birer kışınıñ yıga avazını añlısa umu bılle k oşulup yığlaytti. Unıñ köñli eldin ħ aliy bolmaytti. Otluğ derdtın tütün çık ırıp, soguk ahıdın tömürni ottek tavlaytti. Unıñ köñli elnıñ k ayğusıdın gemlik idi. Bulut k ırğak lırıdiki çakni körse unıñ köksımu çak bolatti. Bırersi ışğ -muhebbettin hêkaye sözlise, êsıde sağ lap unıñdın belgilerini tapatti. Eger bırsi yar vısalıdın şadlansa, köñli elemdin azad bolatti. Eger hıcranlığ tın ızahat añlısa, közıdın k an tøküp zar-zar yığlaytti.

Ĥ ağ an özınıñ tedbırige ve Perhadnıñ ehvalıga k arap “şunçe vağ t serp k ılıp tapğ an çare-tedbir bikar kêtıptu, ehval k ıyın boldi” dep heyranlığ ta beşi aynlattı. Nezme:

K edeh tut sağ iya, köp heyranmen esru,

Oyur sağerki sergerdanmen esru.

Köñülge ışık oti salgaç şerare,

Aña yok mey süyidin özge çare.

Sırlar meniliridin h ever bergüçiler, yoşurun izlardın ek il keltürgüçilerdın biri, ışık -muhebbet sehipiliriniñ, [37] mêhir-sepik et yêzik lırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümdari hezriti emir mırza elişir bu köñüllerge şadlık bêğışlığuçı yêk ımlık k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ıldı:

Elk isse, h ak an bu ışık a herik ançe k ılıpmu çare tapalmay, özi biçare bolup k aldı, yine bir amal oylaşık a başlıdı: “ Perhad vayıga yetken, danışmen ve batur yigit bolup yêtıldı. U Çin memlikitiniñ h ak anlık ığa layık , belki, cahannıñ sultanlık ığa munasıb. Teñri unıñ zatıga bu işni munasıb ata k ıldı. Her bir hünerde kamaletke yetti. U, pütün eyblerdın h ali. Unıñda yıga-zardın başık a hıçık andaık nuık san yok . Birer kişi şahlık k a sazaver bolsa, u, h elk nıñ beşıga çüşken teñriniñ sayısı bolguçıdır. Şuña seltenet teñ tımnı unıñga tapşursam armanım k almaydu” dêgenlerni köñlını keçürdi.

H ak an dölet erbaplırı ve re'islrini çaık ırıp, özi seltenet teñ ti üstige çık ti. Perhadık a öz yenıdın orun berdi ve unıñga k arap sözge tıl açtı:

- Teñri maña şahlık ni ata eylep H itay ve Çin memlikitige hökümran k ılıp, toğra yol körsetti. Nege k edem k oysam, şu yerde şahlık k ılıp, imkanıyettin taşık ırı kamal taptım. K ılğan ışıım oylıgınımdın artuık raık boldi. H ıyalgımu keltürgili bolmaydığan mek setlerge yêtıp, ek il yetmeydığan eyş-ışretlerni k ılıp öttüm, her bir teleptin köñlüm k ana'etlendi. Ordıga igidarçılık k ılıp, barıgahimğa varıs bolıdığan bir perzenttin özge arzuyum yok idi. Hemişe arzu bilen gemkin idi. Perzent telıpıde secdıdın baş kötürmey, teñrige yığlayttım. Elhemdulillah, ıstıkım hel bolup, ık bal yüzlinıp, sen bilen közümnı yoruttım. Allağa [38] şükri! Sêni arzu k ılğınımıdın

mıñ hesse ziyāde körimen. Şahlık k a layık hemme iş sêniñ aldında mevcuttur. Emdi, yêşım ellık yılını kêzıp ötüp, atmış yılınıñ çêgrısığa kelıp k aldı. İşlirimğa ek ıl közi bilen k arısañ, kündın-künge ehvalım tövenleşti. K êrılık eyıbını yoşurgılı bolamaydu. K êrılar yigitlikni heves k ılsa, h ıcaletçilik zahir bolidu. Sağ alnıñ aq lık i ölümniñ elçisidir. U hayatlık maysısığa k ıro çüşkenlikini körsitidu. Dêmekçimenki, yigitlikniñ rahatı köptur. K êrılık nıñ muşek k iti êğırırak tur. Maña bır k ıyın iş yüzlendi. Ömrümniñ k ısk ılık ıdın epsuslansammu, lekin, şükri k ılmen. Çünkü, teñri öz hidayiti bilen maña bır oğulni ata k ıldı. Yaşlık ımda H ıtay ve Çin şehirliğe h aq an k ılıp, k êrığınımda sendek oğulni barıgahımğa varıs eyliidi. K uyaş çık k anda asmanda aynıñ bolışı hacetsız. Eger bağda bır çınarnıñ sayısı kem bolsımu, çıraylık servi derih i köklisila, bağnıñ güzelliği êşiveridu. Meniñ hayatlık köçitimge vehime k ılışnıñ nême haciti? Eger men ölüp ketken teğdırdımu, u ölüm hisaplanmaydu. Ömürge işenç yok . Kişi özınıñ öldiğan vak tını bilmeydu. Yaşlar k êrişni ümid k ılsa bolidu. Lêlin k êrılar yigitlikke k aytışni ümid k ılalmaydu. K êrılık -dermansızlık tur. Köñlde köpligen arzu-armanlar bolsımu unıñğa yetişelmeydu. Sêni burunrak teğ tke olturguzsam, goya özüm yigitlik devrimge k aytıp, teğ tte olturgandek bolattım. Sêni mu'eyyen halda ornumğa teyinlep şahlık ımni saña tutsam, memliket, teğ t-seltenet, leşker ve h ezinilirimniñ hemmısını sen bilen zınnetsim, armanım yok . Sen memliketniñ ve h elik nıñ hamisi boluşk a layık . Sen şah bolup, mênı k ulluk k a k ubul k ılsañ, sen [39] ata bolup, meni oğul hêsaplısañ, yuk urık i ümüdümni yerde k oymısañ, men sêniñdın razı bolımen,-dep, bır k edeh şarapni şahzadige tutti.

Şahzade h akannıñ bu arzu-ümidlerini añlap, şundağ bır otluk ah çekteki, u çekken ahnıñ tütünü pelekke yetti ve hêkmetlik sözlerdın bağıri êzılıp, zar-zar yıglap, özini yerge taşlıdı, u kökke k arap:

-Ey teñrim! Bu şahlarnıñ şahı bolğan h aq annıñ teğ t mertivisini

uzak k ıçe yuk ırı k ılığaysen. Leşkerlirini asmandıki yultuzlardın ziyāde k ılığaysen. Şadlık bêğini yaşıtıp, hayat gülını çêçek atk uzğaysen. K olıdiki keyanılar camını çüşürmey, hayat süyidek süzük mey bilen uni toldurgaysen,-dep h ıtap k ıldı. Şahzade yene balılık mêhri bilen h ak anğa:

-Arzulırınızğa cavaben halımni êytışk a heddim yok . Bu miskin cismim yer bilen yeksan bolsımu, bır-ıkkı êğız erz êytmay ilācım yok . Biri, ömürge işenç yok . Yaşlık ve k êrılık teñri aldıda baraverdur. Dünyada hemme mevcudat ebedilikke ige emes. Şam özınıñ nuri bilen bezmılerni zınnetlısımu, lêkin şamal aldıda acızdur. Bostanda nurgunlığan giyahlar össımu ah ırı yok almay k almaydu. Lekin, bağlardıki servi dereh ırı yıllar boyı yaşınavêridu. Deşt-çöllerdiki yüzmiñlığan paşılar boran çık k anda yok ıldı. Lêkin, İlbiris têgi öz ornıda turuvêridu. Kçiklerniñ tepekkurımu kçiklerçe bolidu. Çoñlarniñ tepekkur-k ıyaslırı uluğdur. İkkinçisi, paşa yüz yıl ömür körsımu, pilniñ kötürgen yükini kötörelmeydu. Alem şahtın h ali emes, lêkin körüngenla kişi şah bolalmaydu. K uyaş ğerıpkı pêtıp [40] didarını yoşursa, tümenmiñ zeriçiler yığılıpmı k uyaşıñ ornını basalmaydu,-dêdi.

Şahzadınıñ bu sözlirini añlap, h ak annıñ unıñğa bolğan mêhir-muhebbıti têh ımu küçeydi. H ak an:

-Ey közümiñ nuri, yüzmiñlığan candın, belki, hayatlık süyidinmu lêzızrak sözlerni k ıldıñ. Bu sözler bilen tılıñdın alemge göherler çaçtıñ. Lekin, mênıñ natavanlık ımnıñ sevebi sen. bundak cavap bêrişini ümid k ılmığanıdım. Eger mênı h uşal k ılay, ömür boyı muradını hasıl k ılay dêseñ, êltimasımni k obul k ılığaysen,-dêdi.

Şahzade atısıdın bu sözlerni añlap, h ak annıñ êltimasını k obul k ılışni zörür taptı ve ornıdın turup, h ak anğa çoñk ur tezım bıca k ıldı. Atısıniñ k ayguluk köñlını h uşal k ıldı ve:

-Ey şahlarınñ şahı, memlîketnñ panahı, hêkmetlik sözlürñiz toğrısıda mulahize yürgüzüşke heddım yok . Lekın, bu uluğvar ışıñ aldıda acız bolğanlık ım tüpeylıdın özre êytķ anıdım. Bu uluğvar ıstın hazırğıçe ħ eversız idim. Künlırım eyş-ışret, parağette ötkenidi. Emdi, bır-ıkkı yılğıçe merhemet ķ ılıp möhlet bersıñız özümni ħ ızmtıñızge layık laştursam, hemışe yêñıñızda turup, şahlık sen’itini közetsem ve unıñdın ħ everdar bolsam, aldı bılen yaķ şı-yaman ıslarnı tutup, kıkık ıslarnı burunrak orundap, andın kêyın çoñrak ıslarğa kırışsem yaķ şırak bolğusıdur. Bu cahanda her ķ andak kışı öz kespını meşķ ķ ılış ark ılık kamalığa yêtıdu. Eger öz ışığa adetlinelmıse, unıñğa hemme ış müşkül bolğusıdur. Mañımu meşķ ķ ılış pırsıtı muyesser bolsa, unıñdın kêyın ķ andak höküm ķ ılıñız ııra ķ ılış asan bolıdu,- dêdi.

Şahzadınıñ bu yêķ ımlık sözlürıdın ħ aķ an nahayıtı ħ uşal [41] boldı. Nerme:

Ketür, saķ i, maña bır cami şahı,

U bolğan ğem sıpahınıñ penahı.

ķ edeh şehlik tın artuķ tur özümge,

ķ ılay zulm elge ķ ılğunçe özümge.

Sırlar meniliridin ħ ever bergüçiler, yoşurun izlardın eķ ıl keltürgüçilerdın bırı, ılık -muhebbet sehipiliriniñ, mêhir-şepķ et yêzık lırınıñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümdari hezriti emir mırza elişir bu köñüllerge şadlık bêğışlıguçi yêķ ımlık ķ ıssıdın tövendikiçe rivayet ķ ılıdu:

Elķ ısse, ħ aķ an şahzadınıñ bu sözıdın arzusığa cavap têpıp, ħ uşal hayatnıñ teyyarlık ını ķ ılıp, söyüngenlikidin Çin memlîkitige sığmay ķ aldı. Şahzadığa nahayıtı köp itibar ķ ıldıki unıñ çekıge kışınıñ eķ li yetmeytti. Goya pütün cahan unıñğa pida bolup, unıñğa cênını

beğışlaytti. Hı aķ annıñ şahzadıǵa zoķ i kêlıp, unıñ bêşıdın ünçe-mervayıtlar çaçatti. Şahzade ünçe-mervayıtk a ğerķ bolatti. Hı aķ an şahzadınıñ köñlini mal-dunyaǵa mayıl ķ ılış üçün uni ilkidiki hı ezinilerge başlap kırdi. Bu hı eziniler yüzligen kanlardınmu artuķ idi. Hı ezinıdiki ķ ımmet bahalıķ mallar, göher-yaķ utlar hêsapsız idi. Hı ezinıde şahķ a mensup ķ ırıķ öy bolup, bu özlernıñ her bırıde ķ ırıķ hı umdın altun bar idi. Bu hı ezinilerdın acayıp-ġarayıp ırlar melum bolatti. Yene bır hı um altun bar idi. Bu altun mumdek yumşak idi. Unıñdın ķ ol bilen her ķ andaķ nersınıñ şeklini yasıǵılı bolatti. Yene ķ ırıķ öy, her öyde ķ ırıķ teñiķ tın nepis yipek mallar [42] bar idi. Yene sen'itige kişiniñ eķ li yetmeydıǵan acayıp-ġarayıp buyumlar közni çaķ nıtıp turatti. Bu yoruķ dünya hêlıǵıçe bundaķ nersılerni körmigenidi. Hı ezinıdiki buyumlarǵa çêkilgen tesviri sûretlerdın yüzligen peri yüzlükler namayen bolatti. Unıñ hösnıge köñüller şeyda bolatti. Kiyim-kêçeklernıñ hêsabını bılgılı bolmaytti. Bezi kiyimlerni hünerven ustılar piçmay, tikmey teyyarlaytti. Bu kiyimler şunçılık nepis toķ ulǵan idiki, uni kiygen güzelleriniñ cismi sırtıdın körünüp turatti. Patman-patman ipar-zeper, mişki-enberler bar idi. Hı ırustal ve ķ aştêşıdın yasalǵan türlük çine-ķ açılar bar idi. Unıñ her bırını bır şeherniñ bêcini serp ķ ılıp teyyarlıǵanıdi. Şahzade hı aķ an bilen yüz hı ezinıdiki bu mal dunyalarni körüp heyrette ķ aldı. Şahzade bularǵa ķ arap, bezıde tebessum ķ ılıp bêşini êġıtatti.

Bu caydıki tamaşa aķ ırılışay dêgende hı ırustaldın yasalǵan acayıp bır sanduķ ķ a şahzadınıñ közi çüşti. U hı elıķ nıñ köñlıdek süzük idi. Bu hı ıl sanduķ ni yasaş insanınıñ ķ olıdın kelmeytti. Unıñ içide acayıp bır sûret köründi. Bu çigiş bır sırnıñ belgisi ve yüzligen apetniñ ķ el'esi idi. Ķ el'e işiki bır ķ el'e igisi terıpıdın mustehkem bêkitilgen. Apet ķ el'esiniñ bêkitilgini evzel ve unıñ sırlırınıñ meķ pi bolǵını yahı şıraķ . Şahzade bu sûretniñ acayıp tüzülüşini bılış üçün unıñǵa candıl bilen mayıl bolup, hı aķ andın:

-Ey ata, bu sanduķ ta nême sır barlık ini maña bayan ķ ılıǵaysız,

unıñ açk uçı k eyerde bolsa derhal tapk uzup k ulupni êcip körsetkeysız,-dêdi.

H aq an şahzadınıñ telipınıñ menisini çüşinip, şahzadığa [43] madara bilen tövendikiçe özre êytti:

-Ey oğlum, bu sanduk nıñ sırnı hiçkım bilmeydu, açk uçı yok , k ulup êcılmaydu. Uni êciş niyitiñdın keç. Biz bu sanduk ni k ançe k etım körgen bolsaq mu, unıñ hek ik itini bilgen emesmız.

Bu sözni añlığan şahzadınıñ sanduk ni êciş ıstiki têh ımu küçeydi:

-Ademzat tepekkur k ılıp tırıssa, her k andağ ıñni bileleydu. Müşköl ıñlar ilim-pen ve tırışçanlık bilen hel bolğusidur. Bu ıñnıñ esli mahiyitini bılıp, mu'eyyenleştürmiğiçe h atırcem bolalmaymen. Köñlüm hergız aram tapmas.

H aq an k ançe özrılerni êytip, şahzadını bu ıñtın tosk ansêri unıñ hevısı têh ımu küçiyiverdi. H aq an her k ançe k ılıpmu rastlık tın başk a çare tapalmay, sanduk k ulupini êcişk a perman k ıldı. Sanduk êcıldı. Unıñdın yaltırap turgan bır eynek çık ti. U roşenlıkte şerk k uyaşığa oh şaytti. U, şerk k uyaşı emes, belki Iskender eynikınıñ del özi idi. Goya u sedep içidiki ap'ağ mervayitte, pelek sanduk idiki parlağ k uyaşte roşen ve yark ın idi. Bır dana igisi bu eynekni pılanlıganda, unıñ ark ısığa bır meğ pi sırnı yêzıp k aldurganıdi. Bu “Ayine’i giyti nemā”, “Ayine’i Iskender” dep atılatı. Bu eynekni Iskender Runınıñ cahan ehligi bır yadıkarklık k alduruş ıstiki bilen çüşürgen permani boyıçe Eflatun bilen esırdaş bolğan astronom, peylāsop, cahan ıñlırıdın h everdar töt yüz alım yah şı sa’ette ıñ başlap, neççe yıl capa-muşek k et çêkıp yasap çık k anıdi. Bu eynek bır tılsım bolup, bu tılsımda cahannıñ [44] sırları yoşurunğan. Kimiki uni êcişk a tırıssa, eynekni derhal k olığa êlıp, unıñ nurluk yüzige köz taşlısa, pütün ömrıde yüz bérıdığan ıñlar unıñda ayan bolatti. Ğayıp sırlar aşkara bolatti. Lêkin, uni êciş müşköl idi. Êcişni telep k ılğuçılarnıñ

cısmi örtölüp, meşek k et yitetti. Eger kişi uni êçışk a k et'i niyet k ılsa, bu tepışmak ni tēpışnıñ yoli tövendıkilerdın ibaret bolatti:

Yunan memlıkiti hekmet bilen zinnet tapk an sa'adetlik memliket idi. Kimiki dana, alım bolup, ilim-pennıñ hemmısıge kamıl bolsa, u, elvette yunan memlıkitınıñ zēminıdın bolatti. U caynıñ taşlırı ilim ehlinıñ bēşıdiki tacısığa k oyulğan göher, gıyahlırı barlık kēselliklernıñ davası bolatti. Yunannıñ şımal terıpıde heyvetlık bır tağ bolup, unıñ çok k ısı kökke tağ ışatti. Yunan terıpıge k edem k oyğan kişi ıñ tıyarlık tizginini tağ terepke tartıp mañgınida, tağk içe üç menzılne kēzıp ötetti. Üç menzılne her bırıde bır apetke yoluk attı. Avvalk i menzıldiki apet-teñrınıñ k eñrıdın yarıtılğan ecdıha idi. İkkinçi menzıldiki apet-zulum-sıtemdın özge h ususiyiti bolmıgan Ehremen namlık dehşetlik dive idi. Üçinçi menzılde acayıp bır tılsım bar idi. Bu tılsımni êçış aldınk i ikki apetni yēñıştınmu müşkül idi. Bu üç menzıldın ötken kişi tötünçi menzılge yēteti. Bu menzıl yuk ırıda êytılğan tağ idi. Bu tağda hıcran kēçisidek k arañgu bır ğar bar idi. Ğarda soğ rat ısımlık bır alım yaşaytti. Bu alım şu esırnıñ yığanısı idi. Belki, u zamannıñ Buğ rati idi. Şu cayğa yētelıgen kişi Soğ ratni tırık tapalısa, her k andağ müşkül tüğünlerni yēşeleytti. Eger u dana hayat bolmıgınıda, unıñ rohiğa du'a [45] k ılsa, müşküli asan bolatti. Bu vek eler "cahannāme eyniki"nıñ arğ ısığa yēzılğanıdi.

Şahzade "cahannāme eyniki" nıñ arğ ısığa yezılğan yuk ırıdiki pak k ıssını oğ uğandın kēyın, unıñ köñlige bu tılsımni êçışnıñ otluk hevısı çüşti. Şunıñdın tartıp şahzadınıñ yımek-ıçmiki ve uyğ usi ilkidin ketti. Hem şu h ıyal bilen tağ ıti tağ boldi. H ağ an unıñ muddi'asını bılıp men'iy k ılışk a k ançe tırıışımu ünüm bermidi. Şahzadınıñ hevısı bargansêri küçeydi. Perhadk a müşkül ve êğır k ıyınçılık yüzlendi. Bu halni körgen h ağ annıñ k elbide unıñdın artuk azap peyda boldi. Nezme:

Ketür, sağ i, şerābi biğ udāne,

Ki se'ib ış saldı aldımge zemâne.

Neçükkim se'ib êrur gerdun cefâsi,

Êrur biğ udluğ o ıřnıñ devâsi.

**Sırlar menılırıdın rıvayet k ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın
bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et
sehipılırımıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırzan
Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet
k ıldı:**

Vağ tiki, bu külpetlik hadısilerdın şahzadige şundağ bir k ıyın
ehval yüzlendiki, unıñ sevır-tağ ıtı k almıdı. ığ tıyarımu k olıdın ketti.
U: “ Eğ ıl mızanımdın ayrılıp k almısam yağ şı bolatti” dep özıdın
endişe k ılatı. Bêşığa çüşken bu sevdani yoşurup k alalmay
Mülk'arani bir ğ ılvetke çağ ırdı. Unıñğa öz bêşığa çüşken bu macırani
ve bu heves [46] köñlige salğan balani êytıp, tövendikilerni dêdi:

-Ğ ahi gaday, ğ ahi şah bolsun, ğ ahi ğapıl, ğ ahi agah bolsun, meyli
nimetlerge kömülsun, meyli mêhnetlerge gırıptar bolsun yaki yağ şılık
ve yaki yamanlık bolsun, ışk ılıp teğdiri ezelde pışanısiğe pütülgenla
bolsa, uni körmeslikke ilacı yok . Her bir ademzat, meyli şah, meyli
gaday bolsun, unıñ boynı k azi hökmınıñ tozık ıdın azad emes. Ezelde
yêzılğan k ısmıtını özgertimen dêgenlik- su üstige ğ et yazğanlık bilen
baraver. Teğdir k elimi nêmini yazğan bolsa, uni özgertiş hêçk açan
bendınıñ k olıdın kelmeydu. Zamannıñ hemme ıslırını bılıp turğuçi
ılım igilirimu pelekniñ hile-neyreñliri aldıda acızdur. Bıravnıñ
dunyağa hökümi yürgen teğdirdımu, unıñğa teğdir k azası kelse, nême
ilac k ılalısun. Men ğ alayık nıñ teğdir aldıdiki acızlık i toğrııda
sözlevatimen. Bırağ men şulardınmu acızmen. Teğdir k elimi
pışanemge nêmini yazğan bolsa, uni körmey ilacım yok . Bu ışların
aldımğa kêkişi ezeldın muğ errorrliktur. Köñli eğ ıl nuri bilen
roşenlesken her bir kişi bu ışta mênı keçürışı lâzım. Mênıñ bu ğeyri

halıtımdın saña malallık yetmisun, bu mênîñ ıñ tıyarımdıkı ıñ emes. Alemni terbiyet k ılguçi teñrınıñ k udret k elimi bilen k ısmıtıge yêzılğan bu ıñlarnıñ gayet müşkül ikenlikini, k aza otını peseytkılı bolmaydığanlık ını yah şı bılımen. Maña kelgen bu ıñ ıl k ısmetni sênîñ ıñ aq anğa berip êytışıñni êltımas k ılımen. Arımızda unıñ atılık heç k i bar. Şuña atamnıñ ruñ set bêrişini telep k ılımen. U kêtıvatk an bu yolumda maña himmet bêğışlisun. Bezıde mênî du'asıda yad k ılıp k oysun. Unıñ himmiti bilen mênîñ bu müşkül ıñım [47] şeksız asan bolğay. Eger ruñ set k ılmısa, bu sırlırım teñri aldıda, roşenki biçare ve acız bolğınım üçün avare bolmak tın başk a çare yok . Çöl ve avat dêmey, bêşımni êlıp mek set yolumğa k arap kêtivêrimen. Eger bu yolumda ecdıhalar, diviler yaki tılsımlar içidiki yüz mıñlığan balalar uçrısım, közümni yumum şu apetlerge özümni urımen. Bu ıñımnıñ k ayturuluşı imkanıyettın nahayıtım yırak , şuña şahnıñ ruñ set bergini yah sırağ tur,-şahzade bu tehlikilik sözlerni êytıp bolup, arğ ıdın unıñdınmu k attık rağ sözler bilen k esem k ıldı,-emdi sen atamdın ruñ set êlıp beriş yolidiki herikitiñni nuğ sansız becırgeysen,- dêdi.

Elk ısse, Mülk'ara bu sözlerni añlap özını yok atk an halda iç-içidin ah tarttı. Perhanğ a nesihet k ılay dep k arısa, u nesihet ıñıklırını êtıp k oyğanidi. Emdi her k ançe sözlıgen bilenmu unıñ k ulık ığa kırmeydığanlık ını bildi. Unıñ dertlık sözliri tolımu küçlük idi. Vezır şahzadınıñ bu ehvalığa k arap, eceplendi ve k ayta sözleşke acız keldi. Şahzadınıñ vucudi hêlık i çüşnıñ yalk unidin nabut bolğanidi. Unıñ ahınıñ tütünü kök gümbizidin aşk anidi.

Mülk'ara yıglıgınıçe ıñ aq annıñ aldığa yêtıp bardı. ıñ aq annı meğ sus ıñ anısığa êlıp kırıp, Perhadnıñ tartk an azabını ve unıñdın melum bolğan vek elerni bır-bırlep bayan k ıldı.

ıñ aq an Perhatnıñ bu macırasını añlap öz köksıge özi urup, yak ısını çak k ıldı. Mülk'ara bilen ikkisi Perhadnıñ azabıdın endişe k ılıp köp yığlaştı. ıñ aq an k ayğurup, tağ etsızlınıvatk anda, Mülk'ara

hı aķ anġa tezim bıca keltürüp, şahnıñ hesritige can köydürüp, yêķ ımlık sözler bilen nesihetke tıl açtı:

-Ey şahim, teñrıdın nême kelse unıñġa çare yok . [48] ķ azaġa rızalık bêriş lazım. Bögünki vaķ itni ġenimet bılıp, derd-hesretni taşlap unıñ ilacini ķ ılış kêrek. Çünki özliriniñ parlak köñülliri döletniñ meş’ilidur. Eķ ıllık kişi ısnıñ çarısını têpıp unıñdın netice hasıl ķ ılalaydu. Özlirige buni êytıp olturuşnıñ haciti yok , elvette. Eger teñriniñ tegđiri çare têpışni men’i ķ ılsa, ķ azanıñ hökümige ķ ana’et ķ ılış kêrek.

hı aķ an:

-Ey ık bal çırıġınıñ nuri, dıllarġa aramlık bêġışlıġuçı,-dep bu nezmını oķ udi:

Kişi öz canıdın toymaķ bolurmu?

Uni mundaġ bile ķ oymaķ bolurmu?

hı aķ an sözini davamlaşturup:

-Köñülniñ derdıġe nesihet derman bolıdu. Unıñġa imkan ķ eder nesihet ķ ılımız. Eger bu nesihetler bilen tınıçlansa, bızge ık bal yüzlınıp köñlimizniñ ıstıķı, cênımızniñ rahıtı hasıl bolıdu. Eger unıñ köñlige nesihetlirimiz tesir ķ ılmısa, teñrıdın nême kelse, hı uşallık bilen razi boluştın başķ a çarımız yok ,-dêdi.

hı aķ an mülk’ara bilen nahayıtı köp kêñeşken, hı ılu-hı ıl tedbirlerni tüzgen bolsımu, lêkin şahzade özınıñ arzusıda ķ et’ilik bilen çıñ turdi. Nesihetler kar ķ ılmıdı. Şahzadıġe bu heķ te ķ ançe sözligenşeri unıñ arzusi têh ımu küçiyetti. hı aķ an bu çarilerdın netice çık ıralmay, meyüslendi. Şahzadını ķ amap ķ oyuşni oylaşķ an bolsımu, lêkin yene çıdımidı. Ahır u: “ Perhatnıñ köñlini hı apa ķ ılış unıñ hayan ġülşinini hı azan ķ ılış bilen baraver. Şuñā Çin [49] ve hı itay memlakitidiki ķ oşunlarni yığıp, Yunan zêminini yasruķ

ķ ılsam, oğlumğa hemrah bolup, uniñ yaķ ſi-yaman ıſlırıdın ħ everdar bolsam” dep oylıdı. Bu oy öziğe muvapıķ tıyulup, Mülk’arağa:

-Perhadnıñ aldığa çapsan bar ve mênıñ êytķ anlırımni uniñğa bır-bırlep çüşendür,-dêdi.

Mülk’ara ornıdın turup, Perhadnıñ aldığa bardı, şahnıñ êytķ anlırını uniñğa bır-bırlep melum ķ ıldı. Şahzade öz muddı’asınıñ ıſķ a êſiſini ve bu ıſķ a atısınıñ razılık bergenlikini añlap, eger “özüm yalguz barımen, bu ıſni öz meylımçe ķ ılımen” dêğüdek bolsa, u halda atısınıñ gem-ķ ayğuda ķ alıdığanlık ini hem bu ıſnıñ muruvettin bolmaydığanlık ini bildi. Atısıñla emes, belki pütün memliketni hetta kök asmannımu hayacanğa sêlip ķ oyıdığanlık ini pemlep, Mülk’arağa:

-Şundaķ ķ ılıñki, bız ſu terepke ķ arap yolğa ravan bolayli,-dêdi.

Meķ sıtı hasıl bolğan Mülk’ara derhal ornıdın turup, ħ aķ annıñ aldığa keldi ve bu veķ edin uniñ köñlini ħ uşallandurdi. Uniñdın kêyin ķ oşunlarğa perman çüşürdi, carçılar: “ barlık ķ oşun belgilengen cayğa yıgılsun” dep ħ ever yetkzdi. Nezme:

Kel, ey sak i, çu ötti eyş çaği,

Maña tut emdi atlanur ayağı.

Dımağımdın alıp bır cam ile huş,

Mêni ķ ıl dive bendu ejdeha guş.

Sırlar menılrıdın rıvayet ķ ılığuçılar ve yoşurun belgilerdın [50] bişaret bergüçilerdın biri, aşu ıſķ -muhebbet ve mêhr-şepķ et sehipılırınıñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırzan Elişir bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik ķ ıssıdın tövendıkiçe rıvayet ķ ılıdu:

Vaķ tiki, ħ aķ an pursetni genimet bılıp, Yunan memlikitige yürüş ķ ılıſnıñ teyyarlık ığa kırıştı. Yürüş nağrısı çêlındı. Pütün leşkerlerni

yığış üçün elge çaparmenlerni evetti. Leşkerler memliketnîñ tereptereplırıdın top-topı bîlen yêtip kêlişke başlıdı. Şunçılık köp k oşun yığıldıki, bu kona dünya têh ıgıçe bunçılık köp k oşun körmigenidi. K oşun deryası dolğ unlıdı. Unıñ dolğ uni asman dêñızığa bêrıp tutaştı. K oşun toplanğan cayğa ordığa layıq şundağ barıgahlar tııldiki, uni hıçkım körüp bağ k an emes idi. Eğ ilmu bundağ yipek etleslerni tesevvur k ılmıganidi. Yene asman ışğ anısıdek bır ağ öy tııldiki, unıñ barıgahi kökke yetkenidi. Bu pruza reñlık barıgahnıñ ikki tüvrüki bolup, u aptapta çağ nap turatti. Çêdır ve barıgahlarınñ hêsabi yok idi. On ikki başğ uçluk yüksek bır teğ t k uruldi. Unıñ on ikki k ırınıñ her biri kök mısalıda idi. Bırağ bu köktek yüksek k ırlarınıñ her bırıni şımal yultuzı yüz esır aylansımu bêsıp ötelmeytti. Her başğ uçğ a tartılğan altun tanaplar kök dê'amêtırıdın kêsıp êlınğandek idi. Unıñdiki her bır barıgah cemşıtınıñ ayvınıdek bolup, u barıgahtiki altundın yasalğan her bır güldın k uyaşmu reşik k ılatti. U yerge tıkilgen barıgahlar yultuzlardınmu köp bolup, u yerge yığılğan k oşun çümülidek mığıldaytti. Yer [51] kötürelmıgıdek halettiki bu k oşun pütün alemni seldek bêsıp h an mülkige basruk k a mañğan söygü leşkerlırıdek Yunan memlikitige k arap atlandı. Bu k oşunıñ yürüş k ılğan ayak avazi nege yetse, añlığan h elğ tın “k aç!” dêgen sada yañraytti. K oşun bır yerde ikki künmu toğ tımay menzılnu-menzıl kêzıp mañatti. Ularınñ kêlıvatğ an tıvışı k eyerge yetse, bu tıvışni añlığan h elğ ek li-hoşıdın ayrılatti. Her bır memliketnîñ ışğan k ılınışı toğrısıda h uş h ever bîlen teñ her bır k el'e k uluplırınıñ açğ uçımu yêtip kêletti. Her menzılde bır memlıken ışğan k ılınatti. Memliketla emes, belki su ve k uruğ luğ larmu ışğal k ılınatti. Neççe ay çöl, vadılarnı kezendın kêyın Yunan memlikitınıñ k arısı köründi. Bu memlikettikiler h ağ an k oşunınıñ kêlıvatğ anlık ıdın h ever tapti. Bu memliketnîñ kattılırı ve puğ ralırı öz ehvalığa yarışa hediyelerni êlıp kêlıp, h ağ anni k arşı aldı. Hêkmet ehlige h uşal hayat yüzlendi. H ağ annıñ kêlışı goya şerep burcığa Atarud yultuzı kelgendek boldi. Pütün şehir h elğ i h ağ anni goya beğ t-döletke oğ şaş k arşı aldı.

Unınga kêlîp k oşuldi. Yene kêlîp bu memlîketniñ yañ şî ve yamanlırî bolsun, ular mülklîrîni êlîp kêlîp h aq annıñ yüksek astanısige baş k oydi. Memlîkitini h aq annıñ ıñ tıyarığa tapşurdi. H aq anmu hökûmet ehlîniñ ızzet-hürmitini layık ıda k ılıp, ularniñ her bırıge munasıp orun berdi. Hemmıge mêhrıvanlık bîlen merhemet k ıldı. Ular mu şahk a du'a k ılıp medhiyeler ok udi. Hökûmet ehli h atırcem boldi. H aq an özınıñ hakımıyıtını tiklidi ve cem'iyetke tıl êçıp:

-H ahişini özgertıp turğuçı bu pelek bızni bu ölke [52] terepke evetıp, çöllerni kezdürdi. Bızniñ bu yerge kêlîşimizdiki mek set, memlîketlerni işgal k ılış emes, belki bır tehlikiniñ aldını êlîştur,-dep ehvalni bayan k ıldı.

Yunannıñ hökûmet ehli h aq anga:

-Bu cayda baştın-añ ırğıçe taştun pütken bır tağ bar. Bu tağniñ içide hıcran tünınıñ k arañğusıdek bır k arañgu ğar bar. Goya k ışıñ tünlîrî Yupiter yultuzıdın yoruğandek, bu ğarmu Soğ rat hêkmıdın nurlanğandır. Şu tağk a yetküçeüç menzıl bar,-dep unıñ ehvalını bır-bırlep bayan k ıldı.

H aq an ulardın nışan sorap:

-Bılgınıñlarnı bızge êytıp bêniñlar, bızniñ mek sıtımız k aysi terepte hasıl bolıdu, yoli nede, musapısı k ançılık?-dêdi. Yunan bılımdarlırı tezım bıca keltürüp, du'a k ılıp tövendikiçe cavap berdi:

-Ey padişah, bızdın belgisini soravatk an adem bolsa, bu memlîkettiki teñdaşsız bır hêkımdur, yêşi beş yüzdın aşk an, el içide Süheyla hekım dep atıldı. U bızniñ Yunanda ötken Soğ ratk a oğ şaş hêkımdur. Umu Soğ rattek ğarda yoşurun yaşaydu. Unıñ işi h ılvette yaşaş, bız hemmımız hêkmet babıda unıñ şagırtlıridurmız. Hêkmet ehlîniñ panahi bolğan şu hêkım şah sorığan hemme işlardın h everdar. Şah nêmini sorısa, bız bılgınıımızçe bayan k ılımız. Hêkmet ehli bılmıgınıni sözlımeydu. H ususen bız dölet ehli sorığan mesılıge imkan

ķ eder heķ ık itı boyıķe cavap b rımız. Bu müşkül mesılını peķ et şu h kımıla hel ķ ılalaydu. Eger ħ alısıñız şu h kımınñ aldıķa başlap baraylı,-ħ aķ an bu sözlerdın ħ ever taptı. şahzadının k nli tolumu ħ oşal boldi.

[53] ħ akan b len şahzade derhal atlandı. Hemme h k malarnıñ hemralıķ ıda ķ oşun tartıp deşterıpıge yürüp ketti.   lge kırgende yıraķ b r taġnıñ çok ķ ısı köründi, Suheyla hekim yořurunġan ġar şu yerde idi. Ular ġarga y ķ ınlařķ anda, hemmisi attın   ř p ġar terepke ķ edem taşlıdı. H lķ i h kmet ehlil r d n b ri ġarnıñ   ge kırıp, Suheyla h kımni bu ışt n ħ everdar ķ ıldı. ħ akan b len şahzadının bu yerge ay b len ķ uyaştek yet p kelgenlikid n bışaret berdi. Suheyla h kım bu geplerni a lap ularni öz huzurıġa  aķ  rdi. şah b len şahzade edep b len kırıp tez m bıca keltürdi. Dana h kım ornıdın turup, ikkeylen b len ħ oşal halda k r şti. Ualarmu söyünüp h kımınıñ ķ olıġa s zdi. H kım ularni olturuřķ a tekl p ķ ıldı ve ularnıñ müşkül mes lil r ni hel ķ ılıřķ a kırışti. ħ aķ an ve şahzad d n yolda ķ andaķ capa-muşek ķ et tartķ anlıķ  n , bu yerge k lişinin  seveb ni sorap:

-Bu yıraķ yollarni b s p k lişin lard ki mudd 'ay n lar n me? Ma a bayan ķ ılı n lar,-d di.

ħ aķ an şahzadının eynekni k rgend n key n b ř ġa   řken ehvallarni sözlep berdi. B lımdan h kım ehvalnıñ n m lıkini b lıp hem söyündi hem ķ ayġurdi ve derhal şahzadını ķ u aķ lap unıñ k n n  yasıdı.

-He, aşu Perhad atlıķ y git sen ikensen-de,-d di u b lımdan h kım şahzadının pişan s n  s y p, andın key n u te r ge secde ķ ıldı ve Perhadķ a,- bu sırlarni ařkarlıġ  i dunya m n n ne  e yüz yıl bu ġarni makan ķ ılıp yatķ  n mġa, yüzlıgen capa-muşek ķ etlerni tartķ  n mġa layıķ murad mġa yetküzüp, b ş mni y ķ  r  ķ ıptu. Camas t h kım ma a: “ men [54] vapat bolup, bu asman yer aylanm s n  m n yıl kezgend n k y n,   n memlikitid n b r şahzade   ķ  du. U yan nġa

kelıp döletke rehber bolıdu. Bılım ve beğ t-ıq bal unıñ ırayıdın eks êtip turıdu. Ismi Perhad bolup can-têni bilen köpligen capamuşek q etlerni çekıp, aq ırı Iskender Runınıñ tılsımını açıdu” dep bışaret bergenidi. Emma bu yolda ikki menzıl bar. Unı bêsıp ötüş q elıla q ıyın bolıdu. Bırıde ecdıha bar. U ağızıdın otlarnı çaçıdu; yene bırıde Ehremen atlıq dive bar. U, kişilerniñ bêsığa havadın taşlarnı yağdurup aşkara zulum salıdu,-dep ehvalni tonuştırup ötti. U sözini davamlaştırup yene,- Soq rat hekım eyni vaq ıtta mundaq bışaret bergen: “ Suheyla mendın kêyın dunyağa keldığan perzentlirimdındır. U mênıñ du’ayi salamımni q obul q ılğay ve tapşuruq lırımni çüşengey. Eger Perhad bu mek setni emelge aşuruşq a niyet q ılsa, unıñ mek sıtı yolıda Suheyla yardım kôrsetsun. Şundaq q ılğanda bu meq pi sır Perhad arq ılıq êçılğusıdur. Perhad ecdıhani öltürgende şunçılık köp q ezine çık ıduki, unıñdın alem ehli q uşal bolıdu. Divini öltürgendın kêyın, Sulayman peygemberniñ üzükini tapıdu. Tılsımni açq an küni bolsa, cemşitniñ cami têpılıdu. Eger bu nersılarnı beğ tudölet unıñğa ata q ılsa, Perhad bularnıñ hemmısını q aq anğa tapşurgay. Perhad özi mênı kôrüş, cahanname eynikini êlip kelişke derhal atlansun. Şu eynekke q arığanda öz bêsığa keldığan veq elerni kôridu.” Soq rat hêkımnıñ bışarıtı yuq ırq ılardın ibaret. Men hêkımnıñ maña q aldurğan bu salımı ve melumatıdın peq ırlınimen. Neçe yüz yıllardın bêri sêni intızarlıq bilen kütüp [55] keldim. Sênıñ aldıñğa keldığan barlıq q ıyınçılık larğa tedbir kôrüp q oyğanıdım, dep sözini tamamladı.

Suheyla hêkımnıñ ornıdın turup qar aldığa bardı. U yerdın bır idişni kôtürüp keliş:

-Mana bu idiş mervayıttın yasalgan, unıñ içi semender yêgi bilen toldurulğan. Men bunçılık yağıni cemligiçe talay otlar içide dağlandım. Sen ecdıha bilen tutuşıdın vaq tında bu yağıni öz tênıñge sürtkaysen. Ecdıha bilen ceñ q ılğan vaq tında bu yağ sêni ottın aman saq laydu. Ecdıha sênıñ q oluñda ölgendın kêyın q eziniler saña nesip bolıdu.

Uların hêsabı yultuzlardınmu köptur. Bu elvette tartk an rıyazıtınıñ bedılı bolıdu. Bu ı ezinilerdın köplıgen acayıp-ğarayıp nersılerni tapısen. Bırağ Ehremen divimu talay musibetlerni çekıdu. Ehremenni halak k ılğınıñda pelek unıñğa matem tutıdu. Şu çağda Sulayman peygemberniñ üzuki sênıñ k oluñğa kırıdu. Tılsımni kandağ êçış toğrısıdiki sözler bır kümüş tağ ta üstıge yêzılğan. U divınıñ boynığa êsılğandır. Bu tağ tıdiki körsetmılerni ok up tılsımni êçışk a mañısen. U yerdın Cemşıtınıñ camını tapısen. Camnıñ gırvıkıge pütülgen ı etni körısen. Bu ı etni Hezrıti Iskender Rumi yazğandır. Sen bu ı etlerni ok up unıñ heğ ik itige yêtıp, Soğ ratnıñ kimlikini bılısen. Unıñ eynektek camalını körgınıñde u saña cahanname eynıkınıñ ehvalıdın melumat bêrıdu. Eynekniñ sırlırını bılıvalğandın kêyın eynekke k arap unıñdın ömrüñde yüz bêrıdığın ırlarni körısen. Emdi maña bunıñdın artuğ sözleşke, sırlar perdisini bunıñdın zıyade êçışk a ruğ set yok , - dêdi-de, yağ k açılğan hêlık i idışni Perhadk a tapşurdi, andın [56] yene,- k êni vağ itni ötküzmeğ derhal yoluñğa ravan bolğın, ırlırınıñ têzdın hel bolışını ümid k ılmen,-dêdi.

Suheyta hêkım Perhad bêsıp ötıdığın menzıller toğrısıda bır-bırlep nişane körsıtıp, k ayta-k ayta telım bergendın kêyın Perhad bılen ı oşlışıp öz cênini bır yoli teñrıge tapşurdi.

Ular köz yêşı bılen Suheyta hêkımniñ têtını yuyup, şu yerniñ özıge depne k ıldı. Yunandın bıle kelgen hêkmet ehlılırı şu yerde k aldı. Şahzade ı ağ an bılen bıle yolğa çüşti. Menzıllerdın ötüp, çöl-bayavanlarni kêzıp, Suheyta hêkım belge bergen yerge yêtıp keldi. Bu yerdın ecdıha yatğ an yerge bır menzıl k alğanıdı. Ular bu yerde ağ şamğıçe tınç aram aldı. Kêçe ecdıhası k apğ ara tonını yaydı, alem boşluğ i k ara tütün içıge; k uyaş ı ezınısı bolsa tupraq astığa yoşurunup, bu veyrane cahannıñ ögzısı k arañğulaştı. Bular eyş-ışret mervayıtdın keçlik çırağ yandurup, şadlık k edehlırını teyyarlap bezme tüzdi. Nezme:

Kel, ey sak i, k ılıp içmek ezimet,

Tırıklık şamını bilgıl genimet.

Mey iç bir dem tüzüp ıştır esasi,

Çêkerdın burna dem ömr ecđıhasi.

**Sırlar menılırıdın rıvayet k ılguçılar ve yoşurun belgilerdın
bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et
sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mirzan
Elišir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendıkiçe rıvayet
k ıldı:**

Elk isse, tañ şamılı tünniñ k apk ara tütünını sürüp [57] taşlap, tañ
h ezinısıdiki aşu kümüş reñ tağ tını çık ırıp astı. Ecdıha ağzıdın otluğ
yalğ un çık k andek k uyaş tün ğarıdın çık ti. K ayğuluk Perhad
közıdın ümid yaşlırını töküp ve bu köz yêşi bilen yuyunup teret êlıp
Suheyli hêkımnıñ telimi boyıçe ışk a tutuş k ıldı. Tuprak k a yüzini
k oyup yığlap teñrıdın muveppık ıyet tileşke başlıdı. Yene atısınıñmu
ayığığa baş k oyup köz yaşlırını tökken halda du'a k ılışını ötündi.
Atısı yağ ısını yırtıp yığlap oğlığa du'a k ıldı. Leşkerlermu k ayğurup
yığlaştı. Perhad h ak an başlık barlık leşkerlerdın razılık êlıp yolğa
çüşti. H ak an başlık barlık leşkerler pıgan çekıp, dünya boşluk ıda
pelek öyiniñ içide k ıyamet k opardı. Perhad goya yultuzlarınıñ
padıshahığa oh şaş pelek ecđıhasıdek atk a mınıp, k oral-yarağ,
esliheliğe kömüldi. U şu yosunda teñrıdın medet tilep ecđıha yatğ an
terepke at saldı. Atıs, unın ehvalını körüp unıñ ark ısıdın koşun tartıp
yolğa çüşti. Uzun ötmey ecđıhanıñ alameti körünüşke başlıdı.

Elk isse, şahzade bu alametlerni körüp deşt-k ırlarnı têzlıkte bêsıp
êtını sürüp mañdı. Unıñ aldıdın bır k urum başk an deşt çık ıp k aldı.
Bu deştıniñ k arılık i hicran künlırınıñ ecel ah şımığa ulaşk ındek
körünetti. Bu yerniñ reñgi hicran alımıdın dêrek bêretti. Deşt ecđıhanıñ
nepisidın k arayğanıdı. Perhad êtını şu terepke çapturvatğ ında, at

kölge pêtip unıñ toruq reñgi q arıǵa aylanganıdı. Şu peyttte bir sêsıq puraq keldi. Bu sêsıq hid goya cennetni dozaq q a aylanduruvenkenden bir haletni peyda q ıldı. Bu hid tüpeylidin köpligen leşkerler hpsıdın kêtıp attın yıq ıldı. Bırax Perhad öz bêşıǵa çüşken bu ış tüpeylidin özini [58] mustehkem tutup yolını davamlaştırdı. Aq ır ecdıhanıñ q arañǵu ğari köründi. Perhad ğar terepke êtini sürdi. Leşkerler ecdıhanıñ aǵzıdın çık q an boranǵa yolux q anda goya ecelniñ oq ıǵa duq kelgende boldi. Ecdıha balaǵa oq şaş heyvet bilen ğarnıñ yumılaq gümbiri içidin çıkıp keldi. Unıñ yürüşteki ciddiliki dozaq nıñ yalq unıǵa, tolgınıp mênışi şu otnıñ tütünıge oq şaytti. Nepsıdın parçe-parçe uçq unlar çıkıp bu uçq unlarnıñ her biri alemni örtıǵende bolatti. Nepsınıñ tütünü q oyux bulutq a, her bir uçq uni apet ve bala çaq mıq ıǵa oq şaytti. Unıñ tēni bala tēǵıdek, aǵzi şu taǵnıñ ğarıdek idi. Ecdıhanıñ uzunlıq i taǵdek bolsımu, lēkın seldek tınıp tapmaytti. Özi taǵdek, bêşi taǵnıñ tumşuq ıdek, emma bu tumşuq mu taşteq q ara idi. İkki közi q uddi nēfitniñ otluq bulıq ıdek körünetti. Burnınıñ tōşükliri q orq unuqluq tonurǵa, belki nēfitlik tonurnıñ morısıǵa oq şaytti. Aǵzıdın çık q an otnıñ yalq unliri nēfitlikker ketken ottın nişane bēretti. Unıñ gevdisi bala tēǵıdek, q ol-putlırınıñ her biri bir ecdıhadek idi. Unıñ töt pencisi yette asmanni ecelniñ baş barmıq ıdek ıskencıge alatti. Her pencisiniñ tırnaq liri orgaq tek idi. Her orgaq almastek ötkür idi. Pütün ezalırı külreñ bolup, unıñ üstidiki her bir çēkit bir yolvastek körünetti. Ecdıha q uyruq ını her bir nepeste asmanǵa kötürüp, andın deşteq q attıq urup turatti. Unıñ q uyruq ıdın kötürülgen tozan köpkök asmanni sürme reñlik çañ bilen q ireleştüretti. Ecdıha bu q ıl heyvetlik şekil bilen ğardıñ aldırıp çıkıp ot çaçq uçı, aǵzıdın q an tökküçi çıslırını körsıttetti. U şahzadıǵe közi çüşüş bilenla gezeptın taq et q ılalmay [59] q aldı. Şahzadınıñ cēnini q estlep, aǵzını bala-q azanıñ dervazısıdek açq an halda dozaq otq anısıdın yalq un çēçip Perhad terepke kēlışke başlıdı. U birdem şahzadıǵe q arap ot çēçip turdı. U pütün q oşunni bir vaq lıq ğıza, şahzadını unıñ üstige sēpılgen tuz süpitide çaynap

tügetmekçi boldi.

Şahzade ilgiri telim alğanlık i üçün ecdihaniñ otıdın k ork up k almıdı. Otmu unıñğa tesır k ılmıdı. Ecdihaniñ gezıbi k aynap têsıp, Perhadni yutuş üçün ağızını açtı. Şahzade derhal teñrınıñ namını yadlap, çaķ k anlık bilen yani k olıǵa aldı. Unıñğa neyzıdek bır ok ni betlep ecdihaniñ ağızıǵa şundaķ attıki, ecdiha tolgınıp ketti. Unıñ tolgangan çağdıki egmeçlırı ok k a nışan boldi. Ecdiha gerçe yêrıp taşlıǵudek küçke ige bolsımu, lêkın şahzade atk an yılan kebi ok uni têsıp ötüp ketti. Bu ok unıñ êǵır gevdısını k oy üçiyige zıh sancıǵandek têsıp ötti. Ecdiha kavap k ılıp k osıķ ini tok laş üçün ot yak k anıdı. Bırak şu otta özi kavap boldi. Unıñ k ayta hucum k ılışķ a madarı k almıdı. Putlırıdın maǵdur kêtıp, hali êǵırлаştı. Batur Perhad êtini sekirtıp k ılıç tartıp, têz hucum k ıldı. Unıñ k ılıç uruşı köknıñ tağ üstıge çaķ mak taşlıǵınıǵa oğ şayttı. U çaķ mak süpetlık k ılıçnıñ küçini körsıtıp, bır tıǵ bilenla unıñ ışını ağ ırıǵa yetküzdi. Ecdihani yok luk ğarıǵa kırgüzüp bolǵandın kêyın êtini sürgınıçe ecdihaniñ ğarıǵa kırıp keldi. U ğarǵa kırgendın kêyın h et yêzılǵan süzük bır tağ tıǵa közi çüşti. Tağ ta üstıge bu yerdıki h ezınılernıñ yoşurun ehvali bêsılǵan bolup, mezmuni tövendıkiçe idi:“ Ey dunyaǵa ğelyān salǵuçı yigit! Sen teñrınıñ küç bêǵışlışı ve muveppeķ ıyet ata [60] k ılışı bilen bu ecdihani öltürdüñ, emdi unıñ ğarıdıki yoşurun h ezınısini tapısen. Bu meğ pi h ezıne ecdihani halak k ılǵanlık ıñnıñ mukapatı bolıdu. Bu ğar asmandek yumılak tur. Sen unıñ merkızı nuķ tısını enıķ tapsañ, u yerge bır k ara taş kömülgendur. Unıñ vezni mıñ patmandın êǵırırak . K ılıçnıñnıñ uçı bilen unıñ etrapını oyup taşni ornıdın k omurval, andın kêyın unıñ içıge kırıp teñrınıñ k udrıtını kör”. Şahzade taştah tıdıki bu güzel yêzık ni ok up çık ıp, yêzılǵan sözlerni bır-bırlep ornıǵa keltürdi ve unıñda körsıtılgen işlarǵa toluk rı’aye k ılıp, unıñdın san-sanak sız h ezınılerni taptıki, asman h ezınıçılırı unıñ hêsabıǵa acız, unıñ mıñdın bırınımu körüp baķ mıǵanıdı. Eprıdun şunçe h umlarni yoşurup ketkenıdıki, unıñ her bır h umi asman

h umidek kêletti. Bezi h umlar altun, k  m    b  len, bezil  ri k   mmet bahal  k le'i-yak utlar b  len tol  anıdi. Bu h ezinil  rni  n t  r  de b  r aliy ayvan bar idi. Unın her b  r aylanm  s   zuhel yultuz  ga o     aytti. Bu ayvann  n içide z  nnetlengen b  r te   t bolup, üstide yaltırap turğan yüz h   l nersiler bar idi. Yene   ularn  n üstide b  r   tk  r k   lı   bolup, bu zulp  k ard  n k   li  maytti. K   lı  n  n y  n  da b  r k al   an bolup, unın her b  r k ubb  s   k uya  stek yaltıraytti. Unın y  n  ga k oyulğan b  r parçe h ette:“ B  rer ki  i  e yüksek be   t yar bolup bu k al   an b  len k   lı   k ol  ga      se, b  r  n   b  l  ge ta   ap b  r  n   k ol  ga alsa, eğer yüz tümen dive b  len   li    an teğdırdımu t  z purset içide hemm  s  n  n yurt  d  n   a  n   ı     r  du. K al   ann  n k ubb  s  de Sulayman Pey  g  m  ber   z   z  k  ge yazd  r  g  ndek   smi-Ezem p  t  l  gen. Unın h as  y  t   şuki, eğer yüz tümen dive mikri-hiyle i  letk  nd  mu, [61] bu k al   ann   tut   an ki  i  e un  n  ga y  z  l  an   smi-Ezem tüpeylıdın k   l  e de  li yetm  gey. Eğer k al   ann   tut   an ki  i  e t    urulsa, unın c  sm  ga z  rer yetmes. B     ga bu t         ken ki  il  r  n  n barlık   i yok   l  p k ara tuprak k a k o  ul  gay. K   lı    ımu b  r   smi-Ezem p  t  l  gen bolup, bu k   lı  n   tut   an kişi   smi-Ezemn  n h as  y  t   b  len mel'un-  eytanl  r  n  , Ehremen divini ikk  ge b  l  p ta  slap, baturlu   ta     ret tap   ay''-d  gen mezm  nlar bar idi. Perhad bu ikki m  cizini tap   anlık   i     n Çin k  n  l  d  n söyünüp he  k   i yarat   u  i bolğan te  n  ge secde k   ld  . U h  rmet-  htıram b  len k   lı   ve k al   ann     l  p, b  r  n   b  l  ge ta     di, yene b  r  n   k ol  ga aldi ve   t  n   m  n  p t  z yürüp   z k o   n   aldıga y  t  p keldi. Bırak u e  d  ha b  len ce  n k   l  an va     tta cahann   k ara  n  g  lu   , etrapn   betbuy purak k aplap ketkenidi.   un  n     n, k  pl  gen leşkerler hoşıdın kütüp y  k   l  anıdi. Perhad sak k al  anl  r  n  n közıdın ğayıp bol  anıdi. U   un  e ap  tler i  id  n goyaki   skender zulmet i  id  n   ı   k andek   ı     p keldi. B  n   k  r  p h a   an b  len mülk'ara p   an     p pütün leşkerler b  len Perhadğ a c  n  n   pıda k ılıştı. Çünki Perhad   un  e bala-k azalard  n h alas bolup, e  d  had  n nicad tap   anıdi. E  d  han  n   lt  r  l  genl  kid  n, dünyada un  n  d  n eserm   k alm   anl  k   d  n h    kimn  n h ev  r   yok   di. Perhadn  n atısı bu ehvalnı pemlep un  n  ga can pıda

ķ ılıgudek boldi. Leşkerlermu bu işlarni bılıp köz yaşlırını tüküşüp bêşıdın çaçķ u çaçtı ve unıñ heķ ķ ıge du’a ķ ılıştı.

Vaķ tıķı, tağ şamılı çıkıp, özınıñ müşkü-enber hıdı bılan meydanni sêsık çılık tın tazlıdı. Ķ uyaş çıkıp ölgen ecdıhanıñ gevdisi köründi. Tağlar, vadılar yorup ketti, hetta ģarnıñ ışıķımu köründi. Perhad bılan ģ aķ an ģarnıñ [62] ağızıģa bêrıp pütün deştı-çölınıñ ecdıhanıñ ķ êni bılan boyalģanlıķ ını kördi. Perhad bu hêsapsız ķ immetlık ģ ezınılerni ģ aķ anģa tapşurup, unı ģ elķ ķ e in’am ķ ılışnı sorıdı hem hêlık i ķ ılıç ve ķ alķ andın ibaret ikki möcızınıñ heķ iķ ıtını, her bırıģe yêzılģan İsmi-Ezemnıñ ģ asıytını atısıģa êytıp berdi. Bu ģ ezınılardın ģ aķ an nahayıtı ģ oşallandı ve u ģ ezınılardın bu ikki ķ ılıç, ķ alķ annıñ bibahalıķ ını çüşendi. İkki parçe ķ ılıp taşlangan ecdıha unı têģ ımu söyündürdi. Tartķ an capa-muşek ķ etler bu muveppık ıyetler aldıda êsıdın kötürüldi. Bolupmu hêlık i ikki ģ ezine ģ aķ annı heddıdın ziyâde ģ uşal ķ ıldı. ģ aķ an leşkerlırını tağ bağıģa çüşsun dep perman ķ ıldı. Leşkerler ecdıhanıñ ģemıdın azad bolup şadlık ķ a çömdi. Ular: “ ecdıha yok ılıp, hêsapsız ģ ezınılge sazaver bolduķ ” dep ģ uşallandı, paraģet ģ ezınısı bılan şadlandı.

Ķ uyaş Perhadi ötkür neyzısını rastlap, ķ ara tağ ecdıhasınıñ ķ ênını tökmekçi boldi. Ķ ara tağ ecdıhasınıñ şepķ ettın ibaret ķ êni kökke şundaķ çaçrıdıķı, yerdıķı ķ annıñ kökke şolısı çüşti. Bular eyş-ışret merikisi tüzüp, kêçe ışretgahıda ıçkülük yolını tutti. Pelek bostanıģa oģ şaş bezme tüzüp, ecdıha ķ ênıdek gül reñ şaraplar ıçışķe kırıştı. Nezme:

Kêtür saķ i meyu, bol ģemgusarım,

Dêmeykim ģemgusarım, yar ģarım.

Ki bolģay anda ejder ķ anıdek reñ,

Saçay genc ıçmekıģe ķ ılsam âheñ.

Sırlar menilırdın rıvayet k ılguçılar ve yoşurun belgilerdın [63] bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et sehipılırınn mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırzan Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendıkiçe rıvayet k ıldı:

Elk isse, dünya kêçınıñ k ara müşkige ak kafur septi. Ehremen diviniñ nepisıdın dünyağa nur çêçıldı. Kêçe diviniñ halığa matem tutup, asman sulaymani özınıñ nurluk üzükini körsetti. Perhad têzlik bilen öz ışığa kırışıp uruş tıgını özıge mehkem bağıldı. K alk ınıñ k olığa aldı. Ceñge kêreklik bolğan pütün eslıhelırını teyyarlardı. Andın özınıñ dive gevdılık êtığa mınıp ehremen vadısığa k edem k oydi. H ak an yene ah çêkıp, ahınıñ tütünını kökke yetküzdi ve ehremen diviniñ k ork unçısıda cênini alk ınığa êlıp, cênıdınmu bizar bolup ıh tıyarsız halda Perhadnıñ ark ısıdın mañdı. Leşkerlermu h ak annıñ ark ısıdın barattı.

Perhad leşkerlerdın ilgirirek yürüp bargansêri ulardın uzak lap, k arısı körüner-körünmes arılık ta kêtivatattı. Şu sür'ette çöl-bayavanlarnı kêzip bır ormanğa duç keldi. Ormanlık nıñ keñlikini teripleşke ek ıl acızlık k ılatı. Bu ormanlık emes belki ehremen diviniñ bağı-bostanı idi. Unıñ yaki uçı yaki u k ırğık i körünmeytti. Ormandıki dereh lernıñ astıda talay ösümlükler öşken idiki, bu ösümlükler kök ösümlüklırdınmu yuk ırığa şah tarttk an idi. Her terepte yüz mıñlap k edimi dereh ler, her bır dereh nıñ gevdısı heyvetlık, yaprak lırıda te'eccüplük bar idi. Yaprak lar arısıdın divilernıñ makani bır-bırlep körünüp turattı. Diviniñ nepesliri u yernıñ şamılı idi. Bu yaprak lar azdurguçi eynekke oh şaş kişilernıñ ek lını [64] oğrılaytti. U caydıki canıvarlarnıñ hemmisi diviler bolup, ular her h ıl şekiller bilen hiyle-neyreñlerni körsıttı. Ğol-şeytanlarnıñ gelve-macıralırı derya dolk unlırınıñ sadasıdek heyvetlık idi. Derya boyıdiki taşlar goyaki ademlernıñ kêsılgen bêşıdek vehimılık körünetti. Su üstıdiki köpükler neyreñvaz asman gümbizige oh şaş namayen bolup,

kiři ek ını heyranlık k a salatti. Derya süyiniñ dolq uni sevdailerniñ yazgan h êtidek kiřiniñ ek lıge rek em çeketti. Diviler uluğ zatlarnı şah larğa yopurmak tek êsıp k oyatti. Eger u tereplerge puğ ralarınñ k edimi yêtıp k alsa, bêři k êyıp, heyran-sergerdan bolup k alatti. İçi köyüp kavak bolup k alğan dereh ler gol-şeytanlarınñ uvisidek körünetti. Bu diviler makani ek ını yok ıtatti. U yerdiki k uruğ şah lar kiřilerniñ köz aldıda divilerniñ müñgüzidek gevdilinetti. U caynıñ topısı k utuluş yolını bêsıp ketken bolup, her terepte mıñlap soğ mak lar bar idi. Şunisi eceplınerlık idiki, her k andağ hoşyar ek ıımu terep-terektiki soğ mak yollar içide kelgen yolıdın êzıp k alatti. Bu yerniñ vehşi hayvanlırı cın-şeytanlar bolup, ulardın pıtne-pasat, hıylıgerlık sadasıdın başk a avaz çık maytti. Bõrilrı k ayğunıñ pığanını çekıp, bu yerge kirgen kişilerni tutup yêyiş üçün tınmay huvlaytti. Bu deřtniñ etrapığa yêyılğan tikenlırı goya: “ Bu terepke kelme!” dêgendek sada çık ıratti. Bu yerdiki şah lar dereh şah lırı emes, belki divilerniñ müñgüzi bolup, kirgen kiřiniñ sellısını êlıvalatti. K uşlırı k ayğı ve elemniñ muzıkisini yañrıtıp, bu yerge kêlıp k alğan musapırlarnıñ metımige pığan çekse, bulutlırı ularnıñ halığa zar-zar yıglap, közıdın mervayit çaçatti. Bu makannıñ şamılı çoñ diviler nere [65] tartk andek hõküreytti. Gıyahlarnıñ uči neşterdek, neşter emes belki k an tökküçi h encerdeki ötkür idi. Dereh lerniñ şamalda êğanlışı goyaki: “ Ey şor pişane bu yak k a kêlıp k alma” dêgenlıktın bişaret beretti. Her bır çınarnıñ yopurmak lırı insanlarnıñ k olıdek pulañlap: “ Teñrınıñ heğ k i-hürmiti üçün keyniñge yan!” dep ışaret k ılatti.

Elkısse, şahzade Perhad teñrige tevekkül k ılıp ikkilenmey cañgalğa êtini sürdi. Bır k ançe musape yol yürgendın kêyin, cañgaldiki bır boşluk k a çık ti. Bu boşluk baştın-ağ ırğıçe yapyêşıl ot-çöp ve güllerge pürkengenidi. Ot-çöplrı muşek k ettın, gülliri derdtın ibaret idi. Şahzade bu yerge yêtıp kelgende aldıda bır aliy k esır turğanlık ını kördi. U insanni ve dive-perilerni yaratk an teñrını yad êtıp, ehremen dive terıpıge at saldı. K anğ or dive şahzadınıñ ayağ

tavuşını añlap ehvalnıñ nimilikini bılış üçün bêşını çık ardi. U yırağ tın öz k esrige kêlivatk an bır atlık ni kördi. Şahzadınıñ k ıyapıtıdın unıñ ek ıllık lık ını, vucudıdın dive öltürgüçi kişi ikenlikini bildi. Ehremen dive şahzadını körüp, güldürmamıdek k ak ak lap küldi. U öz k esirıdın k ehri-gezep bulutıdek çık ıp keldi. Unıñ pütün vucudi zeherge tolğanıdı. U alağ -calağ bolğan halda etrapk a nezer taşlap, goya dozağ otıdın yalk un çüşkendek çuk an kötürdi. Unıñ çuk ani zaman bostanını lertzıge saldı. Sadasıdın pelek ayvanığa çak ketti. Unıñ boynıdiki her bır tük bır neyzınıñ uçıdek, neyzınıñ uçıla emes, belki ecdıha süpetlik yılandek idi. Unıñ vucudıdın tamğan her tamçe k andın hiyle-mikir bilen bır bive peyda bolatti. Yüzınıñ k arılık i malamet tünidek, [66] boynıñ uzunlık i k ıyamet künidek idi. U k olıda uçığa bır parçe tağ bêkitılgen çınardek bır tüvrükni tutk anıdı. U tüvrük emes, belki şu k eder kêleñsız bır gürzını kötürüp keldi. Unıñ destısı bır munarğa oğ şaytti. Eger bu gürze bilen ilbiris têğığa ursa, u tuprak k a aylınatti. Ehremen dive şu k ıyapet bilen şahzadıge k arap:

-Hey ğapıl ademzat, bu aylınıp turğuçi hiliger pelek aldıñğa kêlıdığan cevru-capalarnı pişaneñge pütüptü. Emdi sen bu cañgaldın ötmekçi bolsañ yolvasnıñ penci uruşı, şırnıñ çañgal sêlışıdın başk a ışni körmeysen. Eger bu yerdın perışte uçup ötse, unıñ cısmıdın hayatlık mu uçup kêtıdı. Bu yernıñ üstıdın laçın uçup ötse unıñ k anatlırı köyüp kêtıdı. Sêni bu yerge k andağ h ıyal êlıp keldi, bılıp k oyğinki, h ıyallırnıñ emelge aşmaydu,- dêdi-de, şahzadınıñ bêşığa gürze saldı. Şahzade bêşığa k alğ anni tutup, k ılıç bilen gürzınıñ destısını çaptı. Şunıñ bilen gürzınıñ uçığa bêkitılgen taş divınıñ bêşığa çüşüp, unıñ bêşini zeh mılendürdi. Bunıñ bilen ehremen divınıñ vucudığa gezep oti tutuşup, bêşini tutk ınçe k esirge kırıp ketti. Uzağ ötmey u yerdın avvalk ısıdınmu çoñraq bır gürzını kötürüp çık ti. U têh ımu gezeplengenıdı. U gürzını kötürüp şahzadınıñ bêşığa salmak çi boldi. Şahzade bu gürzınıñmu bêşini k ılıç bilen çêpıp taşlıdı. Buni körgen dive şahzadıge apırın ok udi. Perhad ehremen divınıñ bır

ķ anķe ķ êtımlık hucumını Şu yosunda ķêkündürgendın ķêyın dive ķeksız ğezeplınıp nere tartķ ınıķe ķ ara bulut sürülgendek tağ terepke ķ êķıp ketti. U perhadni taşboran ķ ılış üķün bır tağnıñ taşlırını pütünley alķ ınığa yığıp, şamaldek uçup keldi. Buni körğen [67] Perhad mustehkem ķ orğan içiğe kırğendek ķ alķ annıñ hımayısı astığa kırdi ve ehremen diviğe İsmi-Ezemni toğurlıdı. Ehremennıñ ķ olıdın mağdur ķêtıp, cısmi herketın toğ tap, havadın domılap yerge ķüşti ve taşlar arısıda ķ êlıp ölümğe yêķ ınılaştı. Ehremen dive sözğe tıl êķıp:

-Ademzatni taşboran ķ ılay dêsem, özüm taşboran boldum,-dêdi. Perhad köz aldıda divini ittek ħ arızar bolğan, put-ķ oli iştın çık ķ an halda körüp, bêlığe aşķ an ķ ılıķni suğurup, êtini sekretķınıķe ķek maķ tek ķêlıp diviniñ bêşığa bırla ķ êtıp ķ ılıķ urdi. Şunıñ bılen diviniñ işini tamamlıdı. Unıñdın ķêyın rustemdın mıñ hesse artuķ şıca’et bılen ķ esırğe yêtıp ķêlıp êtini ışıķke bağlıdı. Diviniñ bêşini üzğen ķ olıda ķ ılıķni tutķ an halda ķ esır içiğe ķ edem ķ oydı. Ķ esır dunyadek keñ idi. Ķ ayak ķ a ķ arısa cahannıñ ķ immetlık baylık lırı körünüp turatti. Her terepke tømür ķ ulup sêlınğan sansız ışıķler bar idi. Her ķ aysi ışıķnıñ bêşığa Şu öyde ķ andaķ aşķare yaki yoşurun baylık nıñ barlık i yêzılıp ķ oyulğanıdı. Şahzade bu ħ etlerni têz-têz ok up ötti. U yene bır ışıķni körüp eceplendi. Bu ışıķ altundın yasalğan bolup, ünķe-mervayıtlar bılen bêzelğenidi. ışıķnıñ ķörısığe bolsa, tövendıķi sözler yêzılğanıdı: “ Bu öynıñ ķ ulupi asanlıķ ķe êķılmaydu, buni açmığan yaķ şıraķ ”. Bu sözlerdın şahzadınıñ köñlığe malallık yêtıp, ķ oli bılen bêzeklık ķ ulupni ķêķ ıp, ışıķni sundurup öyğe kırdi. Öynıñ içi ħ elık nıñ adavetsız köñlıdek yoruķ idi. Şahzade etrapķ a aldıraşlık bılen nezer taşlıdı. U yuk urığa êsılğan bır yaķ ut ķ endılını kördi. Ķ endıl muştırı yultuzıdek şola ķêķıp öyni şerķ ķ uyaşıdek yorutķ anidi. Şahzade ķ endılını [68] derhal ķüşürüp uni açtı ve sulayman eleyhissalamnıñ üzükünü taptı. Lêkin ķ endılığe: “ Bu üzük kimğe muyesser bolsa, üzükke yêzılğan İsmi-Ezemni ok up iskender rumınıñ tılsımını açķ ay. Bu İsmi-Ezemni ok uğanda ğayıptın avaz

kêlîp, tılsımınñ müşkülliridin uni heverdar k ılğay”. Dêgen sözler yêzılğanidi. Şahzade üzükni êlîp, közige sürtüp, bêşını secdıge k oydi. Könlide bolsa, teñrige hemdu-sana ve şükürler êytti.

Şahzade k esirdin çıkıp leşkiri terıpige at saldı. U êtını çapturğınıçe ormandın çıkıp ti ve leşkerlerniñ acayıp bir halğa çüşüp k alğanlık ini kördi. Pütün leşkerler ehremen diviniñ k ork unçısında çıraylırı tatarğan halda tırışetti. Ular şahzadını körüp êsını yığıp h uşallık k a çömdi. Perhadnıñ h uşallık ini körgen h aq annıñ özımu Perhadtek şadlandı. H aq an öz zamanısında teñdişi bolmıgan oğli Perhad bilen k oşunni başlap yolğa çüşti. Ular ehremen diviniñ orminidin ötüp ve endişisidin k utulup, yene hêlık i yapyêşılık k adılkeş meydanığa yêtip keldi. Bu cay êrem bêğığa oh şaytti. Havası kışige can bêğışlaytti. Ular leşkerlerni k esir etrapığa çüşürdi. Şahzade atısı h aq ani-Çin bilen aliy k esirge kırıp, çoñ ışıknı açtı ve u yerdiki hêsapsız h ezınılerni h aq anğa tapşurdi. Ular Perhaddın üzükniñ h asıytını añlap, şadlık k a çömüp, mek setke yetkenlikini ipadılıdı. Ular şahane bezme tüzüp, eyş-ışretke olturdi.

Kök rustemi k ılıç aldı ve zamane divisınıñ boynığa urup, uni êğır dericide halaketke uçrattı. Dive tartk an ahnıñ tütünü cahanni k arañgulaşturdi. Ular k êpk alğan [69] eyş-ışrıtını davamlaşturdi. Gül yüzlük sak ılar ortıda cılve k ılatı. Ehremen diviniñ bêşidek k edehlerni lıpmu-lık toldurup mey içişke kırıştı. Nezme:

Kel ey sak i, maña mey k ıl hevale,

Êtiban ehremen başın piyâle.

Ki k ılğay ol k edehtın rohi mestim,

Zemâne nefis divın zırı destim.

Sırlar menılrıdın rıvayet k ılguçılar ve yoşurun belgilerdın bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et

sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mirzan Elişir bu acayıp yêķ ımlık ve tesirlik ķ ıssıdın tövendıkiçe rivayet ķ ıldı:

Vaķ tiki, ķ aranguluk leşkerlirınıñ bayrıķ i yıķ ılıp, ķ uyaş iskendiri çıray körsetti. Kök gümbızınıñ tılsımı iskender tılsımığa oķ şaş bēzendi. Perhad yene meķ set ışıñıñ kiymını kiyip, telipini yēñılıdı. Tövençılık bilen özre êytıp atısınıñ ayıgını söydi ve yüzini topraķ ķ a ķ oydi. U atısıdın du'a ķ ılışni sorıdı. Kēyın çapsan ornıdın turup cahan kezgüçi etini mındı. U üzüktiki İsmi-Ezemni oķ up yolğa çüşti. Hēli yol yürğendın keyin asmandek keñ bır yaylaķ ķ a yetip keldi. U yaylaķ ta ķ uyaşteķ bır bulaķ êķ ıp turatti. Unıñ süyi tırıklık bulık ınıñ süyideķ süzük idi. Her bıur tamçısı kışige can bēğışlaytti. Bulaķ nıñ etrapıda asman bilen boy talaşķ an yapıyêşıl dereķ ler boy tartıp turatti. Perhad bu yerge yêtıp kēlip nahayıtı ħ oşal boldi ve êtini bır dereķ ke mehkem bağlap bulaķ süyide yuyunup teret êlıp [70] kırılrıdın tazlandı. Köñli êçıldı. U uluğ teñrınıñ dergahığa yēlinıp, meķ setlirınıñ tēzrek emelge êşışını tılep secdıge baş ķ oydi. Perhad secdıdın bēşini kötürğınide aldıda perıştıdek nurane bır kışi köründi. Uni körgen Perhadnıñ keypıyati özgerdi. Bıraķ u aķ saķ al mēhrişepķ et bilen tövendıkilerni êytti:

-Ey oğlum ķ ayğurma, bu ışıñda meķ sıtıñge yetkeysen, muradıñ hasıl bolğay. Men ħ ızır bolımen. Bu sepırıñde ķ oluñni tutup saña yol körsıtımen. Bız ıskender bilen hayatlık süyini ızdep zulmetke çüşüp capa-muşeķ ķ etlerge yoluk ķ anıduk . Iskender bu suni ızdep pütün etrapni kezdi. Bıraķ u sudın mēniñ muradım hasıl boldi. Iskender can tıkıp çañķ ap ketti. Mēniñ cēnım bolsa, şu su bilen ķ andi. Çünki hemişe tügün tügüş unıñ ışı idi. Tügünni yēşış mēniñ hünirim idi. U her bır tılsımni bağlisa, men ħ elik ķ e yardımçi bolup, uni açattım. Iskenderniñ muşu vadığa bağlığan tılsımını êçışıñ üçün men saña yol başlıgılı keldım. Bu yolğa kırışte puķ ta teyyarlık bilen ķ edimıñni sanap mañgın. Aldıñda tılsım ķ ılınğan pelekteķ çoñ bır ķ organni

körisen. Unıñ yoli on ikki mıñ k edem kêlıdu. Her k edemde yüz k êtim puşayman k ılgudek azap-oķ ubetler bar. U yol yuk uri ve töven yollarga ayrıldı. Kimki unıñ tövenki yolıdın mañsa, muradi hasıl bolıdu. U yolnıñ ikk,i terıpıde grant taşlar bolup, bu taşlar yolnıñ ikki k asnıķ ıdıki nışandur. Kimki şu yolğa kırse unıñdın yene bır çıgır yol peyda bolıdu. Bu yolda ıldam yürse tapanlırını zeh ımlendürıdu. Andın bır çeşmıge yêtıp kêlıdu, bu çağda özıde k ayguluķ haletni sêzıdu. Bu yerdın udul mênıp, on [71] bır mıñ k edem bask andın keyın bır taş dervaze uçraydu. U yerde zencırler bılen bağlangan, kışını yutķ udek elpazda ağzını êçıp turğan bır şırni körıdu. Şırnıñ ağzınıñ çoñlıķ i dervazığa oķ şaydu. Eger u kışınıñ beķ ti oñdın kêlıp, aşu caydın ötelise, k organ dervazısıgıçe yene mıñ k edem k alıdu. Yoldın azmay tok k uz yüz k edem bask anda yol üztıde bır taş taķ ta yoluk ıdu. Şu taş taķ tını k attıķ tepse k organnıñ dervazısı êçılıdu. K organnıñ içıde bır k olığa yay bır k olığa oķ tutķ an, tömürdın yasalğan adem şeklıdiki bır heykel aşkare körünüp turıdu. Mubada atsa k uram taşnımu têşıp ötküdek halda oķ yani betlep turğan bu heykelniñ pütün cısmıdın ot yalķ unlığan bolıdu. Heykelniñ köksıge k uyaşteķ nurluk bır eynek êsılğan. Eger kışı yüz k edem yıraķ ta turup unıñğa oķ atsa, u heykel şu haman yıķ ılıdu. Şunıñ bılen k organ töpısıdiki savut kiygen yüz heykelmu bıle yıķ ılıdu. Andın kêyın bu müşkül tılsım êçılıp, kışı bimalal içıge kireleydu. Lêkın unıñğa oķ atķ an vaķ itta beķ tke k arşı oķ tegmey k alsa, u heykel yani tartıp oķ üzıdu. oķ nıñ tegişi bılen şu kışınıñ hayatlıķ bulbuli beden k epızdın uçup kêtıdu. Bu ışķ a k edem k oygınıñda êytķ anlırımni êsıñde mehkem sak lıgaysen. Eger bu yolda azmay dêseñ, İsmi-Ezemni oķ up, sanak lıķ k edemler bılen ravan bolgaysen. Şuni tekıtlep k oyayki, İsmi-Ezemni oķ umay, esla bır k edem basmıgaysen. Eger şır nepısıdın ecdıhadek ot êçıp, ağzını êçıp, saña hucum k ılsa, üzükni derru unıñ ağzığa atķ ın. şundaķ k ılsañ unıñ ışı bır terep bolıdu. Yene üzükni êlıp, men belgısini êytķ an taşķ içe bargaysen ve u taşnıñ üstıge çık ıp oķ yarıñni [72] k oluñğa êlıp êtışķ a temşelgınıñde İsmi-Ezemni

tılındın çüşürme. şundağ k ılsañ müşkülüñ elvette asan bolğusidur.

Elk isse, h ızır eleyhissalam Perhadğ a bu ışlardın telım bêrıp bolğandın kêyın:

-Emdi k ok may yolğa çüşkin,-dêdi.

Perhad h ızır eleyhissalamnıñ ayağlırını söydi ve tezım k ılıp bolğandın kêyın hemme ışlarnı h ızırnıñ telımı boyıçe k ılmağ çı boldı. U dervaze aldıda bır şırnı kördi. Unıñğa üzükni taşlığanıdı, şır yok aldı. Perhad üzükni k olığa aldı-de, k edımını sanap mênıp taş tağ ta üstıge çık ti. U yerde bırdem arap algandın kêyın, hêlık i taşğ a k attığ tepkenıdı, k organnıñ içidin intayın dehşetlık bır eks sada çık ti. Dervaze êçılışı bilen bu sadamu yok aldı. Lêkın bır heyken ok tartıp çık ıp keldi. k el'e üstıdiki sayıven kiygen yüz heykelmu şahzadıge k arap ok tartıp turatti. Perhad bır cênığa tıklıgen yüz bala ok ını kördi. O k orğ mastınla ok yani k olığa aldı ve heykelnıñ köksıdiki eynekke nışanlap ok üzdi. Bu ok goya mehbub naz ok ını atğ ınıda söyğınınıñ köksıge tegkenden del tegdi. Heykel şu haman ağduruldi. K orğın üstıdiki yüz tömür heykelnıñ hemmısı teñla yığ ılıp, yer bilen yeksan boldı. Perhad bu acayıp-ğarayıp ehvalni körüp, tılı sözge kelmey k aldı. U teñrıge derhal şükri-sana êytıp, tutulğan tılıni ravanlaşturdi. Andın kêyın dervaze terıpıge yürüp ketti. Bu yollarnıñ gevğa-topılañlardın h ali ikenlıkını körüp, k orğın içıge kırıp keldi. U yerdiki heddi-hêsapsız baylığ larnı, k arun h ezınısıdek toplanğan mallarnı kördi. Iskender köp capa-muşek k etlerni tartıp, yette ık ımni [73] işğal k ılğanda tapğ an hesapsız h ezınılernıñ hemmısını muşu k organnıñ içıge tılsım k ılğaniken. Bu k organnıñ otturısında bır imaret bar idi. Uni teripleşke yüz mıñ tılmı acız keletti. Bu imaret etrapğ a k uyaşteğ nur çêçıp turatti. Özi ılı çam, çıraylığ , köp h asıyetlık bina idi. Şahzade bu binanıñ ışıknı eçıp, içıge kırdı. İmaretnıñ mêhrabıda yaltırıp turğan bır k edeh köründi. K edeh yaltırağ ılık ta k uyaşğ a oğ şaytti. U k uyaşğ emes, u k uyaşğ emes belki cemşitnıñ cami idi. Yene

bu yerde pütün cahanni yorutk uçı k uyaştekahanname eynıkımu turatti. Bu eynekte dunyanıñ pütün ehvalı, hemme veķ eler, hemme meķ pi ışlar roşen kōrünüp turatti. Unıñ sırtıda pütkül rohi zêmin cılvılınetti. İçide toķ k uz pelek kōrünetti. Sırtk i terıpi kamaletke yetken k elıptek, içi bolsa kışınıñ pakız kōñlıdek kōrünetti. Perhad bularnı tepıp çeķsız h uşal boldı. U k edeh ve altunga tolğan h ezınılernı öz ornıda k aldurup, leřkerlırınıñ yêniğa k aytmak çi boldı. U bulak bêşığa kêlıp êtığa mındi-de, h ak annıñ barıgahığa k arap ravan boldı. Şahzade h ak an bilen leřkerlernıñ kōñlını şad k ıldı. Uların tümenmıñ k ayğudın azad k ıldı. Andın leşkerlerge yol başlap, ularnı h ızır eleyhissalam telım bergen hêlık i bulak bêşığa êlıp keldi. Leşkerler şu yerge çüşti. Şahzade h ak an bilen perh unde desturnı êlıp, şır bilen êlıřk an hêlık i dervaze aldığa keldi ve heyvetlık k organga kırdi. K organdıkı aşkara ve yoşurun h ezınılernıñ hemmısını h ak anga tōhpe k ıldı. Hêlık i dunyani kōrsetküçi k edehnımu h ak anga tutti. [74] andın kêyın pak teñrıge yüz h ıl şükri-sanalarnı êytıp, h uşallık içide menzıllırige k aytıp keldi.

Kündüz k orgınınıñ tılsımlırını buzğuçi ay perhadi kökte öz cısmını kōrsetti. K uyaş ışkenderdek zülmetke kırdi. U goya cemřitnıñ tılsımığa yoşurundi. Ular yene eyş-ışret esvaplırını teyyarlap, cemşit camığa k ızıl şaraplarnı toldurup, içişke kırışti. Gahıda ışkender toğrısdıkı hêkayılarnı êytıp, gahıda cemřitnıñ epsanlırını sözleşti. Nezme:

Kel, ey sak i, tüzüp ışret meķ âmin,

K uyup mey, tut maña cemşit camın.

Iskender közgüsını eylep ifşa,

K ılay cemřitnıñ camın temaşa.

**Sırlar menılırdın rıvayet k ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın
bişaret bergüçilerdın bırı, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-řepķ et**

sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırza Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendıkiçe rıvayet k ıldı:

Vak tiki, seher soğ rati tağnıñ çok k ısığa çık ti. U öz camalınıñ nuri bilen alemni yorutup, asman varak lırıdın esvaplırını tüzüp, k uyaş çembırıdın usturlabni yasıganda, Perhad yene öz ışınıñ neticisini közlep, êtığa mıngınıçe ikkilenmestınla tağk a k arap yol aldı. Soğ ratnıñ ğari şu yerde idi. H aq an bilen perh unde desturmu unıñ arğ ısıdın derhal at saldı. K alğan leşkerlerge yürüş nağrısı [75] çêlınıdı. Ular helik i bulak bêşıdın yötkelındı. Emma h aq annıñ dergahıdiki h ızmetler üçün h as kışilerdın ikki mıñçe h adım tallandı. Ular têz sür'ette tağ bayavanlarnı kêzıp, Perhadk a yêtıştı. Bu cama'et h aq an bilen Perhadk a hemrah bolup vadılarnı kêzıp hêlik i tağnıñ bağığa yêk ınlaştı. Dana hêkim soğ ratnıñ h ılveti anısı şu tağda idi. Bu tağnıñ heddıdın taşk ırı çoñluk i ve igizlikini körge kışige zêmin unıñ aldıda bır döve topıdek bılınetti. U tağnıñ çok k ısı zuhel yultuzığa tak aşk an bolup, unıñ taşlırı pelek camını sundurğanıdı. Dereh lırınıñ sayısı aldıda asman pelemپیی töven, katta sidilernıñ şah lırımı unıñ adettiki şah lırıdın pes idi. Tağnıñ çok k ısı pelekniñ cısmığa êkek sêlip, ay pılınıñ sôñıkıgımı şu êkektın zınnet bergenıdı. Tağnıñ üstıde körüngen ğar pil çışıdek körünetti. Ğarğa çık ıdığan pelempey cedi yultuzıdın yasalğan bolup, unıñ sayısı eded k aplanı idi. Tağnıñ içide yüz mıñlığan bulak lar bar idi. Bu bulak larnıñ her bırı goyaki k uyaşte yaltırayttı. Gıyahlrı tümenmıñ dertlerge dava, sansız kêsellerge şıpa idi. Tağnıñ êgızlıkı tok k uzunçi asmanğa yêtetti. Unıñ huli êgılıgen daire ikki cahanga teñ kêletti. Bağıdiki hêsapsız ôñkürlerni bılışke ek ıl yetmeytti. U yerdiki ğarlarnıñ baş-ağ ırıdın hıçkim h everdar bolalmığanıdı. Ôñkürnıñ içi şunçılık k arañgu [76] idiki, nurluk k uyaş u yerge kırse h ırelışıp k alattı. Eger unıñ içige nurluk tolun ay kırge teğdırdımı köyüp ketken pêtır kömeçtek k apk ara bolup k alattı. Ğarlar tağ-vadılarnı k arañgulaştırıp turattı.

Bu vadıda k an tökküçi yüzlıgen deryalar aq attı. Tağnıñ içide bolsa, k an içküçi mınılığan ecdıhalar yaşayttı.

H aq an tağ arısığa yêtıp kêlıp bu ehvallarnı kördı. U bundaq apetlık caynı ömrüde körüp baq mıgan ıdı. Şuña perişanlık uni acızlaşturup k oydı. Emma Perhad bu ıñnı başq a êlıp çık ıñ ıstıkı bılentêh ımu ilhamlınıp, şahq a ve leşkerlerge meded berdı.

-Têz bêrıp cam ve cahannameni êlıp kêleyli. U elnıñ köñlıdıkı derdu-ğemlernı yok ıttıdu,-dêdı.

Ular ıñlırını asanlaşturuş üçün, derhal bêrıp cemşitnıñ camını êlıp keldı. Yolnı têpıñ üçün unıñğa k arıdı. Cahannıñ tesvırı unıñda körünüşke başlıdı. Ötkür köz bılentunıñ her k aysı terıpıge k arısa, bırıñ lım cılve k ılıp körünetti. Perhad pütün camdın dünyadıkı memlıketlernı k ısımlarğa bölüp, yette ıñ lımni bırı-bırıldın acrattı. U başq a memlıketlernıñ menzırılırdın közını yötkep, yunan memlıkıtını camnıñ içıdın ızdep tappı. Unıñ hemme terıpıge köz yügürtüp, özi turgan tağnı kördı. Perhad tağdıkı her bırı ğarnıñ içıge nezer taşlıdı. Unıñ közi aq ırı soq rat yatq an ğarğa tıkdı. U uzak ızdıgendın kêyn soq rat ğarnıñ êğızını tappı. Dunyani körsetküçi bu camnı u meş'eldek tutup, yolğa çüşti. Perhad cam bılentêçıge oq şaş k arañgu yolnı yorutup, ıskender zulmet içıge kırgendek, ğarğa yene yüz mın apet içıge kırdı. Bu h ızır eleyhissalamdın bışaret bolğan yol ıdı. Perhad bunı körüp goya hayatlık süynı tapq andek boldı. Unıñdın soq rat yoşurungan caynıñ nışanısı köründü. Bu hal k arañgu kêçınıñ tügıgındek bu yolnıñmu aq ırılşq anlık ıdın dêrek beretti. H aq an ve şahzade pütün leşkerlırı bılentatın çüşti. ıñnıñ aq ırı şundaq acayıp boldıkı, ularnıñ aldığa taştnı yasalğan bırı pelempey köründı. H aq an, şahzade hem vezır üçeylen pelempeydın baş alte başq uçq a kötürülgende, keñ ve yüksek bırı k esırnı kördı. H aq an bılent şahzade davamlıq ılğırıllep mañğınıda hêlık ı k esırnıñ törıde acayıp bırı dergah köründı. Ular bu yerde bırdem aram almaq çı bolğanıdı, öynıñ törıdın

bularni kırışke ündep bır avaz kêlup k aldı. H aq an, şahzade ve mülk'ara teşviş bilen içige kırdi. Ular k esır içide bır parçe nurni kördi. U nurniñ yoruq lıq ıdın bu k esır beytul-me'murğa oş şap k alğanidi. Unıñ buluñıda bolsa, soq rat hêkim goyaki nurluq k uyaştektek olturatti. Aylanğuçi pelek unıñ aldıda şagırt idi. Unıñ cısmıdın pakız rohi körünüp, şeñ sıyıtıdın bolsa, uluğvarlıq , eñ ıl-paraset körünüp turatti. U zat dunyadın pêşini tağk a oş şaş sılkip, öz makanıda tağdek tevrenmey yaşaytti. Unıñ paklıq i yaq uttek roşen, kiyim-kêçekliri taşnıñ üstidiki mervayıttek yaltıraş idi. Unıñ keñ eñ ıl kökide cahan bır yumılaş taştekte, özi bolsa, cahan cısmıdiki pakız candek idi. Unıñ şanlıq , aliy vucudi bolsa, cahanda uluğ alemdın bır nemune ve [78] nışane idi. Köñli çeksız dêñızdek keñ bolup, dunyada ezeldın ebetkiche yüz bêrıdığan ıñlar unıñ aldıda körünüp turatti. Bu dêñız içige sansız yultuzlar bilen tolğan yüz mıñlap asman goyaki sedep içidiki mervayıttek yoşurunğanidi. Unıñ yüzi teñriniñ nurıdın parlığan eynekke oş şaytti. U teñriniñ sırlırını pütünley bilgen kışı idi. Unıñ pıñanıdın tamğan ter tamçıliri alemni yultuzdek yorutatti. U ğardiki her bır ömüçük tori aldıda asman ömüçükiniñ torliri bır usturlabtekte körünetti. Unıñ cısmi k ımırlımay bır yerde cım tursımu, tebi'iti asmandek aylınıp yüretti. Aylınış mümkün bolmığan caylardımu yüreleytti. Unıñ zatıdın yaq şılıq ve yavaşlıq asını, yüzıdın bolsa bılımlerniñ şevkıti körünüp turatti. H aq an bilen şahzade ve mül'ara bu aliy zatni körüp, yer söyüp tezım beca keltürdi. Unıñ şevkıti ve dağduğısıdın tenliri bitap bolup, köñüllirige lerze çüşti. Ular bedenliri titreşken halda tik turuşti. U amanlıq h ezimçisi közini êçıp, ularnıñ ehvalını sorap, ızzet-hörmet bilen:

-Balayı apetlerdın k orq may, bu halakethk yolni bêsıp nême zörürıyet bilen keldiñlar?-dep sorıdı.

Ular bu so'alğa cavap bêrişke tili kelmey bêsini êgıp turuşti. U zat şahzade bilen h aq anga k arap:

-Siler talay rıyazetlerni çektiñlar, teñri şeksız mukapatını bêıdu. Silerge yol boyı bir talay ı ezınıler nêsıp boldı. Bız terepke kêlışte yene köplıgen ı ıyınçılık larnı tarttıñlar, şundaı tımu hêsapsız ünçe-marcan, ı yak ut-mervayıtlar, ı immetlık mallar, sulayman eleyhissalamnıñ üzüki, cemşıtnıñ cami ı atarlık larıa êrıştıñlar, bız yene silerge ikki göher [79] tapşurımız. Bunıñ bırı, şunıñdın ibaretki,- dêdı u ı ak anıa ı arap,- sen uzun ömür kôrısen, yene köplıgen memliketlernı ışılal ı ılısen. Ata-bovılırıñıa ı arııanda sênıñ ömrüñ uzun, dölıtıñ zıyade bolıdu. Yene bırı, bırı tamıa bolup u nahayıtımu ı asıyetlık. Eger dunyada uzun yıllar yaşısan, saña bırı kesellık yaki acızlık yüzlense ve yaki ı êrılık yetse, şu tamıını ağızıñıa sêlıp, süyını yutsan, kêsılıñ saılamık ı a almışıdu, acızlık ı uvvetke aylınıdu. ı êrılık tamamen yok ılıp, unıñ ornııa yııtılık muı ımlıdı,-dêdı. Andın mülk'aragımu yah şı bışaret bêıp,- senmu talay capalarnı tartıp, ı ıyınçılık lar bılen bu terepke keldıñ. Şah ı anıe muddet teı tte oltursa, senmu unıñıa şunıe muddet vezırlık ı ılııaysen. ı aıankı saña ı erılık tın ı ıyınçılık yetse, şah sênıaşı tamııdın behrımen ı ılııay. Lêkın aldıñda bırı ı eter bar. Bunıñdın hemmıñlar hezer ı ılışıñlar kêrek. Bu ı eter töt anasırnıñ ıdıdıkı ikkısı, yenı şamal bılen sudın kêlıdu. Bu ı eterlerdın köp ı ıyınçılık larnı tartısiler, bıraı uluı teñri sılernı unıñdın ı alas boluşı a nêsıp ı ılııusı. Ek ılı ı ıyasım bılen êytsam, bu ı eterler ötüp ketkendın kêyın beş yüz yılğııe ömür kôrısiler,-dep ularıa ı uş ı everlernı yetküzdı. Andın özre sorap, ı ak an bılen mülk'arani uzattı.

Kêyın şahzadını "yêı ınrak kelın" dep, öz aldııa ıak ırıp, unıñ bılen sırdaştı. U kôzını êııp, şahzadınıñ camalını kôrüp, unıñ kôñlını kôtürüp köp ehval sorıdı. Perhad ornıdın turup köp tezım beca keltürdı. Bılımdar hêkım soı rat unıñıa:

-Hey vucudı ı ayııu-elem bılen yuıurulıan, pışanıııe ezel ı elımı bılen aşık ılık yêzılıan yııt, ı uş kêlıpsen, [80] yah şı kelıpsen. ı edımıñ bılen bu ı araıııı öyümni roşen ı ılıdıñ. Mıñ yıldın buyan

muşu tağlar arısıda k edimniğe intizar bolup kelgenidim. H udağa şükri, bugün sêni körüp közüni yüzün bilen yoruttum. Emdi öz sözümge keley. Vaq tım k ısı, aq ıret yolığa kêtivatimen. Bu pani cahan heq ıq et ehliniñ zındanıdur. Eger ıskenderniñ memlikıtige hökümranlıq k ılıp, nohtek uzun ömür körseñmu, unıñ aq ırı yok almak tın ibarettur. İnsanlar uluğ teñriniñ emrige ita'et k ılıp, başk a havayı-heveslerdın kêçıdu. Teñri insanlarnı ene şu mek set bilen yaratq an, başk a heveslerdın kêçıp pek et visal yolığa kirgenlerla heq ıq i aşık hêsaplınıdu. Visaldın özge heves yolını üzgenlerla heq ıq i ısq ıgısıdur. Aşundak aşık mñ visalığa ümüt baqlışı ebidi dölet ve meñgülük beq tke sazaver bolğanlıq tur. Lêkın bu ıstekke yeni aliy döletke yetiş k ıyındur. Bu yolda köpligen derd ve gem, elemeler bar. Emma bu ikki k edemlik yol bolup, her bir k edem yolını musapısı mñ yıldıur. Eger kışı bu yolğa kırse aq ırığa yêtışı mumkin emes. Bu yolını birinçi k edimi özlükni yok ıtış. İkkinçi k edimi bolsa esli zatını têpiş, deryanıñ têgıge yetmıgüçe teñdaşsız gçherni alğılı bolmıgandek, kimki özlükidın keçmıse, özınıñ esli zatını tapalmaydu. Avval özıde mecazi ısq ıhasıl k ılış özlüktın kêçışınıñ birinçi çarısıdur. Bu gem kêçısıge gırıptar bolğan kışige goyaki tañ k arañluq i ürküp ketkendın kêyın k uyaş parlap çık k ınığa oq şaydu. Nezme:

Mecazi ısq ıboldi sübhi enver,

Heq ıq i ısq ıaña h urşidi h aver.

[81] Mecazi ısq ıkışını h arlıq ve gemkinlikke sêlup, unıñ tenini özınıñ hararıtı bilen ot-çöpni köydürgendek köydürıdu. Heq ıq i ısq ıçak mık ınıñ bir uçq uni bilen uni kül k ılıdu. Sêniñ aldıñdıkı ısq ımecazi ısq ıbolup, u pütün vücuduñni köydürıdu. Pütün alemge şöhrıtıñni toldurup ısq ııñniñ oti alemni roşenleştürginidek, köpkök asmannımu munevver k ılıgısıdur. Nezme.

Tola k ılıgay gemi ısq ııñ cehanni,

Cehanni, yok ki tok k uz asmanni.

K eyerde bolmısun ıřk ıçide تنها k alğan kıřı yoluńda kóz nurını çańğa aylanduridu. ahińniń sadasi tok k uz pelekniń taķ ık ıgıçe yêtip, sêniń heķ k ińdiki gep sözler yette ık lımğa tolıdu. Iřk ehli ve ularniń k oşunlırığa serdar ve ularniń hemmısıge padıřah bolalaysen. Mecazi ıřk bilen cênińni örtep, barlıķ ińni yok luķ selıda êķ ıtk anysen. Şundaķ k ılğınıńda heķ ık i ıřk niń şamılı sańa ħ uş purak êlip kêlıdu. Unıń bilen esli meşuk k a yêtip, mecazi ıřk heķ ık i ıřk k a özgüridu. Vucuduń hoşsızlıķ binasığa yêtip, ıřk niń aķ ırı külüp, ebedilik memlikitidiki heķ ık et teķ tıge çık ıp beķ tıyarlıķ k a êrişisen. Cahan ħ elk i beķ tıyarlıķ ińni ve cahangırlıķıńni körüp, atańdek yüz mıńlığan ħ aķ an ve k eyserlerni êsıdın çık argay. Aşık lık yolıdiki yah şı namıń ve süpetliriń cahanda ebidi k algay,-dêdi.

U hacetlerni rava k ılğuçi teńriniń dergahiğa k arap, řahzadıge bir k ançe du’ani ögetkendin kêyin mundaķ dêdi:

-Aldıńğa k andaķ balayı apet kelse, yuk ırık i du’ani [82] ok up, teńrige yüzlenseń, hemme balalardın ve tosķ unlardın k utulisen. Yene cahanname eynikiniń veķ esi bu cayğa kêlişiniń sevebi bolğanidi. Sen hêlik i tömür heykelge ok üzdüń. Ok uń unıń eynikige têgıp, köksıdın ötüp ketti. Şunıń bilen iskenderniń tılsımını açtıń. Bu caydın k aytıp Çin řehrige yetkinińde u eynekni k aytıdın körüşni ħ alaysen. Unıń ark ısığa yêzilğan ħ etni ok uysen ve eynektin ħ ette körsıtılğınidek intayın güzel bırsüret sańa ayan bolıdu. Uni körüp ıřk balasığa muptıla bolisen. Aşık lık iń şunıńdın başlımıdu. Kêyin u eynekke k ançe k arısańmu, unıńdın hiç nime körünmey k alıdu. Sen u süretke meptun bolup k alisen. Işliriń yıp uçığa tügün çüřidu. Tedbir ehli bolğan danalar bu tügünni yeşişke acız kelıdu. Ezel k elimi pıřaneńge yazğan veķ eler aldıńğa kêlıdu. Ehvalıń k ançe êğırlaşsımu, k elbińniń ahi pelekke yetsimu paydısız. Telep k ılğan mehbubeń k oşun tartıp sêniń köńlüńni şundaķ meğlup k ılıduki, eger unıńdın bir dem

h everdar bolalısañ mıñ yıllık padişah bolğandınmu artuğ rağ h oşal bolısen. Men emdi sen bilen h oşlışımen. Teñrınıñ muradıñğa yetküzüşini arzu k ılımen. Gahida ışk saña hucum k ılğanda bır ah bilen mênı sêğınıp eslıgeysen.

Vağ tıki, u dana hêkim sözını ağ ırılaştırıp, közını meñgüğe yumdı. Buni körgen Perhad unıñ hıcranıda peryad çekti. Soğ rat hêkim bolsa, suheyla hêkim kırğen aşu uzun yolğa kırıp ketti. Perhad közıdın elemlik yaşlırını tökti. Unıñ ve özınıñ ehvalığa matemlik kışilerdek dad-peryad sêlıp yığlıdı.

[83] ehvalni körgen h ağ an derhal mülk'arani çağ ırdı. Ular taşğ ırıda turup bılımdan hêkim bayan k ılğan sözlerni añlığan, unıñ vapat bolğanlık inimu sezgenıdı. Şuña derhal bır k ançe dana ve ağ ıllarnı çağ ırıp u bılımdannıñ işını ağ ırığa yetküzüp, depne k ıldı. Unıñ k ebrıstanlık ığa veğ pe berdi. Andın şu tağnıñ etrapını şeherge aylandurıp, avat k ıldı. Şahzade Perhad bu işlarnı tüğitıp, bulak bêşığa k aytti. H ağ an bilen Perhad leşkerlernıñ arısığa kırıp keldi. Lêkın h ağ an öz halıdın gem k ılmıgındek, Perhadmu öz ehvalıdın h uşal emes idi. Nezme:

Sıpah ıcre çüşüp h ağ anu Perhad,

Ne bu öz halıdın gemkin, ne bu şad.

K uyaş soğ rati yerdın orun alğanda, kêçe loğ mani özınıñ adıtını körsetti. U pelekniñ reñgıdıkı k ara kiyimni kiyip, köz yaş töküp, haza êçıp, matem tutti. Şahzade bilen h ağ an soğ rattın ayrılğanlık ıdın hesret çekışti. Lêkın Çin memlıkıtige k aytış ıstıyağ i ıllarnı derdtın h alas k ıldı. Andın kêyın muradığa yetken ve yêtelmıgenlernıñ hemmisi bır k ançıdın aççık k edehlerni içişke kırışıp, bezme tüzdi. Nezme:

Kel, ey sağ iyu hêkmet eyle ayın,

Maña tutk ıl meyi memzuc reñgin.

Ƙ edeh ser çesmesige salıban cuş,

Mêni Ƙ ıl cuşıdın bır lehze ƚ amuş. [84] Sırlar menılırıdın rıvayet Ƙ ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın bışaret bergüçilerdın bırı, aşu ışk - muhebbet ve mêhr-şepƘ et sehipılırınıñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırza Elişir bu acayıp yêƘ ımlık ve tesirlik Ƙ ıssıdın tövendikiçe rıvayet Ƙ ılıdu:

ElƘ isse, tañ seherniñ bulık i parlap, pelek gülşenlirini munevver Ƙ ıldı. Pelek yunani süzölüp, Ƙ uyaş ƚ aƘ ani Ƙ oşun tarttı. ƚ aƘ an, Perhad ve pütün leşkerler Çin memlıkıtige Ƙ aytışnıñ tereddutını Ƙ ılışƘ a çüşti. ƚ ezınılerge işençlık kışilerni Ƙ oyup, her bır ƚ ezınıçıge mıñdın artuƘ yardımçı belgılengendın kêyn, Çin memlıkıtige Ƙ arap yolğa çık ti. Ularınıñ yolda köçüştin başƘ a işi yok idi. Kêçini kêçe, kündüzni kündüz dêmey yol bêsip, ƚ aƘ ani Çin ƚ uddi peygember dindarlar memlıkıtige yetkendem, Çin memlıkıtige yetıp keldi. Memliketni bêzıgüçi şah şerep burçığa ay kêlıp olturgınıdek, özınıñ seltenetlik teƚ tige kêlıp olturdi. Oerhadmu öz cayıdın orun aldı. Lêkın unıñ köñli hêlık i eynekni körüş ıstıkıde esla tıncımıdı. Perhad derhal açƘ uçƘni sorap, ƚ ezınınıñ ışıkini açtı-de, taƘ etsızlengen halda aldırıp eynek terepke yügürdi. Billur heykelni körginide unıñ Ƙ ayğuluk köñlige şadlık yüzlınıp, söyündi. U latapet Ƙ utısını, yaƘ , latapet Ƙ utisi emes, belki balayı’apet Ƙ utısını çüşürüp, ƚ ezınıçılardın unıñ açƘ uçını êlıp, yüz mıñlığan balalarınıñ tozık ığa ilindi. U açƘ uç yalƘ un şeklídiki tılını sozup, zencirlırı Ƙ ulupnıñ ağzını mehkem tutup, uni açmaslık Ƙ a işaret Ƙ ılattı. AçƘ uç bolsa Ƙ ulup ıçide yüz Ƙ êtım tolgunup, “ Bu ƚ eterlik oyuñdın keç!” [85] dêgendek Ƙ ılattı. Emma hiçkim ezeldın yêzılğan teƘ dırdın Ƙ êcıp Ƙ utulalmaydu. Şahzade Perhad sanduƘ ni êcıp eynekni çık ardi. Ƙ uyaş közgüsige oƘ şaş bu eynek cemşidniñ camıdek pütün cahanni körsetti. Perhad eynekniñ yüzige nezer taşlıdı ve köñlige heyranlık uçƘ uni çüşti.

Eynekte acayıp çiraylık bir deşt köründi. Deştin sehnisinde ot-çöp, gül-giyahlardan başk a hêçnerse közge çêlık mıdı. Bu yernin giyahlırı kök dat başk an neşterdek, gülliri aşık lar kênıdın reñ alğan zencirdek, sumbulnıñ herbır boğumlırı çıdam ve ek ılını ovlaydığan bir tuzak tek idi. Kök asman kökertken binepşiler ek ıl boynını halk ığa oğ şaş tartk andek, nergis gülliri tek va ehlını mest ve hoşsız k ılış üçün şarap camını uzatk andek, lalılırı can ve cahanni, belki köñül dağlırını köydürüşke ot yak k andek, tuprak lırı elnıñ rozğarını k ara k ılış üçün tebi’et müşkini çaçk andek, u yerdiki sevsen güller: “ Bu yerge kelgen her bır erkin kişiniñ hali şundak bolıdu” dêyışke tıl açalmıgandek, devr bu yerde arman ve permansızlık güllirini kökertkenidi. K attık çık k an k uyun tılını sozup, baştın-ağ ır sergerdanlık lardın belge körsitetti. Yene bu vadınıñ k ırğak lırıda ayrılış tağlırıda k attık tağlar körünetti. U tağlar ayağlırını yerge mustehkem tirep, bêsini pelekkiçe kötürgenıdı. Pelek bu tağların uzunluğ süpıtını körsütüş üçün uni dunya dêñızığa leñger k ılıp taşlığanıdı. Bu tağnıñ otturısında sansız h elk tağk a hucum k ılıp, êrik k êziş bilen meşgul idi. Ularnıñ arısında goyaki özi bilen opmu-oğ şaş bır yaş yığıtni kördi. Yığıt toplanğan h elk nıñ içide mitin uruş maharıtını namayen [86] k ılıp, tağni kesmekte idi. Şu çağda tağ içidin küçlük sel kelnige oğ şaş atlarğa minışken ay yüzlük bır top güzeller yêtıp keldi. Ular türlük-tümen yak ut, mervayıtlarnı tağ ap bēzengenıdı. Mañlaylırı güldek, kırpıklırı u gülnıñ tikiñidek idi. Kêlıvatk an bu k ızlarğa bır gül yüzlük güzel başlık idi. Unıñ mingen êtınıñ aldıda pelek êti aq sap k alatti. Ruğ sari aldıda k uyaşnıñ çirayını h ıcalette k alatti. Nezme:

Bari çabuksevaru mahi peyker,

Cevahirdın bêrıp peykerge ziyver.

Cebinler gül-gülü kırpikleri h ar,

k abaglar keñ-keñu ağızlari tar.

Ulargê şahî server gül'uzari,

Dêmekî gül'uzari, şehsevari.

Semendi seyrîdın kök tevseni leñ,

Û uyaş ruh sari aldıda h ıcıl leñ.

U Û uyaş bilen şahmat oynığandek, her Û êtımda topni mañdurup atni sekritip, uni her sa'ette yüz Û êtım mat Û ılatı. Baştın-ağ ır cahanni örteş, alemge ot salattı. Û ızlar topığa aydek, belki alemni zinnetlîğüçi Û uyaşteş nur yağdurattı. U at üstıde Û elplerge ot yêş ıp etrapni tamaşa Û ılıp, êtını şamaldek çapturup kelıvatattı. Del şu peytte Perhad eynektın özınıñ şeklini körüp Û aldı. Unıñ şekli hêlîk i gül yüzlükniñ camalını körüp, tam süretlirıdek Û êtıp, ovlangın Û uşteş êñrap, yık ıldı. Eynektıki öz şekliniñ yık ılğınlîk ını körgeş Perhadta şu güzelni ênîk körüş hevisi Û ozğaldı. Eynekni köş aldığa [87] yek ınrak keltürüp, aşu nur çaçk uçı Û uyaşınıñ camalığa Û arıdı. Perhad eynektıki öz şeklişe oğ şaş peryad çêkıp, goya cêni tênıdın ayrılğandek, yerge yık ıldı. U tam süritıdek tılsız, eynektıki şekildek hoşsız yatattı. H ezine h adımlırı Perhadnıñ eğış ehvalını körüp h aq anga derhal h ever yetküzdi. H aq an bu ehvalni añlap h ezine tereşke Û arap yügürdi. Perhadni öldi, dep oylıgın anısımu çêçını çuvup, bezıde yulup, piğın çêkışke başlıdı. Mülk'ara Perhadk a ata beg idi. Şuña Perhadnıñ öz atısıdek nalızır Û ıldı. Mülk'aranıñ behram ısımlık bır perzenti bar idi. U Perhad bilen teñdaş, sırdaş ve imildaş idi. Terik et babıda bolsa, Û êrındaş idi. Behram Perhadni bu ehvalda körüp yak ısınıñ ornıda köksini çak Û ıldı. Şahzade nuri öçken şamğa oğ şaş yatattı. Unıñ etrapığa yığılgın kişiler pervanıdek ayılınıp, nalızır Û ılıştı. Perhad bır kêçe-kündüzgiçe hoşuğa kelmıdı. Yügrük şamal tañnıñ bêğini yelpügende etrapk a tarş alğın h uş purak Perhadnıñ dımığığa uruldi. U hoşuğa kelip, köşini açtı, köş yêşini seldek töküp yıglavatk an etraptıki cama'etni kördi. Mülk'ara yıglap turğın behramnıñ köñlini yasap, unıñğa atılık mêhri bilen teselli berdi.

Perhad ata-anısınıñ özige matem tutuvatq anlık ini körüp, h ıcalettın goyaki halak bolğudek haletke yetti. Ata-anısı Perhadnıñ k ayta hoşıdın kêtıp k almaslık ini arzu k ılatı. Lêkın Perhad derhal ornıdın turup, ata-anısınıñ ayıgığa yüzini k oyup özre êytti. U edep bilen:

-Sılerni matemge sêlıp k oyğudek ehvalğa k andak çüşüp k alğanlık imni özümme bilmeymen. Teñri aldıda k esem k ılımenki, bu iş meyli yañ şı meyli yaman bolsun, mênıñ [88] ılı tıyarımğa bağık bolmıdı. Men resva boldum, tügeştım, bu seveptın sılerge özrılıkmen. Mendın u dünya- bu dünya razı boluñlar, maña k arıta köñlüñlarda ğubar k almısun,-dêdı ve köp malallık yetküzüp k oyğanlık i üçün epu sorap, ularnıñ köñlını yasıdı. Gerçe közi ve tılı ularda bolsımu, cêni ve dılı eynek terepte idi.

Ata-anısı Perhadnıñ bu sözlırdın söyünüp, sarayğa k aytıştı. Perhad şu usul bilen ularnıñ derd-elımını yêniklıtıp sarayğa k ayturvetkendın kêyın, can-dılı bilen hêlık i eynekke yene k arıdı. Bırak bu çağda unıñdıkı süretler allık açan yok ılıp, eynek yüzı k arañgılışıp k alğanıdı. Bu eynekni hêkım şundak yasığan ikenki, uni körüş nêsıp bolğan kışilerge körünüp bolğandın kêyın tılsımınıñ h asıyıtı pütünley buzulup kêtetti. Perhad eynekni k ayta körüştın ümıdını üzüp, özınıñ meñgü k ayğu ve muşek k ette k alğanlık ini bildi-de, mundağ oy-pıkır köñlıdın keçti: Bêşımğa hemmıdın êğır bır iş çüşti. Emdi bu ışıñ k ayğusi mênı ölümge yêk ınlaşturdı. Nezme:

Eger k ılsam özümni pare-pare,

Çu metlub olmağay hasıl, ne çare.

Bu ze'ip cênım köyüp, cununum örlep, erkim kêtıp k êlıştın ılgırı, ek ıl k a'idisi boyıçe işleş ark ılık bu ışıñ ılacını k ılış lazım. Bunıñ üçün ak ılane tekelluplarnı körsetsem şahnıñ köñli h uşal bolıdu. Yaraydığan iş muşu. Eger ışk balasığa muptıla bolup tak etsızlık tüpeylıdın bêşımni bırer cayğa êlıp ketsem memlıketnıñ zınnıtı bolğan

[89] padişah bunıñğa esla sevır-tağ et k ılalmaydu. Derhal yüzmiñ leşkerni teyinlep mênî ızleydu. Çin memlûkâtınıñ terep-teripige çêpıp yürüp, hayal k ılmayla mênî têpıvalıdu. Eger men bu leşkerlerni körüp, ular bîlen ceñ k ılsam, köplügen bigunah kışılerniñ k ênini töküşke toğra kêlıdu. Polat k ılıçni işke salay dêsem, elge ve özümge zulup k ılğan bolımen, bir k ançılığan kışınıñ bêşini kêsıp, gunahsızlarni öltürsem k andağ bolıdu? Bu naheğ ıstın k olup nakar bolup, ağ ırı çarısız halda k olğa çüşimen, Çin h elğ i maña nême yamanlık k ıldı? Men nêmişk a ularnıñ k an-k erzige boğulup k alımen? Padişah maña zulum k ılmısa bu ıslırım üçün ağ ır heğ ik i padişahk a cavap bêrişke toğra kêlıdı. Eger şahnıñ közige közüm çüşüp k alsa h ıcaletçılıktın yerge bağ may çare yok . H elik niñ yüzige k andağ mu k arıyalaymen. Bu peğ et ısnıñ bir teripi, yene bir teripi şuki, mubada şah bu ğelite ehvalımnı añlap, h elğ k e mênî muhapızet k ılışni tapşursa, ısm têtı mu k ıyınlışıp, tedbırlırmıdın hıçk andağ netice çık maydu. Unıñ üstige “sarañ” dep putumğa kışen selip k oyıdu. U çağda bu ıstın k utuluşnıñ çarısını k ılış k ıyın. Şundağ perez k ılışk a bolıduki, cununum yok algandın kêyn, herğ ançe k ılsammu hıçkim maña işenmeydu. Eñ yağ şısı özümni bılp, öz-özümni muhapızet k ılışım kêrek.

Perhad yuğ ırık i ıslarni baştın-ağ ır eğ ıl mizani bîlen hêsapk a aldı. Emma özini têtı mu k ıyın ışk a muptıla k ıldı. U bılmıdiki, ışk zulup sêlişk a başlığanda, yüzlügen ağ ılınıñ resmi-k a’idilirimu buzulup kêtıdu. Nezme:

Şerap keltürki, sağ i, aşık ane,

Ki boldum men eğ ıl birle fesane.

[90] Mênî ışk i fena bezmide h as et,

Eğ ıl rencu-belâsıdın h elas et.

Sırlar menılırıdın rıvayet k ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın bişaret

bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırza Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ıldıdu:

Söygü yolınıñ meñ piyetliklirini bılışke mahir bolğan kışı unıñ sırlırını mundağ êçip bêridu:

Elk isse, Perhad ışk sırlırını yoşuratti, lêkın közıdın aq ılanılık nışanısnı körsitetti. Eger bır öyde ot yansa, unıñdın çık k an tütünge eceplınıñnıñ hacıtı yok , eger bu öyde ot bolmay pek et tütünla çık sa, u öynıñ tamlırını buzuş kêrek. Pelek kêçısı k uyaşni yoşuridu, bırağ yultuzdın tökülgen yaş k uyaşni aşkarlap k oyıdu. Nafe özınıñ iparını yoşursımu, lêkın unıñ purık i alemge tarğ ap kêtıdu. Lalınıñ ğunçısı êçılıdığan çağda öz köñlıdiki yoşurun dağni k andak mu sak lap k alalısun? Bırak , unıñ êçılğan çêgi melum bolğandek, eslıdiki dêğımu aşkara bolıdu. Perhad goyaki yalk uncığan otnıñ üstını ot-ğ es bilen kömüp k oyğandek, özınıñ ışk -k ayğusını yoşurğanıdı. Lêkın, unıñ ahi bilen köz yeşi yoşurun derdındın elni ğ everdar k ılıvetti. Ek ıl perdısınıñ ışk otını tıncıtış ve yoşuruşk a k udrıti yetmeydu. Zerriçilernıñ k uyaş nurlırını tosuşk a macali yetmeydu. Köpükniñ deryanı öz içige yoşurıvêlışı mumkin [91] emes. Nezme:

K uyaşni zerre yaşurmak bolurmu?

Hubab içre têñız turmak molurmu?

Şam özınıñ şolısını panus bilen yapsımu, lêkın u şola cem'iyet ehlige perde sırtıdın namayan bolıvêrıdu. K anlık yaşni herğızmu köz içide meñ pi tutk ılı bolmaydu. Ğ rustal şişe süzük meyni esla yoşuralmaydu. Şunıñğa oğ şaş Perhadnıñ öz derdi-ğêmini ğ elk tın yoşurğını ışk yalk unınıñ yürıkige şiddet bilen urulğanıdur.

Bır k ançe künlerdın buyan Perhadk a ışk azabi şunçılık tesir k ıldıki, u mağdurındın ketti, kêsel tarttı, zaru-heyran boldı. Közetküçilerge unıñ ehvalı goyaki otğ a sêlınğan grant taşnıñ mumdek

êrivatê inığa oê şaş melum bolatti. Mervayıt yaşlırı közıdın ê anğa boyalğan möldürdek tökületti. Perhad êğız açsıla çık ıdığan ahınıñ ê ara tütünü ê uddi lalınıñ ê ara dêgi körünüp turgınıdek namayan bolup turatti. Unıñ servıdek tik ösken ê eddi-ê amıtı madarsızlık tın taldek püküldi, aşu taldıki üzümniñ tebi'iyitidiki şaraplık ê ususiyet unıñğa arê ımu-arê a ê an yutturatti. Têni kündın-künge acızlışıp kêtıvatatti. U pığan çêkıp ê almasıê üçün ağzını ê ançe bêkıtsımu, lêkın nale çêkıştın başê a çarısı yok idi. U burunê i cismani ê uvvıtı, sağlam küçi bilen özını tutuvêlışê a herê ançe tırıssımu, yoşurun çekken hesretlik pığanlırı davamlıê aşkarılınıp turatti. Emdi unıñ dımık ığa sevdayılık nıñ purık i kêlip, cısmımu her ê ıl kêsellerge uçrıdı. Unıñ tebi'itide cununluê öz ipadısını körsıtıp, [92] sevdayılarê sözleşke başlıdı. Sevri-taê ettın köñlıde esermu ê almay, erk-ıê tıyari ê olıdın ketkenıdı. Nezme:

Köñülde ê almadi sebru ê erari,

İlktın bardı bari ıê tıyari.

Elê isse, şah bilen mülk'ara Perhadnıñ yuk ırık i ehvalını körüp, derd-hesret içide künsêri bağrı êzılışke başlıdı. Ê ançe nesihetler ê ıldı, lêkın unıñğa tesır ê ılmıdı. Ê ançe pıkrılışıpmu unıñğa tedbir tapalmıdı. Ê arığanda, purset ê oldın kêtıp ê alğanlık i üçün, bu heê te endişe ê ılış bilen netıcıge êrıış mumkin emestek turatti. Şuňa şah pütün danışmenlerni, têvıplarnı yığıp kêñeş ötküzdi. Perhadnıñ ehvalı toğrısıda nahayıtı uzak meslıhet ê ılıştı, bu meslıhetlerge bezılırı ê oşuldi, bezılırı ret ê ıldı. Aê ırı hêkmet ehliliri ê aê anğa tövençılık bilen tövendıkilerni melum ê ılıp:

-Perhadnıñ mênısıge sevdayılık nuê san yetküzüptu. Küçlük hararet tebi'itini êgelleptu. Unıñ mıcezi yene mey telep ê ılıdu. Çünkü mey bilen hararetnıñ têgi-tekti bır, bu ıkkisi ê oşulup unıñ yalê unını küçeytıp ê oyuptu,-dêdi.

Ular yene tövendikiçe kêñeş k ıldı:

Perhadnıñ ıkkı-üç yêşıdın on ıkkı yêşığıçe ilim tehsil k ılış yolıda bêşını tepekkur yak ısığa tıkıp ötkenlik, ıkkı-üç yıl mubazırılık ni ögünüş yolıda küç ve ek ıl serp k ılğanlık i, yene payansız h eterlik yollarda h ak an başçılık ıdiki leşkerlerge yar bolğanlık i k atarlık ışlar unıñ h ıyalıdın ketmıgen. Bu ışlar unıñdiki hararetnıñ [93] ğalıp kêlışıge sevep bolğan. Yene bir sevep şuki, çeksız oy-pikirler unıñ nazuk tebi'itini çulğap aldı. Bu pikirler unıñ tebi'itidin bir dem h ali bolmıdı. Yene unıñ bêşığa tılsım êçış h ıyali çüşti. Bu h ıyalnıñ uruk ını öz kôñlıge çêçıp, şu sevda yolıda köp capa-muşek k etlerni çektiki, birde ecdiha unıñ cısmını köydürse, birde ehremen dive uni tütün arısında k aldurdi. Perhadnıñ nazuk tebi'iti şunçe hararetlerge uçrıdı. Şu otlarnıñ yalk unıdın bu halğa çüşüp k alğanlık i eceplinerlik emes. Unıñğa bu h ıl ehvallarnıñ yüzlinışı mênısınıñ acızlışışığa sevep bolğan. Bu sevepler tüpeylıdın unıñ mıcezıde k uruk ıssık lık peyda bolğan. Uni ilac k ılıp davalap, eslıge keltürüş kerek. Lêkın bugün cevza peslinıñ ah ırı, şuña k uyaşnıñ hararıtıdın lalilerge dağ çüşti, etraptın köydürgüçi ıssık şamal kelıvatıdu. H el k bu hararetlik şamal içide semenderdek yüzmekte. K uyaşnıñ ıssık ıdın köktiki yultuzlar sımaptek êrıp çüşüşke yêk ınlaştı. Çöllerdiki k uyunnıñ tağ etsızlık bilen aylınışı, yılanlarnıñ tolğınıp turışı ıssık tındur. Bulak larnıñ k aynap çık ışı-havanıñ tağ üstige ot tökkenlikidındur. Ğerpte körüngen keçki şepek nıñ k ızılılık i bu kömtürülgen pelekniñ k ızıp ketkenlikidındur. Bu aylınıp turğuçi pelek k ızıp ketken kürekniñ nışanı bolup, k uyaş unıñ ot çaçk uçı êğızıdur. K arañgu kêçe unıñ kömüri bolup, tañ şamılı unıñ dêmıdur. Saman yolıdiki yultuzlar u kürekniñ uçk unıdur. Terep-terepke êk ıvatk an sular yernıñ ıssık tın ter ak k uzvatk anlık ıdın belge berıdu. Sayılar [94] arığa birer nersini perde k ılıp, k uyaşnıñ hararıtıdın k êçışk a urunıdu. Havanıñ tebi'itidiki bu hêsapsız ıssık lık Perhadnıñ otlu k tebi'itige tesir körsıtıp, unıñ hararıtını têh ımu örlitivêtıdın k ork uş eceplinerlik

emes idi.

Elk işse, hêkımler “Perhadnıñ k uruq luq ve hararıtı êşıp kêtıptu. Mundaq ehvalda, unıñ davası soğuq luq ve höllük yetküzüştur” dengen h ı ulasıge keldi. Şuña Perhadni “Havasi yaq şı, kêlımatı höl ve soğuq yerde davalaymız” dep bir cayni tallıdı. Bu yer deryanıñ otturısıdıki bir aral bolup, u beş künlük yıraç lıq ta idi. Eş ıl uni terıplıyelmey h ı irelişip k alatti. Bu aralda bir tağ bolup, tağda yette-sekkiz bulaq êş ıp turatti. Bu bulaq lar derya hasıl k ılğan bolup, unıñ aldıda pelek deryasi hoker yultuzıdek körünetti. Aral etrapıdıki suların nemlık, tağ üstıdıki soğuq tın kışige k ıyınçılık yüzlinetti. Tağnıñ üsti küz peslıdek soğuq , bulaq lırı muz tutup turatti. Hêkımler “Eger meslıhet boyıçe şahzade şu terepke barsa, köñli êçılıp, mênisi yaq şılınıp, mubarek cısmi sağıamlılışıp k alsımu ecep emes. Havanıñ tesırıdın k orq mısak , unıñ kêsılıge ilac k ılış asan bolıdu” dëyişti.

H ı aq an têvıplardıñ bu sözlerni añlap, ularnıñ meslıhıtını muvapıq kördi. Derhal mülk’arağa:

-Têvıplarnıñ bu meslıhıtını çüşendiñ. Deryağa k ılınıdığan bir k ançe künlük sepernıñ teyyarlık ını k ılğın,-dep emır k ıldı.

Danışmen vezır bu aliy permanni añlap, seper teyyarlık ını işleşke kırıştı ve şahzadıge h ı aq annıñ permanını melum k ıldı. Bu sözni añlığan şahzadınıñ k ayguluk k elbi şadlık k a toldi. U mülk’arağa: [95] -Şahk a menıñ salımımni êyt, şah nemını h ı alısa, mênıñ bu alemdıki arzuyummu şu bolıdu. “şahnıñ oğlımen” dëyişke heddım yok , belki hemme k ullarnıñ arısıdıki kemter k uldurmen. Şah k eyerge berişk a teyyarlansa, menmu şu yerge berişk a teyyar. Mênıñ bêşım şahnıñ ayıgıdadur. Nezme:

K ı ayan ezm etkeli bolsa yarağı,

Menıñ başımdurur şehniñ ayağı.

Elk ısse, vezır mülk'ara Perhadnıñ yuk urıdıkı sözlırını h aķ anġa melum k ıldı. H aķ an yıġlap turup Perhadk a du'a k ıldı. Andın kênın:

-Emdi kêmılerni teyyarlap, lazımlık esvaplarıni kêmıge bêsınlar, menmu derya terıpıge bılle çık ıñni k arar k ıldım,-dêdi.

Bu h everni ańlıġan şahzade adettın taşk ırı söyünüp ketti ve k ayġuluk kônliġe teselli taptı. Perhad şu şekilde hıyle bılın h aķ annı ensıretmey, muşu ıñnıñ bahanıside öz mek sıtı üçün seper k ılışnı közlıdı. Bu ıñ öz muddı'asıġa muvapık kelgenlıkı üçün kônli çeksız şadlık k a toldı. K elbi deryadek dolġ unlınıp, lêvi tebessum bılın êçıldı. Lêkın yenıla h amuş idi. Unıñ kônli derya dolġ unıdek h ıyallarıġa ġerġ bolġanıdı. H ıyallar zencırı unıñ k elbıge çırmışıp ketkenıdı. Nezme:

Ketur sak ı, muhiti bade'i al,

Bu derya ıcre saġer zevrek ın sal.

Yürür ġem behrıde cısmi heġ ırım,

Hemul zevrek bile bol destıġırım. [96] Sırlar menılırıdın rıvayet k ılġuġılar ve yoşurun belgilerdın bışaret bergüçilerdın bırı, aşu ışk - muhebbet ve mêhr-şepk et sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümranı Emir mırza Elişir bu acayıp yêġ ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ılıdu:

Ėevvas ataġ lık meniler mervayıtnı mundaġ süzüp çık ti:

Elk ısse, h aķ an bılın şahzade derya sepırınıñ esvap-üşkünılırını teyyarlap, êtınıñ tızgınıni derya sahiliġa tarri.

Ular aġ ırı mek set menzılıġe yêtip bardı. Közliri derya menzırısidın behre aldı. Derya üstide goyaki yaġaġtın yasalġan bır şehir peyda bolġandek köründi. Bu h aķ annıñ permani bılın mülk'ara teyyarlıġan, seper esliheleri toluk besilġan su üstıdıkı hêsapsız kêmiler

idi. Deryadaki bu kêmiler goyaki heyvetlik bir şehirdek körünetti. Çünkü, toluğ cahazlangan ikki yüz kême deryağa çüşkenidi. Bu kêmıların keñlikige pelek öyünün çoñluk ımu teñlişelmeytti. Kême tüvrükliri pelekke yêtıp, ikki ok tüvrükniñ uçıda ay sergerdan bolup k alganıdı. Bu tüvrükniñ bir uçı pelekke sancılğanıdı. Tüvi yer k ehlidiki höküz ve bêlik ni yancığanıdı. Tüvrükniñ yelkenliri asman etlisidin belge berıp, yelkenlerge tartılğan her bir tanap altun çaçk uçı k uyaşniñ parlağ şolısığa oğ şaytti. Unıñ içide nil reñlik asmandek bir öy bolup, bu öyni pelek yağaçliri hile-hünerler bilen acayıp zınnatlep, tégıge kahiş yatğ uzup, palaslarni salğanıdı. Kême ögzısınıñ üstidiki gümbızı kömtürülgen asmandek körünetti. Unıñ içidiki eñ çoñ tüvrükniñ bir uçı deryanıñ k erige, yene bir [97] uçı asman gümbızıge yêtetti. Bu tüvrüklerniñ uçı bir öyni kötürelgüdek dericide mustehkem yasalğanıdı. Yelkenliridin çık k an avaz kökke yêtetti. Leñgerlirimu kök üstide aram alatti. Unıñ çıraylık gümbızıge ot, boran, su tesir k ılalmaytti. Bu öyniñ pelek gümbızıge yetken igiz bir tüvrüki bolup, yuk ırıda yultuz, tövinide arğ an bu ikkisi ikki tereptin kökni tutup turgandek körünetti. Yuk urıda tüvrük, tövende arğ an birlişip, pelekte bir da'irini peyda k ılğanıdı. Bulardin başk a kökte seyle k ılguçı bu kêmıların ravanlık i şamaldek, yürüşü sudin têt bolup, kök dêñızıda bir yêni aydek körünetti. Yene sendel yağıçidin yasalğan bir mıñ beş yüz k olvağ bolup, suda mıñ yılğıçe üzeleytti. Têzlık küçlük şamaldek, aylınışı k aynamdek idi. Bu k olvağ larnıñ aldıraş vağ ıtlardiki yürüşü ve aylınışı k uruk luk ta k ara toruk çapğ andek têt ve seyle-tamaşa k ılguçılarnıñ olturuşığa eplik idi.

ğ ağ an bilen şahzade üçün eñ çoñ kême üstige keyānilerniñ teğ tige oğ şaş bir teğ t k oyuldi. Ular alahide zınnatlangen bu teğ t üstidin orun aldi. Çin ğ elğ mıñ yağaçtin yasığan su üstidiki bu şehirleri goyaki yene bir Çin memlikitidek körünetti. Kêmıların têtlik sür'iti ve unıñdiki esliheler teleptin yüz hesse artuğ idi. Yene her bir kêmide seper esvaplıri bilen bille harun ğ ezınısıdınmu köp ğ ezıniler

bar idi. Kêmilerde yer üstide k ılışk a tēgışlık hiç k andak ış k almıgandek dericide teyyarlık k ılıngandın kêyın, ular heyvet bilen yolğa ravan boldi. Kêmılerniñ herikıtıdın kışilerde goya Çin şehriğe zılzile çüşkendek hês-tuyğu peyda boldi. Neççe mınılığan kêmıçı [98] hünervenler çüşken k olvağ lar kême etrapıda bêlık k a oğ şaş üzetti. K olvağ lar ularniñ êti bolup, unıñ têzlıkı sudın tütün çık ırattı. Pütün kêmiler mek set terıpıge k arap üzüp barmaq ta idi. H aq anı Çin bilen bıllepütün leşkerler ve h ızmetçiler bolup cem'i on mın kışı yolğa çü şti. Ular su üstide goya bır alemdek üzüp kêtıvatattı. Bularniñ sudiki şolısı yer yüzıdek, yer emes, belki kökke oğ şaş körünetti. Derya yüzi goya ipardek k ara nık ap bilen nık aplanğanıdı. Pelekmu yüzıge buluttın bundağ nık ap tutalmaytti.

Ular şu sür'ette aral terıpıge yüzlendi. Ikki kêçe-kündüz yürgendın kêyın, şamal çık ıp, deryada dolğ un peyda boldi. Şah bilen şahzade derya dolğ unlırını tamaşa k ıldı. dolğ unlar içide yüzlıgen k ızık haletler körünetti. Bu haletler yok alsa, unıñ ornığa mınılığan acayıp-ğarayıplar peyda bolatti. Etrapk a nezer taşlığanda köpkök su kök asmanga oğ şaytti. Sunın k ırğık i asman bilen k oşulup ketkenıdı. Etrapta yüzmiñ h ıl bêlık lar cıraylık üzüşüp yüretti. Eñ ıl bu bêlık larnıñ mahıyıtını bılışke acız idi. Bunıñ içidiki çoñ bêlık lar şundağ k orğ unuçluk idiki, uni körgüçılerniñ hoşı bêsıdın uçatti. Sudiki çoñ bêlık lar goya yüz mın tağlar her terepke yürüş k ılıvatk andek, ularniñ tênidiki neğ işler deryalarnıñ dolğ unlırıdek körünetti. Bu bêlık larnıñ herikıtıdın deryada goya sudın reñlik asmanga zılzile çüşkendek tınçsızlık peyda bolatti. Kıçık bêlık larnıñ topılañlırındın derya çayk ılatı. Kıçık bêlık lar bilen çoñ bêlık lar birge körüngende, bu goya kışilerge ot-çöpler servi dereğ ler arısında turgandek sêzıletti. Taşpağ ılarnıñ cısmi su üstide gümbez yasığan bolup, bularni k urğuçı k udret [99] igisi bolğan binakar bundağ binani sudın h arap k ılığusi kelmeytti. H uddi asman gümbızınıñ yêrılmıgındek şunçe herketlerdın unıñ şıplırı yêrilmaytti. Hebeşlerniñ

yolvasni ovlığınidek leheñler bêlık larni ovlap yüretti. Bêlık larnıñ cısmi k oram taştın belge bêretti. Unıñ arķ ısı ötkür bır perdıge oķ şaytti, yaķ , perde emes, belki ömür köçitini kesküçi herıdek idi. U, ğem k oşunınıñ h enciri ve balayı’apet k el’esınıñ küngürisi idi. Sunıñ dolķ uni kümüştın toķ ulğan savutķ a oķ şaytti. Bêlık lar bolsa uni amburdek ağzi bilen yutup kêtivatatti. Leheñlerniñ etrapıdiki dolķ unlar ecdıha etrapığa çümüle olaşķ andek bır haletni şekıllendürgenidi. Etrapta su arslanlırı körünetti. Ular birer terepke üzgen vaķ tıda naķ şa êytķ andek avaz çık ıratti. Sudıki ıkkı taşpaķ a cısmınıñ bır-bırıge têğıp kêtışı tağnıñ tağķ a urulğınidek melum bolatti. Bu keñ derya içidiki canıvarlar k uruķ luķ tıki hayvanlardınmu köp idi. Deryadiki dolķ unlar tıncımaytti. Goya ularnıñ üstıde yaratķ uçınıñ k oli tozaķ yayğanıdı.

Elķ isse, h aķ an bilen şahzade etraptıki sansız acayıp-ğarayıplarnı körüp kêtivatatti. Tuyuķ sız asman balası başlandı. İntayın h eterlık boran çık ışk a başlıdı. Cenup tereptın k attıķ boran kêlıp, derya üstıge k uyun hucum k ıldı. Deryada kêtivatķ anlarğa k orķ unç çüşti. K êri kêmıçılar “Bız mundaķ balayı-k ayani körüp baķ k an emes. Bundaķ bala her yüz yılda bır k êtım yüz bêretti. Bunıñda yaķ şılık tın dêrek yok ” dep yaķ ılırını yırtıştı. Derhal yêñi ay k olvıķ ıdınmu têzrek üzeleydığan bır k olvaķ ni keltürüşti. Boran küçıyıştın ilgiri şah bilen şahzadınıñ bu k olvaķ k a çüşüvêlışını sorıdı. [100] Perhad ornıdın turup emdıla k olvaķ k a çüşüşıge dolķ un küçüyüp kêlıp çoñ kême şundaķ uruldıki, çoñ kême bilen k olvaķ ni bır-bırıdın ayırıp taşlıdı. Şah çoñ kêmıde derd-peryad çekıp k aldı. Boran şahzade çüşken k olvaķ ni heydep ketti. Şah bilen şahzadınıñ arılık i yıraķ lışıp, körüşke mumkinçilik bolmaydığan, k arısı körünmeydığan haletke yetti. Bularğa şundaķ cudalık çüşteki, goya cahanni topan bastı. Derya çayķ ılıp su pelekke örlıdı. Yüz tümen dolķ unlar bır-bırınıñ arķ ısıdın türölüp kêletti. Dolķ un evci arķ a-arķ ıdın kökke yêtıp her bır tağdek dolķ un yerdın kökke çık ıp, yene köktın yerge çüşetti. Yüz

tümenmıñ dolğ unlar asman yüzige testek uratti. Kökke tégivergen şundağ testeklerdın asman kökırıp ƙ alatti. Ƙ uyun köklerge kötürüp taşlığan her bır kême derya üstide ƙ eşekte ƙêçılıp, leylep yüretti. Kêmiler bır-bırige ƙ êtılmay, kêmıdikiler bır-bırınıñ ehvalını bilişmey ƙ êlıştı. Kêmiler asmanğa çık ƙ anda unıñ ok tüvrüki asmandın tüñlük êçivitetti. Bu tüñlüklerdın asman yultuzlırı belge bêrip turatti. Su kök bilen şundağ tok unuşƙ andın kêyn, pelek gümbızınıñ şipi acırap çüştı. Bêlık ve su arslanlırı derya dolğ uni bilen pelekke çıkıp, özınıñ yükseklikini körüp, yene derya ƙ erige ƙ aytıp çüşetti. Sunıñ içide ƙ alğan dunyani ƙ ızıtƙ uçı ƙ uyaş ƙ ırustal içidiki mervayıttek körünetti. Kök mülkide özige orun tapalmığan perıştılar su üstige ƙ uştek ƙ onatti. Bu bala-ƙ aza her bır kêmını yerdın kökke, köktın yerge ıttırırıp, ularnı paçaƙ lap terep-terepke êk ıtıp ketti. Bu bala-ƙ aza içide paçaƙ lanmay ƙ alğan bezi kemılermu bar idi. Bu kêmiler başƙ a kêmiler ve unıñdıkı [101] ehvalnı bilmeytti.

Cahanğa tünniñ niƙ abi yêpılğuşe deryada ene şundağ topılañ bolup turdı. Tün kêmiçisi ƙ uyaşnı özınıñ ƙ ara cuvısı içige yoşurdı. Deryanıñ süleysun cuvısığa dolğ un çüşti. Su üstidiki boran toğ tıdı ve yer üstide kök dêñizi orunlaştı. Deryadıkı kêmiler, ularnıñ içidiki ƙ elƙ ve eşyalarınñ tolısı bır-bırige urulup parçılınıp ketken, bır ƙ ısmi kök üstide, bezısı sunıñ ƙ eride ƙ alğan, ƙ elƙ nıñ köpçılıkige kêseler tégıp, suğa gerƙ bolup ketkenlırı bêlık largı yem bolğanıdı. Bu özgürüp turğuşe pelek kêmılernı paçaƙ lap, beden ƙ olvaƙ lırınımu avare ƙ ılıp, bır yüz on kêmıdın bırınımu ƙ aldurmıdı. Beziler bırer tağ ta parçısıda ƙ alğan bolsa, bezılernı dolğ un derya ƙ ırğak lırığa taşlıdı.

Ƙ aƙ an bilen mülk'ara ve başƙ ılar bır çoñ kême içide idi. Bu zalım pelek ularğa ƙ anƙe adavet ƙ ılsımu, lêkın ular bu kemıde salamat ƙ alğanıdı. Kêmıdikilerdın bezılırı ölüktek cımcıt, bezılırı hoşsız idi. Çoñ kême bır ƙ ırğak ƙ a kêlıp toğ tıdı. Ular tasadıpi çıkıp ƙ alğan bu ƙ ırğak Çin mülkige teve idi. (Ulardın başƙ a borandın aman

ķ alğanlarınıñ her biri birer ık lımğa çık ıştı).

H aķ an kêmısı Çin memlakitınıñ çêgrısığa yetti. Bu heķ tiki h ever yırak -yêķ ın caylarğa tarķ aldı. Memlaket h elķ i ötken ışlardın h ever têpıp padişah bilen mülk'ara ve başķ ıların kêmıdın çık ırıştı. Ular köp tırışçanlık bilen, hoşıdın ketkenleriniñ dımık ığa h uş buy dorılarnı purıtıp hoşığa keltürüşti. şah şu çağdıla öz ehvalıdın toluk h everdar boldi. H alayık mu ularnıñ ehvalıdın h ever tapti. H aķ an Perhadnıñ yok alğanlık ını bılıp yene peryad urup [102] musıbetke çüşti. Bezıde, Perhadnıñ birer caydın çık ıp kêlıdığanlık ığa ışınetti, soķ ratnıñ bışaretlırınımu esleytti. Lêkın u, özınıñ ķ utulğanlık ıdın h uşal emes idi. H aķ an bilen mülk'ara özınıñ ömür dölitini ğenimet bılmısımu, yenıla Çin teķ tıge ķ aytıřķ a mecbur boldi. Nezme:

Kêtur saķ i, ķ edehkim natevanımen,

Melâlet behrıde azurde canımen.

ķ edeh kıştısiğe canımni h as et,

Meni bu ğusse behrıdın h alas et.

Sırlar menılırıdın rıvayet ķ ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın bışaret bergüçilerdın biri, aşu ıřķ -muhebbet ve mêhr-řepķ et sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hêkümranı Emir mırza Elişir bu acayıp yêķ ımlık ve tesirlik ķ ıssıdın tövendıkiçe rıvayet ķ ılıdu:

Bu dêñızni sayahet ķ ılğan kışı dêñızdıki serğüzeştılırını mundaķ hêkaye ķ ılıdu:

Dolķ un leřkerlırınıñ hucumıdın derya çayķ alğan çağda Perhad çüşken ķ olvaķ asman deryasınıñ zulmıdın payansız keñ deryağa ğerķ bolup ketti. Bıraķ Perhadķ a bır parçe taķ ta ķ alğanıdı. Perhad taķ tığa mehkem yêpıřtı, lêkın özınıñ ceni ve cısmi bilen vidalışıp ķ oydi. Unıñ madarsız cısmi şu taķ ta parçısığa oķ şap ķ alğan, ze'ip

cêni bolsa tumşuk ıga kêlîp k alganıdı. Çeksız deryadın bu macıranı körüp, her nepeste yüz k êtım öz cênıdın k ol üzetti. Asman ah şam kemısını paçak lap, pelek deryasıga yultuz mervayıtlrı patk andın keyın, dolq unlar derya yüzıdın tozak lırını yığışturuvaldı. [103] Topılañ k uşlrı aram êlışk a çüşti. Perhad orunlaşk an tañ ta parçısınıñ yoli yemen memlıkıdiki bir ta'ipınıñ çêgrısıga kêlîp k aldı. Ten kışınıñ cênıga tañ ta bolğandek, bu tañ ta parçısını perhadk a panahlıñ orni bolğanıdı. Cısmıda candın azgıne esermu yok , ténide roh dêgen sözni yazgudek herptın bırsımı yok idi.

Şu çağda têz sür'et bilen yemenge k arap mañgan bir kême yetip keldi. Kêmıde göher, mervayıt sodısı üçün yolga çık k an ve dêñızni desmaye k ılğan sodıgerler bar idi.

Sodıgerler yırak tın üstıde bir kışı turğan tañ ta parçısınıñ êk ip kêlivatk anlık ini ênik kördi. Kêmiçiler bu tañ ta parçısını öz kêmısınıñ yênıga tartıp keldi. Unıñ üstıde hadısiler borınıñ zerbısın ze'ipleşken bir yaş yigit yatattı. U hoşını yok atk an meslerde, belki ölüktek cansız idi. Kêmiçiler h eli vak ıtk içe unıñ ehvalıga nezer sêlıp, unıñ nepes êlivatk anlık ini, têh i hayat ikenlîkını ênik lıdı. Ular nahayıtı h uşallınıp, uni derhal kême üstıge êlîp çık ti. Unıñ dımık ıga h uş buy dorılarnı purattı. Unıñ közını açk anlık ıdın hayatlık i melum boldi.

Ağzıga şerbetlerni temıtıp, tamak yigüzdi. U k uvvetlınıp olurgudek halga keldi ve kêmıdıkilerdın öz ehvalını sorıdı. Ularmu bolup-ötken vek elernıñ hemmısını bayan k ıldı. Kêmıdıkiler unıñ ehvalını soraşk a başlıdı. Perhad ularga cavap bêrıp:

-Biz h oten şehirıdın yemenge k arap yolga çık k an sodıgerler guruhi iduk . Derya dolq uni kêmımızn, bar-yok nersılırımız bilen deryaga gerk k ılıvetti. Maña hayatlık çarısı süpitide bu tañ ta parçısı nêsıp boldi. Men şu tañ ta parçısını k uçak lıgınıñ hoşumdın kêtıptimen. Bêşımga [104] derdu-ğemdın özge nerse kelmıdı. Bu yerge

kelip k algınımni ve başk ılarınñ bar-yok lık ını bilmeyttim, hayatım aı ırlışışk a yüzlinip, k utuluştın mutlek ümüdüm k almıganıdı. Hı udağa şükri, ölümdın cênım aman k aldı. Silerniñ yah şılık ve merhımıtıñlardın maña nıcadlık yüzlendi. Öz ehvalımni k ıyas k ılıp körsem, sılerge bolğan mınnetdarlık ımni ada k ılış nahayiti k ıyındur. Tegdırnıñ mênı öltürmektın başk a çarısı k almıganıdı. Hayat k êlışımgâ sevep bolğınıñızlar üçün sılerge mıñ yıl özre êytsammu azlık k ılıdu. Maña kelgen bu gêrıplık , acızlık , kêsellikler hiç kımniñ bêşığa çüşmısun. Tırık ikenmen, sılerge bendımen. Yah şılık ıñlar üçün aldınlarda tâki ölgüçe şermendımen,-dep köp özriler êytti.

Kême ehli Perhadtki bu kemterlıkni, sözıdiki güzellıkni ve baştın-ayığığıçe şahane belgilerni kördi. Unıñ tılıdın göher tökülıvatk anlık ını, özınıñ bitaplık ını bılıp, unıñga can-dıl bilen h ızmet k ılışk a bel bağıldı. Perhadk a mağdur kırgüçe yımek-ıçmikige sêh ılık bilen şepk et k ıldı ve unıñga meptup bolup k êlıştı.

Şu çağda deryadın bir k ançe k olvağ peyda bolup k aldı. Buni körgen kemıdıkilerniñ bêşığa matem çüştı. Matem bargansêri küçeydi. Ularınñ bır-bırısıdın razılık êlıvatk anlık ını körgen Perhadnıñ yürıki sık ıldı. Emma bu sodıgerler özınıñ cênıdın, mal-dunyasıdın ensırımeı, belki Perhadnıñ hayatıdın ensıreytti. Heyranlık ta k alğan Perhad ulardın:

-Nêmişk a bundak gem-k ayguğa çüşüp k alısılar?-dep sorıdı.

Ular yığlap:

[105] –Sen nemini soravatısın? Deryadiki avu k olvağ larnı kördüñmu, k olvağ tıklar aralğa caylaşk an k arağ çılardur. Ular da'im bu çeksız deryada üzüp yürıdu. Eger ularğa yalguz yaki ıki-üç kême yoluk up k alsa, ular terep-tereptın k orşap kêlıp, nêfit toldurulğan şışiler bilen kêmılerge ot k oyup, ködürıdu. Kêmıdiki h elk ni öltürüp, pul-mallırını bulap ketıdu. Ularınñ deryadiki tıcarıtı şu. Bu yol eslıde

tınç yol emes idi. Derya dolq uni kêmımızni muşu terepke sêlîp k oyğan. Bu k arak çılardın emdi bızge yaq şılık kelmeydu. Bu guruhtın hı alas boluşk a emdi ümidımız yok ,-dêdi.

Şahzade bu işniñ tēgi-tektini bılıp, ularniñ kōñlını yasıdı ve:

-Siler hergız endişe k ılmañlar, teñri sılerni öz panahida aman saq laydu. Sılerge ulardın mutlek apet yetmeydu. Kêmeñlerde çoñraq ya bilen bır neççe tal ok tēpılamdu?-dep sorıdı.

Pütün kemıdıkiler heyran k êlîp, çuk urışıp ketti ve derhal bır yani tēpîp keltürışti. Bu yaniñ çoñlık ıga teñ kêlıdığan yamu tēpılmaytti. Unıñga layık kêlıdığan bır k ançe tal ok mu bar idi.

Perhad yani k olıga êlîp unıñ bürceklırını yasap, ok larni tüzlep, k arak çılarnıñ edıbını bērişke teyyarlandı. Perhad ok bilen yani tūzeştürgiçe, k arak çılar terep-tereptın k orşap keldi ve kēmını köydürüş üçün nēfit şışılırıge ot yêk ışk a başlıdı. Perhad buni körüp, nēfit şışige ot yêk ıvatk an k arak çıga k arıtıp ok üzdi. Ok ot yêk ılğan şışini sundurup nēfit idişige çüşti-de, idişk a ot ketti. K olvak k arak çılar bilen pütünley köyüp tūgeşti. İkinci k olvak tiki nēfit şışisini [106] tutk an k arak çıga k arap atk anıdı, u k olvak k ımu ot ketti. İkki k olvak nıñ köyüvatk anlık ını körgen başk a k olvak lardiki k arak çılar k êçışk a başlıdı. Ular k êçip ülgürgiçe Perhad on-onbeş k olvak nıñ işini seremcanlaşturdi. K arak çılarnıñ bezılırı ölüp, bezılırı köyüp, bezılırı k êçip sersan boldi.

Perhadnıñ bu işini körgen kēmıdıkı sodıgerler heyran k aldı. Ulardın biri hı uşal bolsa, oni halıdın keteti. Sodıgerler perhadnıñ ayıgıga baş k oyup, unıñ beşıdın pervanıdek aylnatti. Unıñga cenını beğıslap, mallırını aldıga tōketti. Lêkın Perhadnıñ ze'ipliki bargansêri eğırlışıp, k aygu yipi bargansêri uzıraşk a başlıdı. Kême ehli Perhadnıñ kōñlını yasaytti. Bırak Perhad kündın-künge ğem-k ayguğa çöketti.

Kême bır k ançe kün yürgendın kêyın yemen sahili köründi. Bular

kêmini yemen terepke heydep saķ -salamet ķ ırgak ķ a çık ti.
Hemmeylen bala-ķ azadın ķ utuldi. Kême ehli şeherge kırıp bır yah şı
menzılını tapti. Derhal yüklerni yêşıp, mepılerge bêsıp, şu menzılge
çüşti-de, arammu almay Perhadnıñ aldıda yah şı bır bezme tüzdi.
Hêķ ık ķ a oķ şaş şundaķ süzük meylerni keltürdiki, yemendınmu
mundaķ süzük hêķ ık têpılmaytti. Meynıñ tesırıda Perhadnıñ bêşi
ķ ızıp, közıdın ķ anlık yêşını töküşke başlıdı. Nezme:

Çu mey bırle ķ ızıştı başı anıñ,

Surahidek aķ ıp ķ an yaşı anıñ.

Kêlıp yadıge herdem teķ tu cahi,

Bêhiştı ķ esır ile ķ eylu sıpahi.

Atası ķ almaģı derya ara zar,

Anası köñlıde yüz ançe azar.

[107] Perhadnıñ öz teķ ti, şanu-şevkiti, cennetke oķ şaş ķ esırlırı ve
leşkerlırı hemişe yadıģa keletti, atısınıñ deryada tartķ an capa-
muşek ķ etlırını, anısınıñ köñlıge yetken yüzlıgen azarlarnı esleytti.
Özınıñmu tümenmıñ ķ ayģu ıdıde bıçare ve avare bolup ķ alģınıni
oylaytti. Bezıde yalguzluk ķ elbını zeķ mılendürse, bezıde kêsellık
cênıģa neyze sancıytti. Istıkıge yêtelmıģenlıkı unıñ cênını köydüretti.
Unıñ keypiyatı da'im özgürüp turatti. Özınıñ bu ķ ayģusi ark ılık
etrapıdıkelerni matemge salatti. Sodıģerler unıñ ehvalını çüşünüp, bırı
yıģlısa, bırı heyran bolatti. Bıraķ , hıçkımmu Perhadnıñ heķ ık i
ehvalını çüşenmeytti. Perhadmu öz ehvalınıñ nême boluşını bılmeytti.

Bu bezmıde semimi, merd, eķ ılık bır musapır kışı bar idi. U
hüner babıda zamannıñ ustazı, öz zamanısınıñ teñdaşsız neķ ķ aşı idi.
U neķ ış sızışķ a ķ elem tartķ an çağda teğdır ķ elimıge orunbasar
bolatti. U ķ aysi bır süretni sızışķ a başlısa cahan ķ elķ i şu süretni
körüp, süretperes bolup ķ alatti. Menlıketmu memlıket kêzıp çık ķ an,

gerp çêgrısıdın tãki şerķ ķ ıçe sayahet ķ ılģanıdı. Hı itay memlıkıtıģımı ķ edimi yetken bolup, neķ ķ aş mani uniñ neķ ıřlırıģe ķ ayıl bolģan ve uniñdın meded alģanıdı. Mani uniñdın guvahname berışni êytķ anda u muvapıķ ķörmıģenıdı. Pütün ressamlar uniñ sıızģan süretlırını destur ķ ılatti. Cahan hı elķ i uni şapur dêģen ısım bılen ataytti. Sayahet ceryanıda pelekniñ teģdıri şapurnı bu sodıģerler guruhıģa همراه ķ ılģanıdı.

şapur Perhadniñ ıřlırıģa tolumu heyran ıdı. Çünki u kışılerniñ arısıda mundaķ ehvalni uçrıtp baķ mıģanıdı. [108] U Perhadniñ her bır ışını çoñķ ur mulahize ķ ılıp ķörsımu, têģıģe yêtelmıdı. Perhadniñ deryadaki ceñģıvarlık ını, bezmıdiki bıçarılık ını ķörüp têh ımu heyran boldı. Uniñ çekken peryad-pıģanıģa ķ arap ķözıdın ıh tıyarsız yaş tökti. şapur ķöp tehılil ķ ılıp, Perhadniñ ķ elbını ıřķ tıģı zehı mılendürģenlıkini bıldı. Uniñ örtınıvatķ anlık ını çüşünüp, davalımaķ çi boldı. Lêkın Perhad uniñģa pervası ķ ılmıdı. Perhadniñ ıřķ otıda köyüvatķ ınıģa ķ arap, uniñ ıřķ otıdın söz başlıdı ve ıřķ - muhebbet toģrısıda êytķ an hêkayısınıñ Perhadķ a çoñķ ur tesır ķörsıtıvatķ anlık ını sezdi. Danışmenlıkte teñdıřı bolmıģan şapur Perhadniñ örtınıvatķ anlık ını bılıp, söygü-muhebbettın köplıģen otluķ epsanılernı sözleytti. Perhad uni añlıģınıda yıģıdın özını tutalmay ķ alatti. şapur şu hı ıl usullar bılen Perhadni öziģe ram ķ ılıvaldı.

Perhadmu ekı ılılık şapur bılen dostlışıvaldı. Uni ķörmey bırdemmu çıdalmaytti ve şapurnı ızdep têpıp, uni muhebbet dastanlırını sözlep bêrıřķe ündeytti. şapur sözlıse, Perhad zar-zar yıģlaytti. U sözlımıse, azaplınatti.

şapur řundaķ ķ ılıp Perhad bılen dost, seperdaş ve sırdaş bolup ķ aldı. U Perhadtın asta-asta ehval sorap, uniñ çoñķ ur sırlırını bılıřķe başlıdı.

Perhad ahı ırı öz sırlırınıñ perdısını açtı. şapur uniñ sırlırıldın nêmini sorısa, perhadmu derhal cavap bêrıp, bılışını hı alıģan ehvallardın uni

vağ ıplanduratti. Şapur so'al yüzınıñ nıñ abını êçip:

-Aldı bilen esli neslınıñ, k aysi göherdın ikenlınıñni, k aysi memlikettın ikenlınıñni.....pütün ehvalınıñni maña bayan k ılğın,-dêdi.

[109] Perhad:

-Mênıñ k aysi memlikettın ikenlınıñni ve eslım bilen göhırımıñni sorıma. U heñ te sözleştın maña yañ şılıñ bolmıgınıñdek, uni añlaştın sañımu payda yoğ . Lêkın, ehvalımdın nışane sorap k aldıñ, men saña k ısk ıçe nışane êytıp bêrey,-dep öz ehvalıdın tövendiki nemunılerni körsetti,-men yürıki êzılgen bır capakeşmen. İlgiri menmu başk ılardek şad-ğ ı uram yaşıyttım ve başk a ışlardın köre ibadetni yañ şı körüp, tek vadarlıñ ve zahidlıñ k a tırışattım. Bır kêçısı maña tuyuğ sız bır bala yüzlendi. Yayğa oğ şaş pelekniñ tesırlık bır tal oğ i kêlıp yürıkıme tegdi, güzel bır memliket çüşümge kırdi. Unıñdınmu güzel memliketni körüp bağ k an emesmen,-dep Perhad şapurğa körgen çüşini birmu bır sözlep berdi. Perhad u dılñi tartğ uçı ay yüzlük güzelni teripleşke başlıgınıñda sözını davamlaşturalmay, ah tartıp, bihoş bolup yığ ıldı. Şapur Perhadnıñ ehvalını bêşıdın-ağ ırığıçe bılıp çık ıp, can-dılı bilen unıñğa çare ızdımekçi boldi ve Perhadnıñ bêşini köksıge bêsıp, tırışıp uni hoşığa keltürdi. Başk a sodıgerler Perhadğ a he dep, mey keltürüp, özlırımı arğ a-arğ ıdın içivêrıp hoşını yoğ atğ anıdı. Şuña bu ıkkı sırdaşnıñ k ılışğ an sözlırıdın biğ ever idi. Şapur ularnıñ hoşıdın ayrılğanlıñ ını körüp, Perhadnıñ ışığa yardım k ılmağ çi boldi. Şapur:

-Ey ğ ı azan peslıdın külpet çekken muhebbet bostanınıñ azad servısı, men saña hemdem bolup k aldım. Barlıñ sırlırınıñğa mehrem bolup k aldım. Teñrınıñ rızalığ ı üçün maña meğ set-muddi'ayınıñni bayan k ılğın. Sen ızdımekçi bolğan ğ ezine k ulupınıñ açğ uçıñi mendın tapalaysen. K ayğurma, sen maña baştın-ağ ır teriplep bergen caynıñ nışanıñni [110] men bılımen. Dılñi tartğ uçı unıñdek yine bır ölke bu cahandın têpılmaıdu. Men u caynı körüp, şu yerde bolğanmen.

U zêmin pakiz güllerge tolup yatıdu. Havasi canğa rahet bêğışlaydu.
Bu cennet bêğidek körüngüçi zêminniñ nami “Ermen”dur. Nezme:

Hevasi canfeza gül anda h ırmen,

Nezākette irendek ati- Ermen.

Eger ermeniyeye barmaq çi bolsañ men yol başlıguçıñ, belki
çakırñ boluşni h alaymen,-dêdi.

Perhad bu yêk ımlık sözlügüçini körüp, özınıñ beğ tige ve u k ılğan
sözlerge işinelmey k aldı.

Şapurmu özınıñ söziğe unıñ işenç k ılalmayvatk anlık ını pemlep:

-Eger sözümge işenmıseñ, sen dêgen cayni körgenlıkımni ıspatlap
bêrımen,-dêdi-de, k elimini çık ırıp bır varak k egezge Perhad êytık an
caynıñ resımını sızışk a başlıdı. U dılını meptun k ılguçi şundağ bır
resım sızdıki, Perhadnıñ êytık ınıdın k ılçımı perk lenmeytti.

Perhad süretni körüp, şapur êytık an sözlernıñ rastlık ığa işendi.
Meşuk ınıñ memlikıtidin nışane têpılğınidın kêyın, Perhad muhebbet
şarabıdın mest bolup, ah tartık ınıçe yık ıldı. Nezme:

Kêtur sak ı, maña ışret ayağın,

Ki devran berdi mek sudum sorağın.

Mêni çün k ıldı nehvi ermeni zar,

Çêkey bır neççe sağer ermenıvar.

[111] Sırlar menılırıdın rıvayet k ılguçılar ve yoşurun
belgilerdın bışaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-
şepk et sehipılırınıñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir
mırza Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendıkiçe
rıvayet k ıldı:

Sa'adetlik yol başlığuçı bu vadığa yürüş k ılışnıñ mek set-nışanıını mundağ körsetti:

Elk isse, Perhad uyq udın közını êçıp, şapur êytq an sözlerni ve u sızğan ermen dölütınıñ süritini êsıge aldı. Têh i kêçınıñ k arañgusi ketmıgenidi. Havanıñ közi sürmen reñgıde idi. Perhad derhal ornıdın turup şapurnıñ aldığa keldi ve unıñ ayıgını söyüşke başlıdı.

Şapur Perhadnıñ tavuşıdın oygınıp ketti. Perhadk a k arığanıdı, tünñiñ k arañgılık i unıñdın nur tapk anlık ını kördi.

-Ey derdmen ışk ehlınıñ şahi, sêniñ ızıñ muhebbet guruhınıñ k ıblıgahidur. Bu yerge kêlışıñde belki tönügün arımızda bolup ötken sözlerdın başk a başk a mek set bolmısa kêrek?-dêdi şapur tönügün bolup ötken sözlerni eslıtıp.

Perhad şapurnıñ ayıgığa bêşını k oydi ve şapurğa:

-Dilkeş h everlırıñ cannıñ tiliki, canğa rahet bêğıslıguçı sözlırıñ köñül arzusıdur. Bu sevda bilen köñlüm behrlendi, u sözlırıñdın muñluk köñlüm tılekke yetkendenk boldi. Emdi vedeñge vapa k ılıp, êytq an sözlırıñni orundışıñ kêrek,-dêdi.

Şapur sözlerni añlap:

-Yüzüñ zamanımıznıñ çırığıdur. Eger yolda hemrah bolalısañ, yolum cennetke aylınıdu. Sende hek ik eten şundağ mek set bolsa, “Bısmıllah” dep yolğa çüşeyli,-dêdi.

[112] Şapur yolğa çüşmekçi boldi. Perhad unıñ özıge hemrah bolğanlık ıdın h uşallınıp, bille yolğa ravan boldi. Perhad unıñğa sayıdek egışıp, yollarni kêzıp, menzılmı menzıl yürüp arammı almıdı. Şapur Perhadk a hemdem bolup, unıñ bilen söhbetlışıp mañdı. Bezıde hemrahlık nıñ h asıyıtıdın sözleşşe, bezıde mek set birlıkıdın sözlışetti. Bezıde Perhad şapur sızğan süretni k olığa êlıp baştın-ağ ırığıçe körüp çık attı ve unıñ bu sürıtıge tümenmıñ apırınlar oq uytti. U köñlıde:

“ Şapurniñ sızğan bu süritidin Çin süretliri reşk k ılıdu” dep oylaytti.

Şu yosunda bır k ançe muddet yol başk andın kêyin ermen memlıkıtıge yetip keldi. Şapur Perhadk a:

-Ey beğ tlik dostum, sen çüşüñde körgeñ memliket mana şu. Etrapni tamaşa k ılıp kör. Özüñ telep k ılğan cay belkim yoluk up k alar,- dêdi.

Perhad şapurniñ sözini çüşinip çıdam bilen k edem taşlıdı. İkki-üç kün diğ k et bilen yürgendın kêyin, unıñğa zor h oşallık yüzlendi. Unıñ köz aldıda çüşide ek lını şeyda k ılğan hêlık i deşt köründi. Bu cay aşu maysızar, sevsenزار ve gül-çiçekler hem aşu güller atrapıdiki bulbullarnıñ del özi idi. Bu yerniñ tuprık i tek vadarlarnıñ roşen közini h ıre k ılatı. Bu yerniñ şamılı ek ıl cırığını öçüretti. Bu caynıñ gül-giyahlırı ve tikenliri perhadk a k edinas dostıdek köründi. Bu hal unıñ köñlını pare-pare k ılışk a, acızlaşturuşk a, uni avare k ılışk a başlıdı. U bala vadısığa k edem taşlap malamet çok k ısığa ah bayrık ını tartıp, şapurğa dêdiki:

-Ey canıcan dostum! dostluk k a’idisi saña munasıp iken. Aşu çüşümde körgeñ vada ve kökke yetken tağlarnı [113] bu yerde eynen körivatımen. Emdi maña têh ımu köprek hemdem bolğaysen ve halımdın davamlık h everdar bolğaysen. Bu azablangan cênımni taş k êzıvatk an ve şu tüpeyli gevğa kötürüvatk an topnıñ arısığa yetküzgin.

Şapur şu terepke k edem k oydi. İkki dost êrık k êzış yolıda capa çêkivatk anlarnıñ k êşığa yêtip keldi.

Bır top kişiler tağarısıda capa-muşek k et, k ayğu-külpet içide taş k êzış işi bilen şugullınıvatkanıdı. Ular taş kêsişte şunçilik aciz idiki, bundak acızlık ni hêçkim körmigenidi. K olıda mêtin tutk an ikki yüz taş kesküçi mêtinlirini tınmay taşk a uratti, emma, yüz k êtim mêtin urupmu nuk utçilik yaki köknar uruk içilik taşni kêselmeytti. İkki yüz

taş kesküçi usta üç yıldın bêri tınmay mêtin uruş bilen bend bolup, aran ikki yüz gez taşni keskenidi. Kêsilgenlirınıñmu bezisi têh i çala k alğanıdi. Ularınñ k aşliri bu gem-ğussıdın üç künlük aydek êgilip ketkenıdi. Ularınñ bu h ıl capa-muşek k et içide k an yıglap, bır dem aram almay işlevatk anlık ını körgen perhad köp k aygurdi. U zulüm çêkivatkan topnıñ arısığa kirdi ve ularğa k arap:

-vay, maña oş şaş balağa k alğanlar, pelekniñ capasıdın maña oş şaş teşvişke çüşkenler! Bu capa-muşek k etke gırıptar bolup k alğanlık ınlarnıñ sırnı ve bu işniñ baş-aş ırını bayan k ılıñlar, tartıvatk an rıyazıtıñlarnı körüp içimge pütünley ot tutaştı,-dêdi.

Bu yerdiki cama'et perhadnıñ güzel yüzini körüp, can bêğışlığuçi sözlirini añlap, bêşi aylandı. Gemde k alğan bu cama'et perhadk a tezım beca keltürüp, tövendiki ehvallarnı êytti:

-sen periştımu yaki ademmu? Sêniñ nesliñ [114] periştilerde pak iken, perişte süpetlik bır aliy göher ikensen. Biz periştini körgen emesmız. Lêkin sendek insannımu esla uçırıp baq mığan. Teñri saña yar bolsun. Vucuduñ k aygu-elemdın azad bolsun. Sen sorığan mesiliniñ cavabi şuki, bu memliketnıñ cahan reşk k ılıgudek bır hökümranı bar. Unıñ nesebi Epridun padişahk a bêrip yêtidu. Zati Cemşittinmu artuq raq . Bêşiğa tac saye salmısımu, lêkin tacdarlardın bac alıdu. Nezme:

Egerçe saye salmas başıge tac,

Ve lêkin tacverlerdın alur bac.

nazukluk ıdın unıñ bêlide kemer turmısımu, lêkin unıñ k oşuni bêlige altın kemer bağlaydu. Sen süpetlirini añlavatkan bu kişini cahan h elk i “Mêhinbanu” dep ataydu. Bu memliket içide ottuz-k ırık k organ bar, bu k organlar nahayiti mustehkem yasalgan bolup, tamlırı köktin aşıdu. İlkide capa-muşek k etsız yığk an k arunnıñ h ezinisidinmu artuq raq h eziniliri bar. Bu h eziniler imkanıyettin

artuķ raķ , ı elķ nıñ tessevvur ķ ılğınıdınmu köp. U cahanda ı atırcem, rahet-parağette yaşıydu. Yênda sıñlısınıñ gülyüzlük bır ķ ızı bolup, u, seltenet asmınıñ êyi, ippet sarıyınıñ şahidur. Uni teriplepmu ehdisidin çık almaymız. İsmiñ ataştın ķ orķ ımız. Bır ķ ançe gülyüzlük, servi ķ ametlerdın başķ a hêķkim unıñ ruķ sarını körgen emes. Nezme:

Herimi seltenette şah ol êrmiş,

Sipêhri ismet özre mah ol êrmiş. [115]

Ani hem vesif êterge behre’i yok ,

Atın dağı tutarge zehre’i yok .

Yüzın körmeydur anıñ ademizad,

Meger bır neççe gülruķ , servi azad.

Bırer kişiniñ neziri tasadipiy unıñga çüşüp ķ alsıla, başķ a gülyüzlükleriniñ ırayığa baķ ķ usi kelmeydu. Belki başķ a seyletamaşılarnımu ķ ılğusi kelmey ķ alıdu. Mêhinbanu uni nahayiti köp hürmet ķ ılıdu, unıñ ornını özınıñ can öyi içige yasap bergen. Şu ķ ızınıñ yüzi bilen öz bezmısını gülşen ķ ılıdu ve alemni roşen kôridu. Biz taş ķ êzivatk an bu tağnıñ bır bêşi şerķ ķ e, yene bır bêşi gerbke bêrip tutışıdu. Tağnıñ şerķ teripide bır bulak aķ ıdu. Unıñ süyi hayatlık süyidek süzük. Alem ı elķ i u bulak ni “hayatlık bulık i” dep ataydu. Unıñ süyini ölükke içürse tırılıdu dêyişıdu. Hür-periler bu yerdın ötkinide, bulak bêşida iistirahet ķ ılğınidek, u peri süpetlik ķ ız bu bulak bêşiğa kêlidu, peri yüzlükler bilen bu yerde işret bezmısını tüzıdu. U peri süpetlik ķ ızınıñ makani tağnıñ gerb teripide bolup, uni “ ermeniye” dep ataydu. Unıñ menzilgahi bolğan bu cay güzelligte cennetke oķ şaydu. Yênda kökke taķ aşķ an tağ bar. U güzel şü yerge bır aliy ķ esır bina ķ ılışni oylap, hemme reñ, buylarni teyyarlatkan bolsımu, lêkin unıñ üstide süyi yok idi. Şuña dana binakar

muteh esisler aylanguçi köktek yürüp, muşu bulak süyini têiptu ve u yerdin bir êrık k êzılsa, u u hürniñ k esirige yêtip barıdu, dep meslihet k ılıptu. Bulak bilen aliy k esirgiçe bolgan arılık [116] on yagaçlık bir musape ikenlikini hêsablap çıkıptu. Arığa tartıp k oyulğan bu cedvel-sızıklar êrık k êziş belgilengen yerlerdur. Bu h ızmet muşu biçare cama'etke tapşurulğan. Cêni acızlaşk anlar bu bala-k aza têtigâ cem bolup mêtin bilen taşlarni yêrip, êrık k êzıp çıkışı lazım ve êrık k a su başlap, k esirgiçe yetküzüş kerek. k attık taşlarğa keke, mêtin kar k ılmaydu. İkki, üç yüz gez yer üç yıldın bêri can talışıp aran k êzıldı. Bunda kêtiverse Nohniñ ömrıdek uzak ömür, cismimizğa unıñdın artuk rak roh tapk andımu, bu capa-muşek k etlik işniñ çek-çıgırısına yêtelmeymiz. Bu işni tamamlashniñ imkanıyıtımu yok . Bezide ahu-pığan çekimiz, bezide iş üstide can bêrimiz. Kêçe-kündüz k ılıdığın işimiz soğuk tömür bilen k attık taşlarni k êziştin ibaret. Ularğa muvapık halda herk ançe özriler êytsak mu özrimiz ularniñ aldıda k obul bolmıdı. Bızniñ ehvalımız şu. Bu têt i hemmısımu emes. Tepsiliy bayan k ılışk a biz acız.

Perhad bu işniñ têtgi-tektini ularniñ halığa êçindi. Öz-özige: şunçe kişiler pelek zulmıdın azab çekivitiptu. Ularniñ carahetlengen k elbigе yüzlep halaket yêtiptu. Bularğa elvette yardım k ılışım lazım. meh piy tutk an bu hünêrlırım ağı ırı men bilen bille tuprak astığa kêtidiğü” dêdi-de, tömürçilerdın kürek bilen bir demni sorap aldı. Têre peştamini bêlige bağıldı. Demniñ uçini küreкке mehkem bêkitip unıñğa kömürni töküp dem bêrişke başlıdı. İşlevatk anlarniñ mêtin, tişilrini sorap aldı. Hemmini otk a sêlip k ızıttı. Her on, onbeştin mêtinni birleştürüp êritip bir mêtin k ılıp yasap çık ti, hem şunçe kekini [117] êritip çoñ bir keke yasıdı. Yene bir neççe bazğan ve bir k ançe sendellerni teyyarlıdı. Yasalğan esvablarni ilgiri k arendın ügengen k a'ide boyıçe meh pi sugardı. Vaq tiki, Perhad esvaplarıni teyyarlap ışk a çüşüşke tereddut k ıldı. Etrapta turğan kışılerniñ bu ışk a k arap heyranlık içide tili sözge kelmey k aldı. Unıñdın birer êgiz so'al soraşk a hiç kımniñ tili

barmay unıñğa dık k et bilen köz tıkıp turatti. başk ılarni esvaplırındın k utuldurup, bêlni mustehkem bağlap, derhal êrık k a çüşüp taş k êzışk a başlıdı. U ıslıgında goyaki sel k umni sürüm ketkendek taşlarni êlıp atattı. Kekisi bilen çapk an taşlarnıñ her biri pelek piliğa yük bolatti. Her bır urğan mêtınıñ zerbisi bilen tağdek taşlarni parçe-parçe k ılıp taşlaytti. Bır yağaç yırak lık ta tamaşa körüvatk an ademlermu unıñ kekısıdın çaçrap çık k an uşşak taşlardın beşini k açuratti. Kekısınıñ zerbısıdın uçup çık k an taşlar on yağaçlık yerge berıp çüşetti. Perhad tağnıñ içini şundağ kolıdıkı, ikki yüz taş k azğuçi usta üç yılda ıslıgen ıñni bır kündıla k azdı. Unıñ körsıtıvatk an hünırige k arap turğan tağ içidiki h elk arısında çuk an kötürölüp ketti.

İş buyruğuçılar bu acayıp ehvalni körüp mêhinbanu k êşığa yügürdi. Ular mêhinbanunıñ aldığa kırıp:

-Tosattın bır kışı peyda bolup, bu müşkül ışk a k edem k oydi. Mundağ kışını bız körgen emesmız. Körmıgen ademnıñ bunıñğa işengüsi kelmeydu,-dep körgen-bılgenlırını bayan k ıldı. Nezme:

Kêtur sak i maña ol le'li reñgin,

Ki çüşti gem yüki köñlümge señgin.

[118] Anıñdek meyki çün ağzımğa yetkey,

Içimde derdu gem taşım êritkey.

Sırlar menılırındın rıvayet k ılğuçılar ve yoşurun belgilerdın bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırza Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ıldı:

U göher çaçk uçı zerşunas özınıñ bergen h evırıda in'am ak çısınıñ h ezınısını şundağ paş k ıldı:

Elk isse, u caydıki taş k azguçılar Perhadnıñ taş k azğanlık ini körüp, heyranlık ta dañ k êtıp k algınıdın kêyın ermenıyege k arap çaptı ve mêhnibanuğa h ever yetküzdi:

-Şundağ bir yaş yığıt yeni yığıtlik bostanınıñ mıñ dastani peyda bolup, h elk uni körüşke şeyda bolup k aldı. U taş k êzış ışıni şundağ vucudk a çık ardıki, unıñ k azğan têsını ademizadnıñ k êzışı mumkin emes. Unıñ ehvali bu dunyanıñ ademlirige oh şımaydu. Pelekmu mundağ ademni körmigendur. Bu adem perıştıge oh şaydu. Unıñ kekısınıñ aldıda büyük tağlarmu çalmıga oh şap k alıdu,-dep körgen-bılgenlirini sek-şübhige orun k aldurmay, bırmu-bır sözlep berdi.

Mêhinbanu bu gepni añlap heyran k aldı. U bir pes işinelmey oyğa çüşüp ketti. Bu heğ te arğ a-arğ ıdın oh şaş h everler kêlıvergendın kêyın, bu hêsapsız mağ taşlarğa k arap ışınişke başlıdı. U ornıdın turup, hava ana cennet beğıga makanlaşk ınıdek saraydın orun tutk an gülyüzlükniñ yêniğa yêtıp keldi ve unıñga:

[119] –Ey hayat bêğımniñ nazaketlık servisi, h ilvet herımımniñ zınnet cırık i. Meniñ köñlüm sêniñ k uyaşteğ ruh sarıñ bilen h uşal. Çêçıñniñ her tarisi cenımniñ rıştısıge bendıdur. Men saña köñlüñni şadlandurıdığan acayıp bir h ever êlıp keldım. Teñri sêni güzeller içide yığāne yarattı. Közlıgen meğ sıtın emdi köñlüñdıkidek emelge aşdığan boldı. Sen êrık k êzışk a höküm çık arganıdın. Elge k attık taş içidin êrık k êzıñlar dep perman k ılğanıdın. Kışiler bu ışk a acız kelıp permanıñni icra k ılalmay kêlıvatattı. Gerçe bu iş pütünley muşek k etlik iş bolsımu, birağ k azavu k eder uni asanlaştıruptu. H alayık tağda tosattın bırsınıñ peyda bolup k alğanlık ini h ever k ılğanıdı, unıñ teripi bızniñ añlıgınıımızdınmu artuk rağ imiş,-dep öz añlığanlirini bayan k ıldı. Andın yene sözini davamlaştırup,-başk a taş k azguçılar üç yılda k ılğan ışıni u kışı bir künde püttürüptu,-dêdi mehinbanu unıñga bu sırlarni aşkarılap.

Bu ehvalni añlığan peri süpetlık k ız uni bir körüşni arzu k ıldı ve

mundaķ dēdi:

-Eger bu ış heķ iķ eten rast bolsa bēııp, su tamaşası ķ ılış kērek. U kışını kōrüş ve ķ ılģan ışını tamaşa ķ ılış bır ģenimettur. Nezme:

Ģenimettur ani kōrmek kışıge,

Tamaşa eylemek ķ ılģan ışıge.

Teñri bızge yetküzüp bergen bu kışi heķ iķ eten acayıp mēhmaniken. Bu goya bır ķ uşki, bızniñ bu ģülřende [120] aram alimen dep kelıp tozaķ ķ a çüşüptu. Ģ uřallıķ bilen bala-ķ azaģa kelıp tozaķ ķ a ayak besıptu. Emdi uniñģa êtıbar berıp hürmet ķ ılış zōrür. Çünki u bızge ģayet kēreklık ademdur. Êrık ķ êzıř üçün men yüz mıñlıģan Ģ ezınılerni tōkken. Bıraķ su kelmıģenlıki tüpeyli bu ıştin ķ olumni yuģanıdim. Teñrıģe şükri, meni muradıģa yetküzüp, u kışını tozıķ ımģa ilinduruptu.

Hesel levlık ķ ız derhal at keltürüşni buyrıdı. Mēhinbanumu bılle barmaķ çı boldi.

U ģüzelnıñ Ģ ızmıtıde tōt yüz ķ ız bar idi. U ularsız bırer cayģa atlanmaytti. U ķ ızniñ ģül reñlık şamaldek uçķ ur bır eti bolup, yürüşı asman êtıdınmu tēz idi. U peri süpetlık ķ ız hêlık i dive süretlık atķ a mınetti. Atniñ özi ģüldek ķ ızıl, reñģımu cısmıģa oģ şaş ģül reñ bolup, Ģ alayık uniñ ısmını ģülgüne dep ataytti. Cahan begıda bu atķ a oģ şaş şamaldek tēz yürüşlük yene bır at yok idi. U at ģül yüzlük ķ ızni bırer cayģa êlıp mañģanda goyaki tañ şamılıdek çapatti. Bu şamal yürüşlük atni derhal keltürüşti. Ay řepeķ êtıģa mıngendek u ģüzel ģüzl reñlık atķ a mınıp perizatlar topi bilen bılle yolģa çüşti. Ular Perhad taş ķ êzıvatķ an terepke ķ arap etını sürdi. U ģüzelnıñ ehvalıdın Ģ everdar bolup turuş üçün mehinbanumu ular bilen bılle yolģa çık ķ anıdı. Ularınıñ arķ ısıdın perizatlar topi eģiřip baratti. U peri yüzlük ķ ız divezat êtını ķ attık çapturģaçķ a, goya ģül üstıģe şebnem çüşkendek yüzıde ter tamçılırı peyda boldi. U asman êtıģa mıngen kōk ķ uyaşıdek

têz at sêlîp mañatti. K ızniñ her yak k a tozıgan zencirge oh şaş çaç örümliri goyaki taş k azguçılarni ilindurğan sırtmak k a oh şaytti. [121] U k andaç sırtmak bolsun? Ikki k arañgu keçidek ikki örüm çêçi otturısıdiki ap'ak cısmi h uddi ak sızık tek körünetti. Müştektek çaçlırınıñ üstıdın yüzige goya ayni k arañgu kêçe orıvalgandek perde tartılğanıdı. Yüzıdiki mervayıt ter tamçıliri k uyaş etrapıdiki yultuzlarğa oh şaytti. Goya aylınıvatk an asman çaç i k uyaş bulık idek mervayıt tamçılarni etrapk a çaçatti. Pitne k ılguçi hilal aydek ikki k êşi ay yüzige ikki k ılıç sızgandek, h uddi k an töküşni kênışış üçün bêsini yêk ınlaşturup, ıttıpak lışışk a K ur'anni êcip k esemyad k ılıvatk andek idi. Unıñ közliri bir mest kapırğa oh şaytti. Goya u ıslam ehlige galıp kêlup, kıtaplar üstide yetip sağlamlık nıñ rahatını eliş üçüm bitap bolup meyge bolğan h umarlık keypıdın halsızlanganıdı. Unıñ levliri şarapk a mılengenlıktın k ızıl mey reñgide idi. Ya allah! Unıñ can beğışlıguçi ikki lêvi şekergerge oh şaş. Bırak unıñda tuz bar. Emma u tuzda k entler yoşurungan. Bundaç k ent bilen tuzni hiç kım bılmıgen. Belki u hayatlık süyıdımı têpılmaydu. Unıñ k apk ara h alliri kündüzi tuz, kêçisi k ent oğrıgılı kelgen oğrırlarğa oh şaydu. U oğrı şêrınlıklarni oğrılap k açdıgan vak itta putliri şeker içide uyup k alğan yaki tuz oğrılavatk anda uni tuz tutuvalğan. Unıñ çıray gülzarıda reñ bilen h uş purak tolup yêtıptu. Bu gülzarlık unıñ hayatlık bulık i bolğan lêvıdın su içidu. Unıñ yêk ımlık yüzınıñ bu pakız güli hayatlık bulık ıdın su içken. Ağzi üstıdiki burni acayıplık nıñ misali bolup, unıñ yênıga bır k ara h al orunlaşk an. Bu h al goya hindi sodıgerlirınıñ h uddi şekernıñ yênıga hindıstan navıtını k oyğanga oh şaytti. U hindıstan navıtı emes, belki gülnıñ gunçısı, bu gunçe [122] vayıga yetken ek ılınımı sarañ k ılıdu. Unıñ vucudi kümüştin yasalğan nesrin gülnıñ gunçısıga oh şaydu. Her bır kirpiki k elemniñ uçıga oh şaş bolup, elni k etle k ılış üçün hökümname yazğan. Unıñ ruh sarini hökümnamınıñ varık i k ılıp bular bilen elem ehlınıñ rozgarini k ara k ılıvetken. Unıñ k eddi-k amiti cetnetniñ sevsen gülidek tüz, yüzi gül belki gülnıñ h amınıdur. k ızıl yak uttek

lêvidin hararet oti örlep aşu gül h anımığa ot tutaşk an. U ottın çık k an yalk un küçiyip, kökke yêtip, pütün k uyaşni örtigen. Zınaç lırıñ etrapığa şundaç muhin bır h et yêzilganki, uni peğ et sağlam ek ıl igilirila köreleydu. Bu muhim h et k uyaşnıñ yênidiki hilal ayğa poğ şaş, h ıyaldek bezide körünüp, bezide körünmey k alıdu. Bu h etlerni tek dır tesevvur k ılıp zınaç etrapığa yazgınıdek, ağzınıñ nuğ tısınımu tek dır yaratk an. K ulık ıdiki k immet bahalık göher-yak utlırı göya ay etrapıdiki zöhre (çolpan), muştiri (yupitir) yultuzlırığa oğ şaydu. K eddi-k amiti k ızılgül reñlik şemşad derih ige oğ şaydu. Şemşad emes, belki gül vucutluk servi derih ige oğ şaydu. U kêlişken k eddş-k amiti ve özınıñ epçilliki bilen cannıñ apiti bolsa, nazuklık i bilen cannıñ rıştısıdur. K amnıtını cisim dême, u özınıñ perilerçe çebdesliki bilen uçar k anattur. Lêvidin köpligen ölükler can têpip, sözıdın heseller ak ıdu. Nezme:

Lebidin can têpip bisyar-bisyar,

Sözıdın şehd ak ıp h ervar-h ervar.

Lrbidin tampu ak ıp letapet,

Yüzıdın ak ıpu tamıp melahet. [123]

Mıñlıgan canlar unıñ kiyimlirınıñ h uş buylık ıdın k uvvet alsa, u kiyimlernıñ h ılmı-h ılmı rengidin yüzligen ek ıl heyrette k alıdu. Kirpik ok ıdın aşık lar guruğ ınıñ k elbigе köklem yamguridek ok larni yağdurıdu. Levlırıdın çık k an her bır sözi yüzligen canlarğa apet sêlip her bır tal çêçi kişilernıñ imanini berbad k ılıdu. U k anğ or k atılınıñ aldığa kêlip k algan kişige ah urup ölmektin başk a iş yok . U êtini sürgende tağlarni peste k aldurıdu. At üstide hösni k edihidin mest bolup mañıdu. Kök êtınıñ üstide şerk k uyaşıdek, k uyaş emes belki dêve üstige mingen peridek cevlan k ılıdu. Şuña u êtini k aysi terepke sürse zaman yıraktın “ hezer k ıl” deytti.

Elk isse, u güzel peri şu h ılda taşlar üstide at sürüp, êrik

ķ êzılıvatkan yerge yêķ inlaştı ve êgizrek bır cayğa çık ıp etrapka nezer taşlıdı. Unıñğa goya yer bılen zamanga ot yêķ ılgandek bêlindi. U taşlar arısıda taş kêsivatkan bır yigitni kôrdi. U yigit mêtin bılen taşlarınñ içidin on tügmenlik su sıgķ udek keñlikte êrık ķ ezşvatatti. Kêlišken yigit metinni taşlarga küçep urup, ularni parçe-parçılup, taşlar üstıdın gelibe ķ ılıvatatti. U yigit yalguz berna emes, belki davrandın hazan muşek ķ itını kôrgen bostan servisi idi. Unıñ şıca'itidin taşlar ķ orķ unuluk ķ a çüşüp, mêtinnnıñ zerbisi astıda unıñ ķ eddi ķ aygu-ğem tağlırıdın pükülgen, yadek êgilgenidi. Unıñ gevdisi zamane kişiliridin büyükrek, şevkiti heyvetlik pıldın zorraq idi. Bêşida tacıdarlık nıñ nişanisi, yüzide bolsa, seltebetnıñ nuri kôrünüp turatti. Lêkin muşek ķ et taşlırı unıñ bêşini yargan, ħ arlık tikenliri putığa sancılğanıdı. [124] Pişanıside muhebbet derdi, yüzide gêrıplık nıñ gubari kôrünüp turatti. Gevdiside binavalık tın kôligen eserler, yüzide dostluk tın ħ eberler bar idi. Ķ olidiki gürzidek kekisiniñ zerbisi bılen ilbiris têğımu topıdek yancılıp kêtetti.

Elķ isse, şêrin perħ atni kôrüp heyranlık tın tılı sözge kelmidi. Te'eccüp bılen bırak la halsızlınıp ķ aldı. Unıñ çêhrisini kôrüp yüriki dolķ unlandı. Bır dem unıñ şidditidin yığlısa, bır dem der-azabıdın kôñli yêrin boldi. Nezme:

Kôrüngeç kôzge mundaķ çêhri anıñ,

İçige saldı şoriş mêhri anıñ.

Gehi eşki yügürdi şiddetidin,

Gehi kôñli buzuldi mêhnetidin.

U sırlar perdisini êçiştın burun, êtini perhadnıñ yêniğırak sürüp, sözge êğız açtı, yeni ķ ipķ ızıl lêvıdın göherler çaçtı, söz gunçiliri tökti:

-ey, dünyada yigane, kôk asman têği içide yalguz bolgan nadır

yigit! Sêniñ bu halıtıñdın köpligen acayıplıq lar körünüp turuptu. Bu acayıplıq tın renvi-muşek k etlirıñ têh ımu eceplinerlik körünidu. Sen bu cahanda hêçkimge oñ şimiginiñdek, k ılğan işlirıñmu hêçkimge oñ şimaydu. Bız saña bu işalrni tapşurmığan ehvalda, öz h ahişiñ bilen kêlip bêcirip, köñlimizni çeksiz h oşal k ıldıñ. Bu iştin muvappıq ıyet k azınışk a köp acız iduk . K oluñ möcize yarıtıptu. Eger saña yüz k erne minnetdarlık bıldürsekmü, bır kün k ılğan işiñniñ [125] özrısını ada k ılğılı bolmaydu. Bu işlirıñniñ aldıda bızdek yüz kişi bolsımu kemlik hês k ıldu. minnetdarçılık ımızni ada k ılalmısak, uluğ teñrıdın yangay,-dep bır tavağ ünçe-yak utlarni keltürdi hem uni perhadniñ aldığa k oydi ve :

- bu ünçe mervayıtlar sêni mukapatlaşk a layık emes,- dêdi u özriğ ahlık êytip ve tavağ tiki ünçe -yak utlarni perhadniñ bêşiğaçaçk u k ıldı. Pasahetlik sözliri bilen perhadniñ dılığa ilham berdi.

Perhad h uddi mecnundek özini yok ıtıp k pydi. Tomurınıñ ciddiy sok uşı unıñ cismını tılıp, köñlınıñ bizevitliki köksini têşip çıkışk a intiletti. Têniğe çüşken titrektın tinçlinalmıdı. U şiringa k arap:

-canlarni perviş k ılguçi nepeslirıñdın öler halga çüştü. Tavulşuñni añlap ömür k ıyınçılık ıdın k utuldum,-dep tövendiki biyitlarni ok udi:

Mêni gurbet ara biçare etken,

Diyaru milkdın evvare etken.

çık ıp canım unuñdın bolgaç agah,

yüzüñni körmey öldüm ah,yüz ah!

Perhad yüz-közıdın topan sêlini aq k uzup turatti. Tuyuk sız şamal çık ıp u ay yüzlükniñ yüzidiki nêk abını êçivetti. Perhad u cahanni zinnetligüçiniñ camalını körüp özi izdep yürgen ve hêlik i cahannema

eynikide hösnini körüp mecnun bolgan güzel ikenlikini bildi. Eger kişi eynekte unıñ eksini körüp hoşdın ketse, unıñ eynen özını körginide k andax mu candın keçmey turalısun? Bırav mey toğrısındaki [126] sözlerni añlap mest bolup k alğan bolsa, uni içkendın kêyin k andax mu yer bilen teñ pes bolmay k alsun?

Perhad u k ızınıñ aşu peri ikenlikini bilginidin kêyin, otlu k pıgan tartk ınıçe yı k ildi. Şêrin uni bu halda körüp, cêni çık ip kettimikin, dep guman k ildi. Perhadnıñ otlu k ahidin şunda k bır tütün çık tiki, goya bulut ayni başk andek k arañgulu k peyda boldi. vapadarlık cırıgınıñ nuri k almidi.

Şapur derhal perhadnıñ k êşiğa yêtıp kêlip, bêşidin pervanidek ayılınıp, zar-zar yığlap, unıñ bêşini öz k uçık ığa aldı ve:

-derd-elemdın özge k ısıtıñ yok k en. Sêniñ gerıplık ta tartk an derd-elemlirıñmu yêterlik idi. Ömrüñnıñ cırıgı va k ıtsız öçti. Vapa yolını kêzip, emdıla menzilge yetkiniñde, meşuk uñni bır körüş bilenla can berdiñ. Vaderı k ! Peziletlırıñ, bılımlırıñ, a k ıllık ıñ, hayal k lık ıñ ve temkinlikin ge mıñlarçe epsus! Sêniñ pak k elbıñ üçünhesretlınımen, çekken k aygulu k pıganlırıñ üçün azablınımen,-dep bu bêytı küylidi. Nezme:

Kemalu, fezli ayınıñdın efsus,

Heyavu ek l temkiniñdın efsus.

Zemiru re'iyi pakındın deriga,

Figani dernakıñdın deriga.

k oluñdın heyfu şestiñdın dağı heyf,

şükühi zor destıñdın dağı heyf.

k ani ferru şükühü zor destıñ,

tevanalığ ara yüzmiñ şikestiñ.

Beşer h̄ eylîde sen bolmay melek san,

Nêdın bolmas bari yer bîrle yeksan. [127]

Ne şeh başıge efser êrdıñ êrkin,

ķ ayu efserge gevher êrdıñ êrkin.

Ne kişver tüşti êrkin matemñge,

ķ ayu el ķ aldılar êrkin gemiñge.

Ne h̄ aķ an soguñ içre ķ aldi, aya,

ķ ayu ıķ lım êli ķ ozgaldi aya.

Çêkip renciñ maña gem boldi padaş,

Ki hergiz körmegey êrdım sêni kaş.

Şapur şu sözlerni êytip zar-zar yıǵlıdı. Unıñ yıǵısı bır az peseygendın kêyin mehinbanu bîlen şirin uni öz yêniğa çaķ ırdı. Ular şapurdın perhadnıñ ehvalını sorıdı. Şapurmu bilgen ehvallarnı bayan ķ ıldı. Unıñ sözlirini añlap şêrın bîlen mêhinbanu zar-zar yıǵlıdı. Kêyin perhadni şahlarçe bır kacuvıga sêlip, ordıga ķ aytmaķ çi boldi. Nazının ķ ızlar perhad yatkan kacuvını kötürüp, aldıda güzeller yıǵlap mañdı. Perhadni ordıga êlip kêlip, barıgahnıñ burcikide şahane bır teħ t ķ oydi. teħ tniñ üstige êsıl bisatlarnı sêlip, uni üstige yatķ uzdi.

Perhad ne elniñ ehvalıdın, ne özınıñ halıdın h̄ eversız idi. Nezme:

Kêtür ey saķ i, şerabi biħ udane,

Ki biħ udluķ bile boldum fesane.

Ecep bihuş bolupmen ışķ ara bıl,

Mêni bır cam ile bihuşraķ ķ ıl. [128]

Sırlar meniliridin rıvayet k ılguçılar ve yuşurun belgilerdın

Bişaret bergüçilerniñ biri, aşu ışk - muhebbet ve mêhir-şepk et sehipiliriniñ mu’ellipi, menivi dunyaniñ hökümran, emir mırza eliştir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ıldı:

U kacuvınıñ levhelirige k elem tartk uçı kişi, bu k ıssıge mundağ k elem tevrıtıdu:

Vaktiki, perhad hoşıdın ketkendın kêyin, uni bihoş haliti boyiçe teğ t üstige yatğ uzdi. U tırıklık alımının ħ eversız idi. Cısmıda bolsa nepestın esermu yoğ idi. Şu halda ikki kêçe- kündüz yatti. Bezi-bezide nepes alsımu közini açalmaytti. Üçinçi kêçisi el közi uyğ uğa barganda, u köz êçip hoşığa keldi-de, şahane teğ t ve barigahni, özınıñ teğ t üstide şahlarçe yatğ anlık ını kördi. U öz ehvalını oylap kördi.oylıgansırı têğ ımu heyran boldi. Ağ ır u ay, yağ , ay emes belki dunyani zinnetlep turgan k uyaş unıñ bêşığa nur çaçğ an ve unıñ bilen sözleşkenliki ênik yadığa keldi. Şêrınıñ sözi bilen özıdın ketkenlikini bılıp, numus küçidin buluttek terge gerğ boldi-de, yatğ an öyıdın çağ mağ têzlidkide sekrep turup çık ıp ketti. Paraset bilen bıldıki: “ u dılğa aram bergüçi ay halımğa êtibar k ılğan bolsa kêrek, özi mênı öltürüşke êğız êçip, yene haza bilen bêşimni sılığan oğ şaydu” dep, iç-içidin söyündi. Andın derhal tağ teripige ravan boldi. ħ ıcaletçikikidin çöllerni bêsip, köp heriketler bilen k êzılıvatğ an êriğ k a yêtip keldi. U yerge ter ağ k uzupç mêtin ve kekisini têpip kêlip, derhal özını hünirini körsitişke kirişip ketti. Perhad öz-özige: “ u peri yüzlük güzel mendek mecnunğa [129] şunçılık mêhir-şepk et körsııptu. Hoşumdın ketkinimde izzet ve merhemet k ılıp bêşimni siylaptu. Unıñ yağ şılık lırı k ançe k ılsammu, tılım bilen rehmet êytsammu ada bolmas. Unıñ pütün istiki şu êriğ ni k êziş ve bu işni tamamlaş üçün köp himmet körsitiştın ibaret. Ümidim şuki, bu ömrüm men biçarige möhlet berse, u güzelniñ muradını hasıl k ılsam. Şunıñ bilen bu

derdingimu dava k ılsam” deytti. Bularni oylap yêñibaştın işk a çüşüp ketti ve taşlardın kökke çañ çık ırışk a başlıdı. k attık taşlarni yonuşk a şunda k küç çık ardiki, kökte peryad kötürüldi. U mêtinni her k açan taşka urğanda asman gümbizige gevğa çüşetti. Unıñ ahınıñ tütünü mêtındın çık k an çañ-tozanlar bilen k oşulup, köpkök asmanni közdın yok ıtatti. Unıñ derd-k ayğusınıñ tütünü mêtınıñ çañ-tozanlar bilen k oşulup, ermen têtğınıñ çıgrisini kaplıdı. Buni k ayğu-derdnıñ çañ-tozani dême, belki u bahar buluti bolup, yêtğın ornıga taş-boran yağk ınıdur. Her bır urğanda taşlarnıñ içige pêtıp ketken mêtini her nepeste çak mak tek yaltırıp körünetti. Unıñ taşlarni k êzişi ve parçe-parçe k ılıp ırğıtışı ketmen bilen ayni êlip atk andek yaki tartk u bilen k arni tartk andek idi. Kêçe-kündüz tınım tapmaytti. Her küni h alayık lar uni tamala k ılış üçün tuşmu-tuştın, top-top bolup kêletti. Unıñ işığa nezer salğan kişiler heyranlık bilen barmık ını çişlimey k almaytti. U k attık taşlarni şu h ılda kolap, taxlarnıñ bağığa topılañ salatti.

Elk isse, hêkaye k ılğuçi k alğan işlarni tövendiki sözler bilen başlaydu:

Perhad aşu kêçisi mêhinbanu bilen u ay yüzlükniñ [130] öyide hoşığa kêlip derru tağ terepke k arap mañdı. Şapur perhadni izdep ark ısıdın yêtıp bêrip, uni tağdın tapti ve gemdın özini azad k ıldı. U perhadniñ ayığığa baş k oydi. K esirdiki h ire közler tañdın nur têtıp k arıgında perhad bilen şapurni tapalmıdı. Bu çağda şêrınıñ közi gemdın guvalaştı. Unıñ yürükige ayrılış oti tutışıp, h uşallık ını yok atti. U özige k arısa, ih tiyari k olıdın kêtıp, hivran ok ığa nişan bolup k aptu. Şêrin perhadniñ pırak ıda yıglap, bahane körsitip:

-Men tağ arısıda bu işlarni teyyarlap, êrik k êzişni başlıganıdım. Uluğ teñri mênıñ bu k ıyınçılık lırımniñ zaya ketmesliki üçün u yigitni bu yerge keltürdi. Şuña uni tapmısa k yüz k erne yıl tırışk an bilenmu, u êrik hergiz k êzılıp pütmeydu. etrapk a adem çapturup, uni, izdep

têpişimiz lazım,- dēdi.

Mêhinbanu u ay yüzlükniñ aldıravatkanlık ıve tağ etsizlınıvatk anlık ınıñ sevebini pamlidi. Taş çaçk uçınıñ nepsıdın çık k an bir ıssık yalk un unıñ taşte k elbini yumşıtıptu. Mêhinbanu hazır nesihet bilen uni özige keltürüşniñ vağ ti eneslikini bildi. Bu heğ te köpligen hêkmetlerge ri'aye k ılıp, perhadni têpişk a ciddi heriket k ıldı. Şu esnada unıñ h eviri yêtip keldi. U burunk ıdek êrik ta taş k êzivatk anmış. Bu h everni u ay yüzlükke yetküzüşti.

Buni añlığan şêringe hêsabsız h uşallık yüzlendi. Levlıri gülbergidek h endan êçilip, k ayğuluk köñli pare-pare boldi. Şunıñ bilen şêrin: “ k andağ k ılıp uni körelermen, arğ a tereptın bir cay têpip, uni toluk körüp turay, emma u mēni körmısun, mubada mēni körse halsızlık ve hoşsızlık [131] yene başlansa, bu sırlar perdisi tēh ımu aşkarılınıp k algusi” dep oylıdı.

Mêhinbanu perhadniñ k êşiğa bērişni özige adet k ılğanıdı ve davamlık unıñ ehvalını sorapç yuşurun k ayğulırını bılışke intiletti. U perhadniñ köp hūnerlerni bılıdığanlık ını, nuğ sanlardın h aliy ikenlikini, emma unıñ köñlıde kündın-künge mustehkemlinivatk an bir muhebbet rıştısınıñ barlık ını pamlidi. Şuña mêhinbanu: “ nesli êsil şu yigit maña oğul bolsa idi” dep heves k ılatı.

Şêriin bolsa, hêcran azabıdın zarlınıp, kêçe tañ atk uçe uyğ usız ötetti. Derdini êytişk a bırer derddişi yok idi. Kêçe-kündüz yêmek-içmektin ve uyğ udın k alğanıdı. Hemdem bolğudek kişisi bolmıgaçk a, ehvalını êytişk a numus yol k oymaytti. Perhadniñ k êşiğa baray dêse, unıñ tağ etsizlınıp, özini tutalmay k êlişidın ensireytti. Barmay dêse, u güz yüzlükniñ gemkin köñli tēh ımu bi'aram bolup, miskin cēni pırağ otıda köyetti. U davasız derdke muptıla bolğanıdı. Nezme:

Kêtür sağ i, meyi gülreñgi h uşbu,

Ki urğay çaresiz derd otıge su.

Muniñdek mey maña arman bolupdur,

Ki derdim esru biderman bolupdur.

**Sırlar menilırdın rivayet k ılguçılar ve yuşurun belgilerdın
bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışık - muhebbet ve mêhr-şepk et
sehipiliriniñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza
elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rivayet
k ılıdu: [132]**

Bu reñmu-reñ veķ elerni zinnenligüçi ustaz kelimini tövendikiçe
h uş h etke tartti:

Elk isse, perhad taşlarni parçılap êrik k êzişni davamlaşturdi. U
köñlide “ bu iş tamamlansa, u güzel yar tamaşa k ılıglı bu yerge kelse,
unıñ tolğan camalını yene bır k êtim körüp, rohlandurğuçi sözlirini
añlısam arminım k almas idi. H uşallık tın bu muñluk cênım çık ıp
unıñğa teslim bularıdı” dep oylaytti ve : “ eger u özi bu terepke
kelmigendımu, bu işlarga nisbeten unıñ himmiti bek zor, lêkin bu işniñ
vucudk a çık işi tolımu müşkül, mubada çare-amal têpip, bu işlarni
orundısam, u güzelleriniñ uluğvar şahı añlısa, arzusınıñ asanlık bilen
vucudk a çık k anlık ini körüp, mênıñdın razı bolıdu” dêgen ümid
bilen tañdın keçkiçe bır nepes aram almastın taş çêpişni
davamlaştururatti. Muhendis(injinir)lerge oğ şaş êrik niñ ikki yêniğa
ikki cedvel(sızıķ) tartti. Êrik niñ bu k ırğık i bilen u k ırğık mınıñ
arılık i üç gez, çoñk ırlık i ikki gez idi. Bıraķ unıñ herbır tartk an
sızıķ i uzunsığa mınıñ gezdın aşatti. Perhad bu mınıñ gez êrik ni
tamamşlap, yene mınıñ gez sızıķ taqrtışk a başlaytti. Bu mınıñ gez yerdiki
taşlarni toşup, êrik niñ içini tazılaytti. Perhad kekini êlip, êrik niñ
k ırğak lırını yonup, sılıķ lap, êrik içide yene k ırındılarni peyda
k ılattti. U kekini k olıga êlip yüz gez uzunluk idiki taşlarni tüptüz
sılıķ lap, eynekke oğ şaş yaltırtıvitetti-de, unıñda suda eksini

körgendek çirayini körgili bolatti. İkki tereptın taşlarni bır-bırige bağlap, astını bolsa, [133] çıştek cipsılaştırup çık attı. Bırer yerniñ topısı körünüp k ılsa, u yernimu mêhnet ve zeñ met tartıp, ala k oymay yasap, eynektek tüptüz k ılıvêtetti. U her bır taşıni şunçılık cipsılaştırup çık tiki, taşlarniñ arılık ıdın hêçkim bırer dez tapalmaytti. Eger aldığa bırer tağ kêlip k ılsa, uni çêpiş üçün aldı bılen kekisini otk a tavlaytti ve uni bır tamçe su bılen suğıratti. Andın tağniñ çok k ısığa çık ıp taşlarni k azatti. çok k ılarni ağdurttı. Şuña u “ kohken” (tağ k azğuçi) dêgen lek em bılen şöhet tapk anıdı. U taşlarni ağduruşk a bêlini bağlığan bolup, bırer zerbe bılen tağniñ bır k ısmını yik ıtatti. Tağniñ çok k ısığa bır zerbe uruş bılen çok k ısını yerge teñleştürüp k oyatti. ark a-ark ıdın urğan mêtınniñ zerbısıdın tağniñ çok k ılıri bır-bırlep terep-terepke uçup kêtetti. Mêtınniñ ark ısı bıle urğanda uçup çık k an taşlar asmandiki ayğa têgip ketkili az k alatti. Ay bu taşlardın k otan bağlap,k otanni özige k alk an k ılğanıdı. Yultuzlarniñ herketlinivatk anlık i perhadniñ urğan mêtınıdın uçup çık ıvatk an uşşak taşlarni körüp, bêşini k açurğanlık i idi pelek her bır nepeste yer üstige yağduruş üçün, u uşşak taşlarni oğrılaytti. Perek hêligçe capa taşlırını yağduruştın toñ tımıdı. U taşlar au taşlardın bolup, ta muşu demlergiçe tügigini yok .

Perhad tağniñ çañ-tozanlırını asmanğ çık ırıp, tağni ikki-üç kün içidıla ornıdın k omurup taşılaytti êrik niñ bır k ısmını k azğuçe öz hüniri bılen yüzligen babılını sêhirlırını körsitetti. Bır tağni yer bılen teñleştürse, yene êrik k êzik a k ol sêlip, perkarını avvalk i sızık k a toğrılap tartıp, [134] kêçe-kündü êrik k êzişni davamlaşturatti. şundak turışçanlık körsitip, k ısk a muddet içide êrik niñ bêşini k esirge yetküzdi. U yerdımu yene taşlarni kêsip, yonup bır köl k azdı. Kölniñ her teripi atmış gezdın keñ idi. Uni köl dêgendın köre derya dêgen yah şırağ . Unıñ süyi “ abi hayat” (tırıklik süyi)dek süzük hem pakiz idi. U k esırniñ aldıda bır taş bar idi. Unıñ êgiliki pelektın aşk an bolup, aylanmisi perkal (sêrkol) bılen sızgandek yuılağ idi. Omumiyy

ylanmısı beş yüz gez kêletti. Taş kesküçi perhad bu taşk a mêtinini toğrılup uruşk a başlıdı. Taşnıñ içini, etrapını yonup, k ısk a muddet içide yüksek asmandek bır k esırni bina k ıldı. Unıñ bır gümbizini su teripige yasıdı. Ayvinini bolsa, kök gümbizige yetküzdi. İçige şu ayvanğa layık bır gümbez, gümbezge layık yine bır dalan yasıdı. Yene üç teripigimu üç gümbez bilen üç ayvan yasap, unıñ har bırını zuhel yultuzığa oğ şaş teyyar k ıldı. Unıñdın pelek gümbizi h ıcalet bolup k alğanlık i üçün hazırğıçe bêşini êgip turıdu.

Elk ısse, perhad bu yerde köpligen ravağ lar ve pencirilerini yasıdı. Her bır öy güzellik ve yoruk luğ tın belge bêrip turatti. Perhad alemni güzelleştürgüçi bu h ıl k esırni yonup püttrdi. K esırnıñ her bır bölekliri bır pütün taştın yasalğanıdı. K esırnıñ ayvınığa yüzligen sıh êmılarını, sıh êmılarga muvapık resımlerni sızdı. Taşn yonuş ark ılık u servi k amet, gülyüzlükniñ seltenet teğ tını yasap çık ti. teğ t üstige aşu periler şahınıñ resimini, unıñ aldıda perilerinıñ yerge yüzini k oyup, [135] h ızmitige teyyar turğanlık i ekis ettürülgen süretlerni sızdı. Bu süretler gerçe cansız bolsımu, lêkin şirinnıñ resimi ularga can kergüzgenidi. Ene şundak yüz mıñlığan acayıp mısallarnı sızıp, zınıñ süritini bolsa, u şoğ perinıñ aldıda halsızlangan teğ litte tesvirigenidi. U ay süretlik k eyerde perhadk a nezer taşlap, uni hoşıdın ketküzgen bolsa, şu yerdiki özınıñ hoşsızlık halıtınıñ eynen tesvirini sızğanıdı. Bu işlarda şapur unıñğa yardım bêrip, öz k elimi bilen her bır süretke zınnat bêretti. Perhad şirinni sızsı, şapur başk ılarnı sızatti. Perhad canıvarlarınıñ süritini sızsı, iapur başk a tesvirlerni sızatti. Perhad şu terik ide u aynıñ süritini, özınıñ taş üstidiki süritini sızıp çık ti. Perhad u ay yüzük, cahanni zınnetligüçiniñ süritini sızıvatk ında bezide ah-vah çêketti.

Şu terik ide hêlik i k esırni zınnetlidi. Bu k esır güzellikte çinnıñ süreth anısığa oğ şıdı. Ah ır k esiri şundak zınnetlep püttürdi. Kölnımu yasap tügetti. Andın kêyin bır êrik k azdı. Bu êrik k esırnıñ etrapni aylınıp ôtetti. Êrik nıñ bır uçı u dergahınıñ otturısındın ötüp,

şehar teripige k̄ uyulatti. Êrık nıñ êgizliki ikki mıñ gez kêletti. Su u yerdın tövenge k̄ arap aq̄ attı. Bu êrık nıñ süyi bilen tövende bağı-bostanlar berpa k̄ ılınışı mumkin idi.

Taş kêşiş işliri aḡ rlaşk̄ andın kêyin, taş kesküçi suni bağlap, şeherge başlaş̄ üçün sunıñ bêşiga k̄ arap mañdı. Bu ḡ ever şehar ḡ el̄ ige aḡlınıp, şeherge ḡul-ḡula çüşti. Şehar ḡ el̄ i bu işni körgili taḡ bağıra k̄ arap mañdı. Tamaşa körgili mañğan hel̄k nıñ tolılık ıdın taḡu-tüz [136] körünmey k̄ aldı. Eger ularnıñ üstıdın yıñne talısa yerge çüşmeytti. Perhad êrık ni yak̄ ılap mañmak̄ ta idi. Biçare şapurmu perhadnıñ yênidın ayrılmay bılle mañdı. Teñdaşsız hünerven perhad kêtivitip, közıdın toḡ tımay yaş töketti. Dılbırınıñ ḡ ıyalı unıñ cênıḡa çüşüp, veyrane ḡ atirige ot tutaşk̄ anıdı. K̄ ayḡudın köz yêşini tohtıtalmay, yêşi êrık süyidek aq̄ attı. K̄ ayḡu uni hoşıdın cuda k̄ ılıp, bıçarılık tın közınıñ sel yamḡurını yaḡduratti. U: “şune köp ḡ el̄ bu taḡ-deştke tolup, tamaşaḡa keptu, bırak̄ u ay k̄ aysı taḡdın çık ıp kêler? Mubada umu tamaşa k̄ ılıḡlı kêlip k̄ alsa, men bıçare ölmey k̄ almasmen, eger kelmise, natıvanlık bilen halak bolarmen!” dēgen ḡ ıyallar arısıda cimip k̄ aldı. ḡ alayık lar perhadnıñ keypiyatıdın ehvalni pemlep, unıñḡa medhiye ve apirinlar ok̄ uytti.

Mêhinbanu bu ḡ everni aḡlap perhadnıñ ar̄k ısıdın hêsabsız leşker bilen ayılınıp çık ti. Unıñ heyvitige elnıñ ek̄ li yetmeytti. Köpligen tekelluplarḡa hêçkim dık̄ k̄ et k̄ ılmaytti. Mêhinbanu perhadnıñ her bır k̄ edimige pullarnı, hêsabsız cavahıratlarnı çaçatti. Lêkin bêşiga çêçilğan ünçe-yak̄ utlar hicran taşlırıdek körünetti.

Perhadnıñ ar̄k ısıdın kök süpetlik atlık lar yultuzdek tēz süret bilen kêlivatatti. Tēz yürgenliktın atlık larnıñ ayaḡlırı k̄ apırıp ketkenidi. Perhadnıñ köñlıdın: “ bu atlık lar bır dem toḡ tap aram alsa idi, bu çap̄k ur atlarnıñ ayaḡlırıḡa söysem” dēgen ḡ ıyal çêketti. ḡ alayık perhadnıñ ehvalını körüp, unıñ köñlidiki derdni çüşinip, zar-zar yıḡlıştı.

[137]Perhad t  z    edem taşlap ilgilimekte idi.    alayık un  n ar   ısıdın d  ve-d  ve tagdek egi  p ma  ndi. U    eyerge    edem    oysa,    el   mu un  n ar   ısıdın u terepke y  zlinetti.   u halda m    p sun  n b      a yetti. U: “ zamang  a   ev  a salgu  i     l k  lip    alammik  n” dep suni a  may, dem   li  ni bahane    ılıp, to   tap turdi. Un  n közlırıdın ya   t  k  letti. Y  rikide ot köyetti. K  zi t  t bolup etrap   a    araytti. Nezme:

K  t  r sa   i meyi def et    umarım,

Ki,   lt  rdi    umari intizarım.

   umari hecr bes m  hlik beladur,

ağa ya vesil ya    ud mey devadur

sırlar meniliridin rivayet      l  u  lar ve yuşurun belgilerdın bişaret berg  u  ilerd  n biri, a  u      -muhebbet ve m  hir-  ep   et sehipilirini   me’ellipi, menivi dunyan  n hökümrani emir mırza elişir bu acayıp y      ml  k ve tesirlik    ısıdın tövendikiçe rivayet      ldu:

bu ta   arısında ta  slar  n ba  r  n   yargan kişi pak ve s  z  k süyini mundağ     ötti:

va   tiki, erhad su        a ma  nganda, şiringe terep-tereptın: “   r  k    azgan u pak ve sadda kişi kökke o     a      esirni yasap, unın y  n  a yine talay    larni    leptu,    esirni  n pencire-taml  r   asmang  a y    ptu. U   z    elimi b  len nahayiti   raylı   ne       ve resimlerini sız  ptu. Bularni k  rse, kişiler    oşallık    a       ldu. Bu      l    lar ademzatn  n    olıdın kelmeydu, u ta   kesküçi yüzligen    ay  u ta  l  r  n   k    lige [138] s   durup, közıdın t  menmi  n   em sell  r  n   t  k  p, ahidin her nepeste ot      p, su        a m      ptu” düşen    everler y    p keldi. Güzel   irinmu yuşurun k  y    t  n aram tapalmaytti. Bu    everni a  lap, sevri-ta     ti t  gidi. L  kin u ho   n   y    p: “ derhal at kelt  r    lar” dep buyruk    öldi. Un  n  a t  zlikte boz atni keltürdi. Bu at pelektek yürüşlük,   n   -

mervayittek yaltırağ idi. Şirin goya şerğ k uyaşı pelek êtiga mingendek u atğ a mênip su seylisige ravan boldi ve mêhinbanuğa: “ men su boyığa bêrip bır pes toğ tap turimen. U taş k azguçi men yêtip barguçe êrık k a su açmısun” dep derhal kişi çapturdi. Mêhinbano bu h everni añlap h uşal boldi. U dili sunuğ perhadnıñ k êşığa yêtip kêlip:

-bızdın saña malallıq yetti, şuña bizge h ıcaletçiliktin başğ a iş k almidi. Köp hüner işltp, capa tarttıng. Emdi bır dem aram alğın. U gülyüzlük servi yolğa çık iptu. Bu yerlerni öz camali bilen yorutup, êrık boyıdın servi güldek orun alıdu,-dep perhadğ a özrilerni êytip, köp mêhribanlık körsetti. Şu yerge teht k oyuşğ a emr k ıldı. Özi tehtke çıkıp aram aldı. perhadni söz bilen ram k ılıp, derhâl yerge yipek zilçılarni saldurup, hali perişan perhadni olturuşğ a teklipt k ıldı. Perhad tezim beca keltürüp, derdlik ahi bilen h alayık ni örtep, goya perişte pelek aldıda orun tutğ andek mêhinbanunıñ aldığa kêlip, unıñ h ızmtı üçün orun aldı. Mêhinbanu perhadğ a merhemet k ılıp, köñlini yasap, şepğ et bilen sözlise, perhad unıñdın haya k ılıp, közini yerge tiketti. U uluğluk i, edeplikliki bilen özını h elğ k e goya tağ aldidiki [139] h es-h eşekte kôrsitetti. Bezide mêh inbanuğa edeb bilen cavab bêretti. Her bır sözi süzük ünçidek idi. Unıñ sözıdı zêrekliki, yüzıdın bolsa ek ıl-parasiti bılınıp turattı.

Ular şundak resim -ğ a'idiler bilen sözlişivatğ anda, yırağ tın tutya reñlik çañ kötürüldi. Bu çañ-tozan tolgınıp, yuğ ırı örlep, asman emes, belki k uyaşnıñ közınımu roşenleştürgenidi. Ular bu sürme reñlik çañ-tozanni körüp: “ pelek sürme bilen bırılişip kêitptu, bu güzellik asmınıdiki nurluğ aynıñ çañ-tozını. Nezme:

Hemana h oblar sultanıñdur,

Cemali evci meh tabanınıñdur.

U bu terepke etini sürüptu, şuña unıñ çañ-tozanıdın, şerğ

ķ uyaşımu körünmey ķ aldı” d yiŗti.

  alayık ni sunıń b şidin, belki perhad b len m hinbanuıń ķ  şıdın yıraķ laŗturdi. Bu ehvalni k rgen perhadnıń t ige titre  ŗŗti. Otnıń harariti cismidiki ķ anlarnı ķ urutti. M hinbanu k lip perhadķ a nesihet ķ ılıŗķ a baŗlıdı. U řirinnıń b ŗi b len ķ esem ķ ılıp d diki:

-ey oğlum, özüni berdem tut. K  l   b len közüni asra. Mubada hoŗ  nıń yipi  uvulsa, bır ne  e yıl ķ ılıĝan ıŗlır  nıń neticisi yoķ ılıdı. mecnunluk u  s ni meĝlub kılıvetse, u peri süpetlik el-cama’et aldıda hıcaletilikte ķ alıdı. řu a özüni tutıval. řuni biliŗıń k rekki, bu zamannıń kiŗiliri eyip izdiŗıdı. Bu iŗıń ularĝa bahane bolup ķ lamısun.  z  nımu, m nımu, u h rnımu periŗan ķ ılmıĝaysen,- [140] m hinbanu perhadka řu   ılda k p telim berdi ve tesirlik ķ esemlerni i ti.

Natıvan perhad özini tutıvalĝı e, u güzel perhadnıń ķ  ŗıĝa k lip ķ aldı. U nurluk yüzi b len alemge ot yaķ ti.   alayık semenderge o  řaŗ ot içide ķ aldı. U g zelnıń yüzi üstidiki  a lırını enber hidlık d me , belki u ottek yangan yüzler ķ ara enberge o  řaŗ t t nini k rsetkenlikidur. U otnıń yalķ uni cahanni  rtep, t t ni yüz hanumannı ķ ara ķ ıldı. U gülyüzlük serv nahayiti t z yürüp kelgenliki    n, y zınıń otıdın su  ķ ıp, sudın güzellik bulıķ i namayan boldi. Bu su goyaki k   lni  lip ķ a ķ u i apet selige o  řaytti yüzidiki m  ni g l yapaŗ lırı arısıdiki ķ argıdek, ter baŗ an güldek, yüzi su içidiki baĝdek körünetti. Uni su d me , belki u tirikliknıń s z k s yidur. Bu suni   ızır b len iskendermu tapamlıĝan. U su k rkemlikte g l üstidiki řebnemdek yaltırytti ve sumbul    ĝa her nepeste yüz tam e    ilip turatti. Tam ılar   inıń zulmettek t t ni içide yüz m   iskender semenderge o  řaŗ yatķ andek idi. Unıń at üstidiki rena ķ eddi- ķ amiti hemmige balayı’apetlrni  a atti. Goya ay bulut i ige yuŗurungandek, u güzel ķ uyaŗtek yüzını niķ ap i ige yuŗurĝanıdı. Zamaĝa ĝevga salĝu i güzel řu te  litte y tip keldi. Unıń  tınıń taķ ısı zamannıń

bêşini êzidigandek halette idi. Mêhinbanu dırsız perhadk a k arap:

-k êni têz mañgın, öz işiñga meşgul bolup, k ol salgın. Zamannıñ apıtı bolğan u güzel bu yak k a yol aptu. Sen u terepke nezer salma, meslihitim şu, bu savaq larni saña gerezsız êyttım,-dêdi. [141]

U capakeş mêhinbanuğa tezım beca keltürüp, şapurnıñ k olını tutk inçe mêtinni k olıga êlip, su êçişk a tutuş k ıldı. Güzel perizatmu bu cayğa derhal yêtip keldi. U külümirgen halda êrik nıñ içi-sırtıga nezer sêlip, herdem bêşini tevirletti. Bu yerdiki ş,işlarğa k arigansırı heyranlık i êşip, ark a-ark ıdın apirinlar ok uytti. U güzel perhadk a medhiye êytiştın başk a söz tapalmaytti.

Elk isse, mecnun perhad su êçişk a mêtin urup, têzlik bilen êrik nıñ toğınını açti. U sunıñ aldıda yürüp, êrik ni oñşidi. Su tosulup k alğan yerdiki taşlarni êlip taşlıdı. Êrik tügmenniñ norıga oh şaytti. Su h uddi tügmen norıdın çüşkendek têz êk ışk a başlıdı. Buni körge atraptiki h alayık içige gevğa çüşüp, şavk un-süren kötürüldi. Êrik nıñ ikki k ırğık ıdiki h uşallık k a çömgen kişiler nah şılarni küylep, sazendiler êrik tiki sunıñ şavk unıga cor bolup muzika yañratti.

Mêhinbanu bilen şirin sudın ilgiri k esirniñ aldıga yetmekçi bolup, at sürüşti, lêkin su şundak têz ak tiki, unıñ süritige çapk ur atlarnu yêtişelmidi. Kişiler suga eğişip biriniñ üstige biri yık ılışıp, top-topi bilen yügürışetti. Perhad h alayık nıñ ark ısıdın mañdi. Emma közi u hür-perizat terepte idi. U güzel on yağalık yolga at çapturğanıdı. Pütün tağ ve çölniñ içi ademlerge tolup kêtıptu. U yene yette-sekkiz yağaçlık yolga çak k anlık bilen at saldı. Şamaldek uçuvatk an atk a öziniñ tuyak lırı yük bolup k algandek tuyuldi. At têz çapk ansırı u peri süpetlik güzel yık ılıp kêtıştın endişe k ılışk a başlıdı ve köp küçinip [142] çapk ur atni toh tıtışk a urundi. Özimu aram almak çi boldi. Emma u çapk ur at toh tımay hedep çêpişk a putlırını almaşturatti. U güzel yık ılış h evpide turğınıda, aşık perhad güzel yarnıñ yeltapan attın yık ılıp kêtidiğanlık ini sezdi. U mecnunlarçe êgilip tezım beca

keltürdi-de, k uyaş astıdiki köktek êgilip, yeltapan atni dılını tartk uçı güzel bilen k oşup gecgisige aldı ve bır k oli bilen atnıñ aldidiki putini, yene bır k oli bilen keyni putini mehkem tutti. U yeltapandımmu têzlik bilen neççe mil yol bastı. Yolnıñ çañ-tozanlırı elnıñ közige sürme boldı.

Mêhinbanu bu işlarnı körüp turattı. Lêkin bunıñğa ilacı yok idi. aşık perhad ikki-üç yağalık yolını bastı. Ah ır k esır bilen köl köründi. U at bilen unıñ üstidiki güzelni k esırnıñ ayvınığa sak -salamat êlip kêlip, yerge k oydı. Şunda k ılıp perhad u servi boyluk güzelni su bilen teñ k esirge yetküzdi ve k eddini tüzüp, güzelniñ bêşidin aylandı. Unıñğa tezim beca keltürüp, zar-zar yılgıñıñe k esirdin k aytıp tağk a çık ıp ketti. U tağ üstige bahar bulutıdek yaş töküp, pığan çekti.

Perhad tağ üstige buluttek çık ıp kêtivatk ında êrık tın su seldek êk ıp keldi. Bu su bilen köl-êrık lar lıpmulıp tolup, k esır etrapını aylangandın kêyin deşt terepke k arap ek ışk a başlıdı. Bu êrık nıñ ismini “ behrul-hayat” (hayatlık êrık i) dep atıdı. Kökke oh şaş kölge bolsa, “ behrun-necat” (nicatlık dêñızı) dep at k oydı. Ey sak i, sen maña dêñızdek keñ kupta şarap keltür, k edeh kêmısını u dêñızğa sal. Cênımnıñ hayatlık i uni pak-pakız içişte, ömrümniñ nicatlık i aşu şarap dêñızını tügitiştedur.

[143] Nezme:

Kêtür sak i, tegari behri timsal,

k edeh kiştisin ol mey behriğe sal.

Arığ içmek êrür canım hayati,

Tügetmek behri ömrüm necati.

**sırlar meniliridin rivayet k ılguçılar ve yuşurun belgilerdin
bişaret bergüçilerdin biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhir-şepk et
sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza**

elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ılıdu:

vağ tiki, su taş kölde dolğ unlınışk a başlıdı. Bu yer h alayık k a h êli vağ ıtlargıçe seyle-tamaşa orni bolup k aldı.

Mêhinbanu bîlen şirin bu müşkül işlarnıñ tügigenlikidin h ulal boldi ve çıraylık k urulğan bu k esirni baştın-ayağk içe yipek gêlemler bîlen zınnetlep, imkaniyettın artuğ ayş-işret tüzüp, uzunraq köñül êçişni buyrudi. Bırak u gülyüzlükniñ yüzi tartkan derdlik ahınıñ tesiri bîlen kişiniñ közige sêriğ aydek körünetti. U ay yüzlük dılsız perhatnıñ k ayğusi bîlen yüriki nahayiti sık ılğanıdı. Mêhinbanu u güzelniñ h ıyalını bılıp, müşküllükte k aldı. Bu işk a çarımı tapalmıdı. Çünki bu h rustal eynek bîlen grant taş yandaşk ınıdek nazul bır iş idi. Mêhinbanu perhadnıñ mecnunlık ını, u güzelniñmu k oldın çıkıp kêtivatğ anlık ını sezdi. U ay yüzlükke k arap:

-ey cênımnıñ rıştisi, bu muñluk cênımnı camalıñ bîlen şadlandurup kêlivatımen. Bu şeyda yigit köp capalarnı çekti. Unıñ heğ k ıge yüz mıñ h ezine azlık k ılıdu. Emma [144] unıñ hêçnersige êhtiyacı yok , şuña h ezinilerge perva k ılmaydu. muvapık i şuki, u bızniñ muruvet k ılışımızğa sazaver bolışi lazım. yağ şı sözler bîlen unıñ köñlini kötüreylı. Kişi evetıp uni mêhman boluşk a tekliş k ılıp, unıñğa ikkimiz mêhmandarçılık ımızni namayan k ılaylı, uni şahzade kursığa olturguzup, hörmet-êhtiram bîlen köñlige teselli bêreyli. Bu arğ ılık uni özimizge ram k ılıp, köñlini h oşal k ılışımız lazım. Bu işlarga u ançe êtibar k ılmay k algandımu, bız k ılışk a têgişlik mecburiyitimizni ada k ılğan bolımız. Gerçe bu işlardın unıñ köñli razı bolmısımu, elniñ êtirazi ve tapa-malameťliri bızndın sağ ıt bolğusıdur,-dêdi.

Bu sözlerdın u leyli ruğ sarnıñ yüzi güldek êçildi. Mêhinbanu güzelniñ rayi boyıçe, derhal pılanlığan barlık işlarnı bêcirişke perman çüşürdi. Bêcirgüçiler mêhibanunıñ resım-k a'idilirini bilgenliki üçün

şu sa'ettila bezmınıñ lazımetliklerini teyyarlap tügetti. Bu işlar pütkendın kêyin, mêhinbanu u leyli ruñ sargâ:

-küdüzi perhad yasığan yoruk ayvannıñ köl udul körünüp turıdığın teripide şarap içişni başlaymız. Bunıñdın meksıtımız suni körüp olturuştın ibaret. K arañgu tün cahangâ müşk çêçip, andın pelek aq çırıgını yandurganda k esır içide aram êlip k edeh kötüreyli,- dêdi. Şunıñ bilen ikki ek ılık danışmennı atrapni izdep, perhadni bu sorunga êlip kêlişke evetti. Ular hêcranlık ta k alğan natıvannı izdep taptı. Unıñ bêşiga kelgen bala ve tarq an derd-azabi hêsabsız idi. U derd-muşek k ette aq etsızlengen bolup, gem-endişe ti unıñdın yalq unlap turatti. Perhadni tapq andın kêyin, uni körgüçilerge malallık yüzlendi. Ular [145] perhadk a derhal teselli bêrişke başlıdı. hicranlık ta k alğan natıvan ularnıñ ayıgıga baş k oyup, seldek yş tökti ve:

-ey cênımnıñ ümidliri, rbrdiy ömürlüklirim, ızlınıñızarnıñ çañ-tozanlırı- mênıñ tacu teñ tımnıñ pehrıdur. Êyıtq ınıñlarnı k ılmaslık k a heddim yok ,-dêdi.

Ular bu sözlernı añlap h oşal boldı. perhadk a şahlargâ layıq izzet-hürmet körsetti. Ölırı bolsa leşker süpitide yürüp, perhadni şahane bezmige başlap keldi.

Mêhinbanu perhadni çeksiz hürmet bilen kursı üstide aram êlişk a tekıp k ıldı. Mênıbanu nêmini buyrısa, unıñ hemmısını orundıdı. Şapurmu mênıbanunıñ işariti bilen kursı üstıdın orun aldı. Perhad kursı üstige çıkıp orunlaşk ınıdın kêyin, mênıbanu perhadk a k arap söz başlıdı. U nuq sansız özürler êytti ve yêk ımlık sözlernı ada k ıldı.

Perhadmu unıñ barlık sözlirini çüşınıp, h ıcaletçilik bilen cavab berdi. Ademgerçilik sözliri ayağlaşk andın kêyin, derhal türlük nêmetlerge tolğan san-sanak sız dastıñ anlar sêlindi. Nêmetlernı yep iştiha tutulğansın kêyin, saq ılar bezmige mey şêşilirini keltürüşke

başlıdı. Padişahlara ħ as şundaĭ bezme tüzöldüki, bundĭ bezmini tetür aylanguçi pelek körüp baĭ mıĭanıdı. Şêşilerdiki meydın canlar ĭ uvvetlendi. Her bır ĭ edeh goyaki bır pare yaĭ ut idi. Gul reñlik meyler süzüklikidin çaĭ nap turgan ĭ ızıl yaĭ uttek körünetti. Yaĭ ut idişlar bır ĭ el'e, içidiki mey tılsım ĭ ılıngan ħ ezine idi. Bu tılsımni tapĭ an kişi navada uni açsa, unıñ ħ asıyıtıdın telve bolup yıĭ ılatı.

vaĭ tiki, mêhinbanu bu yaĭ ut reñlik meyni içti ve perhad bılên şapurĭa tutı. Ularmu içişke başlıdı. [146] Ziyapet orni –cennet bêĭdın nişane, şarap- hayatlıĭ süyidin nemune idi. Perhad ħ uş mu'amililik bılên tebessum ĭ ılsa, saĭ ıllarmu unıñĭa şirin sözler bılên yêĭ ımılıĭ mu'amile ĭ ılatı. Sazendiler ħ uş avazi bılên küyliginide, cnlar oynap öz perdısıdın çıĭ ıp kêtetti. Bu bezmide on güzel ĭ ız bar idi. Ularnıñ vucudi ĭölge, ĭ eddi-ĭ amiti servige oĭ şayttı. Ular şirinnıñ meĭ sun kızlırı idi. Mêhinbanumu ularni yaĭ şı köretti. Her biri bır peziletke ige bolup, öz ilmide mahir idi. Nezme:

biri eşar behri içre ĭevĭas

biri edvar devri içre reĭ ĭ as.

Biri mentıĭ rusumide reĭ emkeş,

Biri heyet ruĭ umiĭe ĭ elemkes.

Bırınıñ şivesi ilmiy heĭ ayıĭ ,

Balaĭette biri aytıp deĭ ayıĭ .

Biri te'irih te söz eylep fesae,

Biri hêkmet feni içre yigane.

Hêsab içre bırınıñ zihni barıp,

Mu'emmade bırısı at çıĭ arıp.

Bu fenderde bular bır-bırıdın ehzen,

Yüz ol fenlik ara her aysi yekfen.

Dilaramu dilarayu dilasa,

Gülemdamu sümenbüyü sümensa.

Periçêhri perizadu perivei,

Peri peyker zihi on ismi dilkeş. Vağ tiki, lıpmulıp tolgan devr k edehi aylınışk a başlıdı. [147] Bezme ehliniñ mênisi goya aşu bezminiñ özıdek k ızıdı. meğ ınbanu özınıñ karamıtını körsıtıp, ulardın nazuk so'allarnı soraytti. U bırer işaret k ılsa, bular yêk ımlık sözler bilen cavap bêretti. Penler bazırı içide gevğa kötürüldi. Ularnıñ bu gevğası atarodk a yetti. Her bır güzel özi bılgên yênıdın acayıp işlarbı körsitişke başlıdı.

Vağ tiki, perhad ulargâ dık k et k ılıp, unutk an sözlırını êsige aldı. U şarabniñ küçidin geyretlınıp, arğ a-arğ ıdın k edeh kötöretti. U özınıñ pak tebi'iti ve ötkür zêhni bilen öz zamanısınıñ kamalet igisi idi. Perhad roşen tebi'iti bilen etrapk a nezer taşlap, her bır k ızğa igiligen pênı boyıçe so'al k oyatti. Emma güzeller cavabk a acız kêletti. Ular bundak k ıyın mesilini añlap bağ mıganıdı. Şuña bu têpişmak ni yêşiş üçün bır herımu tapalmaydu. Perhad bır neççe cümle pasahetlik söz bilen özi k oyğan mesilini yêşip bêretti. Unıñ idraki nuğ sansız idi. Her bır sözi bır êsıl göher idi. U bılm igisi her k aan sözge tıl açsa, bezmidikiler ek ıl hoşıdın ayrılatti. Mêhinbanu unıñ sözıdın heyrette k êlıp, kemterlik bilen özini çetke tartti. Perhadniñ sözlırıdın teñri sırlırı ayan, camalıdın şahlık nuri namayan bolatti. Unıñ yüzi nurluk aydek k ızarganıdı. Emdıla h et tartışk a başlığan sağ al-buruti aynıñ k otanlık ığa oğ saytti.

Mêhinbanu danışmenlerniñ şahı idi. Şuña u: “ taş kesküçi bu yigit göher k adalğan tacdın bêşini k açurğan. uluğluk ıdın özini kemter tutup, bu bezmıde az sözlevatıdu. [148] Kişiler göherni şebnem dep atıvalsımu, ağ ır unıñ göher ikenliki nahayiti têz aşkarılınıdu” dep

cezimleştürdi ve teğ tın çüşüp perhadni edeb bilen teğ tke tekliþ k ıldı. Perhadmu kemterlik bilen:

-cênım bilen mminnetdarmen, eger bala tıgını kirpik bilen yêriş, tırnağ bilen yerdın k opuruşğ a buyrusañmu unıñdın hergiz baş tartmaymen. Bu işlar maña teğ tke çık ıstın yüz hesse asandur. Gadaydın seltenet teğ ti köp yırağ turıdu. Unıñğa tuprak üstide yêtiş yağ şırağ turü-dêdi.

Mêhinbanu perhadteki hêsabsız edep-hayani kördi ve unıñ arzusını orundımağ çı boldi:

-eger sen teğ tte olturuşni ħ alımısañ menmu bu yerde olturuşum lazım,-dêdi-de, zınnelik teğ tni u yerdın aldurivetti. Yerge park ırıp turğan palas ve şahane bısatlarnı saldurdi. Bısat üstige perhadni olturguzup, andın kêyin özi olturdi.

İkkinçi kêtım mey k edehlırı aylınışğ a başlıdı. Yalguz perhad yene söz göherlırını çaçtı. Sözi bilenla emes, belki ikki közi unıñdın artuğ göherler çaçtı. U aynıñ hêvrıdın cênıga tağ etsızlık bilen pırağ oti çüşüp, k ayğusıdın pelek ayvini êgilip ketti.

Bu çağda u peri süpetlik güzel perde arğ ısıdın bezmınıñ pütün ehvalını körüp turatti. Közıdın tınmay yaş töketti. Bezide hoşıdın kêtıp, bezide hoşıga kêletti. U perige oğ şaş kişiler nezırıdın özını yuşurğan bolup, başğ ılarnı körüp turatti. Lêkin başğ ılar uni körmeytti.

Bırağ mêhinbanu şirinni başğ ılarnı közıdın k oğdaytti. Parhadnıñ almasnımu yumşatğ uçı közınıñ unıñğa çüşüp [149] k almasığ ını oylaytti. Lêkin şirinniñ köz yêşi bêşidin aşğ an, perhadnıñ otluğ ahidin alemge ot tutaşğ anıdı. Mêhinbanu: “ bu muñluğ yigittek sap göhernıñ alemdın têpilişı mumkin emes. Maña unıñ barlığ ehvalı roşen boldi. Unıñ aditi paklığ ve rastçılığ iken. Şiringe bır növet k araşğ a tağ et-madari yetmeydu. Eger k arısa cêni çık ıp ħ arap boluşğ a yêğ ınılışıdu.

Bu insan süpitide kelgen perişte ikenliki her bır pezilitidin ênık körünüp turıdu. Unıñda yaman niyetniñ boluşı mumkin emes. Közi ve k elbıde paklık tın başk a nerse yok . Unıñ esır bolğan cêni iştiyak otıda kavap bolıvatıdu. Unıñ k olını tutk ınım yah şı. Eger undak k ılmısam, u halaketlik k ayğu bılen cênıdın ayrılса, k an k erzi boynumğa çüşüp k alıdu” dêgen h ıyallarnı köñlıdın köçürdi-de, h adımlırığa:

-u yah şılarnıñ şahı ve güzelliğini çok k ısığa êytiñlar, mêmmandarçılık k a’ıdisi boyıçe birdem bu yerge çık ıp, aydek yüzi bılen mêmmanın köñlini yorutsun, yêk ımlık sözi bılen unıñ cênini, yüzi bılen unıñ közini mêmman k ılsun,-dep buyrudi.

Şirin perdınıñ arķ ısıda turup bu sözlerni añlıdı ve cêni aram têpip, derhal bezmige k edem k oydi. Unıñ qıraylık k edem taşlışıdın alem k ozgılıp ketti. Çünkü unıñ yüide muhebbet otıdın eserler, közıde yah sêlıdın h everler bar idi. Hêcran sevebıdın aķ k an köz yêşi bılen kırpik otlırını suğırıp, perhadni mêtinidek ötkürleştürivetti. Perhad taşlarnı parçılığan bolsa, hazır şirin köz yêşi bılen k ênini tökmekte idi. Ağzıdın çık ıvatk an ahınıñ şamılı peseymeytti. Bu şamal bılen zunnar çaçlırınıñ tügünlirini açatti. [150] Çaçlırınıñ her bır talası yüzlep imanlık larnı kuprılık çulvurıga bağlap k oyatti. Yüzınıñ otıga köz yêşidin su çêcip, h elk nıñ köymikige têh ımu köprek ısırk salatti. k aşlırıdiki tügünlerdın unıñ gem-k ayğusi bılınıp turatti. Unıñ cahanni zınnetligüçi camalı zamanga minnet k oysa, bu ıştın zamanmu canlarga minnet k oyatti. k uyaşteķ çırayı bılen cahanni yorutup, k aşlırı bılen pelek tak ınıñ ayvınıñırüşenleştürgenidi. Unıñ k ızıl yak uttek lêvi canga ot yak sa, perdilengen çêhrisi cahanga ot yak atti u, töt asman perdisi keynıdın k uyaş yüz körsetkinidek, perdiler keynidin çıray körsetti. Şunıñ bılen goya k uyaş nurıdın zerriler ktürülgendek, pütün bezme ehli derhal ornıdın k ozgılışıp tik turuşti. Bu peyitte perhadnıñ cênıga şundak bır ot tutaştiki, bu ot unıñ pak cismını köydürüp külge aylandurdi. U ayğa neziri şuşışı bılen bır ah

tartti ve u ahnıñ tütünıdın yette asman k arıyıp ketti. U hoşını yok ıtıp, yık ılışk a az k alğanıdı, lêkin meynıñ küçi unıñğa medetkar bolup, yık ılıştın aman k aldı. Mêhinbanu şirinni öz yêñıga tekliip k ıldı. Şirin kêlip mêhinbanu bilen yanmuyan olturdi. U goyaki k uyaş aynıñ yêñıda menzıl tutkandek orun tutti. Perhad öz ornıga kêlip aram aldı. saş ılar arş ımu-arş a k edeh tutuşk a kirişti. Peri meyge lıpmulıp tolğan k edehni içip, özınıñ mecnunıga oş şaş serş uş bolup k aldı. Meynıñ tesiri bilen yüzıdın romalni kötürdi ve ademgerçilikini namayan k ıldı. U perhadk a k arap tıldın:

-ey, alem h elınıñ nadiri ve yiganisi, sênıñ zatiñ uluğ işlarga k adırdur. Sênıñ hünırıñ, kamalıtıñ ve pezilitıñ [151] aldıda pütün cahan h êlk i acızdur. Kimki sêni teriplimekçi bolsa, ênık ki, unıñ êytkanlırı k uyaşni roşen, pelekni êgiz digenlik bilen baraver bolıdu. Vucuduñni, cênıñni bu devran barlık balalardın asrısun. Yoluñğa k ançe h ezinilerni çêçipmu özrimizni ada k ılalmaymız,-dêgenge oş şaş eñ çıraylık mervayıtlarnı tökti. Hesretlik perhad unıñdın haya k ılıp, tam süretlırdek k êtip k aldı. U güzel söz göherlırını tökti ve bêşini kötürüp, perhadk a k edeh tutuş üçün ornıdın turdi. On işta mahir bolgan hêlik i on k ızınıñ her biri cavahirlarga tolğan bırdın tavaş ni tutup turatti. Şirin nege k edem k oysa, ularmu şu yaş k a le'ili-yaş ut, ünçe-mervayıtlarnı çaçatti. Perhadmu cavahir çaçk andın yüz hesse artuk köz mervayıtlarını çaçatti.

U peri şu şekilde asta k edem taşlıgınıçe perhadnıñ yêñıga kêlip olturdi ve yaş ut lêviğe k ızıl yaş uttel meyni tekküzüp turup, perhadk a:

-bu kêdehni sênıñ ışk ınıñ hürmiti üçün içimen,-dêdi. Nepis yipekke oralgan şemşad k ametlik şirin meyni sümürgende, perhad hoşını yok ıtatti. U meyge lıpmu-lıp tolğan k edehni k olıga êlıp perhadk a tuti ve unıñğa dêdi:

-senmu mênıñ ışk ımınıñ hürmiti üçün içkin.

Şirin tutk an şarabta ikki h ıset bar idi. Biri-kişige hayatlık bêğıslısa, ikkinçisi-ölümge êlip baratti. U aşık meyniñ purık ıdın allık açan mest bolganıdi. Lêkin bu saķ inıñ mestke ķ oldaş bolğanlık i eceblinerlik iş.

Perhad şirin tutk an ķ edehni derhal ķ olıģa êlip, ķ edeh neķ ıslırınıñ nişanısını ķ aldurmıģıdek elpazi bilen h ıdını yok atķ an halda sümürüp içivetti. Eger bu ķ edeh asman [152] ķ edehidek yoģan bolģandımu bır tamçe ķ aldurmay sümürģen bolar idi. şundaķ ķ ılıp unıñ vucud neķ ıslırı kôñlıdın yuyuldi. Kôñlımu unıñ vucudıdın ķ utuldi. U özını özlükniñ ķ ayģusıdın, belki pütün pani alemdın ķ utuldurdi. Perhad ķ edehni zamannıñ yêģanıģıģa tapşurdi veözını tupraq ķ a taşlap, bêşini u ğuzelnıñ ayıģıģa ķ oydi –de, bu alemdın başķ a bır alemge ketti.

Perizat perhadnıñ bêşini kôtürmekçi bolup ķ arıģanıdi, unıñ cismi yıķ ılıp, özınıñmu özlükidin ketkenlikini sezdi. Bu ehvalni kôrgen şirinmu perhadnıñ yêniģa yıķ ılıp, hoşsızlık dunyasıģa ketti.

Bezme ehli perhad bilen şirinnıñ bu ehvalını kôrüp, sınap bêkış üçün her ikkiylennıñ agzıģa derhal eynek tutti. bıraķ , ularnıñ nepsıdın hêçбір eser tapalmıdı.

Pütün bezme ehlıdın peryad-pıģan kôtürüldi. Nezme:

Kêtür saķ i, mana mır’ati cami,

ki andın tapķ amen canan nişani.

Çü canan eksi kôrgüzģey bu kôzģü,

Özümdın bargamen ol neva’ikim su

**sırlar meniliridin rivayet ķ ılıģuçılar ve yuşurun belgilerdın
bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışķ -muhebbet ve mêhir-şepķ et
sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hêkümrani emir mırza**

elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rıvayet k ıldı:

Peri süretlikniñ tesviri ne k ıslırını sızguçi bu [153] uzak tın uzak k ıssige tövendikiçe k elem tartıdu:

Va k tiki, bu ikki capakeş bezmıde içimkik tesiri bilen hoşıdın kêtıp yık ıldı. Bezmidikiler peryad çêkişti, içken k edehlırı ciger k ênıga aylandı. Ular derhal bu güzelnı kötürüp, yuşurunçe bır öyge êlip kırdı ve orun-körpe sêlıp yat k uzdı. Halıdın ketken bu ğemkin aşık ni yene br tereptiki öyge yat k uzup, bu bala têğınımı yığışturdi. Özgirip turguçi pelek têh i bır-bırınıñ veslige k anmıgan bu ikki muhebbetdaşnıñ arısıda cudalık ni saldı. İkkiylen tañ at k uçe muşek k et guruhiniñ ayı ği astıda halsızlınıp yattı.

Perhadnıñ tañda tart k an ahıga o ğ şaş meyın tañ şamili çık ıp, tün k arañguluk ını h uddi k ap k ara tozanni sümürgendek sürüp ketti. Işk sevdasıda hoşıdın ayrılgan bu ikki aşık mu hoşıga keldi.

Perhat h ıcaletçiliktın yüriki sık ılğan halda ornıdın turup, muşek k et tê ği terepke kêtıp k aldı.

Peri süpetlik güzel cênıga malallık yetken bır ê ğır ehvalda k aldı. Bu ehvallar mêhinbanuni acızlaşturup k oydi. unıñ köñlige h atırcemsizlik çüşti. Çünkü u ya k ay ğuluk perhadni h uşal k ılıştın kêçelmey yaki u ay yüzlükke nesihet kar k ılışnın yolını tapalmay k al ğanıdı. Eger perhadnıñ köñlige meded bermey dêse, ademgerçiliki unıñga yol k oymaytti. Mubada mêhribanlık yüzısıdın uni muradıga yetküzey dêse, el arısıda yaman ata k k a k êlıştın k orkattı. Lêkin, perhadnıñ muhebbıtınıñ paklık ını, şu halda kêtiverse, unıñ ılık otıda halak bolıdı ğanlı k ını biletti. Perhadni bır k ançe künde bır ça k ırıp kêletti. Perhad u ay yüzlük güzelnıñ k olıdın be ğ t camını içetti ve her ikkilisi [154] hoşıdın kêtetti. Perhad hoşıga kelginide periniñ cênını tümenmıñ yıl dagda k aldurup, ta ğ teripige ravan bolattı ular bır k ançe

muddet şu ehvalda halsızlınıp ötti.

Vağ tiki, bu k amlaşmığan tetür pelek mundağ acayıp bir oyunni körsetti:

Şu zamanlarda geribte h usrev atlık bir hökümran, hökümranla emes, belki bir cahangir bar idi. U iran ve ereb memliketliriniñ padişahi, şahlarnıñ şahi idi. Bu têt aylanguçi pelekmu unıñğa boysunup, permanını bêtiretti. Unıñ top-top k oşunlri cahanga lık tolğanıdı. Medayın unıñ payteğ ti idi. U nesep cehettın kisrağa tutuşatti, yeni kisranıñ nevrisi idi, kisra ölüp, bağ i alemge ravan bolğandıñ kêtin, hormuz unıñ dölitige orunbasar boldi. Hormuz ölüp ketkendin kêtin, unıñ ornığa h usrev pervi oturup, h usrev dêtin nami, perviz dêtin leğ imi bilen şöhet tapğ anıdı. Buvılırıdın tartıp taki atısığıçe hökümet seltenitide oturup, elge hökümranlık k ılıp kelgenıdı. U teğ dır hökmi bilen memliketnıñ yette evlat ata-buvısıdın özige miras bolup kêlivatğ anlık imi bilette. Unıñ ilgiri ötken aşu ata-buvılırımu özıdın keyinki teht varışlırığa keyni-keyndin padişahlık ni tapşurup ketkenıdı. Şuña h usrev: “ bu kona devran haman bir künü mañıu derd k edehini tutıdu. Ömür piyalemdiki hayatlık şarabi tosattın k urup kêtışı mumkin, bunıñ üçün teğ tımde orunbasar bolup oluruşğ a bir perzent kêrek” dep oylaytti. Gerçe h usrev sedebdın bir h anışni nikahığa êlıp, unıñdın göherdek bir perzentke muyesser bolğan bolsımu, lêkin bu perzenti teğ ti-tacığa layık ve tacdarlar unıñğa muhtac blğudek emes idi. [155] U yene birini nikahığa êlıp, unıñdın tacığa layık göher têtışni arzu k ıldı. Bu toğruluk u çoñk ur oylup, şundağ h ulasıge keldiki: şorluk yerge gülñıñ uruk imi çaçsa, unıñdın uşşak tikenler üçüp çık ıdu. Eger buluttın yêğın yağsa, unıñdın hayatlık süyi bere alıdu. Bırağ , u su êşek merisige nısbeten zeher bolısı mumkin. Eger çimenliktiki güller su ornığa zeher içse unıñdın perviş têtıp, têtı mu tavlınıdu. Her k andağ nersige k ılınğan pervişnıñ köp yaki az boluşı u nersilernıñ esli tebi’iti ve mehsulını özgertivêtelmeydu. Eğ ıl dêtğ imi: “ uruk çaçğ ılı yağ şı yer kêrek”

deydu. Nezme:

h red dêhk ani andağ nukte'i der:

“ ki dane saçk ali yah şî kêrek yer”.

Elk isse, h usrevniñ köñlige bu mezmunlar çoñk ur orunlışıp alğan bolsımu, mek set h ezinisidin behre alalmıdı. Ah ır bır k immetbhalık göherni izdep têpip, cüplük yıpığa tızış üçün etraptiki yurtlarga kişilerni evetti. Eger gül têrimak çi bolsa, şundağ gülzarlık k a têrılsa, dep arzu k ılıp yürgen çağlarda: “ bu alemge cennet bêğıdın bır hür keptu. U sözligende cennetniñ tuba derih i ve kevser süyümu uyalgınıdın özını yuşurgudek. U hür goyaki k uyaş asmandın yerge çüşkendek, ermen memlikitidin orun alğan imiş. Yer merkizi k uyaştın nur alğandek, ermen şehiri unıñ ay yüzıdın nurgâ toluptu. U insağa oh şımaydığan bır peri bolup, neseb cehettın cemşidke tutaşk udek, cemşid--unıñ eñ çoñ buvisi imiş. U undağ mertivisi [156] büyük zad iken. Unıñ aşık i perhad barlık hünelerde kamaletke yetken teñdaşsız yigit imş. U şirinniñ işk ıda h alayık tın alağ ısını üzüptu. Perhad elge oh şımıgınıdek, elmu unıñğa oh şımaydıken. Unıñ ténınıñn tağdek mustehkemliki k ıyapıtıdın körünüp turgudek. Hazır tağ k êzı bilen şugullınıvêtiptu. U kekisi bilenla emes, belki k olınıñ küçi bilen tağlarni parçılup tşlaydıken. Bırak u yigit davamlık pığançêkip, ah tartk açk a, teğniñ tēni samandek bolup k aptu. Perhadniñ natıvanlık ığa karap, peri süretlik şirinmu unıñğa mēhribanlık k ılıdıken. Aşık perhad zamannıñ danışmeni bolsa, meşuk i şirin güzellikte zamannıñ yiganisi iken” dêgen sözler h elk arısığa tarğ alğanıdı..

Perhad-şirin hek k idiki h everler h usrevni u k ulık ığa yetkenidi. Zamane h elk ıdın u aynıñ teripini añlap, h usrevniñ k elbide ot yalğ unlıdı. Hoşsızlangan cēni bi'aram boluşk a başlıdı. U şirin toğrısıda h ıyal sürüp kêçini kündüzge ulaytti. Unıñ ismini kêçe-kündüz ağzıdın çüşürmeytti. lēkin h usrevniñ bu h ıyali ordidiki kêneş

ehlınıñ meslihitige bağık bolup, ularınıñ rayı boyıçe iş êlip barmısa bolmaytti. Ular terep-tereptın şirinnıñ ehvalını igilep kêlip, bılgenlirını ħ usrevge melum k ıldı.

Şulardın bırı ermenge bêrip kelgenıdı. U ħ elk nıñ şirin hek k ıde êytk an sözlirige işenç hasıl k ılıp, şirinnıñ şahk a layık ve muvapık lık ını, ermen mülki-şirinnıñ memlikiti ikenlikini êytti. Yene her terepke evetılgenler içide ermendın ħ ever tapk anlarmu şirinnıñ şöhrıtıdın, hêsabsız güzelliginiñ sadasıdın sözlep, hüsni-camalda ve kespiy-kamalette unıñğa bu alemde [157] hêçkimmu teñ kêlmeıdığanlık i, unıñ goyaki cennet hürırige oĥ şaydığanlık i, güzellik ahi aptaptek roşen ikenliki hek k ıde melumat êlip keldi.

Ĥ usrev terep-tereptın yêtip kelgen bu sözlerni añlavirip, unıñğa mayıl bolup k aldı. Kônli şiringe bıraĥ la şeyda boldi. U deslep ermenistanğa atlınp, u gülistandiki kümüş tenlik güzel dılberni k olga keltürmekçi boldi. Kêyin, bundak yürüş k ılışnıñ şahlık seltenitige toĥra kelmeydığanlık ını oylap, bu iştin özını tarttı.

Elk ısse, ħ usrevnıñ buzruk ümid atlık bır veziri bar idi. U dölet erbablırı içidiki en dana alım idi. Asmandın yer k erigiçe bolĥan hemme nerse buzruk ümidnıñ aldıda roşen idi. U hemme işta ħ usrevge yol körsitetti. Ĥ usrev buzruk ümidni ħ ılvetke çaĥ ırıp, ermen güzılınıñ ışk ıda köyüp-yênıvatk anlık ıdın ibaret sırlırını unıñğa aşkarılıdı ve bu işnıñ çarısı hek k ıde meslihet bêrişni ümid k ıldı. Danışmen vezir ħ usrevnıñ heyrette k alĥanlık ını bılıp, bırdem oylanĥınıdın kêyin, tövendikiçe meslihet berdi.

-hêç ısı yok , bunıñ çarısı asan. Bu iş tüpeyli herĥiz kônılüñni buzma. Emdi, dana k elbi pk bır kişini elçilikke teıinligin. U elçilikte tendaşsız bolsun, unıñ kônli mene uçk unlırı bılın tolĥan, emma aĥzi sedeptek yumulĥan bolsun. Gepke êĥız açk anda söz ornıĥa göher çaçıdıĥan bolsun. Hem tek vadar, neseb cehette êsıl kişilerdın bolsun. U kişi mêhinbanuĥa arzu- tıleklırını yetküzüp, uni salamıñ bılın

izzetlısun. Toy heķ ķ idiki söz bilen unıñ bêşini kökke yetküzsun. Gerçe u özınıñ yuķ ırı mertivisi ve büyüklükibilen meğrurlansımı, bu sözdın [158] bêşi kökke yetmey ķ almaydu. Mêhinbanuni “ köp tecribilik dana şah “ dep añlıdım. U güzelmu hêsabsız danışmen imiş. Eger ular bu heķ tiki teyyar sodını körse, bu ħ ıl ehmiyetlik işni hergızmu ķ oldın bermeydu. Ular bu iştin peķ ırlınıp, pat arıda şirin sözlük bır elçini evetıdu. Bız meķ sitimizge muvapıķ cavab alsak , şunıñğa layıķ iş körımız. Mubada özrige tıl êçip ķ alsa, bılış lazımki, unıñğa ek ıl bilen esla yol tapķ ılı bolmaydu. Lêkin sêniñ hemme işlarga ķ oluñ yêtıdu. Unıñ işimu ķ ıyınğa çüşmeydu.

Devrniñ danasi yukırık i sözlerni bayan ķ ıldı.

Devrniñ hakimi vezırınıñ sözlırını ķ obul ķ ıldı. Şunıñğa layıķ kişini têpip, meķ set-teleplırını unıñğa çüşendürdi. Hoşyar elçi bu meķ setni çüşinıp, derhal atlandı. Kêçe-kündüz dêmey, ermen memlikiti terepke yüzlendi.

Ey saķ i, mênıñ tilikim bolğn ķ edehni keltürgin. Çünki, aldımda ķ ıyın yol bar. Bır ķ edehla emes, belki arka-arķ ıdınķ edeh tut. ħ udumni yok atķ anķ alda bu vadını kêzey. Nezme:

Kêtür saķ i ķ edehkim kamım oldur,

Ki aldımda eceb dişvar yoldur.

Ne bır sağerki, sağer tut peya-pey,

Ki bu vadını bıķ ud tey ķ ılay, tey.

Sırlar meniliridin rivayet ķ ılğuçılar ve yuşurun belgilerdın bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışķ -muhebbet ve mêhir-şepķ et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza eliştir köñüllerge şadlık [159] bêğışlığuçi bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik ķ ıssıdın tövendikiçe rivayet ķ ılıdu:

Bu vadını kızıp sayahet   ılğuçi h kayısını unda  yıkım l k sözler b len davamla turd :

El   sse,   usrevn n elçisi k n l ge yüz türlük hiyle-neyre n i p k p ermen  ehirige y tip keldi.

   zmet iler m hinbanu a:

-be  t-d let bu terepke yüz l nıptu. Çünki y gane “ kisra”n n   esir d n, yeni   usrevn n m lkid n b r elçi keldi. U, baştın-aya    ce e   lge tolğan,  zi    r-b s   , emma sözge    z a   anda tılı ravan kişi iken,-d yi ti.

M hinbanu bu   everni a lap, m hmanni sarayğa     r   ke emir   öldi. E   s l y meklik ve  imliklerini teyyarlap, un   a ziyapet b ri ni buyrudi. Andın k yin hoşyar, nat   , a   l kişilerdın b r   an ısını tallap, el ının  ld  a evetti. Ular el ının barl   muddi’asını  htiyat anl   b len b l p      p, ehvalni m hinbanu a   ıcaletçilik b len bayan   öldi.

M hinbanu bu aylınıp tur   i pelek n n yene acayıp b r oyun k rsetkenlikini b ldi.

-ete elçi b len k r  imen, s ler bu i n n teyyarl    n     l p   oyu lar, men u m hmanni izzet-ikram b len   obul   ılımen, çünki ulu  caydın kelgen dana nat   tur,    tab n  melum    l  n d n k yin, un   a muvap   cavab b r men,-d di m hinbanu.

Ular bu h k m ni a lap, tez m beca keltürüp, tap  urul an i larn i b c ri  ke k ri ti. [160]

M hinbanu tepekk r    l  ans r  heyranl   al mige     p   aldı: eger   usrevn n d let asas n  genimet b l p, bu iş a raz l   b ld rey d se, capakeş perhad yadı a k lip, k n l i peri an bolatti. Mubada el ının s z n i ret    lay d se,  zre  yt    a muvap   s z tapalmaytti. U : “   usrevmu bızdın kem emes, eger  z m razi bolup, el ının s z n i

ķ obul ķ ılsam, u şöķ külgünçek razi bolarmu, bolmasmu? Mubada bu aydın zorlaş yoli bilen razılık êlınsa, unıñ aķ ırı ķ andaķ bolar? Bu işķ a kõnmey, toķ tıtıp ķ oysaķ , u halda goyaki gezepkar şırdın kiyikke azar yetkey, yüz mıñ şişe bolğandımu sendelnıñ aldıda sınımay ķ almaydu. Şuña elçige köpligen yaķ şi sözler bilen özre êytķ ınımız tüzük” dêgenge oķ şaş ħ ıyallarnıñ uruķ ını köñlınıñ zêminige çaçtı. Aķ ır u aynıñ rayığa baķ maķ ħi boldi. Unıñğa veķ eni êytip:

-pelektın bu işnıñ yüz bergenlikini bilgen ikensen, sen bu işnıñ yaķ şi-yaman tereplırını oylap körgin,-dêdi.

U hür-perizat bu veķ eni añlıgımıdın kêyin, tupraķ ķ a yüzını ķ oyup, peryad urup, pığan çekti ve mundaķ dêdi:

-sêniñ nalıñnıñ izi mênıñ ķ ıbligahımdur. Bigubar ķ elbıñ mênı ķ ayğulardın asraydığan başpanahımdur. Saña hêsabsız malallıķ larnı yetküzgenlikim üçün nahayiti ħ ıcılmen. Maña bu sözlerni êytķ içe, boynumğa ķ ayğu tıgını sürüp, öltürseı bolmasmıdı. Nezme:

Ki ey ne’ılıñnıñ orni ķ ıbleğahım,

Herimi nuzhenıñ ġemdın panahım.

Neçe yetkey sana mendın melamet,

Neçe kelgey maña andın ħ ıcalet. [161]

Emdi mênı hindilargā oķ şaş ateşgahķ a başlap, ruķ sarımdiki meñdek otķ a taşla. Eger cismim otta nabut bolsa, u ottın tütünler çêçimga oķ şaş türölüp çık ķ ay, şunıñ bilen pütün alem men yetküzgen malallıķ lardın ķ utulğay, tênımmu yüz mıñlığan balalardın nicad tapķ ay. Perhad salgān işķ azabi maña yeterlik idi. U ġêrıp bıçare didırımni körelmey nale ķ ılıp, ah tartışni özige adet ķ ıldı. Neççe aylardın buyan ķ ulıķ i sözümmi añlıyalmay, közi yüzümge çüşmey ötti. Tagķ a seldek yaş töküp, taşlarga bêşini urup, köñli

h ıyalım bilen k ana'etlınıp keldi. Pıraq ımda ömrını zaye k ıldı. Unıñ yaşk a tolğan közliri yüzümdın, balakeş cêni vısalımdın mehrum. Menmu u bıçarıdın yırağ ta k aldım. Nezme:

k alıpmen hem yırağ ol natevandın,

neçükkım mendın ol, ol dağı mendın.

Bızñıñ ehvalımız içide yüz h ıl şöhet tēpip, yüz mıñ töhmetlerge k aldı. Mende başk a yarve aşık lık hevisi yok . Eger men adem bolsam yuk ırık i bednamlar yēterliktur. İzdınıp, bırer ilacını k ıl, bolmısa özümni öltürimen.

Mēhinbanu bu sözni añlap, derdlik yēşini yüzige tökti, köñlıde çara-tedbır layihisini tüzüvaldi-de, unıñğa köñül bērip, unıñ köñlını yasıdı. U şiringe:

-camalıñ bilen köñlüm rahatlınúdu, yēnımda bolsañ muñluk cēnım aram tapıdu. Êytğ anlırñ muvapık tur. Meslihitiñge ortağ men. Tola gem-endie k ılma, köñlüñni h uş tut. Oyun –külkiler bilen şarabıñni içivergin. Ete şahane bır bezme teyyarlap, elçilerge özre êytıp k ayturımız,-dēdi.

[162]Etisi mēhinbanu vede k ılğan vağ ıtta, elçilerni çağ ırttı. İltipat kılıp, ulardın yolñıñ capa-mueğ k etlirini sorıdı. H usrevniñ ehvalını sorap, unıñ şenige du'a ve medhiye sanalarnı oğ udi.

Elçi bēşini êgip, “ sellemname” dep ornıdın turup, banuğa munasıp halda tezım beca keltürdi. U mēhinbanunıñ şahane teğ tını körüp, köñlıde yüzmiñ apırınılarnı oğ udi. uluğluk babıda banunıñ şan-şevketke layık ikenlikini çüşendi. Bezme resmiyeti ağ ırlaşk anda, elçige hēsabsız inam bērip, köp hürmet- tezimler bilen, k aytışk a icazet berdi. Mēhinbanu:

-şah h usrevge köp du'alarnı êytıp, bız üçün tezım beca keltürüñlar,- dēdi.

Gep-sözler aḥ ırlaşk andın kêyin, elçi mêhinbanuğa tezım beca keltürüp, taşk ırı çık ışk a k edem k oydi. Mêhinbanu derhal özınıñ hüdeyçilirini çaķ ırıp, elçiğe êytişa têgişlik geplerni çüşendürdi:

-bu elçiğe êytiñlar, bêrip şah ḥ usrevge dêsun, ḥ usrevniñ bız terepke söz evetişi- bızdek muhtac ve acızlarnı tuprak tın kök asmanğa kötergenlikidur. Bu goyaki bır zerrını şerķ k uyaşı üstige çık arganlıķ bılan baraver. Lêkin, teliyimiz oñdın kelmigeķe yüz mıñlap k ılğan şunçe merhimitiñniñ hêķķ ançe ehmiyiti bolmıdı. Eger bu iş üçün yüz yıl arman k ılğınım bılanmu derdimge derman têpışnıñ ilacisi yok . Bız bılan tuğķ anlıķ ornıtışnıñdın bızge şerep hasıl bolğusıdur. Lêkin, otturıda acayıp bır ehval bar, uni êytiştın ḥ ıcıl boluvatımız. Bırak teñri ta’alanıñ tek dırı k andak bolsa, unıñğa razı bolmak tın başķ a çare yok . Sözımızniñ [163] ḥ ulasısı şuki: şiringe muhebbıtıñniñ nuri çüşüptu. Lêkin, unıñ bır eyibi bar. Şirinniñ alıda “ cüplük” dêgen ismini atıgılı bolmaydu. Belki bu sözn unıñ yêniğa yılıtış mumkin emes. Çünki unıñ k ılıdığan işi erlerde k ılıç çapmak , ok atmak , öltürmek ve şıkar k ılıştın ibaret. Bızniñ unıñğa bu sözni aşkar kılğudek k udrıtımızmu yok . Kimki unıñ k êşıda bu sözni êytişķ a urunsa, u öz cênıdın keçken bolıdu. Yuşurun sırlarnı açuķ uçı (teñri) unıñğa u eyibni bergeniken. Bolmısa u insanlar içidiki bır peri. k uyaşķ a oḥ şaş unıñ etrapıda muşteri (ḥ êridar)lırı köp, alem ḥ elk i unıñğa muştak bolup tursa, nêmişķ a u cüplükni ḥ alımay, yigane pêtı k alıdu? U gül yüzlükniñ şu çaķ k içe öyde k elişi yuk rıda êytilğan eyiplırınıñ sevebidındur. Bız hemme eyiplırımızni şah ḥ usrevge añlattuķ . Emdi ḥ usrevniñ hökmi k andak bolsa, höküm k ılğuçı özıdur,-dep mêhinbanu sözini tügetti. Hüdeyçiler bu sözlerni añlıgandın kêyin, ornıdın turup, mêhinbanuğa tezım beca keltürdi. Bêrip, ḥ ever keltürgüçi elçiğe sırlar perdısını êçip, hemme sözni izhar k ıldı.

Elçi bu cavabķ a acız kêlip, ornıdın turdi ve kelgen yoığa ravan boldi. Elçi öz memlikitige yetkendın keyin, ḥ usrevge añlığan hemme

ehvalni bayan k ildi.

Hökümran dara bu cavabni añlap k attık gezeplendi. Bu sözge işenmey ermeniyige yene bir elçi evetti. Bu k êtımķ i elçımı yuk ırık icavabni êlp keldi. Yene bir k ançe k êtım elçibêrıp, mek set hosulını hasıl k ılalmay k aytti. [164]

Gezeb h usrevniñ dımık ını şunçılık k ızittiki, özınıñ roşen çırıgını k arañgulaşurdi. U:

-h elķ sözümdın neprenlengüdek halğa yêtip k aptımenmu?! Bu meısız sözler pütünley hiyle bilen bahanıdın başķ a nerse emes. Ular ni özüm bilen teñ k ılğanlık tın ibaret şunçe az-numus maña yêterlik emesmıdı! Ular sözımızni ret k ılsanu, bu vek elerni añlap olturuvêriş kêrekmu?! Acızlarğa bu sözlerni êytıp olturuş pek et acızlık tın dêrek bêridu, bu- emeliyette öz beñ tını ayağ-asti k ılğanlık bilen baraver. Mêkiyannıñ şan-şöhret togrısıdiki sadasını añlığan şunķ ar bu cahandın k andaķ mu havağa çıkıp ketmey turalısun? Orman şiri özınıñ pencisi turuķ luķ k andaķ mu bir kalınıñ êtirazını kötörelısun?! Eger ömrüm yar berse, u eyyar-mekkarlarğa şundaķ caza bêreyki, memlikiti yüz mınılığan bala-ķ azalarğa uçısun. K eyerde hiyliger bolsa, bu caza ularga k ıyametkiçe ibret bolup k alsun,- dêdi ve derhal k oşun teyyarlıdı.

“ şahlık başķ a, aşık lık başķ a”dêgen sözge ışķ elınıñ k ul boluşı- uluğvarlık tur.

Ey saķ i, maña hoşyarlık şarabıdın bir piyale keltür, unıñ bir yutumi şahlık tın yañ şıraktur. Men bu meyni içip, seltenetni közümge ilmaydığan bolay: elge zulüm k ılguçe çüzümge k ılay. Nezme:

Kêtür saķ i, k edeh agahlık tın,

Ki andın cür’e h uşraq ahlık dın.

İçip mey, seltenet ilmay közümge,

ķ ılay zulm, elge ķ ılğunçe, özümge.

[165]Sırlar meniliridin rivayet ķ ılğuçılar ve yuşurun belgilerdın bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhir-sepķ et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza elişir köñüllerge şadlık bêğışlığuçi bu acayıp yêķ ımlık ve tesirlik ķ ıssıdın tövendikiçe rivayet ķ ılıdu:

Meniler topını tüzgen kişi bu meydan içide ķ elem êtını şundaķ çapturdi:

Vaķ tiki, ħ usrev perviz adavet ve ğezep ķ ılıçını bilep, erminiyege ķ oşun tartti. ķ oşunniñ çek çigrisi körünmeytti. Ularınñ köplikidi hêsabınımu ilgili bolmaytti. Ķ oşunlarınñ çık arğan çañ –tozını künniñ yüzını ķ arañgulaşturup, köknıñ mêñısını teşvişke salğanıdı. U cebri-zulum körsitilke şundaķ ķ oşun tarttiki, bundaķ zulumni bu adaletsız dunyamu ħ ıyalıġa keltürmes idi. Ķ oşun bır ķ ançe künler yol yürüp, aķ ır ermen çıġrısıġa yêyildi.

Mêhinbanu köpligen kişiler: “ pütün ermen mülkini sel basti, bu sel emes, belki apet deryasi, ħ evplik topan balasıdur” dêgenge oĥ şaş ħ everlerni yetküzdi. Mêhinbanu bu işni mölçerligeçke, aldın mustehkem teyyarlık körüp ķ oyġanıdı: ķ el’edarlar ķ organni asman ķ el’esıdek mustehkemligen, aşlık ve yem-ħ eşek toşuġuçılar saman yolıdek sozulġan, behramġa oĥ şaşpalvanlar ķ organniñ her bır küngurisi arķ ısıġa yuşurungan, ķ organniñ sêpilliri kökke taķ aşķ anıdı. Yene payansız ħ endekler ķ êzılġan bolup, kêçisi ħ endektiki suġa ķ arısa, unıñ süzüklidın yultuzlarınñ çüşken şolisi körünüp turatti. Şunçe mustehkemlikniñ üstige, köpligen eķ ıllarni ħ releştürgüdek zapaslarnımu teyyarlap ķ oyġanıdı. Bu yultuzlardek hêsabsız ġelle [166] devrler ötken bılennu tüğimeytti. Yüz mıñdın artuķ ķ oy-ķ ozılıri hemel yultuzlıri topıdek, öküz-kalılıri sevr yultuzlırıdek hêsabsız köp idi. Yene kişilerniñ kiyim-kêçiki, yêmek-içmiki nahayitimol bolup, êşip-têşip turatti. Mêhinbanu hoşyarlık

bilen k organ ehlını davamlık tutup turuşni özige adet k ılğanıdı.

Peri süretlik güzel bilen mêhinbanu perhadk a bu iş toğrısıdiki k ıyashırını melum k ılıp, unıñ k organga kırışını iltımas k ıldı. Perhad peri süpetlik güzelniñ telipini yerde k oymay, unıñ köñlını dep k organ teripige k edem k oyğan bolsımu, lêkin yenıla k organsırıta caylatı. K organnıñ sırtıda bır k oram taş bar idi. U nahayiti çoñ bolup, êgizlik kök k orgınadı aşk anıdı. Perhad ceñ mezgilide taş atmak çı bolup, şu taşnıñ üstide orun tutti. H usrev têzlik bilen kêlip, hêsabsız k oşunlırını k organdın yêrim mil yırak lık k a çüşürğınidin kêyin, k udretlik k oşundın mıñ baturni özige hemrah k ıldı- de, tamaşa k ılış üçün ermen teripige mañdı. H usrev êtini sürginiçe k organ ve unıñ etrapıga nezer saldı. Köz aldıda asmanğa tağ aşk an bır sêpılınıñ turğanlık ını körüp, k ayta-k ayta oylangandın kêyin, uni işgal k ılışk a urunuştın payda yok lık i, kelginige puşayman k ılışnıñmu orunsızlık ını hês k ıldı.

Perhad h uddi baş üstide ünçe orunlaşk ınıdek, hêlik i k oram taş üstige orunlışıvalğanıdı.

H usrev perviz perhadk a nezer taşlıgında, goyaki yürikige ötkür bır h encer urulğandek boldi. H usrev:

-bu acayıp adem ikengü? Uni körüş bilen köñlümge k aygu toldi, u nême adem? Köñlimizge gem-k aygu sêlışnıñ [167] sevebi nême? Buni ênık lap körüñler,- dêdi-de, bır k ançe kişini evetti.

Ulardın bıı dana perhad teripige êtini sürginiçe bêrip, h usrev namıdın unıñ ismini sorıdı. aşık perhad undak cavab berdi:

-men isimlik kişilerdın emesmen. İsmımni ataşk ımu erzimeymen. Ezel tek dırı cismımni tuprak tın yarattı, belki ismımmu tuprak içide yok ılıp ketti. ışk otıdın k elbımde tütün peyda bolup, ismım bilen cismımni nabut k ıldı. ışk mênı öz ismımni bılıştın mehrum k ıldı. Mênı attın, atni mendın yat k ılıp taşlıdı. Nezme:

Mêni at añlamak tın ışk êtip at,

Men attın yatu mendın at olup yat

Lêkin, bu dunyadiki özgirişcan kişiler mênî yok lûk k a yêkınlaşturup k oyuşk an, k açanki vucudumnıñ tuprık ını eslimekçi bolgınıda “ derdmen perhad” dep atışıdu.

Perhadnıñ bu sözlirini baştın-añ ır añlıgan h usrev eķ ıl-huşını yok ıtışk a azla k aldı. U burun perhadnıñ süpetlirini añlıganıdı. Emdi unıñ bu ötkür sözlirini işitip têh ımu heyran boldi, lêkin şeydalık içide reşk oti örteşke başlıdı:

-unıñ êytķ an sözliri öz lezzıtıdın behre tapķ anlık ını körsıtıdu, unıñdın maña zeherdın başk a nerse nisip bolmaydu. Bu reñdar sözler nek işlengen yılanğa oķ şaş köñlümni teşvişke sêlip, cênımğa neşterdek azar yetküzgüsi. Unıñ sözliri şunçe orunluk ve toğra bolgını bilen, maña [168] nuķ san yetküzüştın başk a hêķ andak paydisi yok , unıñdın maña k ayğu-muşek k etler yêtıdu. Çünki u, mendek bır aşık nıñ reķ ibıdur. Unıñ köñlıde men bilen ortak lışış arzusi bar. ortak lışışla emes, belki yurt talışışk a ortak lışış hevisi bar. Yoldiki budak tikenni êlip taşlap, unıñğa dekke bêriş üçün ceñ nagrısını çalduruş kêrek. Mênıñ beķ t-ıķ balım uni teyyargıne k olumğa tutķ uzdi. Emdi, unıñdın k utulup, h atırcem boluş lazım. Bu tikenni çimenликтin yulup taşlısamla, u servi sümen mêvısınıñ ağzımğa têgişi eceb emes. Uni tutup, derhal aldımğa êlip kêlıñlar!-dêdi-de, on beş pavanni evetti.

Palvanlar perhad terepke k arap uçķ andek at sêli bilen, perhad taş üstige çık ıp:

-hey batur çevendazlar, sılerge beķ t- dölet yar bolup, tek dır külüp bak sun! Eger sılr h usrev bolsañlar, sılerdın ıltimas k ılmenki, sözümni añlap k oyuñlar, sıler ön- ön beş palvan mendek bır biçarını tutuş üçün at saldıñlar eger mênî öltürüşni meķ set k ılğan bolsañlar,

bu işniñ mana zıyını bolmıgınıdek, sılargımu paydisi yoq . Mendek bir gunahsızniñ kênini tökkiniñlar ğ uddi ö ilkiñlardiki ğ oşunni ğ ırğınıñlarğa oğ şaştur. Mubada, bu sözge işenmıseñler, teñriniñ ğ udrıtını tamaşa ğ ılıp körüñlerki, hazır bêşniñlardın dubulğañlar uçup kêtıdu. Mana bu taş bilen sılerge ğ ever yetküzdüm, bayırık ınıñlarñ şeddisige ğ arañlar,- dêdi ve ğ olığa ikki parçe taşıni aldi-de, arğ ımu arğ a êtıp, bayraq ınıñ şeddisini ve dubulğısını üçürivetti.

Perhad ğ usrevge ğ arap yuğ ırı avaz bilen mundağ dêdi:

Hey şah, sen bu elniñ şahı, ğ oşunniñ serdarısen. [169] Mehebbet ehliniñ ğ olınıñ küçidin şundağ bolıdu. Buni sen ğ ouniñ bilen bılle kördüñ. Emdi ğ oşunniñ ğ aytışğa emır ğ ılğın. Hêlik i taş bilen dubulğa ve şeddilerni uçurğanlık ımnı çüşinişniñ kêrekki, bu bêşniñni uçuruniñ delilıdur. Ğ ara, bêşiğa dubulğa kiygen mıñlap ğ oşunğa ige sendek bir padişahniñ bıravniñ cênığa ğ est kılğınıñ bedilige uluğ teñri şundağ mukapat bêriduki, mendek bir mecnun bu tağdın taş êtıp, gevdeñdın bêşniñni uçuruvetkey. Emdi bêşniñdın keçkenlikimni genimet bılıp, bêşniñni êlıp, yoluñğa mañğaysen, mendek gunahsızdın saña hêçkandağ yamanlık yetmigeniken, elvette mañımu ğ est ğ ılmığaysen. Öünki ışğ yolıda köp ze'ipleşkenmen. Saña ğ ançe özre êytsammu, azlık ğ ılıdu. Şuni bılıp ğ oyuşuñ kêrekki, eger ermen têtğıda gezep bilen adavet körsitişke başlısam, atğ an her bir têtşim bir başni nişanlavêridu. “ men herğ andağ ışğ a dana, hökümranlar içide ğ udretlik” dep oylap ğ lama, mêniniñ tañ seherde teñri dergahıda çekken ahim tüpeyli vucutğ a kelgen işlarnıñ mıñdın biri sênini ğ oşunlırıñniñ ğ olıdın kelmeydu. Uluğ teñri saña şahlık ni nêsip ğ iptu. tupraq ek tövenlikni maña nêsıp ğ iptu. Şuña sen özünçe şahlık bilen peğ ırlınısen, lêkin sen mêniniñ aldımda tupraq bilen teñ. Sen şahlık tın mertive têtıpsen, emma mendek bir gaday unıñ şahlık tın yüz ğ êtımlap numus ğ ılıdu. Capa meydanığa at sürgen kişi ü işidın ğ andağ mu peğ ırlınelısun? Şunisi eceblinerlikki, tıgıñlarnı tartıp, ğ oşun bilen zamanni buluttek ğ arañğulaştırup, başğ ılarnıñ mülkini

bulap-talap, ẖ elķ ni ķ ırıp, ularnıñ tacu-teẖ tını tartıvalmaq ği bolısen, bıravnıñ memlikitini berbad eylep, unıñ nazuk köñlını perişan ķ ılıp, yarılğan kişige [170] zulum oķ yasını toğrılaysen-de, yene muhebbettın lap urısen. Eceba ıřķ -muhebbetnıñ ķ a'idisi, mêhir-vapanıñşerti, muhebbettiki zarlıķ ve bıķ ararlıķ nıñ belgisi şundaķ bolamdu?!

Perhad küçlük ķ ollırı bilen şundaķ taş êtip, tıl ẖ enciri bilen mundaķ sözlerni ķ ılgandın kêyin, ẖ usrevnıñ tênige tıtrek çüşüp, ya oerhadnıñ sözlırige cavab bêrişke aki ķ aytışka çare tapalmay ķ aldı. perhadķ a yêķ ınlışıştınmu netice çık maydıǵanlıķ ını bildi. ķ oşundın köñlige malallıķ yetkennıñ üstige, ķ organdikilerdın têẖ ımu ẖ ıcalet boldi. Öz muddı'asıǵa yêtelmey, aķ ır bargahıǵa ķ aytti. Perhadnıñ atķ an têşi unıñ dubulǵısını uçurup ketken bolsa, emdi tıl ẖ enciri unıñ baǵrını têşip ôtkenidi.

Ey saķ i, maña şarab keltürüp, ğem ķ oşunını yeñgin, çünki muhebbet aldıda şah bilen gaday teñdur. Işķ -muhebbet aldıda şahlıķ nıñ nême lezziti bolsun, gadaylıknıñmu özgiçe haletlırı bar emesmu? Nezme:

Kêtür saķ i, meyu ğem ẖ eylını yeñ,

Ki êrmiş ıřķ ara şahu geda teñ.

Nêçe ıřķ içre şahlıķ lezzeti bar,

Gedalıǵlarnıñ özge haleti bar.

Sırlar meniliridin rivayet ķ ılǵuçılar ve yuşurun belgilerdın bişaret bergüçilerdın biri, aşu ıřķ -muhebbet ve mêhir-şepķ et sehipiliriniñ me'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza elişir köñüllerge şadlıķ bêĝışlıǵuçi bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik ķ ıssıdın tövendikiçe rivayet ķ ılıdu: [171]

U natıķ larnıñ ustazi, hêkaye êytişta söz ķ ızıǵa tövendikiçe zınnet

berdi:

Vağ tiki, aşu küni h usrev teñlikte k êlıp, bargahıga k aytq andın kâyın, ağ ır büzruk ümid bilen bu sözni arıga sêlıp köp meslihetleşti. Buzruk ümid uni söyündürüp:

-bu işniñ hêçk andağ ziyini yok , eslağ ayğurma. H uddi tağlıklarnıñ palak manni köp atq ınidek, sevdayıları bihude sözlerni k ılıvêıdu. Yılan ecdihani çağ k ını bilen unıñga k ançılık tesir k ılalaydu? Karvan itniñ k avışıdın k orq up yoldın yanamdu? Eñ ılık kişi k andağ mu sevdayınıñ sözini işitip, unıñ oti bilen yürükini êritsun? Unıñ sözlirini êğır alma, belki añlımaslık k a sal. Eñ yağ şisi yene bir sözmenni eveteyli, mêhinbanunıñ aldıga bêrip, unıñga şundağ nesihet k ılsunki: söıde hem ılıtpat hem tehdid bolsun, hem h evp hem ümid bolsun. Şeksizki, şundağ k ılğanda, ularmu bız bilen yarışıp, acızlık ını izhar k ılıdu. Tedbbır bilen iş k ılğınımız yağ şı, k ehr-gezep bilen iş pütmeydu. Çünki bu k organ ğayet mustehken, zapas eşyalırı hêsabsız. Sendek cahannıñ k uyaşı, zamannıñ cmşidi mubada ceñ k ılışni h alısa, yüz yıldımu bu k organni işğal k ılış mumkin emes. Emma ceñ bilen alalmıgan k organga tedbır bilen muyesser bolmağ muğ errerdur. Bu işniñ neğ ılırını tüzüp, bir hiyligerni tapımız. U elçilik ceryanıda rast-yalğan sözlerni êytıp, mikir-hiyle bilen u yılanni uvısıdın çık ırıdu. Hazırçe bunıñdın başq a tedbır yok , -dêdi.

Şunıñ bilen buzruk ümid bir sözmen hiyliger kempirni têpip, uni memnun k ılıp, mêhinbanu terepke uzatti. Bu dana neyreñvaz elçi k organga kêlip, sözını mundağ başlıdı: [172]

-şahimiz pelekni öziğe ram k ılıp, sen ayğımu bu sözlerni êytişimni buyrudi: bu yerge beğ tiyarlık ve h oşallık bilen yoruk luğ pılanını tüzüp, vapa dumbık ını çêlip kelduk . Bızniñ so'alımızga desleptımu tüzük cavab bolmıdı. Emdi senmu bızniñ iradımız boyıçe iş k ılğaysen. Eger sözliriniñ hêsabi avvalk udek bolsa, saña u sözlerdın perişanlık

yüzlengey. U güzel sen êytık andek, cüplüktın köre dunyanıñ k uyaşıdek yigane ötüşni h alısa, erlerge meyli bolmısa, ularga iltıpatmu k ılmısa, bu bolmıgını. Emma bu yerde taş yonıguçı bır telve kişi barki, sözi baştın-ayağk ıçe h ata ve bihudıdur. Unıñ k ıyapıtıdın ek ıl yüz k êtım nepretlınu. Unıñ söhbıtıdın ak ıllar yırgınıdu. Bu h ıl k ıyapet bilen u hoşsızlarçe pıgan çêkip, dünya k uşıdek bır güzelniñ ışk i bilen özını perdazlap, goyaki özını “ aşık ” atap, u güzelni “ meşuk ” dep, bu alemde şöhet têpip yürıdu. Lêkin u ay bu işlarga k ılçe perva k ılmaydu, belki yene uni izdep, hemişe mulayım sözler bilen u vapasızge yüzlinıp, visalı bilen unıñ köñlını şad k ılıp, hêcranlık gêmıdın azad k ıllar imiş. Senmu semimiy sözler bilen unıñga iltıpat k ılıp, güzelniñ veslının unıñga vedilerni bêrermişsen. Bu işlar unıñga munasıp emes. yuk ırık i işlar yalğan bolsa, bu sözler nedın çık ıdu? Eger bu sevenlikini ık rar k ılsañ, saña merhemet k ılıp, gunahini keçürgeymız. Çinki ademzat hatadın h aliy emes. Eger toğra işta h atalık bolsımu, azad bolğusıdur. Diyarıñlarga mêmman bolup keptımız. Senmu mêmmandarçılık nıñ k a’idisini ada k ılğın. Rıdın köñülınıñ geşliki kötürölsun. şadlık ve paravanlık bilen öteyli,- dep elçi sözını tügetti. [173] Mêmhinbanu cavab bêrip mundağ dêdi:

-h usrev “ perhadnıñ şekli ademzatı a oğ şımaydu” deptu. Bu sözge cabab bêrişimizniñ orni k almaptu. Çünki u özi êytık an sözge özi cavab bêriptu. Bızdek yüz tümen kişi mıñ tıl bilen perhadni süpetlise, mıñdın bırımu êytip tügitelmeydu. H usrev u şahzadını “ gaday” deptu, lêkin u şan-şerepte bızdınmu, unıñdınmurtuk rağ tur. İlim-pen babıda alem h elki unıñga apirin ok uydu. U hemmıdın ilimlikrektur. Unıñ êsıl nesebi ve memlikiti bar. Lêkin u, her k andak mülükdar kişidinmu êhtiyacsızraktur. H usrev yene: “ u gül yüzlük sevri erlerge mêmhirsız boluştek süpetke ige tursa, nêmişk a perhad unıñga aşık bolıdu-yu, şirinniñmu köñli unıñga muvapık lışıp k alıdu?” deptu. Perhad özınıñ saplık i, gubarsızlık i, bilen yok luk

şarabını içip, yok lûk otıd vucud ı amınıni ı es-ı eşektekt örtigen. U teñrınıñ zatıda şundak yok alganki, özlükidin hêçk andak nişane k almıgan. Lêkin u şiringe bağlangan, unındın özge işi yok tur. U şirinni üç növet kördi. Her k êtım körginide unıñğa tiriklikniñ nişanisi k almıdı. Şunçe bılım ve ek ıl bılenu yene üç küngeçe hayatlık i tügigendekhoşsızlınıp yık ıldı. Teñri yene unıñğa can ata k ıldı. U gül yüzlük perhadni herk andak gêrezdın ı aliy, dep tonuo, unıñ s’adetlik ruı sarını körüp, veslige cênini pida k ıldı. Lêkin perhad unıñdın köp tartıdu. Hervaı it uni körginide hoşıdın kêtıdu, özige kêlidu-yu, yene özıdın kêtıdu. İu sevebtın u tağ-çöllerni makanı ılıp, şirinniñ ı ıyali bılın derd-k ayğuga razi bolup yürıdu. Bıraı , u ay yüzlükniñ köñlıde pek et perhadniñ vısalıla bar. Unıñ tebi’itide başk a [174] çigiş işlar mevcut emes. ı usrev perhadniñ ehvalını ak ılanılık bılın köz aldığa keltürüp baı sun. Unıñ süpetlirini toluı êytıp bêrişke tılım acız. Eger sen uni körüşni arzu k ılsañ tenrınıñ heı k i üçün bêrip, uni körüp baı . Şu çağdıla ı usrev êytı an sözlerniñ rast-yalğanlık ını bılisen ve unıñ yüzınıñ gülzarıdın güllerni têrp, özlükıñdın insabı a kêlısen. Çünkü ı usrev: “mêhinbanu bu işta ı ata k ıldı” deptu.

Mêhinbanu yuk ırık i sözlerni êytıp, sözını tamamlıdı. Elçi bu sözlerge k ulak sêlıp, êytı anlırıdın ı ıcalet boldi ve ornıdın turup k aytti. U ı usrevniñ aldığa kêlip añlıgan, çüşengenlirini êytti. Bu sözler bılın ı usrev üstıdın ı ıcaletçilik gelıbe k ıldı. Unıñğa malallık ve ciddiylik yüzlendi. Çünkü u nêmini meı set k ılğan bolsa, unıñ bedilige baştın-aı ır ret k ılınan cavabni alğanıdı. Bu hal unıñ azar çekken k elbını öltürdi. Mehbub aldıda özınıñ reı ibke aylanğanlık ını bıldı. U gêzepke tolup, ı tıyarlık i k olıdın ketti. U yenıl şahlık ını êtibarga almay turalmıdı. Padişahlar gezeb k ılıçını çık arsa, gunahsızlarmu êğır gunahkarlar k atarıda cazağa uçraydu. Bu ı uddi k umuşluk k a tuyuk sız ot çüşse, unıñdın ı ever tapı uıe hól-k uruk hemmisi köyüp kül bolğınıga oı şaştur. K açaniki sel kelse, u avatlık bılın veyranlık ni teñ basıdu.

Êlk ısse, h usrevni gezeb leşkiri meğlub k ıldı. U bu diyarnıñ h elk ıge zalımlık k ılış üçün k organ teripige k arap êtini sürdi. Asman k orgınığa sırtmağ salmağ çi bolgandek, top-top k oşunlırı bilen şu terepke yürüş k ıldı. Goyaki çirik deryasi çayk aldı. Unıñ heyvetlik k oşuni [175] h uddi meşk betlırını k ara sıyah başk andek, yer yüzını k aplıdı. Bu k oşun k organni k orşaş üçün tuşmu-tuştın neççe dapk ur (k êtım) yürüş k ıldı. Ular k organ etrapığa yêk ınılıp şavk un-süren sêlişk a başlıdı. Şavk un-sürini süri ismapılınıñ avazığa, belki k ıyametnıñ gevgasığa oşaytti. Bu k oşun teptartmastın kêlip, goya asmannıñ aylanmısı yer yüzını ihate k ılığidek, k organni k orşap unıñ etrapığa çüşti.

Ey sak i, maña asmandek bır k edeh keltür. Unıñğa şepek tek gül reñlik şarab doldurgın. Körüp bak ay. Bu eyreñvaz k organ (kök) yene k andak oyunlarni körsıtıdıkın? Nezme:

k êtür sak i, k edeh andağki gerdun,

şefek tek bade salıp anda gülgün.

Köreykim bu hisari lu'ibetıñ baz,

Yana nê nev'i ta le'b etkey ağaz.

Sırlık menilerdin rivayet k ılığuçılar ve yuşurun belgilerdin bişaret bergüçilerdin biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhir-şepk et sehipiliriniñ me'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza eliştir köñüllerge şadlık bêğışlığuçı bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ılıdu:

U neyreñvazlık k orgınınıñ k el'edari neyreñnıñ yüzını mundağ açti:

Elk ısse, h usrev perviz k organni k orşıvaldı. Unıñ adavet oti bargansırı küçeydi. K oşunlar çömüle topıdek yerni k êzıp sêpi üzümey yêtip keldi. H usrev k oşun [176] etrapığa h endek k azdurdy.

H endekniñ bêşiğa bır munar yasıdı. Bu munar goyaki u peri süpetlikniñ k orğandiki baylık lırığa sanduk boldi. Ermen k el'esini k orşıvalğan k oşun k el'e etrapıdiki k orğanga ohşaş k ubbe etrapığa k alq an bolğanıdı.

Elk isse, k orğan ehli bu ehvaldın h ever tępıp, kündüzi avaz çık armay, kêçisi taki tañ atq uçe pığan çekip çık attı. Ular şam ve panuslarnıñ yoruk i bilen k orğanni meş'eldek roşenleştürgenidi. Perhad k oşunınıñ yêk inlişisi mumkin bolmaydığan yerge orunlaşq anıdı. Düşmen k oşuni her tereptın mıñ gez yırağ lık k a çüşken bolsımu, perhad atq an taşlar ularğa çağ mağ têşidek têgip, şırlarnıñ bêşinımu uçurattı. Eger mıñ gulaç yırağ lıktiki bır tal köknar uruk ini nişanga alsa, unıñ têşi şu nişanga del têgetti. Têh ımu eceblinerliki şuki, unıñ atq an têşi ilbiris tegığa tegse, tag köknar uruk ıdek çêçilip kêtetti. Êtiş üçün u h êsabsız taşlarni yonup teyyarlığanıdı. Lêkin perhad bu işlaeni muvapıq körmeytti. Mundağ k ılıştın meğ sıti, peğ et düşmen guruhini k orq utup özini salamet sağ laş idi. Bolmısa bır paşınıñ k anıtığa azar yetküzüşmu unıñ şenige muvapıq kelmeytti. Bırer kişige elem k ılış u biçarınıñ işi emes idi. Cênığa yetken vehime unıñ düşmenlerni k orq utuşığa seveb bolğanıdı. Kişi cananga bolğan muhebbitige vapa k ılış üçün cênini bêğışlığan bolsa, u canı k andaq mu düşmenlerge pida k ılsun? Unıñ heyvitidin düşmenler k orq up, dostlar h uşal bolattı. U k êşiğa kelgen acızlar üçün köz yaş töküp, mêhribanlık körsitetti. Yok sullarğa merhemet k ılattı. Bıravnıñ ayıgığa tiken kirse, uni kirpikini yıñne k ılıp çok armağ çi bolattı. Perhad yuk ırık [177] ehvalda idi.

Emma husrev perhadni yok ıtış koyıda heriket k ılattı. Kêçe-kündüz unıñ toğrısıda sözlep, buzruk ümid bilen meslihetlişetti. “ bır ilac k ılıp perhadni rıdın yok k ılığandıla, unıñdın köñlımız h atırcem bolup, k orğanni êliş asanga çüşidu” dep oylaytti. Perhadnıñ karametlrını körgüçiler yüz bergen bu işlerni bır-bırlep izhar k ılsa, buni añlığan husrev eceblınış ve gezeptın bêşini ırğıtattı. Ah ır

herk andağ k ıyınhiyle-mikir bolsımu, unıñ ehdisıdın çık alaydığan bir hiyliger têpıldı. K açanıñ i, u mikir-hiylisini kôrsitişke başlısa, iblısmu unıñ aldıda pemsız bir şagırtk a ayılınıp k alatti. H usrev unıñga öz muddi'asını êytıp:

-bız bu mecnunni halak k ılışni h alaymız. Eger sen bu işk a çare k ılalısañ, hêsabsız h ezinilerni bêrimiz,- dedi.

Hêlik i hiyliger:

-men uni mikr-hiyle bilen k olğa çüşüreleymen. U bihuş bolyp, ölüktek yık ılıdu. Lêkin uni bu yerge êlıp kêlişke çarem yok ,-şuña bu işk a acızmen,-dêdi.

H usrev unıñga:

-eger uni bihuş k ılalısañ, keyniñdınsvut kiygen yüz kişini evetimen. Ular perhadni hoşidin ketken haman tezlik bilen êlıp kêlidu,-dep uzalım şah vede berdi. Yoldın azğan bu mekkar tezim beca keltürüp, bu işk a k edem k oydi. U özını körünüşte gemkin, k ayguluk kôrsıtıp mecnun süpetke kirip yolğa ravan boldi. U vadıdın bir h uş purak gülni üzüp, unıñga hoşsızlandu [178] ruş dorısını çaçtı-de, perhad teripige k edem k oydi. Bu mekkar divanilerçe k edem taşlap aşık ane ah tarttı. Ah tartk anda goya ağzıdın ot uçk unlırı çık k andek bolatt.

Vak tiki, perhad bir divane aşık nıñ peyda bolup k alğanlık ını kördi. Unıñ derdlik küylirini añlap, sevri-tak et k ılalmay hoşidin ketti. Köñlınıñ aramsızlık i cênıga yetti. H arab bolğan cênınıñ oti köñlige tegdi. Ah ır perhad unıñga:

-hey derd otıdın yalk un çaçk uçı, otluk nepeslirıñ mênıñ otlırımni yalk unlanduruvetti. Nême savebtın bu halğa işk ıda undak telvilikke gırıptar bolduñ? Maña bu işk oti tıg urup vücudumni örtivetti. Dılıñ nême üçün ve k aysi sevebtın çak boldi? Mañıgu pelektın bundak

cebr-zulum yetti. Sen nêmidin nale-pıgan k ılısen? Mañımu hicranlık nıñ oti nêsip boldi. Sêniñ hêcranlık otıda munçilik örtınışıñnıñ sevebi nême? Mênıñ cismımnıǵu ıñk oti nabut boldi. Sen neme sevebtın bu k atarlık ah tütünlırını çık ırısen?-dêdi. hêlik i hiyliger bazar bazar têpıp perhadk a têh ımu köp azar yetküzüşke başlıdı:

-hey ıñk ehlınıñ padişahi, k ayguluk kemine palani ık lımdı bolımen, hemme işlardın k ol üzgenmen, teñrınıñ hökmi ve pelekniñ tek ezzasi mênı bu capa-muşek k etlerge muptıla k ılıp, bu eldın bırıniñ ıñk ıda içare eyliği. U dilrebani yırağ tın gahi aşkara, gahi pinhan körüp turattım. Unıñ hicranıdda herk ançe zar ve gemkin bolsammu, yırağ tın körüşüm bilen yene h uşal bolattım. Teñri h usrevge caza bersun, unıñ balasını bu memlikettın yırağ laştursun! Çünkü [179] h usrev şu künlerde bu şeherge çêrik tartıp kelgeçke şehir dervazılırı tağ aldı, u gül bergidek külüp turğan güzılım k organ içide k aldı. Men bolsam bu bayavanda hicranlık ta k aldım. Men bır ğêrıp natıvanmen. Mênı kişiler tonımaydu. Hêçk andağ aşna, dost, medetkarım yok . K organ teripige baray dêsem, u zalımniñ zulmıdın bêşimğa ok bilen taş yağıdu. Hazır mek set k orgınıniñ işiki êçılmay, bu derdu-ğemdın ölüşke azla k alğanıdım. Çünkü bu derdımniñ dışvarçılık ıdın başk a hemdımım yok . Sêni ıñk deştiniñ yol başlıguçisi ve h ar-zarlık ölkısınıñ h usrevi, dep añlıdım. Bu k ıya taşni makank ılıp, şah têh tige oltuğınidek, taş üstige orunlışıpsen, el çüşinip yêtelmeydığın hal-ehvalımni êytış üçün aldıñğa keldim. Men ıñk çañgılıda peryad çekip, hicran azabıdın her nepeste dadlaymen. ıñk otıda h es-h eşekke oh şaş yênıvalımen, mênıñ ğêrıp ve tenhalık ımğa hêçkiz teñlişelmeydu,-dêdi.

Perhad bu mekkarıñ ahu-zarını añlap ehvali têh ımu yamanlaştı. perhdk a unçilik geplerni k ılışnıñ haciti yok idi. Unıñ k ılğan iylemikirlırıdın yüz mıñdın bırımu perhadk a kupaye k ılatti. Hêlik i sözlerniñ tesirıdın perhadniñ ıñk yalğ uni kökke örlıdı. Köz yaşlırı

deştke seldek aq ti. U hiyliger özınıñ malallıq ta k alğanlık ını şerilevatk andek, bır h ıl avaz bilen h uddi aşık lık tüpeylıdın perişan ehvalğa çüşüp k alğan kişige oğ şaş “hu” tartıp, şunçilik gevğa k ıldiki, unıñdın k ayğuluk cismie’ıplışıp yık ıldı. Yık ılğan gevde üstige hêlik i hiyliger divanilerdek, divane emes, belki yık ılğan şam üstige yügürgen pervanilerdek yügürüp bêrip, perhadnıñ [180] macalsızlık ını kördi. Unıñ dımıgığa hoşsızlanduruş dorisi sêpilgen gülni hoşıdın ketkiçe birdem toğ tap turdi. Perhdata hoştın eser k almıgınıdın kêyinhiyliger orıdın turup peryad çekken k ıyapette yuşurunup yatq an k oşunğa işaret k ıldı.

Elk isse, şapur birtaşnıñ üstide uğ lap çüş kördi. Çüşidin perişan halda seskinip oyğandi. U aldırıp orıdın turup perhda terepke k arıdı. Perişte süpetlik perhadnıñ hoşıdın ketkenliki, unıñ k êşida şeytanga oğ şaş bır kişiniñ turğanlık ını kördi ve bır divênıñ oerhadni k olğa çüşürgenlikini pamlıdı. Şapur ısnıñ k oldın kêtıp k alğanlık ını bılıp perhadnıñ ehvalığa yıgılığan halda k ıyadın bır êğır taşni k omuruvaldı. U êgizrek yerge orunlaşq an bolup, astıda hêlik i hiyliger şapurdın h êversız turatti. Şapur k omuruvalğan taşni u mekkarnıñ bêşiğa kücep atti. Mekkarnıñ avval mênisi parçaq lınıp, andın kêyin cêni çık ti. Bu taş bilen u k attık baş paçaq landi, goyaki “ başni taş yenciydu” dêgen maq alıdek boldi. Nezme:

Anıñdek urdi ol taş birle ani,

Ki evvel meğzi soñra çık ti canı.

Uşaldi taşı birle ol k atığ baş,

Meseldurkim: “ uşatur başini taş”

Mekkar heste perhadk a apet yetküzgenidi. Şu sebebtın u apetniñ mukapatını aldı.

Yaman niyet bilen mekkarnıñ arq ısıdın kelgen k oşun capakeş

perhadnıñ yêniğa yêtip keldi. Biri “ perhadni [181] sörep Һ usrevniñ huzurığa êlıp baraylı” dêse, yene biri bêşini êlıp bêrip Һ usrevniñ nezerıdın ötküzeyli, deytti. Lêkin ular perhadnıñ camalını körüp zulum Һ a’idisini unuttı. Uni yüz izzet-ikram bilen kötürüp Һ usrev teripige yüzlendi. Emma perhad hicran azabıdın ölüktek hoşsızlınıp Һ alğanıd

Şapur bu ehvalni körüp özini öltürüvalmaq çı boldı. U tağlar arısıda ahu-pığan çekiş e bşlıdı. Unıñ avazıdın tağlarmu nale-zar Һ ılıp ekis sada Һ ayturattı. Pelek perhad Һ a şunda Һ zulum Һ ılğanlı Һ tın, Һ organehlige goya Һ ıyamet Һ ayım bolğandek tuyuldı. Ular bu ehvalni güldek güzel şirin bılıp Һ almısın dep, dep yuşurattı. Eger şirin añlap Һ alsa, özini şeksız öltüretti.

Muşek Һ et têğıda rozıgarıdın ayrılğan perhadni esir Һ ılıp, têzlikte Һ usrevniñ ordısığa êlıp keldi. Perhadnıñ ibaret bu mukapatni şah Һ a yetküzüp yarmak êliş üçün Һ al Һ anlırını tuttı. Ular perhadni tutup goya tağni Һ al Һ an Һ ılğandek boldı.

Hey sak i, Һ edeh keltürgin! Çünki men binava bolup Һ aldım. Һ umar, hicran ilkige muptıla boldum. Mêni öz ehvalımni bılıştın yırak laştur, hoşumni Һ ançe yok at Һ ansêri şunçe bihuş Һ ıl. Nezme:

Kêtür sak i, Һ edehkim binevamen,

Һ umari hecr êlige muhtelamen.

Mênın halımni añlardın yırak Һ ıl,

Nêçe bihuş êsem, bihuşrak Һ ıl.

Sırlı Һ menilerdin rivayet Һ ılğuçılar ve yuşurun belgilerdin [182] bişaret berguçilerdin biri, aşu ışık -muhebbet ve mêhir-şepk et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza eliştir köñüllerge şadlı Һ bêğışlığuçı bu acayıp yêk ımılı Һ ve tesirlik Һ ıssıdın tövendikiçe rivayet Һ ılıdu:

U bêh utluk yolınıñ hoşyari menilerge şundak neķ iş berdi:

Vaķ tiki, hêlik i halaket guruhi perhadni h uşal halda şahnıñ aldığa keltürdi. Husrev bu iştin köp h ursen bolup, ularğa şahane sovğatlarni teķ dım ķ ıldı. Husrevniñ permani boyıçe bu mecnunğa êğır gol sêlip ikki ķ olını zencir bilen mehkem bağıldı. Kışķ ısı, pütün ezasını zencir-kişenler bilen bağılap taşlıdı. Andın bır tivip têpip uni hoşğa keltürüşni buyrudi. Hêkim u natıvanni derhal hoşğa keltürdi.

Perhad hoşğa kêlip özınıñ mecnunğa oğ şaş zencir-kişenler bilen bend ķ ılınğanlık ini kördi. U cayda şahane bır bargah bolup, unıñ etrapıd sipahlar turatti. Bargahnıñ törıde bır aliy teğ t, teğ t üstıde bır padişh olturatti. Şahnıñ astıda keyanılarnıñ tehti, bêşida şahlık taci bar idi. Perhad etrapığa ķ arap bêşini ırğıtıp ķ ollırını ılıp kördi. Gahi ışķ ķ a'idisi boyıçe geyret ķ ılıp, gahi özınıñ ehvalığa ķ arap heyranlık ta ķ alatti. U:

-capakeş pelek mênı bu ışķ a duçar ķ iptu,-dep oylıdı. Şuña ançe rencip ketmey ķ oşumısını türüp olturdi. Perhad edeb-eğ laķ ķ a'idisi boyıçe meclis ehliçe tezım bilen bêşini egdi, lêkin söz sorımığanğa cavab bêriş ķ a'idige muvapıķ kelmeydu. Şuña êğız açmay közini yerge tikti. Unıñ heyvitidin h usrevniñ haliti özğırıp ışķ oti ķ elbigе tesir ķ ılışķ a başlıdı. U perhadni öltürüş niyitidin yandı. Unıñğa ķ arap so'alğa tıl [183] açti. Perhad zr*natıvn, muvapıķ cavab berdi. Nezme:

Dêdi: ķ aydınsen ey mecnuni gumrah?

Dêdi: mecnun vetendın ķ ayda agah?

Dêdi: nêdur saña alemde pişe?

Dêdi: ışķ içre mecnunluk hemişe.

Dêdi: bu işdın olmas kesb roz,

Dêdi: kesb olse besdur ışķ sözi.

Dêdikim: ışķ otıdın de fesane!

Dêdi: köymey kişi tapmas nişane.

Dêdikim: köymekıñnieyle me'lum!

Dêdi: andın êrur cah ehli merhum!

Dêdi: k̂ ay çağdın olduñ ışk̂ ara mest?

Dêdi: roh êrmes, êridi tenge peyvest.

Dêdi: bu ışk̂ tın inkar k̂ ıl!

Dêdi: bu sözdn istığfar k̂ ılğıl!

Dêdi: aşık ğe ne iş köp k̂ ılur zor?

Dêdi: furk̂ et küni ışk̂ i bela şoe.

Dêdi: ışk̂ ehlinıñ nêdur heyati?

Dêdi: vesl ire canan iltifati.

Dêdikim: dilberıñnıñ de sıfatın!

Dêdi: tıl ğeyretıdın tutman atın.

Dêdikim: ışk̂ ığe köñlüñ urundur,

Dêdi: köñlümde candek yaşurundur.

Dêdi: esliğe barsen arzumend?

Dêdi: bar men ğ ayali birle ğ ursend.

Dêdi: nuşı lebıdın tapk̂ ay el behr?

Dêdi: ol noşıdın el k̂ ismıdur zehr. [184]

Dêdi: canıñni alse, le'ili yadi?

Dêdikm: uşbudur canım suradi.

Dêdi: köksüñni ger çak etse bibak!

Dêdi: kôñlüm tutay hem eyle dep çak!

Dêdi: kôñlûñ fida k ılse cefasi?

Dêdi: canımni hem eyley fidasi.

Dêdikim: ışk dın yok cüz ziyan bud?

Dêdım: bu keldi sevda ehligi sud.

Dêdi: bu ışk terki yah ırak dur?

Dêdi: bu şive aşık dın yırak tur!

Dêdi: al genci, k oy mêhri nihani.

Dêdi: tufrak ge bermen kimyani!

Dêdi: canıñge hicran kine keşdur,

Dêdi: çün yar vesıl ommidi h uşdur.

Dêdikim: şehk e bolme şirket endiş!

Dêdi: ışk içre candın kimge gem bar?!

Dêdi: kişver bêrey, keç bu hevesdın!

Dêdi: biçare keç bu multemesdın!

Dêdi: ışk içre k etlñ hökmin etküm,

Dedi: ışk içre mek sudumge yetküm.

Dêdi: bu işde yok sendın yırak k etl,

Dêdi: bu sözleriñdın yah ırak k etl.

Husrev perhadtın:

- Ey yoldın azğan mecnun, nedın bolısen?-sorıdi. Perhad cavab bêrip: [185]

- Mecnunniñ vetendin k andak h ebiri bolsun,-dêdi.
- Sêniñ cahanda hüniriñ nême?
- Hünirim da'im ışk içide mecnunluk tur.
- Bu ışk tın ah ır tırıklıknı pütmeıdıgu?
- ışk nıñ köydürüşı nêsıp bolsıla şu yiterlik.
- Işk otıdn hêkaye sözlep ber.
- Kişi köymey turup, unıñdn nişan tapalmaydu.
- Köymeklikiniñni bızge melum k ıl.
- Köyüştn tac igiliri mehrumdur.
- Kaçandın bêri ışk bilen mest bolduñ?
- Têh i cênım bilen tênım bırleşmigen vaq ıttın bêri.
- Sen emdi bu ışkdın keç!
- Sen bu sözüñge tova k ılğın!
- Aşık k a eñ êğır külpet keltürgüçi nerse nême?
- Hicranlık künliridiki bala keltürgüçi muhebbet.
- Işk ehliniñ tırıklıki nême?
- Yarga yêtişken cağdiki canannıñ iltipati.
- Dılbırınıñ süpetlirini sözlep bergin.
- Öz tılımdın reşk k ılıp, unıñ êtini atımaymen.
- ışk nıñ orni sêniñ köñlüñmu?
- Şundağ , u köñlümde cênımden yuşurun.

- Unıñ bilen k oşuluşni arzu k ılıdıǵansen?
- Hıyali bilenla h ursenmen.
- Unıñ heselde k lêvıdın başk ılar behre alsa nême deysen?
- U heseldın başk ılargı te k sımlengini pek et zererdur.
- Ya k ut reñlik levlerini h ıyali cêniñni alsıçu?
- Cêniñniñ istikimu şu.
- Eger u pervasızla köksüñni yarsıçu? [186]
- Köñlümni yargın, dep tutımen.
- Unıñ capası köñlüñni özi ge pida k ılışni istise, nême k ılısen?
- Cêniñni yada k ılımen.
- Bu işta ziyandın başk a hiç nerse yok k u?
- Aşu ziyannıñ özi ışk ehliniñ paydısıdur.
- Bu ışk tın vaz keçkiniñ ya h şıra k mıkın?!
- Bunda k adet aşık lardın yıra k tur.
- Hazine bêrey, bu ışk ni k oy.
- Altunni tıra k a têgişmeymen.
- Hicran cêniñge adavet k ılıdu.
- Yar veslidın ümid kütüş ya h şıra k tur.
- Şah k a şêrik bolımen dep oylıma.
- Işk içide kimmu cênidın gem k ılıdu?!
- Bu hevisiñdın keçkin, saña yurt bêrey.

- Hey bêçare, senmu u iltimasınıñdın keçkin.
- Bu ışk üçün sêni ölümge höküm k ılmen!
- He, menmu unıñ ışk ıda tilikimge yetken bolımen.
- Bu işta ölümde yırak emessen.
- Bu sözliriniñdın maña ölüm yah şıraktur.

Elk isse, h usrevniñ h itablırı k ançe k ıyn bolğansırı perhad şunçe asanlık bilen cavab bêretti. Vaq tiki, h usrev perhadniñ mervayit çaçk andek pasahetlik sözlirini añlıdı-de, içige bır ot çüşüp hoşni yok ıtışk a az k aldı. otu anıñ çık k an yalk undek tili bilen:

Mundaq rezil, pes bır kişı gerçe baştın-ayağk içe zencirler [187] bilen bağlınıp hayatlık notisi sınığan turupmu mendek bır şahniñ sorığan so'allırığa edebsizlik bilen cavab k ayturuvatıdu. Bundaq tağlar, vadılarda yürgen gadayğa caza bêrişim lazım. Çünkü başk ıarmu sultanlarınñ aldıda bundaq sözlerni k ılışk a cür'et k ılalmaydığan bolsun,- dêdi. Zalım şahniñ permani bilen k organniñ aldıda bır dar yasaldı. Husrev tövendikiçe perman k ıldı:

-perhadniñ k adak lışıp ketken k ollırı ark ısığa k ayırıp bağlınıp, dargâ êsilsun. Leşkerler uni dar üstide turğuzup köklem yamğuriek ok k a tutsun. Helk bır k ançe kün unıñ ehvalını körüp ibret alsun. Bunde kênin gadaylar şahlar bilen têñlişimen, dêmisun. Bır neççe künde kênin dozağ otidek yalk unluğ ot yêk ılıp, perhad köydürüp taşlansun. U ot yalk unlırınıñ topani içide gerç bolsun. Köyüp külge aylanganda küli kökke sorulsun. Dunyadın vucudi yok ılıp cahandın nami öçüp ketsun.

Perhad bu sözlerni añlap intayın h uşal boldı. U külüp turup söz açtı:

-ey padişah, düşmendın intik am aldım, dem tesevvur k ılma, bu k ılğan hökmiñ eslide mênin tilikim idi. Mênin mêk sıtım ışk ıvazlık yolıda özümni k urban k ılış idi. Uluğ teñri bugün muradıma yetküzdı. Sênin gezep bilen k ılğan cebır-zulmın maña yüz oyun-külkidek tuyulıdu. Unıñ hicran azabıda herdem yüz ölüp-tırılettim. Hicranlık tıgı üge-ügilirimni acıtıp taşılaytti. Emdi mênı yok luğ yolığa evetisen. Bır k êtim öltürüş bilen u azablardıñ bır yoli k utk uzisen. Cênım tênimde

bolganlık ıdın maña hemişe azar yêtip turatti. Şuña söñeklimniñ dargâ yağaç bolğini muvapıķ . [188] Çünki, bu dardın maña yuķ ırı mertive hasıl olup cênım adavet darıdın ķ utulıdu. Yene mênı oķ yamğurıǵa tutuşķ a höküm ķ ıldıñ. Lêkin maña hicran ķ oşuni hemişe oķ yamğurını yağdurıdu. Cudalık ve aşık lık bilen davamlık ot yamğurınıñ balasıǵa ķ alğanmen. Eger sênıñ oķ lırıñ maña tegse, men başķ a bala oķ lırıdın bıraķ la ķ utulımen. Yene sen mênı köydürüp külümni soruşķ a emri ķ ıldıñ. Emma sen têh i pıraķ otıda köyüp kül bolup baķ mıǵan ikensen. Lêkin meni bu özgürüp turǵuçi pelek ayrılış otıǵa taşlıdı. Unıñ uçķ unlrı dozah otıdın küçlükrektur. Mênı köydürüş ark ılık bu dozah tın h alas ķ ılıp, h uşallık cennitige yetgüzgen bolısen. İbrah im Helilullaǵa oh şaş otumdın güller êçilıdu. Tupraķ tın ibaret cismım bundaķ bend bolup yatķ içe külge aylansa, u yar ışķ ınıñ şamilıda sorulıdu. U çağda külüm ķ ara buluttek yuķ ırıǵa kötürölüp, dıldarnıñ bêşıǵa saye salıdu. U bezide hicranlık yaşlırıdın yêgın yağdursa, bezide pıraķ otıdın çaķ maķ tek ah tartķ uzıdu. U yêgın yar yürgen caylardın yapyêşil maysılarnı ündürse, çaķ maķ lar yarnıñ baǵ ve taǵlırını yorutıdu. Emdi, cebri ķ ılǵuçi şah mendek gêrib natıvanni cazalımaķ çi. Men aşık lık ta cênı ķ ıynalğan, ışķ otdın yüz mınılıǵan apetler yüzlınıp, bêşıǵa köpligen capa-muşek ķ etler yağķ an bır aşık . Têz aylanǵuçi pelek mênı ışķ capasıǵa gırıptar ķ ılıp ķ oydi. Bıraķ h elķ tın mênıñ sözyü sözlirimni añlıǵanbır padişahnıñ özini mendek biçarige reķ ip ķ ılıvalǵanlık i tolımı eceblınerlıktur. Bırav meşuk ni körmey turup, özini aşık lık ta sadık dep ataydu. Ķ orķ unçluk ķ oşunlarnı yıǵıp yüz mınılıǵan ķ an tökküçi ķ ılıçlarnı asmanǵa teñleydu. U meşuk nıñ h elķ ını ķ etli ķ ılıp, memlikitini talaydu. Bedenlerdın [189] baş êlıp başlardın tac alıdu. Şundaķ bır şah özini reķ ip ķ ılıvalıdu. Tümenmıñ capa-muşek ķ etlerge muptıla bolǵan bır gêripķ a ķ est ķ ıldı. Bır natıvanni ya ılıtpat bilen ram ķ ılalmay, yaki h ek iķ i zerbe bilen ķ etli ķ ılalmay, belki unıñ atķ an ikki têşı bilen dubulǵa ve bayraķ neyzısınıñ uçup ketkenlikini körüp şunçe köp ķ oşuni bilen osal ehvalǵa çüşüp ķ alıdu. Ah ırıda hiyle-mikir, h ılmuh ıl tedbirler bilen bihuş ķ ılıp, baştın-ayıǵıǵıçe, zencir bilen çemberçes bağlaydu-de, dorılar bilen uni hoşıǵa keltürıdu. Yene ş u halettımu rehim ķ ılmastın cebır ķ ılǵuçi şah tene arılaş ötkür h encerdeķ so'allani soraydu. Bu biçare unıñ so'allırıǵa orunluķ cavab ķ aytursımu, bu natıvannıñ sözlirige êtibar ķ ılmaydu. Emdi kêlip ş u gêrib bêçarige zulüm ķ ılışķ a başaydu. Bundaķ riyaset erbabıǵa nisbeten tolumu eceblınerlik iş! Unıǵa şiddet

bilen neççe türlük zulum k ılıdu-yu, uniñdın nêri ötelmeydu. Hıcaşetçilikte k ıynıgınıdın, mênî desleptıla ölümge buyruğını ela idi. Bu adıl şah hiyle-mikir işlıtıpmu aķ ıviti cvablırımğa acız kêlip, şunçe şica'et bilen adalet k a'idisini şundaķ körsitidikenden-he? Barikalla, adaletmu, şica'etmu şunçilik bolidiken! Nezme:

Adalet uşbu bolğay levheşellah!

Şica'et munçe bolğay barekellah!

İşk niñ esiri boluştın ilgiri çin mülkiniñ teğ tıde makanım bolğanıdı. Ehvalım eķ ıl-idrak nurlırıldın yoruğanıdı. [190] Şu çağlarda ħ usrev maña yoluk k an bolsa idi, hazırķ ıdın k ançe yüz mıñ leşkiri köp bolgandımu, hemmısınıñ k ênını töküşke atlınp, ömür tarını üzüp, uniñğa yigitlikimni körsıtıp k oyattm. Şu çağda uniñ içidiki meğrurluk oti öçüp, şica'et k a'idisini üginivalgan bolar idi. Hazır madarsız, natıvan, ģêriblik ta öy-makanıdın ayrılgan bır aşık men. Ĥusrev aşu küni mênî tutuş niyıtide bır top leşkirini evetkenidi. Bır taş bilen urup bêşidin dubulğusını uçurıvetkenlikim özige melum. Eger bêşini nişanlısam idi, hökmüm uniñğa elvette yêtetti. Men şu leşkeriñ k ênıdın hem ħ usrevniñ cêıdın kêçip, amanlık bergenlikimdın ular k utulup k alğanıdı. Emdilikte ħ usrev mênî k êstlep k aptu. hayatlık k a'idisi mendın yıraķ , maña bu hicrandın ölüm yah şıraķ tur. Çünki men ölümni hicrandın artuķ , dep bılımen. Bu sözge izahatnıñ esla haciti yok . Mubada çin teripige bır şamal êsip, bu işlarnıñ purıķ ını yetküzse, ħ aķ an bu avarisi ve ciger parısıdın ħ êver tapsa, ciger parısınıñ bundaķ ģurbetçilikte k alğanlık ını, yüz mıñlıgan êġır k ıynıçılık larğa muptıla bolğanlık ını adaletsizlik ve zulum bilen öltürüp, otta köydürülgenliki, uniñ peryadıģa hêçkim yetmey, bêşiģa bu k atarlık işlarnı kelgenlikini bilse, şu haman uniñ közige alem tar körünüp, k ayğudın özige kêlelmey k alıdu. U pervasızlık bilen k an tökküçi k ılıçini sugurup, leşkerliri bilen cahanni k arañğulaşturup kêlip, intikamını alğusıdur. Bu memlikette u ģêġva çık ırıp, ģerb üstige k ılıç tartsa, bu yerlerdiki ademzatni tırık k aldurmaydu. Medayın şehiridin adem uruķ ını tazılap, tuprıķ ını çin memlikitige toşutıdu. Uniñ belgilirini cahandın yok ıtıp, [191] ornıģa çeksiz deryanıñ süyini k uyuvitidu. Taķ ve ravaklar su astıda ģayıp bolup munarlar ornıda k aynamlar hasıl bolıdu. Adem evladınıñ hêsabi tügep, ornıģa su ademliri peyda bolıdu. Men günahsız öltürülımen. Bu veyraçılık larğa sevebçi bolģan ħ usrev gunahkar bolup, yaman ataķ bilen olıdu. Eger zalım pelektın yüz mıñ cebrizulum yetsımu, bu sözlerni êsimge almas idi. Bıraķ , ħ usrev pervizniñ nadanlık i- cahanniñ

veyrablîk ıgâ seveb bolıdığanlık ını bılıp, tağ et k ılalmıgınıdın, sözlırım uzırap ketti. Halayık : “k ork k anlık tın sözni uzartıvıtu” dêmısun. Emdi sözümnı k ısığ artıp yarıñ yadı bilen cahandın kêtımen,-dêdi.

Andın kêyin perhad k orğanga k arap, tezım beca keltürüp, hürmet bıldürdi ve bu işi bilen h alayık nıñ cênıga ot yak ti. – emdi,- dêdi perhad,- h ahi asamsıler, h ahi çpamsıler, nême k ılsañlar k ılıvêrñlar!

U şunıñ bilen sözını tügetti. Nezme:

Dêdi: emdi k ılıñ, nêkim k ılursız,

Asarsız ya çaparsız, siz bilursız.

Elk işse, u zalımlar h usrevnıñ aldındın perhadnı sörep çık ti. Uni dar yasalğan, otun ve ot teyyarlangan yerge êlip keldi. Bu ehvalnı körge h alayık : “ bır gunahsız naheğ ölüp kêtımdı?!” dep gelve-gevga sêlışk a başlıdı. Hiliger pelek bu h ıl oynunı teyyarlıdı. Lêkin k orğan ehlınıñ bu ehvaldın h êviri yok idi. Helk bu işni şirin bilen mêhinbanudın meğ piy tutup, perhadnı yadlap unınga köyetti. Dar astıda h arab bolğan cismımnı hem uni [192] êsiş üçün boynıga sêlingan tanapnı körüp, k el’ediki h êlk nıñ kônli veyran boluşk a başlıdı. Çünki bu gunahsız avare ölüşke yüzlengenidi.

Bu terepte h usrev bilen unıñ barlık kişilrı, h as kişilrıla emes, belki balık amma unıñ danalılık ıdın heyran k alsa, bipervalık i ve tenhalık ıg karap pığan çêkişti. Ular: “ h usrevmu bu işın epsuslınıp hesret çêketti. Lêkin bu işni toğ tıstın numus k ılatı. Buzruk ümid u veğ eni tosuni layık körüp, derhal h usrevni bır h ılvetke çağ ırdı ve:

-uni öltürüş hacetsızdur. Bundağ mecnunni bend k ılıp zındanga taşılmağ kêrek. Unıñ gunahı azdek k ılıdı. Çünki tebi’iti divanıge oğ şaydu. U eğ ıl yolındın êziptu, lêkin sözlrı rasttek k ılıdı. Şahnıñ oynıprk iş k ılışıga toğra kêlıdı. Mênıñçe, êgizrek tağ üstındın bır cay têpip, uni şu cayda êhtiyatçanlık bilen sağ lısağ , üçyüz k aravul bilen ikki, üç ayğıçe şu cayda tutup tursağ , eger sözıde rastlık körülse, unıñ hayatlık ıdın gem k ılmısağ mu bolıdı. Mubada sözınıñ yalğan ikenlikini h ever tapsağ , u çağda h alıgınımnıñ k ılımız,- dêdi. Dana vezir bu hêkmetlik sözlerni k ılğandın kêyin, h usrev unıñ rayı boyıçe iş k ılışk a razılık berdi.

Yêk ın etrapta bırêgiz tağ bar idi. Unıñ êgizliki aynı yüzige dağ çüşüretti. Bu tağda asmandek mustehkem k el’e bolup, gunahkarlarnı şu yerge k amap sağ layttı. U k el’eni bır dêve bina k ılğandı. U dêvınıñ êti selasıl idi. Bu k el’e kişiler arısında

dêvınıñ nami bilen atılıp “ selasil k orgını dep şöhrat tapk an ve avat bolğanıdı. [193] Perhadni şu k el’ege êlıp mañdı. U k el’e dıldarnıñ k el’esige oñ saytti. perhadk a hoşyar ve sezgür beş yüz k aravulni koşup evetti. Ular perhadni huddi şahnıñ etrapıda turğan yasavullardek sak laytti.

Hey sak i, kel! Mendek mecunni mest k ıl, putlırımni çêçınıñ zenciri bilen bağla! Eger men bu kieşenge muptıla bolsam, vucudumniñ kişenliridin azad bolğan bolimen. Nezme:

Kel ey sak i, meni mecnuni mest et,

Saçıñ zenciri birle paybest et.

Ki bu k eyd içre bolse muhtelalıg,

Vucudum k eydın bolgaç rehalıg.

sırlık menilerdin rivayet k ılguçlar ve yuşurun belgilerdin bişaret bergüçilerdin biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhir-şepk et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza eliştir köñüllerge şadlık bêğışlıguçı bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ıldı:

Eğ ıl bilen bağlangan hêkim cununluk deştidiki söz mecnunıga şundak kişen saldı:

Vak tiki, k aravullar perhadni k organga êlıp mañdı. Goyaki unıñ yolıga almas bilen k umni töküp unıñ üstıdın mñdurğandek êlıp mañdı. Mubada uar biñ udluk k ılıp perhadni k açurup k oysa, unıñ bedilige h usrevniñ hökümi boyıçe beziliriniñ bêşi êlınp, beziliri k organdın taşlınatti. Bu höküm bilen ularga vehime çüşüp, kêçe-kündüz hoşyar boluşk a tirişti. Lêkin k aravullar perhadıñ ahu-peryadi ve künlerni [194] öz meşğulati bilen ğubarsız ötküzüşige goyaki leylınıñ ışk ıga gırıptar bolğan mecnundek şeyda bolup k alğanıdı. Melumki, soğ rat hêkim perhadk a “ ölümi h êfiye” dın telim bergenidi. Şu ilımlarnıñ içide bir “ ismi ezem” bolup, bu ismi ezemniñ hasiyiti- izzet-êkram têpiş idi. Kişi yüz mıñlıgan tosk unluk lar arısıda k alğan tek dırdımu, bu ismi ezemni ok up nege yüzlenise, şu yerdiki tosk unluk lar kuşade bolatti. Eger yolıda yüz zıdannıñ işiki bolsımu, ismi ezemni ok uğuçı şu işiklerge k arap k edem taşlısa, hemmisi êçilip kêtetti. Bu ismi ezemni ok uğuçı gem-

ķ ayğulardın ķ utulup, kōñli nege tartsa, şu yerge beğ ıraman baralaytti. U ismi ezemniñ kōrsetmisige ita'et ķ ılğuçi ta'et ķ ılışķ a hemişe ķ adır bolalaytti.

Elķ isse, perhad şu ismi ezemniñ ħ asıytıdın tün kēçilerde özidiki pütün zencir-kişenlerni boşıtıp, ķ uluplangan dervazılarni êçip çıkıp, şu tağni ayılattı. Bezide deştlerni kēzip, taş bilen kōksige urattı. Unıñ ehvalığa tağlarmu zar-zar yığlaytti. U cênığa gunahsızlık ħ encırını urup, kōñlını derd otınıñ azabıdın ħ alı ķ ılattı. Bezide tağ arısıda yüz ķ êtımlap peryad-pığan çêkip, zulum ħ enciri bilen cênını zeh mılendüretti-de, têhi tañ atmıgan, ķ aravullarnıñ kōzıdın uyķ u ketigen çağda öz ornığa ķ aytıp kēletti. Perhad bu işlarni meğ piy tutattı. Çünki bu işlar el arısıda yêyılıp, ħ usrevniñ ķ ulıķ ığa yetse, u ķ arvullarni ķ ehri-gezep astıda ķ aldurattı. Şuña bu işni hêçkimge sezdürmeslikni, [195] ķ aravullarğımı ħ evp-ħ eter yeküzmeslikni isteytti. Ķ aravullarmu bu sırdın ħ êverdar idi. Unıñ istekilirige candılı bilen mayıl idi. U pelekte pervaz ķ ılğuçi huma ķ uşı nege pervaz kılışni ħ alısa, şu yerge baralaytti. Lêkin perhda ķ aravullarni oylap ularnıñ gêmını yep, özini zencir-kişenge bend ķ ılattı.

-hey canannıñ yiganisi,- deytti ķ arvullar perhadķ a,-yüzüñde uluğluk nıñ nuri kōrünüp turıdu. Nême üçün özüñni bend ķ ılıp, zencir-kişenler bilen bağılınıp yatķ ınıñğa ħ uşal bolısen? Sêniñ bır tal moyıñ üçün bızniñ bu madarsız cênımız pida bolsun. Kōñlüñ nege bêrişni ħ alısa, bızdek ķ ayğuçğa çkken kişiler topını teñrige tapşurup kêtivergin. Ĥusrevdın bızge herķ ançe cebır-capa yetsımu, uni ģenimet dep bılıımız. Sen tinç-aman yoluñğa kêtivergeysen.

Perhad ularğa:

-hey natıvanlar, pelektın mendek azar yêgenler! mundaķ ķ ılış vapa ehlınıñ ,ħ ususen mendek madarsız natıvannıñ ķ olıdın kelmeydu. Havayi-heveske kōñül bêrip, bır ķ ançılığan biçarilerni ķ andaķ mu balağa duçar ķ ılay!-dêdi.

Bıraķ , ķ aravullar şeyda perhadnıñ azade- erkin yürüşini arzu ķ ılsa, perhad ularnın tinç-aman turmuş keçürüşini ħ alaytti. Ķ aravullarda şundaķ ehvallar kōrülse, perhadnıñ kōñlıdın yuk ırık ıdek ħ ıyallar kêçetti.

Ular perhadni azad k ılıp k oysa, u yene k aravullarınñ yênıdın orun alatti. Bezide k orğan teripige k edem k oyup, k organdikilerinñ yênıda aram êlıp kêletti. K organdikiler unıñ beğ tıyar yüzıdın közlirini nurlandurup, şirin sözlirıdın behre alatti. Eger perhadnıñ ışk oti yene yalk unlınıp k alsa [196] hoşsızlarçe pığan çekip, aşu vadi teripige yüzlınetti-de, tağ-uızlarni kêzişke başlaytti. Tebi’iti cunundın bir az tınçsa, könüküp k alğan hayvanatlar unıñ k êşiğa toplınatti. U hayvanatlarga h uddi sulayman eleyhissalamdek hükümranlıq k ılati. Tağ-uızlarda u sulayman eleyhissalam teğ tte olturğandek oltursa, k uşlar k anatlırı bilen çêdir yasap unıñ bêşiğa saye salatti. Işk unıñğa şundak şevket yasap unıñ bêşiğa saye salatti. Işk unıñğa şundak şevket beğ ş etken idiki, hetta şırlarmu unıñ aldıda yavaşlınıp k alatti. Perhad bezide horkirep turğan şirniñ üstige minse, k alğan hayvanlar unıñğa leşker bolatti. Bezide u yolvas-k aplanlarni şirinnıñ itlirığa oğ şıtıp, ularni erkilitip, h uşal k ılati. Bezide erzu-ehvalni bõrilerge köz yaşlirini tökken halda şerhlep, şirinnıñ camalini esleytti. Bezide tülkilerge: “ yarıñ köçisidiki itlarni aldımığaysen” dep yalvuratti. Bezide u: “ ay yüzlük şirinnıñ tozık i yêtip keldi” dêginiçe k ulunlarınñ boynığa gire sêlip, k uçağ laytti. U kiyikler bilen ülpetleşkinide ipar hidlık kiyikke oğ şaydığan güzilini telep k ılıp, zar-zar yığlaytti. toşk annıñ uğ lişi unıñğa dılbırınıñ toşkandek uğ lışınıeslıtıp, hoşini êlıp kêtetti. Kekliknıñ yürüşlirini körginide, güzel yarınıñ mênış-turuşlirini esleytti. Bezide natıvan cismını huma k uşınıñ aldığa h uddi sõnek taşlığandek taşlap: “ bu sõnekni güzel yarıñ itlirığa apırıp ber” deytti. Aldıdın k ırğavullar çıkıp k alğınıda, u güzel k ametliknıñ hicranıdın ah turatti. Kağılarınñ aldıda pığan çekip: “ yarımınñ k apk ara çêçıdın reñ êlıpsiler” deytti, bezide tutılarnıñ aldıda hoşini yok ıtıp: “ sözleşni u yağ ut levlik güzeldın ügendıñlarmu?” deytti. Köksi [197] k ara reñlik canıvarlarni k uçık ığa êlıp, köygen bağırınıñ ceryanını sözlep bêretti. K umrılarnıñ boynıdiki halk ığa oğ şaş sızık k a k arap, hêsabsız yaş töketti -de, unıñğa öz boynıdiki zencir toğrısıda hêkaye sözleytti. Höpüpke k arap pığan çekip, bêşiğa tutaşk anottın belge körsitetti. Bulbullarğa k arap, ışk otıda kül bolganlık ıdın nava k ılati. Tün-kêçilerde huğ uşlar peryad urup sayrısı, u k elbidiki tağlarınñ sezgüreştılirini yêñibaştın sözleytti. Bezide yüz h ıl küyler bilen sözlep, k ek nuska hicran otınıñ özini k andak köydürüvatk anlık ıdın h ever bêretti. Seher şerğ tın öz nurlirini körsetkende , u yağ ısını h otendın kötürülgen sübhidek yırtıp, tañ k uşlırıdek sayrap dastan başlaytti. U sübhige k arap mundağ h ıtab k ıldı:

-hey sübhi, mengü söygü-muhebbet içide gemge çökkenmen. Sen nême sevebtın yak añni yırttıñ? Sêniñmu maña oñ şaş yuşurun k uyaşñ ardek turıdu, sarğayğan yüzüñdın köz yaşlırñ êk ıvatıdu. Yürikiñ maña oñ şaş örtınıp, ağızñdın da'im soğuk ah çık ıdu. Êhtimal, hicrannıñ k olıdın cêññğa tesir yetken bolsa kêrek. Şunıñ üçün maña oñ şaş tañ şamilidek ah urısen. Nativan cismıñ mênıñ tênımden köymigen bolsa, nêmişk a tünlirñ tütün bolup, yultuzlırñ uçk unğa aylınıp k alıdu?

U derd örtınıp yene mundağ dêdi:

-hey sübhi, eger sen derd igisi bolsañ, mênıñ halımğa rehim k ılıp, merhemet bilen peryadımğa yet. Nezme:

Çü sahib derdsen halımğa et,

Terehhum eyle ban feryadımğa yet.

U tañğa k arap yene mundağ h ıtab k ıldı: [198]

-gülşende güller êcığanda, gül üstige sümbulnıñ çaçlırı tozup çüşkene, u güzel yar gül üzüş üçün gül yüzlükler bilen gülşenge k edem k oyıdu. Şu çağda sênıñ şamilıñ arq ılık mênıñ soğuk ahımdın nişan têpip, şebnımñdın közümnıñ yêşini bılıvalar.

Cahan yorutk uçı k uyaş upuk tın kötürüluvatk anda, perhad unıñğa k arap mundağ h ıtab k ıldı:

-hey nuri k aygu bezmısını yalğ uncatk uçı k uyaş, eger senmu muhebbet otıdın maña oñ şaş hesiretke gırıptar bolmıgınıñda idi, munçılık otluğ bolmas idiñ. Mênıñdek muradıñ hasıl bolmıganlık i üçün köz yêşñ etrapk a deryadek aq mağ ta. Senmu h uddi maña oñ şaş pelektın azab çekken oñ şaysen. tağ etsizlikin ve örtınışñ mênıñkidin kem emestek turıdu. Eger hicranlık ta k almıgınıñda, özünñni yok ıtıp men nativendek sarğaymas idiñ. cununluğ otlırñğa mênıñkige oñ şaş yağ k uymıgan bolsa, nêmişk a ornuñ tañdın-şamğıçe tağnıñ üstide bolup k alıdu? Eger senmu maña oñ şaş gem-k aygu içide k almısañ, nême üçün gahi otta, gahi suda yürısen? Sen pütün ehvalıñ bilen mênıñ derddişim, hemdımım, gemguzarım bolup k aldıñ. Mubada ay yüzlük güzilimñ turar cayı üstıdın ötkiniñde, beğ t-ıq balga oñ şaş

tüñlükidin çüşüp, mêhribanlık k a'idisini öginip, mênîñ k andağ köyüvatk anlık imni unıñğa aşkarılığaysen. Yüzünüñ reñgini öz reñgidin ayan k ılıp, gem leşkerlırımıñ köplükini zerrılırıñ bilen bayan k ılığaysen.

Perhad tañ-seherdın başlap taki kün çık k uçe şu halda gahi unıñ bilen, gahi bunıñ bilen sözlişetti. [199] Gahi seherde tañ êtiş bilen teñla sözlep kêtetti. Kün örligende şamaldek bırer sa'etmu aram almaytti. Unıñ çık argan tınık lırı goya tañ şamili k ızıl boyak lar niuçurgandek şepek otınıñ eleñgilirini uçuratti. otluğ ahidin alemge, belki bu kök reñlik asmanga ot tutuşatti, unıñ ayıgığa patk an k ırlık taşlar putlırınıñ arğ ısıdın bêşini çık ıratte. Köksige urğan taşlar bilen köksınıñ süñeklirini pare-pare k ılatte. Öz cısmığa ışk tıgını urup, tüşük üstige tüşük, yara üstige yarılarni peyda k ılatte. Bu tetür pelek unıñ carahetlırını tañmak üçün sırtmak üstige sırtmak , tozak üstige tozak k uratti. U bala deştide mecnundek nale k ılığında ünini añlığan uçar k anatlar ve buğa –marallar zar-zar yığlaytti. Özige derd-elem tıgını urğında tağlarğa yêrik çılar peyda bolatti. Carahetlırige ah h encerlırı bilen dem salatti. Tağlarni ah tıgı bilen pare k ılıp, her bır parını yene yüz pare k ılatte. Vadılar arısıdiki tüptüz caylarni tepkinide goya unıñ köz yaşlırınıñ êk ınılırıda yêrik lar hasıl bolatti. Otluğ nepeslırınıñ uçk unlırı bilen tütünlırı bu tağdın u tağk a urulatti. Ularnıñ bırıdın derdu-gem çağ mak lırı, yene bırıdın bala-k aza buloutlırı peyda bolatti. U nale k ılıp taşlarnıñ bağrını êzetti. Unıñ nale-zari tağlarni gem-k ayğuga salatti. Unıñ dılıdın toğ tavsız çık ıvatk an peryad sadalırığa sada k ayturuvatk an tağlarmu hêrip dermanıdın kêtetti. U yürek k anlırını içir vağ tıda lale gülünü cam k ılatte-de, u cam goya pelek camıdek şepek reñ alatti. U camda lık mulık toldurulğan şarabni izdigenidi. Lêkin unıñ ornığa derd-elem zerdabi, belki k ıpık ızıl levlırınıñ k anlırını[200] yutmak ta idi. Nezme:

Kêtür sağ i, k edeh gerdunni eylep,

Aña memlu meyi gülgünni eylep.

Yok êrse bade, k uy zehri helâhil,

Heyati hecri müşkil keldi, müşkil.

Sırlar meniliridin h ever bergüçiler, yoşurun izlardın eķ il keltürgüçilerdin biri, ışık -muhebbet sehipiliriniñ, mêhir-şepķ et yêzık lırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümdari hezriti emir elişir bu köñüllerni şadlandurguçi yêķ ımlık ķ ıssıdın tövendikiķe rivayet ķ ılıdu:

U mey süzgüçi saķ i ğem-ğusse bezmısıde öz meclisini her da'im şundak bêzıdı: u ğem deryasınıñ lehiñi, balavu dert têtiniñ ķ aplını, sevdayılık vadısınıñ mecnunı, mecnunluk bayavınıñıñ ecdıha süpetlık divisi bolğan Perhad muşek ķ et ğari içide malamet camıdın bala zehirini içti. U malamet şarabını sümürgüçi h aru-zarlık têtiniñ divanısınıñ köñli pıraķ oti üçün ğülh ane bolup, unıñ dılı yüzlıgen otķ anılardak ah çêketti. U cahanni öz ahınıñ tütünlrı bilen ķ arañgulaşturup, u ķ arañguluk unıñ murad sübhisiğe yêylatti. Pelek dêñızığa köz yaşlırınıñ hımmıti yêtıp, ümid ķ esirini aşu sel bilen pest ķ ılatı. Taşlarnı atķ anda balılar uni körüp meķ set közini kor ķ ılatı. Hıcran tüniniñ dertmen balısı bu tünde ķ orķ unç zehiri bilen halak bolģuçidur. Bu mekkar pelektın unıñ cêni zulüm tığını yep, purķ et têtida Perhad bala-ķ azalarga [201] muptıla bolģanğa oķ şaş çêki yok purķ et, belki davası yok dertke ķ alģandur. Perhad kündüzni şı yosunda ötküzüp, kêçe bolģanğa ķ eder hıcran azabıdın nale-peryad ķ ılatı. Kêçisi bolsa taki köñüllerni roşen ķ ılģuçi tañ peytigıçe unıñ ışı kündüzdıkıdınmu yüz hesse zıyāde köydürgüçi dertler bilen örtınıştın ibaret idi. Bır kışınıñ bêşığa bır künde yüzmiñ ķ êtım bala-ķ aza yüzlemsımu, yenıla unıñ küni tün balısınıñkidek ķ attık bolmas. Çünki tün balısığa nispeten hıcran künlırınıñ her bır aķ şımı uni ovlaş üçün mêhnet çaçlırıdın yêyılğan ķ ara ķ ayğunıñ tor-tuzaķ lırıdur. Yaķ , u tün ķ arañgulık i emes, belki ğem-ķ ayğu memlikitiniñ ķ arañgulık i, bu ķ arañguluk nıñ tütünlrı alemni yêpıvalģaķķ a, hıcranda azap çekküçilerniñ nepeslrı boğuluptu, bu ķ ara tumanlar upuķ ķ a ķ arañguluk ni ber ķ arar ķ ılıp, ābihayattek nurluk ķ uyaşni asmanğa çık ıştın toķ titıptu. Perhadnıñ h arap bolģan ehvalınıñ ķ arañgulık ını körüp, İskenderniñ zulmatķ a kırğende özi bilen hemra ķ ılģan roşenlıkmu bundak ķ arañguluk ta yol başlıyalmaslık ini bılp, özınıñ h ızırdek yol başlıģuçi bolalışdın ümitsızlınetti. Bu mekkar pelek bıçare Perhadni köydürüp, unıñ küli bilen bıçare havanı ķ ara ķ ıptu. Yaķ , uni ķ ara dême, u ğem tünlrı yandurģan çıraķ nıñ köyündisi bolup, uni êzıp alemni ķ arayıptu. Lêkın u ķ arañģu mêhır-muhebbet otķ anısınıñ tütünü, unıñ içi

bolsa zulmetniñ kanıdur. Yultuzlar bolsa u tütünniñ tüpeylidin seyyarilerdek seyli k ılmağ tın h ali, heriket k ılmağ tın azaddur. Pelekmu bu k arañguluk içide goya k ara patk ağ içige pêtıp k alğan eşekte, put-k olını uzun sozup yêtıptu. Acayıprağ i şuki, ötkür közlük erbaplar u k arañguluk tüpeylidin özini ema hêsaplap, heyranlık içide k ara başk an [202] kışidek boluptu. Tün leşkırınıñ çümüle ve çêetkilerdek tohlılık ıdın parlak k uyaşmu hayatlık ni terk êtıp, h uddi su astıga telpüngen bêlik çi k uştek, töven şunğıptu. Bu devran uni tuprak k a depne k ılıptu, zaman unıñğa haza tutuşni bahane k ılıp, yüzini tum k ara k ılıptu. Pırak azabi tartk uçılar üçün her bır yultuz öz nurlırınıñ h etlirini yazıdığan k elemni k an tökküçi tığk a aylandurıptu. Sübhi goyaki şöğ k ızlarga oğ şaş sürme tartıp, közlırınıñ êğ inimu k araytívêtıptu. Me'ezzinler avaz çık ırış üçün bu sürmıdın gızalınıptu. Bunıñdek k ara tünde közler k ınıylatti. Hemme alem goyaki sürme reñgide körünüp, ağ -k arını perğ etkili bolmaytti. Karañguluk tın alem közge körünmeytti, bu alem közlerge başk a alem bolup körünetti. Bu tünde goya pelek herikitidınmu hiç nişane k almığanıdı. Bu k arañguda kışı eger bır nersini pempligen tegdırdımu, uni çok um tetürsiçe pemlep salatti. Bu ağ şam k ıyamet sübhisige tañ atk uzmay, kêçidek turar idi. Bu k ara tünde şepereñmu üçüş üçün öz k anıtını tapalmaytti, yaki bu kök gümbizidin yoçuk ni ızdep tapalmaytti.

Bu zulmet içidin şundağ perdiler tartıldıki, şepereñler özınıñ k anatlırını taşlaşni ıstısımu tapalmaytti. Yüz tümen k ağılar pelek köklımıge k onup turğanıdı, lêkın ularnıñ közlırıdın başk a hiç nerse körünmeytti, çünki hemmısınıñ cısmi u tünniñ tumanlırıdın yok alğanıdı, peğ et ularnıñ közlırıla yultuzdek oçuk körünüp turatti. Yüzmiñlğan k ağılar unıñ bilen ceñlışıştın acız kelıdığan bundak k arañguluk k ağısı kem têpılatti. Uni k arañgu tün dême, belki u gem-ğusse zındanıdur, gem- k ayğu kanlırımı bu zından içide k êlıp, sergerdan boluptu. Perhadni hıcran gêmi h arap [203] k ılıp, bu k ara tünımı cênıdın toyğuzuptu. Bu biperva zalım pelek her nepeste u tünniñ cênıga k est k ılıp, uni yaman ehvalğa duçar k ılıp, u tünniñ yak ısını upuk sızık ıdın yırtıp taşlaptu. Hiç kışige bundak k ara künler kelmısın. Perhadniñ bêşi muşek k et taşlırıdın carahetlınıp, belki u taşlarmı unıñ başlırıdın şikeste yêtıp turatti. Ğem-ğusse tağlırıdın unıñ ayağlırı k anap, belki unıñ ayağlırıdınmu u tağlar k anap kêtetti. Hıcran çañgılıda unıñ k ollırı sınıp, hetta baş

ayığığıçe zeh imdar bolatti. Bu azaplar unıñ ze'ip ténige yımek-ıçmek üçün yol bermıgeçke, unıñ têrısın sönekliri ayan bolup k alğanıdı. Unıñ cısmi içide şamdek yenip turğan meyus cêni, tere ve sönekliri k oşulup goyaki şola çêçip turğan panuska a oş şaş körünetti. Capakar pelek unıñ cısmıga taş ve ok larni yağıdurğında, unıñ cısmi panusi tösük-tösük, belki çul-çul bolatti. U gem tağıliri içige otlarni sêlip, özini yerge uruşka a aldırattı. U ölüm aldıda can talıvatk an natıvan yaki kömür içide beşi yençilgen yılanğa oş şap k alğanıdı. Ecel h encerliri unıñ cısmını pare-pare, ölüm ok liri bolsa ötme-tösük k ılıvetkenıdı. U toh tımastın beşini taşlarğa uratti. U taşlarmu öz beşini pare-pare k ılatı. Unıñ acız cısmıda köydürgüçi hararet şu k eder küçeydiki, unıñ k ızıtması otnıñ hararıtın teskin tapattı. Unıñ ze'ip cısmi toprak üstige çüşüş bilenla, unıñ hararıtın toprak külge ayılatı. Zaman buni bahane k ılıp, unıñ cısmını da'im k ara toprak k a olurguzup k oyattı. U k ızıtmasının hararıtın cısmıda k apartmılar peyda bolatti. Bu k apartmılardıñ su êk ıp, unıñ ağızğa zeherde tamattı. Unıñ êgizi zehir yutk andek [204] açk bolup ketetti. Gem-gusse keçisi unıñğa aşu terizde gem tağılirini yükleytti. Hıcran k oşuni unıñ beşın seldek êk ıp ötetti. Közige yüzlıgen bala-k azalar körünüp, bir saetmu hoşğa kelemeytti. Perhadnıñ sevri-tak ıtı tügep yıga-zar k ılışka a başlıdı. U birinçi asmanğa k arap munda k peryat çekmekte idi: “ Hey capakar zalım pelek, sen mênıñ bu acız cısmım toprak ıdın çañ çık ırıvettıñ. Mênı bir yoli berbad k ıldıñ. Zulumnıñ usullırı ve capa k ılma k nıñ hünerrırı muşunçılık bolar. Kaşki, ecel tıgını urğan bolsañ, meni bir k êtimdila öltürgen bolsañ idiñ. Men gêrıplık ta h este bolğan, bala vadısında mecnundek perişan bolğan bir biçare emesmu?! Bıravni teñrim öz merhimiti bilen zeberdest k ılıp yaratsa, yene bıravni gêrıplık kaçıtı bilen urup pest k ılğan bolsa, unıñğa yenıla zulüm k ılış rehımdılık k a munasıpmu?! Kaçangıçe cênımğa bundak keçe bolıdu, cênım k açangıçe bu kêçilerde azap çekıdu? Kağına, sen bêsımğa k andak tünlerni keltürdüñ? Mênı k andak k ara tünge muptıla k ıldıñ?! U tün bilen künler goya mıñlarçe k anı or dive boldı. Sen meni bularğa öltürgüzmek üçün h aruzar k ıldıñ. Hey, sen mênıñ oyğanmas beş tımge oş şaş uş lap k aldıñmu yaki neççe mıñ yıllardıñ beri seyle k ılıp emdi hardıñmu?! Êyt k ına sênıñ her künki k edemlirıñ, her aş şamk ı yürüşlirıñ k êni?! Aş ır sênıñ ayağılirıñ mênıñ ah ok lırım tégip, mecruh bolup k almıgandır. Eger mecruh bolmıgan bolsañ, sübhige k arap bir

ķ edem mênîp baķ . U ay yüzlükniñ hıcranda ķ alğan bu halımğa içi ağırsun, ķ ara tünde ķ alğan bu ħ estıge rehim ķ ılğın”.

Unıñdın şundaķ bir halet yüzlendiki, unıñ beħ tıge [205] ay tuħup, goya cahanga roşenlik ve hararet beħ ş etküçi ķ uyaşteķ rohi zêmnıni yorutti. Perhad nahayiti köp tırışış, tırmışışlar arķ ılıķ ornıdın turdi-de, ķ eddini yeñi aydek egken pêtı yer öpti. U pelekke ķ arap yine nale ķ ılışķ a başlıdı: “ Hey pelek, ķ ara tünümni yorutķ ın, öle halette peryadımğa yetķın. Halımğa rehim ķ ılıp cênımni alğın-de, tuprıķ ımni u ay yüzlükniñ yolıģa çaçķ ın. Men yok luķ dunyasıģa kêtivatimen, unıģa aħ ırķ ı salamımni yetküzüp ķ oyğın”.

Perhad ikkinçi asmanģa köz tıkti. Unıñ közıge bır oķ köründi. Perhad u oķ ķ a ķ arap söz başlıdı: “ Ey dostlarınıñ hal-ehvalını yêzıp turģuçi, asman varaklırıda da’im ķ elem tevretküçi, közümniñ ķ arılırını siyah ķ ılıp mênıñ bu ehvalımniñ şerhisini toluk yazğın. Kaçanki u ķ uyaşnıñ işiki aldıģa yüz ķ oyğınıñda bu ħ êtımni elvette unıñ ķ êşıģa ķ oyğın”.

Perhad üçünci asmanģa nezer taşlap zöhre yultuzını kördi. Zöhre yultuzı bolsa pelekniñ sazendısı idi. Perhad unıģa karap toħ tımastın ün tartıp nale-zar ķ ılatı. Nale-pıgandın unıñ ķ eddi çañdek êġılgenidi. U mundaķ nale ķ ılatı: “ Her yer üstıge köktın şadlık yaġdurģuçi, sênıñ neġmeñ kışıģe can beġıslap, şadlık ını ķ ozğaydu. Sen bır pes tarıñni üzgın, mendek ölük üçün ķ ayġu-matem sazıñni tüzgın. Sen u ay yüzlükniñ bezmısıde neġme başlıģınıñda mênıñ halakıtımniñ matem sazını yañratķ ın”.

[206] U tötinçi asmanni ķ uyaş ve yultuzlardın ħ ali körüp, mundaķ dêdi: “ Her yüksek asman, sen ķ uyaşınıñ ħ uddi mênıñ ķ uyaşımdek yoşurun ķ ılıp, hıcran tünini maña heddıdın zıyâde uzun ķ ıldıñ. Emdi mêhriñdın bu alemni yorutup, mênıñ bu hıcran tünümni çêkıģe yetküzgın”. Perhad beşinçi asmandiki ķ ehrıman yultuzni körüp, bu kêçınıñ yamanlık ını ve öz halını bayan ķ ılıp, mundaķ dêdi: “ Hey pelek ķ ehrımani, tıġ tartıp ķ etlı’am ķ ılış vaķ tıñda ķ ılıçıñni ķ ênım bilen boyıģın, bu tırıklıktın mênı aram tapķ uzup, tênımni unıñ koçısıģa, bêşımni unıñ ıtlırınıñ aldıģa taşlığın”.

Perhad altınçı asmanda muşterini körüp, u sa’adet yultuzığa öz ehvalını tövendikiçe bayan k ildi: “ Ey şerep orbitısınıñ teñ tide olturğuçı, beñ t-sa’adet teñ tu tacığa eminlik beñ ş etküçi, uluğ teñrınıñ muradımni bêrip, bu capa-muşek k et tünidın azad k ılıp, bêşımdın hicran şemınıñ ısı-tüeklırını yok ıtışı, vısal sübhisınıñ nuri bilen közümni roşen k ılış üçün du’a k ılın”.

U yettinçi asmanğa beñ ip zuhelni kördi-de, unıñğa tövendikiçe nida k ildi: “ Hey uluğvarlık dêñizi, temkinlikniñ büyük tēgi, sende yañ şılık ve mulayımılık mucessemdur. Sêniñ vucuduñ meniñ hicran şemımniñ tağlırıdağ eğır, ayağlırını sevirçan kışidek heriketsız. Mênıñ cenım hicranda hayatlık ını yok utup k oydi. Sen maña mênıñ bu derd-azaplırım üçün sevr-tağ et ata k ıl”.

[207] U sekkızinci asmanğa nezer taşlıdı. U yerde bır k edeh süpet ünçini kördi. U gümbız içide Perhad u burucdın bu buruc a kēzıp yürüp, her bır burucdın özınıñ ay yüzlükini körüşni, u beñ t yultuzdın nışan tēpişni ızdeytti.

Perhad yene tok k uzunçı asmanğa k arap, u yerdiki seyyarılerge köz tiktı. Uların her bırige öz ehvalını, pırağ içidiki ahu-zarlırını bayan k ildi. U özınıñ köz yaşlırı bilen pütün yultuzları yok k ildi-de, öz ahlırını çık k an tüekler bilen pelek hasıl k ılıp, köz yaşlırını pelektiki yultuz k ildi. U mundağ nale k ılatı: “ Ah, tumanlırım bilen köz yaşlırımın h ever berıp, köz yaşlırımniñ marcanlırıdağ ravan boluñlar. Mênıñ bu gemkin köñlüm yüz mın pare bolup, unıñ havayı pırağ ıda köp avare boldi. Unıñ her bır parısı bır parçe k anmikin dêmeñ, belki u gem-gusse bergide eçılğan güldın nışandur. İltimasım şuki, her bırınıñlar şu güldın tümen mınıñni yığıp, u yarıñ ötıdığan yolığa tēz bêrınıñlar-de, unıñ başlırığa gül çaçk usi k ılıñlar. Sılar gül bergi çaçtuğ dêmeñlar, belki yēğın üstige k an çaçtuğ deñlar. Çünki unıñ hicrani mênı gunahsızla cênımdın cuda k ildi. Emdi unıñ koçısını k ênım k aplısun!”.

Perhad şu yosunda taki seher vağ tıgıçe nale-peryad, cēdel-macıralar k ildi. U her bır macıra üstige yene mıñlap macıralarnı k ozğaytti. Ölümın hesret-nadametlerni çekıp, özi bilen özi k ıyametlık bezm tüzmetke idi. Nale-pığan k ılış bilen pütün k uvvet-madarıdın kētip, öz cênığa k est k ılışk ımu madari yetmey, ölüktek hoşını yok ıtıp [208] yık ıldı. Unıñ hazısı üçün alem karılık boldi, matımide bolsa sübhi yağ ısını yırtıp, pelek özınıñ yultuz ünçılırını goya köz yeşidek tökti. Uni

gem tûni öltürüp bolup, andın unıñğa otluq k uyaş nurlırı dem urup, süp-köçligininıñ nême paydısı bolsun. Bu mekkar pelekniñ adıtı şuki, u aldi bilen kışığı teryak bêrip bolup andın kêyın yene zeher bêridu.

Hey saq i, maña can teryakini keltürgin. Yaq , teryak emes, uni tırıklık desmayısı dêgin, çünki men unıñ hıcranıdın behrıman bolup yıñıldım, şuña sen aldi bilen camımğa teryakni töküp, andın zeherni k uygın. Nezme:

Kêtür, saq i, maña teryaki canı,

Dême teryak ani, zindegâni.

Yañıldım çün tapıpmen hecrıdın behr,

Töküp teryakni k uy camime zehr.

Sırlar meniliridin h ever bergüçiler, yoşurun izlardın eķ ıl keltürgüçilerdin biri, ışık -muhebbet sehipiliriniñ, mêhir-şepķ et yêzık ırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümdari hezriti emir elişir bu köñüllerni şadlandurģuçi yêķ ımlık k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ılıdu:

Vaķ tiki, u derd ve gem k elimini tevretküçi kışı bu sehipilerde özınıñ derd-elem h êtını tövendikiçe yazdı:

Şu çağda hoşsız Perhad bala-k aza k orģınığa baģlınıp k aldi. [209] K aravullar Perhadnıñ sırnı bılıvaldı. Perhad ğayıp sırlarnı sêzetti. U yok luq orbitisiniñ parlaq yultuzı. Vapadarlık ünçiliriniñ nurluq göhırı idi. Unıñ rohi evlıyalık meş'ilidın nur tapķ an, köñli bolsa karamet nurlırı bilen avat bolģanıdı. Unıñ köñli özını bent k ılıp turģan ğol-zencirlerniñ êçılışını k ačan ıstıse, şu haman êçılatti. Perhadķ a közetçilik k ılģuçılar buni bıletti. Ular Perhadnıñ köñlini ıstep, özlırını kamaş arķ ılık , can-dili bilen Perhadni azad k ılıp şadlanmak çi idi. Lêkın Perhadnıñ barıdıģan yêri uzak emes idi. Bu ehvalni k anģ or perviz bılp k alsa, ğezeplınıp u k aravullarnıñ k ênını tökmestın, belki perhadnıñ baģlaq tın boşanģanlıq ını birer hünerniñ karamiti bilen bolģan dep k arap, bır buyruq bilenla sıyaset k ılıçını k ınıdın suģurup Perhadķ a vehşet salsa k andaķ k ılģuluk ?! Ular bu ısnıñ aģ ırını oyılıģınıda köñlide yene vehime küçiyetti. Şuña u natıvan bıçarını hoşyarlık bilen saq laytti. Ular köñlide

bızni teñri bilen bu biçare epu k ılar dep oylaytti. Ular Perhadnıñ ehvalıǵa nezer salǵında acayıp-ǵarayıp ehvallarnı sêzetti-de, bır-bırsıǵe, “Eñ yaǵ şısı bu biçarınıñ ehvalını körsekmü körmeske, añlısaǵ mu añlımıǵaǵa sêlıp yüreyli” dêyişetti.

Perhadni k amak k a algandıñ kêyın h usrev nahayıtı h ursen boldi. lêkın bu ıstın azaplangan şapur özini k orǵan içige aldı. U şu tapta azap yastuǵ ıǵa, yaǵ , yastuǵ emes, belki lavuldap köyüvatk an ot içidiki tupraq k a çüşkenıdi. U toǵ tımaştın nale-pıǵan k ılatı. Têñini taş bilen urup yüz parçe k ılatı. Şapurnıñ bu ehvalını körgen h alayık bıldıki, zalım perviz yüz túrlük hile-mikir k ılıp, [210] Perhadni tutuptu ve zulım k ılışk a başlaptu, uni êsış üçün dar yasıtıp, özi k anı orluǵ yolını tutuptu. U biçare Perhadnıñ meydannı h ali k ılış, acayıp bır avarılık ve sersanlık içide uni yok k ılış üçün yene k andaǵ hiyle-mikirlerini oylavatıdıkın?

Perhad şu halette turupmu yene h usrevdın k andaǵ h ıtap kelse, unıñ so'allırıǵa yigane sözler bilen del cayıda cavap berdi. Husrev unıñ dêgen sözlırdın k ehri-gezepke kelip, uni yene ölümge buyrıdı. Perhad unıñ bu hökmige perva k ılmıdı. Unıñ debdebılırını közge ılmıdı. Perhadnıñ sözlırdın unıñ h ıtay ve Çin memliketliriniñ padışahi ikenlikini pemleşke bolattı. Lêkın unıñ bu uluǵ şan-şöhritini göher bılıp, unıñdın peh ırılıp ketmeydıǵanlık ımı melum idi. Bu ehvallar h elk arısıǵa yêyılǵandıñ kêyın, ular yaǵ şı-yaman dêyiştın toǵ tap, h usrev pervizdın bızır bolup, Perhadk a şeyda ve meptun boldi.

Perhadnıñ yuk ırıda êytıp ötken yaǵ şı eh lak ve yaǵ şı h ususiyetlirini şa'ırlar talay gezellerge zınnet k ılıp yazdı. Muzikantlar uni ahaǵa sêlıp, h uş avazlık bilen bezme tüzüştı. Dertmenler aşık larçe ahu-pıǵan çekken halda, uni muñluǵ avazlar bilen naǵ şa k ılıp tovlaştı. Perhad h usrevnıñ k olıǵa çüşüp, unıñǵa k andaǵ sözlerni k ılǵanlık i köpçilikke ayan boldi. Lêkın unıñ hazır ölük yaki tırık ikenlikı melum emes idi. Bunçe köp h elk nıñ k ik as-çok anlırı Perhadnıñ ehvalı sevebıdın idi. Bu k ik as-çok anlar mêhinbanuǵa añlınıp, unıñ üçün bır k ızıtma bolattı. Bu gem sevebıdın unıñ ek li ve güzelli k êtip, heyranlık bilen telik ip zar-zar yıǵlaytti. Lekın bu gem-ğussılırını [211] aşkarılmaytti. Mêhinbanu bu vek eler ay yüzlük şêringe aşkarılınıp k alsa, u şeksız özini halak k ılıdu, dep ensireytti.

Gül yüzlük şêrın bu heddi-hesapsız gem-ķ aygudın da'im hoşsızlınatti. U Perhadnıñ ğêrıplıķ tutķ uni, düşmenlernıñ esiri bolup ķ alğanlıķ ınımu biletti. U goya özınıñ natıvan cısmını kiyim içide yoşurgandek, gem-ķ ayguluķ keypiyatını perde içide yoşuratti. Bu musbet otlırídın unıñ taşteķ ķ elbi su bolğanıdı. Lêkın bu gem-ğussılırını sorıǵılı ülpetliri yoķ idi. U payansız hicran perdılırı içide yoşurun ah çeketti. Unıñ çekken ah tütünlırídın cahan karıyıp ketkenıdı.

Mıskın şêrın pıraķ içide intayın bi'aram idi. Unıñ köñli hicran taşlırı têtıp sınğanıdı. Bır küni u ğunçıdek köñlınıñ êçılışını közlep, bırdem ķ esir öǵzısıǵe çıkıp havalanmaķ ķi boldi. Tosattın unıñ ķ ulıķ ıǵa bır bıçare gemkin kışınıñ zar-zar yıǵlap saz çêlıp ğezel oķ uvatķ an avazi añlandı. Uni bu neǵme avazi têtımu dertke saldı. Buzulğan köñlıǵe bu avaz ķ attıķ tesır ķ ıldı. Şêrın bu ğezel içidiki bêyıtlarnı, bu muzıka arısıǵa yoşurungan sözlernı añlaş üçün ķ ulaķ saldı. Bu ğezellernıñ hemmısı Perhadnıñ epsanlırı bolup, ularnıñ her bır bêyıti şêrın üçün bır gem hucısı idi. Bu tetür pelek Perhadnıñ beşıǵa nême künlernı keltürgenlıķı, hı usrev unıñ cênıǵa ķ andaķ capalarnı salğanlıķ ı ķ atarlıķ larnı u ğezel hı an ah-pıǵan çekken halda bırınımu ķ aldurmay ğezel ķ ılıp êytmaķ ta idi. Bu ay yüzlük şêrın gem ķ ozǵatķ uçı bu avaznı añlaş bılennı, goya baǵrıǵa ötkür hı encer tekkendek boldi. Şundaķ otluķ ah çektikı, alemni yorutķ uçı ķ uyaş unıñ tütünlırı içide öçüp ķ aldı. [212] U toh tımastın yüzıǵe kaçat uruşķ a başlıdı. Yerge bêşını yüzlerçe uratti. Sêrık ğüldek yüzlırıǵe ķ anlıķ yaşlırídın toh tımay ķ ızılǵül tökti. Barmaķ lırı ķ andın hı me reñǵide, ķ urup ketken yaķ ut levlırı kehrıva reñǵide körünetti. U ķ anlıķ köz yeşını ķ anǵa boyalğan yüzlırıǵe aķ ķ uzup, ķ an bılennı ķ annı yumaķ ta idi. U goyaki tañ şamılı ğül yaķ ısını yırtķ andek, ğül reñlıķ kiyimlirını öz ķ oli bılennı yırtmaķ ta idi. Kiygen kiyimlirını terep tereptın aķ ķ uzğan ķ anlırı bılennı ķ ızartıp, ğül reñlıķ yaķ ısını yırtķ ınıda, u ğül içidın ikki ğunçe aşkara bolatti. Yaķ ! Ğunçe emes, belki u ķ adalğan ikki oķ idi. Ğem oķ ı unıñ köksıdın ötkenlıķınıñ nışanıdı idi. Unıñ nergis ğülidek ikki közi arısıdiki yüzlerçe lale reñ tamçılar unıñ soǵuķ ahlırı bılennı ķ oşulup ğül reñ möldürge aylanganıdı. Hıddi kêçını şerķ üstıǵe yayǵandek, ğül yüzlırı üstıǵe sumbul çaçlırını yayǵanıdı. Tündek ķ ara çaçlırı ķ uyaş ve aydek yüzlırını yepıp uni ķ ara tenlıkke aylandurup ķ oyǵanıdı. Yüzınıñ üstidiki enberdek hı uş puraķ çaçlırıǵa yaş yıǵınlırını yaǵdurup, u çaçlar üstıdın ısı çık ıratti. U şu ķ eder nale-pıǵan ķ ılıp

êsidın ketti-de, bihoş bolup yıķ ıldı. Mêhinbanu unıñ bêşıda yığlap, köñlıdın sevir-taķ ıtı ketıp turğınıda, zaman zerbısıdın cısmi yarılğan bıçare şapur yetıp keldi. U tezım bıca keltürüp mêhinbanunıñ aldıda bêşini ķ oydi. U şad h uramlıķ tın kzö yaşlırını töküp, h ever yetküzdi. U h ıtap ķ ılıp mundaķ dêdi: nezme:

Ki gerdun mesnedu encum sıpahan,

Humayun arezin ısmet penahan.

[213] Hemol kündıki şahi kışveri ışıķ ,

Belā evcide reh şan eh teri ışıķ .

U pelektek mertivige, yultuzdek ķ oşunga ige bolğuçi, mubarek camalıdın paklık körünüp turğuçi, ışıķ ķ oşunınıñ h aķ ani, ışıķ muhebbetniñ parlaķ çolpani, şah dêsem şah, derviş dêsem derviş, yeni ğerıplıķ ta h este bolğan bıçare Perhad düşmennıñ hiyle-mıkır ķ ılıtķ ığa çüşüp, tutķ un boldi. Hudağa şükri, u Perhadni tutķ un ķ ılğan kışını körüp, ķ olumğa dêve öltürgüç taşni elıp, şundaķ attım-de, unıñ cênini cehennemge uzattım. Lêkın Perhadnı ayrılıp ķ êlıp, bır buluñda halsızlınıp yıķ ıldım yaki unıñ keynıdın bêrişķ a ve yaki sêniñ hızmetiñge ķ aytışķ a yüzüm ķ almıdı. Tönügün hêsapsız ğemge patķ an halda bır buzuk veyrane içide köp teşvışlendim. Bu ķ orğan içide nahayıtı teñlikte ķ aldım. Ah ırı sırtķ a çık ış üçün heyran ķ edem taşlap, özümni ķ el’edin taşķ ırı aldım. Husrevniñ leşkerliri arıda kêzıp, ete-ah şam unıñ ehvalıdın h ever almak çi boldum. Bu ah şam h usrevniñ ordısığa kırdım. Her bır yığılışlarğa, eyş-ışret orunlırığa ve ğem-ķ ayğu kepılrıge kırıp, epsanılerge ķ ulaķ saldım. Bu özgırışçan pelek öçlışışni taşlap, acayıp meslıhet bılın ıtıpaķ tüzüptuki, bugün u yığane devran ve h este natıvandın h alayıķ içide acayıp bır hêkaye tarķ ılıptu, uni hemme adem añlaptu. Düşmennıñ vehşıtı sevebıdın hıcran azabi tartıp, gahi çöl, gahi tağlarda yürmekte idi. Husrevniñ köz nuri Perhadnıñ evlıyalıķ meş’ili bılın yoruptu-de, uni öltürüştin vehime ķ ılıp: “ Eger Perhad bu yerdın yıraķ kêtıp ķ alıdığan bolsa unıñğa mes’ul ķ ılğan [214] ķ aravullarnı köydürüp öltürimen” deptu. Bıçare Perhad h usrevniñ başķ ılarğa dıl azar, capa ve tıl-ahanet yetküzişige sevep bolup ķ êlışıdın ķ orķ up, u yerdın yıraķ baralmaydiken. Men bu ehvallarnı uķ ķ andın kêyin unıñ ķ êşığa barmay derhal sêniñ

h ızmtıñge k ayttım. Bu hek tiki h elk nın rast-yalğan h everlırınıñ tolisi özliri terıpıdın toķ ulğanıken. Men saña hek iķ i ehvalni h ever k ıldım. Çünki sênıñ Perhad üçün çekıvatk an k ayğu-hesretlırınıññ Perhad tégıdınmu êğır ikenlını, bu güzeller şahı bolğan şêrinnımu tağ-tağ gem-ğusse bêsip turğanlıķını bilettim. Şuña aldi bilen saña h ever yetküzüp, andın unıñ gül bergıdek levlırını bu h ever bilen h endan k ılduray. Yene sendın söz algaç berıp, şu söz bilen unıñ sözlırını nurlanduray. Sênıñ êytķ an sözlırınıñ kêçiktürmestın bêrip unıñğa êytay, dêgen niyettimen. Eger sözüñ bolmısa, maña ruh set k ılğın, men têzdın yolğa çık ay.

Mêhinbanu şapurğa k arap sözleşke başlıdı:

-Hey h uş sözlük, nurane yığıt, sênıñ sözlırınıñ carahetlık köñüllerge melhem boldı. Sênıñ hıcranında köp naşad, Perhadnıñ hıcranıdın köp nağ uş iduķ , sen her halda bızni özüñnıñ hıcranıda azad, Perhad hıcranınıñ gemlırıdın şad k ıldıñ,-mehinbanu şu sözlerni k ılıp bolğandın kêyin, u kümüş bedenlık şêrinnıñ Perhadnıñ veķ elırını añlap hpşsızlınıp yıķ ılğanlıķ i k atarlıķ veķ elerni bır-bırlep bayan k ıldı, andın yene,-h udağa şükri, sêni körüp uni körgendek bolduķ ,-dep nahayıtı köp yığlıdı. Şapur bilen mêhinbanu Perhadnıñ sözlırını eslep, pelektın yetken zulumlarnı bayan k ılışıp uzak muñdaştı. Şapur u dılı sunuķ bıçare Perhadnıñ halını bayan k ılsa, [215] mêhinbanumu ay yüzlük şêrinnıñ k ıyın ehvalını ayan k ılatı. Ular şu terıķ ide k isseler sözlışıp turğınıda şêrın têh içe hoşsız yatattı. Unıñ dımıķ a arķ ımu arķ a h uş buy ısırık larnı purıtıp, uni hoşığa keltürdi. U közını êçıp gemkın şapurnı kördide, yene miskin Perhad yadığa yetıp, biğ udlarçe ahu-pığan çekti. Unıñ çekken ahlırındın otlar şola urup turattı. U şapurğa k arap bu bêyıtlarnı ok udi. Nezme:

Ki ey şapur, k andın buyle yettiñ,

Kêlipsen ferd, hemrahiñni nêttiñ?!

He mulkim mêhri kusin urmış êrdım,

Barur çağda saña tapşurmuş êrdım.

Refiķ u yarlıķ mundağ bolurmu?!

Emanetdarlığ mundağ bolurmu?!

Maña öz gayıbımdın bır nışane et,

Dêseñkim hecrıdın ölmey revan et!

Ger etseñ meks, nageh çık sa canım,

Yağ ın bıkim êrur boynuñge k anım.

-Hey şapur,-dêdi şêrın zar-zar yıgılığın halda,- sen k ayak lardın bundak kep k aldıñ, özüñ yalguz kepsen, hemrayıñni k anda k k ıldıñ?! Men mêhır-muhebbet nağrısını çalğan aşu küni k aytar çağda uni saña tapşurğandım. Dostluğ , k êrındaşlık dêgen muşunda k bolamdu?! Amanettarlık dêgen muşunda k bolamdu?! Eger unıñ hıcranıdın mênı ölmey yaşısun dêseñ, özümniñ yok at k an u adımımdın bır uçur bergın. Eger sen yenıla muşunda k cım turıvêlıp, mubada meniñ cênım çık ıp kêtıdığın bolsa, bunıñ k an davası sênıñ [216] boynuñğa çüşıdığınlık ini oyla!...

Mêhinbanu şêrınıñ ehvalını körüp:

-Hey cênımniñ rahiti, cıgırımıñ parısı, yağ ut levlırıñ bu h ıl ıztırap tın teskin tapsıla, mıskın şapur hemme sözlerni bayan k ılıdu. Unıñ her bır söz-hêkmetlırındın köñüllerge yüzlep rahet hasıl bolup, yêñi ve kona carahetlırımız şıpa tap k usı,-dêdi.

K uyaş çêhrılık şêrın bu sözlerni añlığandın kêyın köz yaşlırını tökken halda:

-Hey usta, hey eziz k êrındaş, emdi özüñni eyıplık bılmestın, sözlırıñni bayan k ılğın,-dêdi.

Şapur Perhadnıñ ehvalıdın bılgenlırını şêringe bır-bırlep bayan k ıldı.

-Hazır Perhad hayat,-dêdi şapur söz ağı ırısında,- lêkın unıñ künlırı sênıñ hıcranında intayın müşkül ehvalda turmak ta. Avval bu ehvaldın sênı h everdar k ılıp, andın unıñ yenığa barma k çimen. Eger saña êğır kelmise öz ehvalıñdın bır-ıkkı cümle hêkmetni yêzıp bergın. Men uni apırıp Perhad k a körsıtımen-de, uni ölgen bolsımutırıldürimen.

-Cênım bılın beca keltürimen,-dêdi şêrın ornıdın turup. U h ılvet hucrığa kırıp, derd-elem bılın şunda k acayıp bır mektupni pütüp çık tiki, unıñ herbır cümlısıdiki

sözler köñüllerni taratti. U Һ etni derhal çıkıp şapurğa tapşurdi. Şapurmu şu haman yol teripige ҡaram ҡedem ҡoydi. Kışiler aňğıçe şapurnıñ kelgenlikini aňlaşq anıdı. Şuña u eldin yoşurun halda tañ atq uçe yol yürüp, seher vaq tıda Perhad turğan yerge yêtip keldi. U zar natıvannıñ hoşsız yatq anlıq ini kögen danışmen şapur derhal unıñ yêniğa keldi. [217] Unıñ etrapıdiki yavayi hayvanlar ve uçar ҡanatlar ҡêçip kêtışti. Şapur Perhadnıñ bêşığa kêlip, uni şu halda kördiki, bunda ҡ haletni hiç köz körmisun, u bıçarınıñ cısmıda can, ağızda söz yok idi. Şapur nale-piğanlarnı çekken pêtı unıñ beşini ҡuçıq ığa aldı. U Perhadnıñ yüzlırığe köz yaşlını şu ҡeder töktiki, goya hoşsız kışige gül süyi sepkendek boldi. Perhad şu haman hoşığa kêlip, közlirini açti. Ular bır-bırını körüş bilenla, bır-bırınıñ boynığa ҡol sêlışıp, ҡorq unçluq ün tartq an pêtı zar-zar yığlaştı. Ular bırsı bırsıge ҡarap şunda ҡ yığlıdiki, yığısıdın cahanga ot çüşüp tağı-sehralarmu ҡan yığlıdı. Şapur Perhadnıñ ayaqlırını söygen halda, ҡoyındın mekset mektubını çıkırıp Perhadq a tutti. Perhad Һ etni êlip açti-de, ҡelemdek ze'ip têni halsızlıp yıqıldı. U miskin bıçare Һ etni oq uşq a başlıdı. U sözlernıñ mezmuni tövendikiçe idi.

Hey saq i, maña şunda ҡ teñdaşsız bır Һ etni keltürgın-de, bu Һ êtimni közümnıñ ҡarısı bilen yêzip çıkay, ey teñrım, maña bu yolda şêrın lev ata ҡılıp, mênı söz gülşinidiki Һ uşnava bulbul ҡılqın. Nezme:

Kêtur, saq i, maña Һ etni musellem,

Bitey köznıñ ҡarasi birle nalem.

Lebi şirindın, yareb, nesib et,

Mênı söz gülşenide endelib et.

Sırlıq menilerdın Һ ever bergüçiler ve yuşurun ızlardın eķıl keltürgüçilernıñ biri, aşu ışq -muhebbet ve mêhir-şepq et sehipiliriniñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza elişir köñüllerge şadlıq [218] bêğışlığuçı bu acayıp yêkımlıq, ğarayıp tesirlik ҡıssıdın tövendikiçe rıvayet ҡıldı:

Teñriniñ hemdu-sanasi bilen başlangan bu derd-elem mektubi cahanga mundaq derd-elem hêkayılırını taratti.

Teñri vapa ehlige k ehrini aşkarılap, ularniñ êgızlırığa hıcran camıdın zeher saldı. U ışıq ehliniñ köyüp, örtınışını elâ körüp, ularğa uluğluk bilen cula berdi. U ışıq çaķ mık ını toķ tavsız çêķ ıldurgınıda servi bolsun yaki h es bolsun, hemmisi gül yüzlükke ayıladı. Muhebbet sêli şiddet bilen bêsıp kelgende, meyli veyranılık bolsun yaki avatlık bolsun, uni oķ şaşla yıķ ıtıp taşılaydu. Ğem borınıniñ leşkerlırı yêtip kelgende eyş-ışret şêmi ve meş'ili teñla oçıdu. Teñri derdu-mêhnet tütünlirini aşkara k ılganda, meyli ötkür közlük kışiler bolsun yaki k arıķu kışiler bolsun oķ şaşla yaş tókıdu. Eger ğem têşdın k ehri kelse, meyli yaķ ut bolsun yaki şışe bolsun, oķ şaşla sınıdu. Teñri eger bır h eske capa yetküzüşni buyrısa, kehrıvalarnımu samandek sargaytıdu, bulbullarnıñ nale-pıgan k ılışı, güllerniñ yaķ ısı yırtık bolışı, zerriçilerniñ ıztıraplık tıpırlaşlırı ve nurluk k uyaşniñ köydürgüçi hararetlırı şıu seveptındur.

Asayışlık keltürgüçi şapur mêhnet siyahi bilen yêzılğan u h etni Perhadķ a berdi. Goyaki, u h et şamdın pervane terepke ve yaki semenderdın oth ana terepke yêtip keldi. H et mundaķ yêzılğanidi:

Şêrınıniñ Perhadķ a evetken h êti

“ Ikki aşuķ -meşuķ niñ k elbını yorutķ uçı, ularniñ camalıķa [219] cula bergüçi, aşuķ -meşuķ larnıñ köñül tügünlirini, yeni visal sırlırını yeşküçi uluğ teñriniñ ismi bilen başlaymen.

Işıķ -muhebbet h ezinisiniñ nuri ve ilhami, mêhır-şepķ et kanınıñ nışani ve möcızısı, ümidsizlik koçısınıñ binava k elenderi, cahanni köydürüp, canni örtigüçi capa ve mêhnet otınıñ biperva semenderi. Visalım dölıtıdın mehrum bolup, ğem-ğusse tağlırınıñ sêpili içide tağ-tağ derd ve pıraķ k a muptıla bolģuçi aşu biçare Perhadķ a malamet k el'esige pasıban bolģan mendek ze'ip ve h este candın mıñlarçe salam. Cudalık salamıdın kêyin soraydıģınıñ şuki, ğem tağlırını kötürüp, natıvan cısmıñ “C” dek êgilgendur. Kattık ğurbet ve aççık purķ et içide biçare cısmıñ

mêniñ ışık ımda ot üstıdiki k ıldek tolgınvatk andur. Hazır sêniñ halıñ nêçük?” dep yazğandın keyin yene tövendikiçe bır k ançe bêyıtıni k atar tızdı. Nezme:

“ Közüm fikri fiçinçe salse k ayğu,
Belâ her guşedın tuğyan k ılurmu?
Bu mıjganım gemıdın çık se huyuñ,
Bolurmu bır tiken her tari moyuñ.
K aragımni teğ eyyul eylegen çağ,
H eyâlñ şeh si örtermu yaki dağ?
Eñim gül bergıdın bolğanda mehzun,
Yüzüñ gulgun k ılurmu eşki gulgun?
K ılıp h alım gemi kölüñge k inler,
K onarmu ol yarañ özre çibinler.
Yüzüm hecrıde tökse közleriñ su,
K uyaş ruğ sarığa bağ k uñ kêlurmu?
[220] Közüñ le’lim gemıdın tökse k an-yaş,
Bolurmu le’il her k an bırle her taş?
Tılıñ k ılse hedisimdın rıvayet,
Özüñ bırle k ılursunmu hêkâyet?
Tışım yadıda köñlüñ çekse nale,
Yaşıñni savuğ ah eylermu jâle?
Zemiriñ k ılse ağzımni tevehhum,
Edem yolıda eylermu özın gum?

Zeneḡ danım bile zulfi gırêhgır,
Hezın köñlüñde êrkın çahu zencır?
Kı ulak ım durri eşkıñ k ılse kevkeb,
Bolurmu közleriñ durri leba-leb?
Kedım hıcrani bolse kineḡ ahiñ,
Çık armu servi yeñlig dudi ahiñ?
Heyal etseñ h ıramımdın şemâyıl,
Revaniñ çık ğali bolurmu mayıl?
Bêlımdın se'ib bolse köñlüñe hal,
Bolurmu moyedın mo, naledın nal?
Tênım siymi içiñni k ılse mehzun,
Bolur êrkın yüzüñ ol ğemdın altun?"

Andın kêyın şêrin yene nesri ibarılerge k elem sürüp, tövendıkilerni yazğanıdı.

“ Közümnı êsıñge êlıp, içiñge k ara k ayġu çüşse, saña bala-k aza her tereptın hucum k ılamdıġandu? Kırpıklırım ğemide ahu-nale çekkıñıñde her bır tükliriñ bır tıkenge aylınarmu? Közümnıñ k arısını h ıyal k ılıġınıñda, h ıyallırıñ köñlüñde yeñi-yeñi carahetlerni peyda k ılamdu? Gül bergiliridek [221] meñzım sevebıdın ğemġe çökkınıñde, gül reñgıdiki k anlık köz yaşlırıñ yüzüñnımu gül reñġıge kırgüzermu? Halım ğemliri köñlüñge kırıvêlıp, köñül carahetliriñ üstıge çivindek k onuvalarmu? Çırayımdın cuda bolġanlık tın közliriñ yaş tökse, k uyaşnıñ camalıġa k arıġuñ kêlemdı? Levlırım ğemide közliriñ k an yaş tökse, u k an yaşlarnıñ her bır tamçısı bırđın yaķ ut ve mervayıtķ a aylınarmu? Tılıñ men toġurluķ rıvayet başlısa, öz-özüñ bılın hekaye êytışarsenmu? Çışlırım yadı bılın köñlüñ nale-pıġan çekse, soġuķ ahlırıñ köz yaşlırıñni möldürge aylandıramdu? Köñlüñ êġızım vehimilırını oyılıġınıda, yoķ ılış yolısa özını nabut k ıalarmu? zınaķ lırım bılın büdür çaçlırım ğemkin

könlünde k uduķ ve zıncır hasıl k ıldımikin? K ılaķ lırım k ız yêşının ınçılırını yultuzġa aylandursa, k ızlırınġe yaş ınçılırı lıpmulıp tolamdıġandu? Boylırımđın cuda bolġanlıķ ın ıç ın ah t ıt ınl ır ın servidek t ız ık tımikin? K edem taşlıġan vaķ tımdık ı k ır ın ışlarn ı ġ ıyal k ılsa ın, rohi ın t ını ınd ın ık ıp k ıt ıķe temşilemd ık ın? B ıl ımni ġ ıyal k ılış b ılen k ıl ınġe k ıy ın ehval y ızlense, y ıġa-zare seveb ıd ın k ıldek yada ıġu bolup, ahu-nale t ıpeyl ıd ın naldek ę ılıp k ıtemdıġansen? K ım ıştek bedenl ırım ıç ını ġemge toldurġınıda, u ġem-ġusse seveb ıd ın y ızlır ın altundek sarġıyıp k ıtemd ık ın? Taġu-sehralar ornu ın, k ı attık taşlar yastuķ u ın bolġanm ıdır? Eyş-ışret k ı ışlır ın yok ılıp, b ış ınġa hoķ ışlar saye saldımikin? Sa ına u deşti-bayavanda kiyikler yol başıġuġı, k ı ulunlar s ını ın min ış ın ıç ın uķ ur at boluptu. Şan-şerepte goya sulaymandek bolupsen, l ık ın men b ılen p ıt ışken ved ını unutm ıġaysen. Tamami vehş ı hayvanlar ald ında ık ar bolup, p ıt ın vehş ı canıvarlar s ını ın dergahi ınd ık ı [222] mulazımġa ayl ınıptu. P ıt k ıl hayvanatlar s ını ın perman ıġa teve boluptu. P ıt k ıl uçar k ı anatlar s ını ın her terepke evet ıd ıġan ġ everç ınġe ayl ınıptu. Sen ş u k ı eder y ıksek orunġa, yeni sulaymanlıķ der ıcısıġe yetken bolsa ımu, l ık ın men sa ına m ını sulayman eleyhissalam b ılķ ısın ı h ırmetlıġendek h ırmetle d ıyelmeymen. Gerçe men s ını ın b ılķ ıstek yar ın bolalmısammu, k ınızık ın b olarmen. Eger m ını b ılķ ısı k ı ılış ınġa b ırer ış toş un bolsımu, l ık ın k ınızık ın boluşķ a toş un bolmas. Ç ınk ı sulayman eleyhissalamġa p ıt ın periler teve bolġanıdı. Sa ına b ılķ ısı boluşķ a heddim bolmısımu, l ık ın peril ır ınd ın b ırs ı boluşumġa ruġ set k ı ılıġaysen. Zulum k ı ılış ını ızıġe h ın ır k ı ılıvalġan bu pelek m ını send ın hem ışe cuda k ı ılmaķ ta. Men sa ına y ırerde yold ış ın, turar ık ġda k ı old ış ın bolġan bolsam neķ eder yaġ ş ı bolġan bolatti-he! Kaşk ı, sa ına k ınd ızlır ı k ı uyaştek hemrah bolup, k ıç ılır ı sen b ılen sayıdek b ılle bolsam. Ayıġ ınġa zulum tikenl ır ı sanç ılıġınıda, un ı kır ıp k ımni y ıñne k ı ılıp ık ık arsam, putlır ın sung ınıda da'im y ını ında ġemġ ızar ın bolsam ıdı. S ını ın b ış ın da'im m ını ın k ı oynumda bolsa ıdı. Eger yatķ an ornu ında yoşurun eġ letlern ı k ır ıp k ı alsam, un ı ç ıç ım b ılen s ıp ırsem. Ç a ın-tozand ın k ıl ınġe malallık yenketlık ını sezġ ınımd ı, yer y ızıġe k ız-yaşlır ım b ılen su sepsen ıdı. B ış ınġa capa-muşek k ı etn ın uzun t ınl ır ı ç ışk ınıda, ık ıray ımni ıç ıp, k ı uyaş peyda k ı ılısam. Uzun k ınler c ını ınġa k ı est k ı ılıġanda, sa ına ık ılır ımni y ıyıp, ıpar re ıġıdek k ı ara t ın hasıl k ı ılısam ıdı. Y ızlır ınd ın me ız ımni almısam, yaşlır ını me ız ım [223] b ılen s ırtsem ıdı. S ını sevdayılıķ k ı a mayıl k ırġ ınımd ı, k ı olumni boyn ınġa salsam ıdim. Y ız ını

körüş için eynek ısıtınınde, yüzümni yüzüñge uttur tutup bersem. Su ızdep otluğ köñlüñge hayacan çüşkinide, saña lêvım bulıx ıdın su bersem idi. Saña her nepeste hemdem bolup, kêçe-kündüz mehremlikıñni k ılsam idi. Kêçılırı meclısıñni yorutk uçı şam bolup, kündüzlırı yêk ın ülpitiñ bolsam idi! Hey ısıt! Bu mekkar pelek, bu capakar alem seni bır yak k a, mênı bır yak k a apırıp taşlaptu. Eger kışı köksini yüz pare k ılsımu, pelek zulmıga nême çare?! Bu zalım pelekniñ zulmıdın kimiki köñülsız bolğan bolsa, aña bu pelek yine zulum üstige zulum salıdu. Sen neççe muddettın bêri bala-k aza bendıge bağlandıñ, sênıñ gem ve dertliriñge teñ kelgüdek yine bır derdni têpıñni imkani yok , tartk an capa ve mêhnetliriñni payanımu yok . Lêkın cahan ehliçe şunısı ayanki, sênıñ k oluñda k attık taşlarmu mumğa aylanganıdı. Derd-elem çekışke cür'itiñ bar, bala-k aza aldıda sevr-tak itıñ bar. Gerçe sen mênıñ cudalık ımdanatıvan bolup k alğan bolsañmu, yenıla bır merdane er, geyur pehlıvansen. Eger hicran azabi k ozğalsa ah çekış bilen unıñdın köñliñni h ali k ılısen. Muşek k et otlırı cısmıñni köydürginide uni köz yêşiniñ sêli bilen tıncıtıvatisen. Bêşinğa derd kelse, ahu-pığanlar bilen her terepke pırk ırıp, uni yok ıtısen. Eger köksiñge gem-k ayğu taşlırıni urup, cêninğa k ançe capa salsañmu, buninğa söz sığmaydu. Çünkü aşık lar ışı şundak bolıdu. Men putlırım sungan bıçare natıvanmen, putumla emes, belki baştın-ayağ cimi ezalırım sungan ze'ip bıçarimen. Pırak ın tıgıdın cênım, belki [224] natıvan cısmım yüz pare boldı. Hıcranıñ otıda cısmım bilen can ve dılım köyüp yüz k êtim külge aylandı. İçimge ışk ın şolısı tutaştı, tutuşupla k almay, u şolılar yalk uni bêsımdın aştı. İçimde yüzlıgen otlar peyda bolsımu, nepes tütünlırıni çık ırışk a k udrıtım yok . Közlırım gerçe yak ut ve mervayıtlarıñ kanıga aylangan bolsımu, lêkın unıñdın bırer tamçe ak k uzuşk a imkanıyıtım yok . Eger ayal kışı güzelliğe ve azadılıkte servi ve sevsendek, hösni camalda aydek, belki unıñdınmu artuk bolsımu, lêkın u kışilerniñ köñlini mayıl k ılıvêlpla, vapa ehliçe vapasızlık k ılmısın. Ayallardın ibaret acız bıçarilerniñ bırav ışk ıga gırıptar bolup k êlışıdın ve ularniñ aldıda cudalık niñ müşkül ıslırı çüşüşidin, ularniñ bêsıga ışık sevdasınıñ çüşüp k êlışıdın teñrim panah eylısın. U bıçarilerniñ ışık otıda köygüdek macali yaki unıñdın k utuluşk a amali yok . Ayağ astıda k alğan bır acız çümülını öltürüş için yüz ecdıha bêsıp kelse, h alayık niñ tapını astıda yürgen çümülınıñ yüzlıgen ecdıhalar cênide hali nême bolmak çi?! Pütkül alemde çaç mak lar çek ılıp, ot çaç nap ketse, unıñ otturısıda h es ve

h aşakların turalışı mumkinmu?! Hemme işlardin müşkülreki şuki, mendek gem
k aygu başk an bır bıçarige söygü-muhebbet işi intayın k ıyın bolmak ta. Bır tereptın,
k aygu-epsus, yene bır tereptın, haya-nomus mênî k ıynımağ ta. İçimde yüz tümen
otlar köyüp, kêçe-kündür örtıvatk an bolsammu, uni aşkarılaşk a amalsızdurmen.
Çünkü ar-nomus k oldın ketse hemme tüğışidu. Şuňa aşık -meşuk lar her k ançe
müşkül ehvalda k alsımu, şermi-haya, ar-nomus mizanığa ri'aye k ılıdu. Uların ahu-
zarlırı yette k at asmannıñ [225] perdılını yırtıp taşlısımu, lêkın ular öz yüzlırının
şermi-haya perdısını açmaydu. Sen mênîñ tartk an derd-elemlırımni özüññıkidin az
dep k arıma, sênîñ derdınmu köp, mênîñmu tola. Nezme:

Dême mendın senîñ derdın êrur kem,

Sênîñ hem köptur derdın, mênîñ hem.

Lêkın munçe derd-elem bilen, munçıvala gem-ğusse bilen bolsammu, yenıla
sênın derd ve gurbetlirıñni yad êtımên. Sênîñ derd-elemlirıñni oyılığınımda miskin
cênımğa yüzlerçe capa ve zulüm yêtıdu. Sênîñ ışk ın esiri bolğandın bêri gerçe ah
avazlırım peleklerdın halk ıgan bolsımu, lêkın nale-epğan içide bır tınık nımu h uşal
tınalmıdım, hıcran içide bır nepesmu h uşal bolalmıdım. Düşmenler memlakitımni ve
h elğ ımni talan-tarac k ılıp, sıpahlırım bilen teğ tu tacımni tartıvaldı. Mênî
leşkerlırım bilen bır tağnıñ içide önkürlerge k amıdı. Bu yurtnıñ şah ve pıx ralırgıçe
hemmisi baştın-ayağ düşmenge esır boldı. Tutulğanlar canlırının ayrıldı.
Kutulğanlırınımu gem ve k orğ unç ölüktek haletke keltürüp k oydı. Halayık nıñ
hemmisi bu işlarni mênîñ ışk ım sevep boldı dep k arıdı. Şuňa elnıñ k argışlırını tola
añlap k ulık ım gas boldı. Eldın k ılğan uyatlırım cênımğa k est k ılsa, mêhinbanu
aldıdıkı h ıcılçılık hayatımni tügeştürvetti. Lêkın bêşımğa mundağ k ıyınçılık ve
muşek k etlerdın yüzlep kelsımu, belki bunıñdınmu yüzmnıñ hesse şiddetler yüz
bersımu, eger sênî pat-pat körüp turalıgan bolsam, h uda heğ k i ve yene h uda
heğ k i [226] hiç bır gemım yok idi. Nezme:

Sênî körsem idi nagah-nagah,

Gemım yok êrdi, billah, summe billah.

Şu pıraq ında ölüm, belki yüz k êtim ölgendın bekreğ artuğ rağ boldum. Emma visalıñ umidi bolğaçk a hayatmen. Da'im teñrınıñ rehmitıdın ümidvarmen. Hıcranıñda yüz yıl gem-ğusse tartsammu, lêkın vısalıñ ümidi bolsıla h uşalmen. Sendın kütıdığınım şuki, saña meptun bolğan meşuğ uñ bu perişan h etni yazdı, uni oğ up, mezmunıdın h ever tapk andın kêyın, merhemet k ılıp cavabını evetkeysen. U h êtiñ men üçün gem-elemlerdın cênımni k utk uzğuçı tumar bolup k algusi. Uni men bala-k aza ve gem-ğussılerdın amanlık h êti k ılıp, boynumğa salğaymen. Eger mênıñ halım dın h ever tapsañ, h uda buyursa çok um cavabını bergin. Nezme:

Çu bolsañ halime agahu e'lem,

Cavabın hem iber, vellahu e'lem.

h êtim tamam, vesselam”.

Perhad bu h etni zar-zar yığlığan halda oğ up çık ti, cısmi örtünüp goyaki naldek êğıldı. U gah hoşsızlarçe nale-peryad çeketti, gahi ornıdın turup bır nepestıla yüz pêrk ırayttı. Unıñdın sevdanıñ alametliri köpleğ aşkara bolmağ ta idi. [227] turup hoşığa kelse, yine turupla hoşıdın kêtetti. Gerçe unıñ sevda sevebıdın nale-pıgani heddi hêsapsız bolsımu, lêkın cavap h et yazmağ tın bölek çare ve ilacı yoğ idi. Şapur Perhadnıñ cavap mektubi yêzışı üçün kêreklik esvapları hazırlap, ipar bilen kapurnı arılaştırup berdi. Bıçare Perhad bır pes özüni tutuvaldı-de, mulahize k ılğan halda aşu derd ve bala mektupınıñ şerhisini yêzıp, şapurğa berdi. Perhad şapurnı yolğa salğandın kêyın, özi yine derd otığa muptıla bolğan pêtı şu yerde k aldı. Şapur mektupni êlip, goyaki h et toşığuçı kepterdek uçup, bır amallar bilen özüni k orğan içige aldı. Şapur şêrınıñ aldığa kırıp tezim beca keltürgendın kêyın, h etni unıñ aldığa k oyup, ornıdın turdı. U kümüş tenlik şêrin h etni algandın kêyın, yaş tökken pêtı ıstırahat sarıydın derd ve mêhnetnıñ h ılvet hucrısığa kıldı. U h etni êçip oğ uşk a başlıdı. U gem dastanınıñ mezmuni mundağ idi.

Hey sağ i, maña k edehte gül reñlik şarap keltürgin, men uni içip, gem-ğussılırımni têh ımu aşuray, muhebbet mektupını közlırımge sürtüp, peri süpet yarıñ yadıda hoşsız bolay. Nezme:

Kêtur, sağ i k edeh gül reñgi bade,

Ėemu enduhni eyley ziyāde.

Muhebbet nāmesin sūrtey közümge,

Periveş yadıda kelmey özümge.

**Sırlık menilerdın ĥ ever bergüçiler ve yuşurun ızlardın ek ıl
keltürgüçilerinñ biri, aşu ıřķ -muhebbet ve [228] mēhir-şepķ et sehipiliriniñ
mu'ellipi, menivi dunyaniñ hōkūmrani emir mırza eliřir köñüllerge şadlık
bēġıřlıġuçi bu acayıp yēķ ımlık , ġarayıp tesirlik ķ ıssıdın tövendikiçe rıvayet
ķ ıldı:**

U derd-elem mektupınıñ yazġuçısı pütün aleminiñ ķ arısını öz ķ elimige siyah
ķ ılıp, teñriniñ êti bilen başlangın bu ĥ etni mundaķ yazdı:

Teñri ķ arañġu kēçide öz camalınıñ şemini yorutuş üçün, ıřķ -muhebbet
çaķ mık ınıñ otlırdın nur çık ardi, ıřķ otınıñ tütünlirini çık ırıp, derdmenleriniñ
ĥ anumanini ķ ara ķ ıldı. Kuyaştek güzel ve apetlik çıraylarni peyda ķ ılıp, ĥ elķ niñ
köz yaşlırı bilen goyaki zerriçilerni ķ ozġıġandek ķ ozġıdı. U Perhadni aşık ķ ılıp,
uni zerriçilerdek sergerdanlık bilen ĥ uşal ķ ıldı. Unıñġa öz memlikitidin nēsive
bermey, unıñ arzu-arman êġızlırını ġerıp-musapırlık mēyı bilen zeherdek aççık
ķ ıldı. Unıñ yar ve dıyar ķ ayġusını ķ attık , pıraq ve hıcran ķ edihini aççık ķ ıldı.
Unıñġa ġerıplık êlide orun bērıp, cahan ehlini unıñ cēnıġa düşmen ķ ıldı. U Perhadni
öz meşuk i bilen ĥ uşal ķ ılıp, düşmenliriniñ ĥ evıpidın biperva ķ ıldı. Ĥalayık ni
dilberniñ mektupi bilen ĥ uşal ķ ılıp, ularni ġem-ġussıdın azad ķ ıldı. Bala-ķ aza
tēġini baştın ayaġ ķ attık taşlardın püttürüp, aşık larni unıñ bilen avare ķ ıldı.
Muhebbet çölını bır bala-ķ aza, unıñ herbır çümülisini bır ecdiha ķ ıldı. Bu capa-
muşek ķ et dastanınıñ hemdu-sanalırını ada ķ ılġandın kēyin, u beġ ıtsız biteley
Perhad muhebbet otınıñ dastani ve ġem-ġusse tütünlrı ķ arısınıñ nışani bolġan bu
mektupıda mundaķ hēkmetlerni tızġanıdı.

[229] “ U servi-yasimenge, belki pirdevis cennıtınıñ hūr-perisige, bu ġerıp-
natıvandın, belki köñli ġemlik ĥ este candın, ah tartķ ınıda, her bir ahi aldıda
dozaġ mu bır uçķ undek bolup ķ alġan. Köñli öz cēni üçün bala bolup, öz meşuk ınıñ
köñlini êliř üçün cēnını bergen bır mısķin insandın salam! Mēniñ uni canan dēyişķe,

canan emes belki can dêyışkımı heddım yok . Bırak men sevdayılık bilen cahanda dañ çık ardım, sevdayılar nême dêse epu k ılınıdığu. Maña bu apet aşu peridın, yak peri emes, aşu insanlar serdarıdın keldi. Şunıñdın bêri ıñim sevdayılık tın ibaret boldi. Şuña sevdayılarçe sözlisen ecep emes. Sarañlarnıñ h ılmı h ıl sözliri hoşyar ademlernıñ aldıda bihude bılınıdu. Şuña periler epsanılırdın ne k ıl keltürgınımde, sevdayılık ım tüpeylıdın h ata sözlep k oysam eceplenmeñ, lêkın u maña leyli süpitide keldi, şuña men unıñğa köñlümni mecnunga oñ şaş h ali ve taza k ılay”.

Perhad u sözi şu yerge kelgende, neççe bêyıtlarnı k atar tızğanıdı. Nezme:

“ Nigara, mehveşa, ismet penaha,

Cehān mehveşleriğe padişah.

Saña heddım yok olmak nukte perdaz,

Tılermen itleriñge aytmak zar.

Nêdur koyuñ ara itlarğe halet,

Ferāget birledurlar ya melālet?

Kêçe ol koy ara k ılğanda feryad,

K ılurlarmu bu yütken itni hem yad?

[230] Yıgılıp helk e urğan macerada,

Mêni yok larmu êrkınlar arada?

Söñek çaynarda eylep k ehru kinler,

K uruğ cısmım sağınurmu ikinler?

K ılurda tu’me taştın yançığan baş,

Bilurlarmiki yer başım tiler taş?

Su sari tılları k ılğan zemān meyl,

Sağınurlarmu eşkim süyini seyıl?
Boyunlariğe segban çekse zincir,
Sağınurlarmu zencirimi bir-bir?
Kuladek tevķ dın herdem tapıp zevķ ,
Sağınurlarmu tüşken boynume tevķ ?
Yatıp baş ķ oysaler ol astange,
Ķ alur êrkınmu yer bu natevanga?
Beliyetkım maña yetmiş ķ ezādın,
Alurlarmu ikin her tün ezadın?
Hinadın ķ ollari körgende reñgin,
Közüm ķ ani sağınurlarmu êrkin?
Resen tapse boyunlariğe peyvend,
Bilurlarmu ikin boynumda yüz bend?
Bular içre bar êrdi bir zeif it,
Mêniñdek zarı mehzuni nehif it.

Hey pak ve nomuşçan güzel, hey cahandiki ay yüzlük güzelleriñ padişahi, saña halımni êytışķ a heddım emes. Peķ et seniñ ıtlırñ bilenla sırdışışni isteymen. Koçañdiki ıtlarñ ehvali ķ andaķ tur? Ular rahat-parağettımikin yaki capamuşek ķ et bilenmikin? U ıtlar koçañda peryad ķ ılışķ anda, [231] mêniñdek yok alğan bır ıtnımı yadığa keltüremdikin? Ular yığılıp, da'ire hasıl ķ ilğan çağlırıda, öz arısıda mêni yok lap ķ oyamdikin? Söñeklerni ķ ehru-gezep bilen çaynıgında, bu ķ ah şal bolup ketken cismım yadığa yêtermikin? Ular taş bilen yançılğan başlarni özlirige gıza ķ ilğanda, bu beşımniñ taş yêyışni tılevatķ anlık ını bilemdikin? Ular suğa tıllırını sozgında, köz yêşip süyiniñ sêlni köz aldığa keltüremdiğandu? It

bağ k uçılar ularnıñ boyunlırığa zencır salğınıda, maña sêlınğan zencırler köz aldığa kêlemdıkin? Ular kulıdek boyun tasmılırıdın hayacangı çüşkınıde, mênıñ boynumğa çüşken tağ ağ lar yadığa çüşemdıkin? Ular u astanige baş k oyup yatq ında, mênıñdek bır bıçare natıvangımı orun k alamdıkin? Maña teğdir-k ısmettın bala-k azalar yetti, ular her kêçisi bunıñğa haza tutıvatk anmıdu? Hına bilen k ızargan k ollarnı körgınıde, közlırımdın ağ k an k anlık yaşlarnı yadığa alarmıkin? Ular öz boyunlırınıñ argamça bilen bağlanganlıq ını körgınıde, mênıñ boynumnıñmu yüz yerdın bağlanganlıq ını bilemdıgandı? Bu ıtlar arısıda bır ze'ip it bar idi, u mênıñdek bıçare, gemkin ve mecruh idi. Unıñ ze'ip cısmınıñ söneklırıge boğulğan boğum ve bêğışlar muşek k et tarığa çekılgen pedılerge oğ şaytti. Ikki k ulık ını yüzlırıge pede k ılıp yapk an idi. Kuyruk ını sörep, bu yükni tartıp bolalmay hêrip halıdın ketkenıdi. Goya ölükler üstıge k onğan k ağa-k uzğunlardek, çivınlar unıñ cısmığa k onup mecruh k ılğanıdi. Unıñ h este cısmınıñ carahetlırı h uddi köñlüm yarılırıdek, unıñ dert tuprıq ıdiki taşteğ başlırı mênıñ bêsımdek idi. Mênıñ içimge hıcran oğ lırı yara salğandek, unıñmu her bır k oturlırıdın yüzlıgen [232] carahetler aşkare idi. Mênıñ carahetlırım k anlarnı yoşursa, unıñ k anlırı carahetlırını yoşuratti. U ıtnıñ cênımu ze'iplik otıda h uddi mênıñdek örtınıp, yüzünü körüş arzusıda unıñmu közlırı töt idi. Vapadarlıq ve muhebbetnıñ şertlırı cehette da'im ıkkımız devalışattuk . U natıvan astaneñde saña yêk ın bolup, öz muradını têıptu. Mênıñ halımğa unıñ içi ağrısı, unıñ halığa nazu-nemetlırı bar kışiler rehim k ılatı. Unıñda dostluk nışanlırını körgınım üçün, unı közüm içide köz k arıçuk umdek asrap kelmektimen. Közümniñ k an yaşlırını körgınıde, unıñmu közlırıdın k an-yaşlar ağ attı. U maña, men unıñğa dost idim. Mênıñ halımğa rehim k ılış unıñ adıtı idi. Ey teñrım, ze'iplik içide u ıtnıñ hali nêçük boldıkin, umu mênıñdek ehvalğa k aldımıkin? U sênıñ astaneñde panah tapk ında, mênımu ançe-munça yad êtip k oyamdıkin? U sênıñ yoşurun derdlırıñ orun alğan köñlıge bezıde mênımu keltüremdıgandı? U öz carahetlırını yalığınıda mênıñ carahetlırımge melhem yok lık ını bilemdıgandı? U ıtnıñ k edımı bezi-bezi sênıñ köçañğa yetkınıde mênımu yadığa alamdıkin? U it sênıñ üçün can pida k ılış hevisıde bolğınıda, mênıñmu şu h ıyalda boluşk a heddım emes, şuña aşu it üçün cenım pida bolsun. Sênıñ halıñni soraşk a k udrıtım yok , peğ et sênıñ köçañdıki aşu ıtnıñ halını aşkara soralısam maña şunıñ özi kupaye. İkkinçi ehval, sen h êtıñde mene ünçılırını tızıp, pasahet göherlırı bilen hêtıñni zınnetlıgen ikensen. Unıñ

özrih ahlık ini bayan k ılışk a tılım acızdur, unıñ her bır heripi üçün cênım sedik e bolsun. Hêtiñde: mendımu derd-elem nahayıtı köp dêgen ikensen, bu sözüñdın cênım örtendi. [233] Mênıñdeklerdın tümen mıñı saña her nepeste k urban bolğan tegdırdımu, sênıñ mubarek h atireñge gem-gusse yetmısun. Sen mênı: natıvan cısmıñ gem yükini kötürüşke kelgende da'im pehlıvan, eger tağlar êlbırıs têğidek yüksek bolsımu, lêkın u sênıñ mêtınıñ aldıda pest, şır-yolvaslar sênıñ k oluñnıñ pençisi aldıda acızdur, deksen. Mende hazır u zor küç-k udret ve şevket k almıdı. Tênimde nepes algudekmı k uvvet yok . Men şunda k acız bır çümüle boldumki, hiç bır çümüle acızlık ta maña yetelmeydu. Köz aldımda bır tal eñ let goya bala-k aza tağlırıdek, bır tal yıp h uddi ecdıhadek körünidu. Gêmiñ tênımnıñ mağduri, derd-elımnıñ cênımnıñ k uvvet ve ozuk i bolma k ta, ışk ın mênıñ cısmımnı tavlap, çını k turvat k an bolsımu, lêkın ışk -muhebbet dêgen ecdıhalarnımu çümülidek k ılıp k oyıdu. Eger çümüle ayağ astıda yançıl sa, oylap ba k , unıñ hali neme bolma k çı? Yene sen h êtiñde bu ışk sevebıdın şahlık teñ tıñ bilen k oşun ve serkerdılırıñ düşmen zulmı a uçrap, talan-tarac k ılınanlık ini, mêhinbanu bilen özüñnıñ sepil ıçide k amılıp k alğanlık ını yêzıpsen. Bu sözlırıñnıñ cavabı a acızmen. Dêgen sözlırıñnıñ hemmisi rast, emma u bolsa ezel k ısmıtı, teñrının iradısıdur. Bendige tek dırdın her k anda k ı kelse, unıñ rıza bolma k tın baş k a yağ şıra k ilacı yok tur. Leşkerlırıñge, h el k ınge kelgen ıslarnı bılımen. Lêkın h el k ın, leşker ve serkerdılırıñ bolsa, permanıñnıñ sadık ııraçılırıdur. Mênımu şulardın bırı, belki eñ tövenlırı k atarıda körgeysen. Ular a sada k et ve insapnı arı a sêlıp, bu macıralar a sevr k ılın. Saña ve êlıñge kelgen bala-k azalar ve muşek k etlerge mênı layık idıñ dêseñ, bu pelekniñ [234] êlıñge sal a zulımlırını tartı ş üçün bu h este cênım pida. Natıvan cênımnı neme k ıl sañ, şunıñ a teyyarmen. Bunıñlık bılennımu kupaye k ılmısa, ularnıñ k an-k erzını boynum a yüklep, yoluñda tupra k tınnı tövenrek bolup, yollırıñ tuprı k ıdın çık maymen.

Mênıñmu yurtum, leşkırım ve küç-k udrıtım bar idi. Atam neççe ık lımnıñ h a k ani idi. Mênıñmu beşım a tac, ayıgım a teñ t nêsıp bolğan idi. Hıtay ve Çinnıñ on ıkkı mıñ şehiri mênıñ hökmümdın behrimen idi. Şunıñ a layık k oşun, serkerdılırı ve şahlık seltenıtım bar idi. ışk -muhebbet guruhınıñ leşkiri (u he k ık i ışk emes, belki mecazi ışk idi) yêtıp kêlıvidi, bu bala k oşunı aldıda bıçare bolup,

yurt-memlikitümdin ayrıldım. Tümenmîñ bendiler ve leşkerler köz yaşlırını seldek aķ ķ uzdi. Atam bîlen ana bu ķ ayģu bîlen ķ arılık boldi. Neççe mîñ şehernîñ ħ elķ i renc-muşek ķ etke ķ aldı. Ularñi bu tetür pelek nabut ķ ılıp, mênîñ natıvan cısmımñi tuprak bîlen teñ ķ ıldı. Pelek havadisatlırınıñ taş borını bu tuprak tın toģ tımay çañ çık ardi. Tek dırı ezeldın maña tek sım bolģını ışıķ -muhebbet iken. Bu ışlardın kimge tapa-tene tıģını urımen?! Kimge malamet ķ ılımen?! Eger mênîñdek ve u ħ usrevdeklerdın yüz tümen adem bır bolsımu, ular tegdır aldıda bır tal arpıģa erzımeydu. Pelektın yetken tegdır-ķ ismetlerni kışilerdın körgılı bolmaydu. Sevdayılık meni her yak ķ a sörep, sözlırım bihude bolmaķ ta. Bu ħ etni yêzıř vaķ tıda hpşumdın ketkenidim. Sevdayılık tüpeylıdın hiç nersını bilmeyttım, ķ andaķ sözlerni yêzıvettımķin?! Men divane hpşumñi bîlelmey ķ andaķ ħ ata sözlerni yazdımķin?! Bularñi keçürivêtersen. Kelimım ķ urlarģa tızģan bu ħ atalarnı epu ķ ılıģın, çünki sevdayılar [235] bolsa epu ķ ılıģuçılardur”.

Perhad yuk urıdıkı sözlerdın kêyn ķ elemnîñ pasahıtını toģ tıtıp, sözlırını tamamlıdı. Peri süpet şerın ħ etni ok up bolģıçe iç-içıdın yüz ķ êtım örtünüp, het unıñ tênıge yıp çıрмаşķ andek çıрмаştı. U yıpta çırmışış herikiti bolsımu, lêkın, řêrınñ cısmı bitap ve heriketsız idı. U ķ ıynçılık , dışvarlık tın yüzlırını yerge ķ oyģanıdı. Unıñ boylrı ğem tüpeylıdın hêli êģılse heli tüzlınetti. Ahınñ yalk unlırını çık ırıp, bu yalk unlar ark ılık özınıñ sevr-taķ ıtını örteytti. U bır pes Perhadnıñ tırıklıkı üçün öz köñlını şad tutsa, yine bırdem unıñ hıcranıdın ahu-pıģanlar çêketti, yine bırdem unıñ hesrıtdın “vah, hesrıta!” deytti. Şerın baştın-aģ ırı yêķ ımlık yezılģan bu mektupñi mêhinbanuģa sundı. Uni körgen mehinbanumu ħ uddı ħ ette pükölüp ketti. Lêkın bu derdke hiç bır dava tapalmıdı. Ular ħ este Perhadnıñ esli ve neslını, yeni unıñ şahlık deryasıdıkı nadır göher ikenlıkini toluk bıldı. Ular ıkkilisi köz yaşlırı bîlen hêsapsız ünçilerni, çêçıřıp yıģlaştı ve Perhadnıñ ehvalıģa heyran ķ êlıřtı. Ular řapurģa izzet ve hürmetlerni ķ ılıp, orun-mertıvisını yenımu östürdi. Unıñdın Perhadnıñ halını bırmu bır sorap ve bayan ķ ılıguzup zar-zar yıģlaştı. Aşık lar hıcran azabıda ķ ıynalgınıda ümidvar bolıdu. Meşuk ını tapķ anda bolsa, intayın ħ uşal bolup, beģ t-sa’adetke ulışıdu.

Ey teñrım, telepkarlık ni navayınıñ řo’arı ķ ılıģın, u ķ ançe ümidsızlengensêri ümidvar ķ ılıģın. Hey saķ i, maña şarap keltürģin, yênımdın bırdemmu yıraķ laşma.

Meni derd-elem bilen ümitsizlendürme. Mêni tileklırımge yetküzüp sözyündürgin.
[236] Mênîñ tılıkım şuki, senmu muradıñğa yetkin. Nezme:

Neva'ige teleb, ya reb, şî'ar et,

Nêçe nevmid êse, ümmidvar et.

Kêtür, saķ i, meyu birdem ayılma,

Mêni hem derddin nevmid ķ ılma.

Ümidimge mêni ħ ursend etkil,

Ümidim buki, ümmidiñge yetkil.

Sırlar menılrıdın rıvayet ķ ılguçılar ve yoşurun belgilerdın bışaret bergüçilerdın birı, aşu ışıķ -muhebbet ve mêhr-şepķ et sehipılırınıñ mu'ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırzan Elişir bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik ķ ıssıdın tövendıķiçe rıvayet ķ ıldı:

Yoşurun hêkmetlernıñ tügünini yeşķüçi kışıbu menılerge mundaķ yolbaşçılıķ ķ ıldı:

Şapur bu ıkkı natıvan ve cêni azar yep, cısmi şêkeste bolģan aşık -meşuk larnıñ sêğınış mektubını yetküzgınıde, seğınış otlrı têħ ımu küçeydi. Ayģaķ çılar ħ usrevge ħ ever yetküzüp: “ Bır ħ everçi, yaķ , ħ everçi emes, bır bimene casus telve Perhaddın şeringa uçur yetküzüp, şêrındınmu unıñğa mektuplarnı toşuptu. Ular otturısıda ışıķ -muhebbet bazırı nahayıtı ķ ızıp ketti. Pat yêķ ında yüzlıgen pitne-pasatlar peyda bolģusi. Bır terepte çöldıķı divane Perhad, yine bır terepte ķ el'e içige ķ amalģan peri süpet şêrın bır-bırsıge yüzmiñ hiyle-neyreñ ve epsunlar bilen tolģan mektuplarnı evetışıp, bır yaķ larģa ketmekniñ [237] pılanını tüzmekte. U çağda canabi ħ usrev ularnıñ çañ-tozıñıģımu yetışelmeydu. Bu ış bolup bolģandın keyın ularnıñ derdini tartķ annıñ kêrıkı yok . Eger ularnı yüzmiñ capa muşek ķ etler arķ ılıķ tapsımu, lekın bu ışlarnı bır yaķ lıķ ķ ılış ceryanıda köplıgen külper ve dıřvarçılıķ lar yüz bergüsi. Eger u divane özınıñ peri süpet güzilini yêñıģa êlıp, dêvıdın tuģulģan aşu uçķ ur êtıģa mınıvalsa, unıñģa rustemdek palvandın yüzmiñi

bolğan tegdirdımu teñ kêlelmeydu. Perhad tağ k el’eside turıvatk an vağ tıda unıñ vucudi cudalık azavıdın êzılgen, boylırı ğem taşlırı bilen êgilgenidi. U ş u k eder acız turupmu bır taşni êlip, öz düşminige k arıtıp atk ında, h usrevla emes belki pütün k oşunrıñ ceñgıvarlık ını acızlaştırvetkenidi. Eger u pelektek uçk ur êtiğa mınıvêlip, k olığa k an tökküçi k ılıçını alıdığan bolsa, h usrev bilen unıñ leşkerlirınıñ k ênını deryadek êkıtıdu. U çağda u bargan terepke k edem taşlaş bolmıgur ış, pışmıgan h ıyalğa aylınıp k alıdu” dêdi.

Husrev bu sözlerni añlıgandın kêyin serasımige çüşüp, mundağ perman çüşürdi: “ Perhad k ayak k a mañsa, unıñ arğ ısıdın meñiş kêrek, çünki uni k oldın çık ırıp k oyuşk a bolmaydu, yene Perhad bilen u servi boyluğ şêrınıñ arılık ıdiki yollarınıñ hemmısıge pısturma k oyulsun, u yerge k oyulğan gezep k ılğuçi palvanlar yolınıñ sırtıda paylap turup, kelgen-bargan kışilerge diğ k et k ılsun, ularınıñ ıslırını yah ş i közitıp, gumanlık kışiler sêzılse derhal tutsun”. K an h or h usrev perviz eşundağ perman çüşürüş arğ ılık , bu yolda k olğa çüşken ademni aldurup kêlip, özi bılginini k ılmağ çi boldi.

[238] Bu ış bolup ıkkı-üç kündın kêyin şapur Perhadnıñ ayıgını tavap k ılış üçün barmağ çi bolup, peri süpet şêrındın yene bır parçe mektup aldı-de, tañ şamilidek k edem bêsıp yolğa ravan boldi. U kêtıvatk ında, mezkur pıstırımığa uçrap k aldı. Ular şapurdın gumanlınıp, unıñ yênını ah turuşk anıdı, h et çık ıp k aldı, h et bilen şapurni bır talay gunahlarğa buyrup, h usrev huzurığa evetti. Zamannıñ muşundağ ıslarni peyda k ılıgını üçün h usrev heddi-hêsapsız söyündi-de, uni tutk anlarğa özi vede k ılğan tartuğ larni in’am k ıldı. Çünki bu müşkül ıslarni ular asan k ılğanıdı. Husrev u mektupni êçıp oğ uş bilenla, özının beşını goya k elemdek egdi. U enber purak lık mektubni oğ uğan h usrev goya k elemnıñ siyahidek k ara ah urdi. Unıñ bêşındımu k apk ara tütün çık ıp k etti. U h etnıñ k arısı azap-külpet şêmınıñ köyündısındın, bala-kaza bazırınıñ êzılgen iparındın pütülgenidi. Bu h et k aygu ehlınıñ k ara matımınıñ nışanısi, yağ , yêñılıştım, uluğ k arılık larnıñ del özi idi. Bu h et baştın ayağ derd-elem bişaretliri ve mêhr-muhebbet dastani idi, bu h et hicran h azani kêtıdığanlık ınıñ h uş h eviri, visal nevbahari kêlıdığanlık ınıñ ümidi idi. Bu h etnıñ siyahi muhebbetnıñ köñülni tartk uci iparındın bolup, unıñ her bır herplirındın söygü-muhebbetnıñ yêk ımlık purak lırı kêlip turatti. Unıñdiki hêkayetlerde çoñk ur

dostluq izhar kılınğan bolup, her bır sözlırıdın mehremlikniñ yüzlerce nışanlırı körünüp turatti. Unıñdiki her bır söz vapadın pütken bolup, bunıñdın ularnıñ bır bırıge can pida kılmaq çı bolğanlık lırı bılınetti. Bu h ette burunq i mektuplar toğrısıdımı nurgun sırlar êytılğan bolup, bularnıñ mezmuni pütünley [239] mêhri-vapa toğrısıda idi. Vapadarlık toğrısıda vedilerni bêrişip, bu vedilerni k esemler arq ılık işençke ige k ılışk anidi. H ette yene h usrev perviz toğrılık sözlep, uni gah zalım dêse, gah k anı or dep atap, unıñ ermen vılayıtıge kêlup, h elk ni h anıveyran k ılğanlık i ve elni cênıdın cuda k ılğanlık ını bır-bırlep yazğanıdı. Işıq babıda unıñğa yüzmiñlap tene-k argışlarnı yağıdurganıdı: “ Eger bır kışı ışıq sırlırını bılıdığan bolsa, nême üçün u tıg tartıp kêlup, ışıq laplırını urıdı? Mundaq kazzaplık ve bihude sözge kim işinidu? Işıq ehli bolğan kışiler bihude sözlerge k ulaq salmaydu. Çünki padişahlık başk a ı, aşık lık başk a ı. Aşık dêgen öz cênını meşuk i üçün pida kılışı kêrek. Aşık eger h usrevdek bolıdığan bolsa, undaq aşık nıñ visalídın mehrum bolup ölgini yah şı. Özini murad-meş set çok k ısığa layık körgen bundaq aşıktın teñrip panah k ılsun. Husrev ışıq telipige yêtişni özige meş set k ılıvaptu. Lêkın unıñ visalımni h am h ıyal k ılıp, êlup bargan barlık heriket ve urunuşlırı bikargâ ketıdı. Unıñ serp k ılğan barlık tırışçanlık lırı zaya bolıdı, cısmımda bır tınık mıq tari can bolıdıken, k organda özümni çıñ sak laymen. Eger teğdir irade bilen unıñğa esir bolup k alsam,öz visalımdın uni şad k ılmaslık üçün öz tênımni h encer bilen pare-pare k ılıp taşlaymen”. Şêrınıñ h êtıdiki bu otluq ibarılarnı bır bırlep ok uğan h usrevniñ cênığa derd-bala otlırı çüşüp buzuk cısmığa tıtirek olaştı. U insap bilen oylap bu sözlerniñ hemmısınıñ rast ıkenlıkini, heq ık etniñ şu terepte ıkenlıkini bildi, lêkın özınıñ şahlık nomusi ve nepsiniñ k ayğusi tüpeylidin, unıñ köñli [240] insap terıpıge mañmıdı. Nepsiniñ h ahişi unıñ köñlige türlük egri pikirlerini salatti. U şapurğa bent ve taq aq sêlışni işaret k ıldı. Özınımu goya şapurnıñkige oh şaş gem taq aq lırı içige saldı. U büzürük ümidni çaq ırıp, bu meş pi macırani arığa saldı:

- Bu ıslarnıñ gem-ğussılırı tüpeylidin,-dêdi h usrev büzürük ümidke-yürektiki kan zerdaplırım köz terıpımge k arap êk ışk a başlıdı. Mênıñ bu derdimge çare k ılmaydığan bolsañ, halak bolımen. Aşu dêve süpet divane Perhad u güzelni goya dêve ademni azdurgandeki yoldın çık ırıp, özige ram k ılıvaptu, emdi bu derd elemni

içimge yutıdığan bolsam, k ayğudın ölüşüm kêrek. Hıalayık yığlaşnıñ ornığa külıdığan mundağ ölümni cahanda bırırsi körüp bağ k an bolğıyttımu?! Eger men zulumğa, k ıyın k ıstağ k a, zoravanlık k a tayansammu yenıla bunıñ bılen köñlüm şad bolmaydu. U divanıda gunah yoğ , gunahsız k an töküş halaketke sevep bolıdu, sen emdi pikirırımnnın bağlınıp k alğan yıplırını üzüp, maña bır meslıhet körsetkin.

Elk ısse, ular heddi hêsapsız epsanılerni bayan k ılışıp, bır bırlırınıñ meslıhetlırını ret k ılıştı. Ah ır ular bu ıışk a şundağ tedbır taptıkı, u tedbır hiyle-mikir tozık ı idi. Nesebi seslık bılen tolğan bır hiyliger, epsunçi momay bolsa, u yecuci süpet momaynıñ pikir h ıyalıda k an töküş, pıtne pasat têtıştın başk a hıç ış mevcut bolmısa, bız aşundağ k êri momayni têtıp ışni tapılısağ . U Perhadnıñ yêniğa bêtıp, nepeslırındın neslık otlırınıñ yalğ unlırını çeçıp, Perhadka: “ Husrev ermen memlıkıtını aldı. Pelek unıñ pütkül arzu-ısteklırını öz k olığa berdi. Hazır şêrın bılen öz muradıni hasıl k ılıp, mêhinbanu bılen bezme tüzüp k edeh [241] kötürüşmekte. Şêrın bılen h usrev hesel bılen şekerdek bırlışıp, yastuğ taş bolğan halda eyş-ışretke turdi. Mêhinbanu şêringa nispeten sendın h usrevni layık taptı. Emdı aşık lık ın şêringe mutlek mensup emes. U sendın keçken iken, senmu unıñdın keç, unıñ ıslırı öz cayığa berip k aldı. Emdı senmu k opup öz yurtuñğa mañğın” dêse, bu sözler Perhadnıñ köñlıdın şêrın pırağ ını peseytışı şeksiz. Bu söz bılen unıñ köñli suvup, her terepke mayıl bolğusi ve bêtini bır yağ larğa êlıp ketküsi. U çağda şêrın bılen mêhinbanu bu veğ eni körüp, Perhadtn ümitsizlinidu. Unıñdın keyin ular bılen arımızda renc-muşek k et k almaydu, ular bıznıñ küçimiz aldıda şunçılık küçsız ikenlikini körgendın keyin, u ay yüzlük şêrınmu mêhrıvanlık körsetküsi. Eger bu ışimiz ve tedbırımız kar k ılmısa, yine başk a çare taparmız, dêyıştı. Ular söz rıştısını ene şundağ dığ k et bılen tüğdi. Andın h usrev ağızını k edehteğ êçıp külgen pêtı, bezme tüzüp, şarap içişke başlıdı.

Ey sağ ı, sen maña bır k edeh şarap keltürğın. Çünkü mênıñ bır ğemım bar. Kayğ u ve malallık k oşuni cênımğa k est k ıldı, maña têtrek k edeh tutğ ın, çünkü k olumdın çare ketti. Nezme:

Kêtur, sağ ı, k edehkim, bır ğemim bar,

Ki ol ğemdın ecâyıb matemim bar.

Melalet h eyli k esidi canım etmiş,

K edeh tutkim k olumdın çare ketmiş.

Sırlar menılrıdın rıvayet k ılguçılar ve yoşurun belgilerdın [242] bişaret bergüçilerdın biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhr-şepk et sehipılırınıñ mu’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani Emir mırzan Elişir bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendıkiçe rıvayet k ıldı:

Vağ tiki, bu matemniñ yıga zare k ılguçısı, köñül carahetlirini örtep söz yüzige şundağ tırnağ urdi:

Husrev şu terik ide tedbir tapti. Bır hiyliger momayni çağ ırıp keldi. Unıñ belliri k êrılık tın pükülgen bolup, özi k aq baş pelekter neyreñvar idi. U şundağ mekkar idiki, unıñ yüzliride aldamaçılık sızık lırđın yüzligen k oruğ lar körünüp turatti, unıñ tılıdın ömri boyıçe birer rast söz ötüp bağ mıganidi. U hiyle epsunlirini başlısa, k olıda taşni momıdek yumşıtatti. U şu k eder neyreñvar idiki, eger öz neyreñliriniñ macıralirini körsitişke başlısa, atıga k ızni, oğulga anını êlıp bêretti. U hiyle mikir pênige köñül k oyğınıda k uyaşni zuhel yurtuzıga aşığ k ılıvêtetti. Bu k êri hilige pelek uni “hammaça” dep çağ ırsa, neyreñvazlık ta katta şöhet k azangan delletul-muğ tãlemu uni “ana” dep ataytti. U tedbirilirini ışk a salıdigan bolsa, hammaçılarni, yeni delletul-muğ tãledk k êri hammaçılarnımu her ağ şımı k ızga aylandırivêtetti ve küyoğul bolğuçılarga bu nikahtın payda körsitetti. Eger u küyoğul danışmen aristotêlniñ özi bolğan teğdırdımu buni sêzelimestın, têh i söyünüz kêtetti. Eger u bır ışni tetürsige buraşni h ıyal k ılsa, bır söz bilenla yüz handanni buzatti. U özınıñ pal açıldığan noğ utlirıdın hökümlerni bırmu bır körsitişke başlısa, h alayık unıñ hökümlirige [243] arpıçılıkmu şek keltürmeytti. U mundağ hökümliri bilen yüzligen soğ ratlarni mat k ılattı. Unıñ bisatıda bundağ hiyle mikir noğ utliri yultuzlardek köp idi. Zulum têgini uruşğ a u nahayıti çêçen bolup, Perhadni öltürüşmu k olıdın kêletti. Husrev u mekkar dellini hazır k ılgandın kêyin pütün ehvalni yoşurun halda unıñga melum k ıldı. Husrev köp vediler bilen unıñ köñlini k ızıtıp, söyündürdi. Umu ornıdın turup, yolga çık ış vağ tıda bu bêyıtıni ok udi. Nezme:

Eger Perhad bolsun kahi fulad,

Bêrey efsun bile birdemde berbad.

U delle: “ Perhad eger polat tağ bolğan tegdırdımu uni bır neyreñ bılınla bır nepeste veyran k ılmen” dep yolğa çüşti. U çöllerni kêzıp, vadılardıñ ötüp, ağı ır Perhad turgan tağka keldi. U derhal köñlıde yüzlıgen k ork unçluk neyreñlerni yasap, Perhad terepke k arap yürdi. U özi k ılmağ çı bolgan hiyle neyreñlerniñ hêsabatını ênık laş üçün danılırınıñ köplıkıdın boynı sınıgudek dericidiki êğır tesvini boynığa êsıvaldı. Unıñ ropaşlık lêçıkınıñ arka ve örüşliri hiyle mikir ve aldamaçılık yıplırıldın toq ulğan ve unıñğa k ısmak-ısmak reñlerni bêrip, yüzige çümbel k ılvalğandı. Unıñ bu salapıtını körgen kişi büvimeriyem öz herımıge köñli parağet tapalmay, tur têtığa ıstırahat ve ta’et-ibadet k ılığlı kelgen oğ şaydu, dep k alatti.

Perhad uni körüp derhal ornıdın turdi. Unıñğa salam k ılıp, êlıptek k amıtını daldek egdi. Andın unıñ bu yerge kelışınıñ sebebini sorap:

[244] -Bu yak k a k andak biyette keldiñ?-dêdi.

-Men bır ze’ip biçarımın,-dêdi u mekkar söz başlap,-alem h elk ıdın alağ em üzülgên bır natıvan bendimen. Beş on yıldın bêri h ılvette orun tutup, uluğ teñrige ta’et-ibadet k ılmağ ta idim. Cahan ehli bılın hiç işim, teñrıdın başka hiç kışım yok idi. Ermen memlikıtınıñ tınç vağ tıdiki ehvalım ene şundağ idi. Hazır h usrev perviz atlık bır padişah kêlıp, pitne-pasat otını şundağ ulğayttiki, elniñ öy ve tırkçılıktın alıdığın huzuri buzuldi. Buni senmu añlığan bolsañ kerek. Elniñ ehvali özgergendin kêtıñ mênimmi ehvalım h araplaştı. Ta’et-ibadetin huzurum k almıdı. Şuña men ete keç boluş bılınla h alayık tın yırak lışıp garga kırıp yatay, gıza bılın k uvvıtım teñrini yad êtiş bılın bolsun. Şundağ çıdam ve geyretlik bolayki, hergiz u yerdin çık may, eger ömrüm k oşunığa ecel yetse, u k arañgu gar maña gör bolsun, dêgen niyette kelgenidim. Muşu sevda bılın ömürdin ilkimni yuyup, muşu yerni köñlüm tartıp keldim. Taki tırık bolsamla muşu tağda turımın. Lêkin adem evladi dêgen vapasızdur. Vapasız insanni kışı nemışka eslisun. Adam balısındın vapa teme k ılığandıñ köre taştın mêtır-vapa tema k ılığan yah şı.

Perhad unıñ bu sözlirini añlığandıñ kêtıñ nahayiti söyünüp, unıñ başka an teverruk ızığa söydi. Çoñk ur ılıca bılın unıñ ayağlırını tavap k ıldı.

-yüzlürüñdün,-dêdi Perhad unıñğa,-nur namayen boluptu. Qelbıñ heq i q et sırlırınıñ h ezınısı iken. Cahan h elq ıdın özüñni qetke apsen. Teñri heq q i, sen [245] cezmen bır heq i q eçi ikensen. Cahan ehligе vapasızlıq adet bolup q alğan bolup, ulardın vapadarlarğa kêlidigini zulum ve capadın ibaret. Bır köñülsız iş köñlüñni geş q ılğan oñ şaydu. Ermen memlikitide bırer geyriy ehvallar yüz bêrip, köñlüñge unıñdın azar yetken bolsa kêrek.

U mekkar q êri Perhadnıñ sözini testiq lap mundaq dêdi:

-Hey oğul, bu sözlürüñ tamamen rast, memnu rast ehvalni êysam, u eldin amanlıq vidalaştı, unı ornığa yanalıq evc êlip, hedy-hêsabsız gem-q ayğular peyda boldi. Çek-qêgrisiz balayı’apetler yüzlendi. Mêhinbanu biken h usrev ittipaq laştı. Hıusrev heddıdın êşip, unıñğa küyoğul boluş işini arığa saldı. Mêhinbanumu bu macırağa razi boldi. İkki terep bır-bırige ittipaq lıq bisatlırını sêliştı, kişiler eyşu-işretni genimet bilıştı. Yurtta şu q êder pasıq lıq ve yaman işlar baş köterdiki, diniy islam bır yaq ta q aldı. Leşkerlernıñ hemmisi mey-şarapq a çilişip ketti.Qabilıyet igiliri gemq in bolğan halda arıdın çıkıp her tereplerge kêtıştı. Pelek men gemkinni buyaq q a yolğa saldı. Lêkin acayıp işlardın bırı şuki, bu cama’et salamekliknıñ resmiyitini unuttı. Şuña teñri ularğa ağırq sêlip, hemmısını arzulırığa yetküzmdi. Ularğa nazu nêmet şamlırınıñ nuri kêtıp, huşallıq i matemge almaştı. Uların arısında bır gül yüzlük güzel bar. İsmi Şirin dêyişidu. U güzel bu işlardın çeksiz q ayğurdi. U öziqe buyrulğan nikah permanını añlıgandın kêyin, pelekke q arap nale-pığanlar çekti. Ahır bu gem-q ayğu tüpeylıdın u öziqe ölüm h êncırını urup, q aza taptı. Beziler uni zehir içip[246] ölüvaldi dêyişidu. Vay isit, dünya lezzatını sürelmigen u yaş nota bakiy alemge q edem q oydi. Lêkin unıñ bur gemkin aşık i bar bolup, ismi Perhad imiş. U öz meşuk i üçün gêrip bolğanmış. Şirin unıñ pırağ ıda öz cênıdın q ol yuyup, unıñ işk i tüpeylıdın ahu-pığanlarnı çekip, unıñ visalığa yêtelmey arman bilen kêtıptu. Emma u hêç kişiniñ q olıdın kelmeydigan bır işni q ıldı: unıñ rohi bu dunyağa pak kêlip, ahırı yene pak pêtiçe ketti.perhad üçün vehimilik ahu-pığanlarnı çekip, pak cênını unıñ yadıda q urban q ıldı. U ağızıda “ ah perhad” dêgen sözni tekrarlaytti. Unıñ köñlıdımı aşu gêmkin h ıyaldın başk ısı yok idi. U h usrevnıñ tartq an barlıq riyazetlırını zaya q ılıp, özi perad bilen can berdi. Unıñ bu işığa yüzlerce tehsin ve apirinlar bolsun.

U mekhar k êri delle tıldın tıg oynıtıp, her nepeste “ah”, “isit” dêgen sözlerni agzıdın çüşürmıdı. U yuķ ırık i epsanılerni sözliginide, Perhadnıñ içige yüz tümen tığlar tegdı. U mekhar k êri halaket apsanısını uzunga sozup sözligenı, Perhadnıñ közını ah ırık i uyķ u basmak ta idi. Kêri mekhar özınıñ soğuķ ahlırı bilen u yerdiki tuprak tın çañ-tozanlarni kökke çık ardi. Otluķ tığlırdın toğ tımay şola çık ırıp, u h eşektın is-tüteklerni peyda k ıldı. Perhad bolsa uķ an salğan pêti varķ ırıdı:

-Emdi boldi k ıl! k isseñ ayan boldi. Bu canni aldıñ, ölük tendın yene nême isteysen! Yürek k anlırımni içip toyğın! Emdi mênı öz mênitimni tartķ ılı k oy!

Perhad ornıdın turup, cahandın k olını silkip, yuķ luķ çölige k arap yol aldı. Unıñ köz yaşlırı tağı-deştlerde[247] sel bolup aķ ti. U sel pütkül tağu-sehralarda k ıyamet k opardı. Unıñ beden k esiri şı seldın berhem yêdı. Unıñ hayat leşkiri aşu sel içige gerķ boldi.

Ey saķ i, sen maña şarabni seldek köp keltürğin. U şarabnıñ reñgi k an reñgige mayıl bolsun. Men aşundaķ şarabni içiş bilen matemge tutuş k ılay-de, Perhadnıñ hazısını tutuş üçün yolğa çüşey. Nezme:

Kêtür, saķ i, k edeh, ol nev’ikim seyl,

Ki k ılgay reñgi anıñ k an sari meyl.

Anıñdek mey içerdın mıye tartay, tutup Ferhad sugın hüye tartay.

sırlıķ menilerdin rivayet k ılğuķlar ve yuşurun belgilerdin bışaret bergüçilerdin biri, aşu ıřķ -muhebbet ve mênir-şepķ et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza elişir köñüllerge şadlıķ bêğışlığı bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ıldı:

Bu matemnamını yazğan uçķ ur k elem öz yak ısını yırtıp, şundaķ kara kiydi:

Hicran deştiniñ muptilasi bolğan Perhadnıñ köksi şı k êder zeh milengen idiki, aşu ötkür k ılıçıdın yetken êğır yara unıñ bağrını ikki pare k ılıvetkenidi. Upığan tartķ an pêti ornıdın turuşķ a tırımıştı. Lêkin neççe k êtim k opup, neççe k êtim yık ılatı. Ecel k arak çisi unıñ cismıdın küç-k uvvetni tartıvêlip, yoruk dunyani unıñ

közlirige k araŋgu gör k ılıp körsetti. U k attık taşlar üstige telpünüşk[248]e başlıdı. Unıñ cismidiki söñekler sungılı turdı. U bêşığa taşlarnı urattı. U közlırdın yaşlırını taram-taram aq k uzğan halda: “ hey közlırım, yığlaştınmu k utulıdığan bolduñlar” deytti. U köñül carahetlırı üstidiki melhemlerni êlip taşlıdı. Unıñ köñül yarılırı pütüp, saq ıyış vaq tıdın ötüp ketkenıdı. Carehetlik ténige yêpısturulğan mamuq -paq tıarnı êlip her yerge taşlap, bedınıdın yüzligen k an bulaq lırınıñ közını açtı. Qanga boyalğan mamuq ve paq tıarnın tozundılırı bılen tağnı lalızar çimenge aylandurdı. U carahetlırını tikken k anlık yıplarnı her terepke üzüp taşlap, bedinidiki carahetlernıñ töşüklırını êçivetti. U şundaq k ılıp öz bedinige ecelnıñ kırıp, cannıñ çık ışı üçün yol hazırladı. U ecelnıñ öz köksını pare-pare k ılıp, u yerdiki gem-ğusse k oşunını çık ırivêtişi üçün ene şundaq çare taptı. Unıñ yurikidiki gem-ğusse tütünlırı çık maq ta idi. Tağ ve deştlerni bala ve mêhnet bulutlırı k aplığan bolup, bulutlar bıçare perhadnıñ bêşıda unıñ êçinişlik ehvalıga k ara yıglavatattı. Unıñ cismi carahetlerdın pütünlery gûlzarga aylangan. U tamçe-tamçe k anlırı arq ılık etrapk a güllerni çaçattı. Bu hal goya pütün etrapk a gül begilırı tökülgendek, yaq , belk ot uçk unlırı çêçilgandek körünetti. U pelekke k arap:

-Hey altun ciyeklik pelek, bêşimni yancığın! Çünki bugünđın başlap bêşimnıñ mendın nêri bolğuni yaq şı. Közümnı oyğın! Çünki bugünđın başlap közlırım uni körelmeydu. Tılımni k orq mastınla tıg bılen kêsip taşlıgın! Çünki u emdi sözleşni h alımaydu, nepeslırımınñ yolını tosq ın! Çünki emdi nale ve ah çêkiştın toq tap k alay. Ayağlırımni sundurğın! [249]Çünki emdi yürmek üçün tırmasış vq ti ketti. Yüz mñ pare k ılıp, uni yok luq tereplırıde sergerdan k ılğın! Bağrımni pare-pare k ılıp taşlıgın. Çünki bugünđın başlap unıñ bėnıñ bılen alağ em üzölsun,-dep nale k ıldı.

Perhad ısq k e mundaq h itap k ıldı:

-Hey söygü, sen maña merdanılık bılen derddaş bolduñ. Bêşimdın hicran gemlırı keçti. Lêkin sen hêçbir kemçilik kersetmıdñ, h uda saña yar bolsun, bu natıvan ténımni turaq bılen teñ k ıldıñ. Mendın saña her k andağ azar yetken bolsa, epu k ılğın, keçürgin!

Perhad taşlarga k arap, yene mundaq h itap k ıldı:

-Hey taşlar, bêşimdın aşk ın! Sêniñdın yüzümge her nerse kelse razimen.

U ayğa k arap:

-Hey ay, u ay yüzlük güzilim teripige k arap seper k ılığın! Cênımni saña k oşay, sen uni özüñ bilen hemrah k ılıp, uniñ yoluğa çüşkin!

-Hey derd ve gem ehliñ tavapgahi, top-tuprak bolğanlarnıñ ülpti,-dêdi u sehralarğa k arap,-ayağlırım zerbısıdın rencidiñ, köz yaşlırımñ sêli bilen bağıñ tılandı. Her terepke yügürüp pir k ıraş bilen çañ-tozanlırıñni örlettım. Mênı epu k ılığaysen hazırđın başlap sem emdi mênıñ capa-muşek k etlirimdın k utulduñ. Meniñdın razi bol. Mênı keçürğın.

Uniñ matımıdın deşter gemge patti. Vadılarmu ya k ılırını yırttı. Perhda tağlarğa k arap yene söz başlıdı:

-Hey tağlar, k eddiñniñ uluğluk i pelekke ta k aşk an, [250] çıdam ve ta k ıtıñniñ şan-şevkiti goyaki êğır taşte k mustehkemdur. Êtekliriñde natıvanlarğa panah, taşlırıñ bilen h êste canlarğa tekyagah bolısen. Mendın saña yat işlar yetti, sêniñ yüzüñge k ataştın h ıcılmen. Gahi bağıñ bêşimğa gılap bolsa, gahida cismiñ tênım üçün tüşük boldi. Bezide k an yaşlirimdın yüzlırıñ k an yuk i bolsa, bezide ahlırımđın bêşiñni istütekler k aplıdı. Emdi sen mênıñ pütün gunahlırımğa epu tıgını sürüp, kêter va k tımda mênı keçürğın.

Perhadnıñ nalısını aılığan tağlar ah-pığan çekti. Belki eks sadalar bilen yüzlerçe nale-peryadlarnı kötürdi. Perhad gêmıdın öz bağırını pare-pare k ılıp, uniñ k anatlırı bilen her bır pare taşni ta k utk a aylandurdi. Perhad yene asmanğa k arap nale k ılışk a başlıdı:

-Hey zalım, capa babıda mênıñ beğ t yultuzumğa vapa k ılmay, cevır zulum k ıldıñ. Sêniñ adıtıñ da'im capa k ılıştın ibaret bolsımu, yenıla men sêniñdın ağrımaymen. Sêniñdın razimen. Çünkü mênıñ adıtım vapa k ılıştın ibaret, gerçe cênım sêniñdın azar yêgen bolsımu, lêkin senmu mendın elem tarttıñ. Ahu-eğanlirimdın gemge çöküp, ah ok lırım tüpeylıdın mecruh bolduñ. Mañğan k edemlirim tüpeyli yüzüñge çañ-tozanlar yêpişti. Ahım tütünlırdın k uyaşıññ

yüzini k ara basti. Yultuzlarınñ altun çêcip turuşî mênîñ ahımdın çêk ılğan otlardın başka nerse emes. Mana bugün ah-pığanlırım mu yok ılıp, belki özümdın namu-nışan mu k almıdı. Natıvan cismım tuprak k a aylınış aldıda turmak ta. Şuña unıñdın sênîñ içiñde kir k almısun. Mênî yok ılışım bilenla, yok idi dep bılgın. Eger bar idi dêseñ mu unutk ın! [251]

Bu sözlerni ańlığan pelekniñ derdi têtı mu ulğaydı. şepeğ lerdın unıñ cênıǵa ot tutaştı. Birdem turǵıdek orun tapalmay bêtı aylandı. Perhadk a k ılǵancebr-zulumlırı üçün yüzmiñ puşayman k ıldı. Perhad mêtini bilen kekisige k arap mundağ nida k ıldı:

-Hey doslırım, muşek k et künlerde k oldağ bolduñlar. Mendın sılerge talay rencişler yetse, sılerdın maña çeksiz pervişler yetti. Bêtıñlar bilen uçañlarnı taşk a urup, salğan capa-muşek k etlirimge çıdap, mênîñ h ızmtım üçün bêtıñlarnı ayağ k ıldıñlar. Mendın sılerge şu k eder cebır-capalar yetti. Mana bugün mênîñ capa-muşek k etlirimdın k utulup, ikkiñlar bu k attıq şiddetlirimdın azad boluş aldıda turuvatisiler. Emdi mênîñ bu ehvalımǵa rehim k ılıp, kêtér çêǵımda malal bolmay mendın yetken capaları keçürüñler, cênımǵa vapa minnetlırı bilen capa k ayturuñlar.

Perhadnıñ bu sözlirini ańlıǵa mêtın bilen keke başlırını taşk a urup, matemlik kişilerdek nale-pıǵan çêkişke başlıdı. U ikkisi goya atısı ölmekçi bolğan kiçik balılardık Perhadnıñ bêlige êsilip, özliriniñ hal tılı bilen öz ehvalını bayan k ılıştı. Ular:

-Bız sen bilen taǵu deştlerni ve k ır-dalıları yêrip, muşek k et tartk ınıñdım u bılle hemrah bolǵanıduğ . Emdi k ara tuprak k kırseñ mu bılle kırımız!-dêdi.

Perhad öz etrapıdiki yırtk uç, oth ur hayvanlar ve uçar k anatlarǵa k arap:

-Hey mênîñ kêçe-kündüz yoldaşlırım, k urdaşlırım bolğan hayvanlar, sıler mênin köñlümge ülpet bolup, kêçe-kündüz men bilen bılle idiñlar. Sılernıñ tebi'itiñlar[252] zulum k ılıştın, adavet sağ laştın, ittipağ sızlık lardın h ali. Lêkin ademler undağ emes. Sılernıñ vucuduñlar mêhir-vapa bilen yugurulğan. Sıler mênîñ renc-muşek k ıtımge dost, derd ve purk ıtımge ülpet bolduñlar. Beziliriñlar nepsimge k uvvet ve ğıza bolduñlar, beziliriñlar bêtımǵa saye saldıñlar. yalǵunlık umda mênîñ

ķ ovm ve ķ oşunum bolduñlar. Ķayak ķ a mañsam egişip teñ bardıñlar. Mênıñ hêçkimim yok luķını bildürmıdınlar. Öz yurtumdın yıraķ ta ikenlikimni sezdürmıdınlar. Mênıñ çekken ahu-epğanlırımđın dıřvarçılıķ larni tartsañlarmu, uni birerıñlar êğır almıdınlar. Sılerdın çeksiz ħ ıcılmen. Sılerdın ķ aysi tılım bılen epu soraymen?! –dep özre eytip zar-zar yığlıdı. hayvanatlarmu Perhadta başķ içe bir derdnıñ barlıķını pemlep, ah-pığan çêkişip, şavķ un-süren saldı, ħ uddi matemlik kişilerdek ün tartıp, nale- peryad ķ ılıştı. Ular ademlerdeķ bicapa emes eidi. Perhad ular bılen bir pes sözleşkendın kêyin, ecel derd oķını unıñ cênıģa urdı. U bu sözlerdın bir pes özini toħ tıtip, öz ehvalıģa mesğul boldı. Ömrınıñ aħ ırıģa yêtip ķ alğanlıķını pemlep, soğuk ah tarttı. Atısını eslep, anısını köz aldıģa keltürüp, közlırdın ikki ķ anlıķ derya hasıl ķ ıldı. Ķanħ or pelek unıñ bêşıģa ķ an tökküçi ħ encerni urup, köksigiçe ikki pare ķ ıldı. Perhad öz ehvalıģa ķ arap peryad ķ ıldı:

-Heyhat,heyhat, bu nême ehvalê hey ecel, têzrek cênımni alsañ nême bolıdu?! Mênıñ eceldın burun yüz ķ etım ölüşümniñ sevebi nême?! Köyük tenni yine köydürüi, mamuk üstige çêķ ın uruşnıñ nême menisi bar?! Kaşķi içimde[253] ata-ana ħ ıyali baş kötürüp bolģuçe, bêşim ķ ar toprak içige kırse idi. Hey pelek, buzulģan köñlümni yine buzduñ. Hey cahan saķ isi, maña öldıģan çağda yine zeher bılen hıpmulıķ toldurulģan ķ êdehni tuttuñ. Bu ķ andaķ insap?! Ölgên başķ a yine tıģ uruşnıñ menisi nême?”

Perhad sözlevitip nale-peryadi çêkige yetti. U heddi-hêsabsız yıģa-zare ķ ılģan halda mundaķ dêdi:

-Hey tañ lamili, uluģ teñri heķ ķ i, ornındın turgın-de Ķin ve Ķitay memlikitige bêrip yer söygin! Ķaķ anģa men oğuldın emes, belki ĝeriplik ta biçare bolģan men natıvan ķ uldın salam êytķ ın! Unıñģa: “ sênıñ öy-caydın ayrılģan u sergerdanıñ, sênıñ bağırdın bolģan u bir tamçe ķ êniñ, sênıñ u ciger pareñ alemde yüzüñni körmey, hesret ve arman bılen öldi. Bağırdın yaş ornıģa ķ anlar aķ ti. Unıñ bêşıģa pelektın ni- ni zor işlar çüşti. Bir hiyle ķ ozğıģuçi neyreñvaz unıñģa hiyle-mikir bılen şu ķ êder zulumlarni saldı. U mekkarıñ ismi Ķusrevdur. U neyreñvaz zalım eger rastlıķ bılen ceñ ķ ılışni ħ alıģan bolsa, u natıvan undaķ lardın mıñ kişiniñ cavabını bergen bolattı. U mekkar hiyle-mikirni, egrilikni körsetti. Yüz ħ ıl yalģançılıķ ve

hiyle-mikirlerini yasap çık ti” dëgin. teğ dır toğrılık bilen yaratķ an adem ķ ançe yalğın söz bolsımu işiniveridiken. U zalımınñ maña ķ ılğınları hemmisi teğ dırnıñ ķ ismiti. Muradım şuki, ķ ehrıman Behram mênıñ yeğ ın buradırmı idi. U çirik yığıp buyağ ķ a yürüş ķ ılsun. Hıusrevni cênıdın toyğuzup, bigunah tøkölgen ķ ênımni unıñdın telep ķ ılsun. Hıağ a bu otluğ epsanılarnı ańlap, başlırdın otlar şola ursa, mênıñ yaman ehvalımğa yağ a yırtıp, özini toprak ķ a[254] taşlısa, bu avarısını, yağ , belki avare bolğın ciger parısını ķ oşaq ķ a ķ oşup, “ balam” dep yığlığın pêtı capa taşlırını köksige ursa, teğ tını sundurup tacını yerge uruşğ a temşelse, sen tosuvelip, unıñğa: “ hey cahangir padişahi, teğri ta’alanıñ teğdirige çare yoğ tur” dëgin. Mênıñ ezel teğ dırmdın pişanemge pütölğini söyğü ibriti bilen ölüş iken. Her kimge ulug teğri teğ dırde nêmini yazğın bolsa, şuni tartmay amal yoğ . Teğ dır hökmıdın aldıñğa nême kelse, unıñğa razı bolmağ tın özge amal yoğ . Gerçe bu pelek mênı öz ömrümdın ümitsiz ķ ılğın bolsımu, lêkin bu cahan memlikitide hı ağ an bır ömür teğ t üstide bolsun, gerçe hucra yığ ılsımu, lêkin ķ esır ve gümbezler taza ve avat bolsun. Maysa ķ urup ketken teğ dırdımıy erkin ösken servi ebediy salamat bolsun.

Eger anamğa bu hı everdın bitağ etlik çüşse, mênıñ gêmımdın yüzini toprak ķ a ķ oyup, nale-pığandın cahangı toğ tımay otlar salgusi. Bu yalğuz ciger parısını sêğınıp ve unıñğa hı itab ķ ılıp, süren-çuk anlarnı kötürüp, ıztırapğ a çüşküsi, yüzıdın çümperdini êlip taşlap, perdiler içidin yögürüp çık ķ usı ve bu gêm perdisini yad êtip, her terepke pırğ ırığın halda: “ hey cênımınñ bağlangırnıştısı!...” dep süren salgusi. Haza-matemdın yüzlırını ķ an ķ ılıp, ap’ağ çağlırını yulup, heddi-hêsabsız azab çekküsi. Sen şu çağda mênıñ ahımınñ ısı-tüteklirini êlip bêrip hı alayık közıdın uni yuşuruş üçün perde hasıl ķ ılğın. Unıñğa mênın namımdın: “ hey yüzün cênımınñ ķ uvviti, ızın toprık i közümniñ tutiyası bolğın ana, ulug teğrinñ mênıñ vücudumni bu derd ve gêmde apiride ķ ılğını yêterlik idi. Lêkin sênıñ “ perzentım bolsa” dëgen arzuynı heddi-hêsabsız küçlük idi. Mênıñ ķ ayğum tüpeylıdın könlün bır nepemu söyünüp bağ mıdı. Hemişe zarlık ve teşvişlik boldı. başğ a balılarnıñ orni köklem bağlarda bolsa, mênıñ ķ ismitim kiçikimdın başlap, derd ve dağlardın ibaret boldi. Sênıñ natıvı cismıñmu mênıñ derdımge ortak bolup, mênıñ derd-elımım bilen örtendı. yağ ut parısını arzu ķ ılıp, ķ ara taşni taptı. ķ uyaşni telep ķ ılğınadı, köydürgüçi ot parçısığa êriştı. Men çoñ bolğansêri biçare boldum, yurt-

memlikitimdin ayrılıp avare bolum. Sen bilen mênîñ otturamğa bu mekkar ve sergerdan pelek salğan cudalık sevebıdın köyüp örtendiñ. Pıraķ ımda köyginiñmu yêterlik idi. Mana emdi köye-köye aķ ırı ħ es-ħ eşekte köyüp kül bolduñ. Mênîñ saña yetküzgen bu ziyanlırım yetmigendek, yene köz yaşlırım sêli bilen ğem deryasi hasıl ķ ılıp, öz êlimni veyrane ķ ıldım, maña mundaķ ölü nêmidigen numus, men ħ elķ niñ külüşigimu erzimeymen. Mênîñ bu derdu-balağa muptıla bolğanlık ımğa yüzlerce epsus. Sen gerçe mênîñ derdım tüpeylıdın hêsabsız rencu-muşek ķ et tartķ an bolsañmu, lêkin rizalık ıñdın mênî ümitsız ķ ılmıgaysen. Mênî dozaķ otıda köyüşke gırıptar ķ ılmıgaysen” dêgin.

Hey tañ şamili, eger mênîñ ıslırım ve ehvalım ķ andaķ bolğanlık ını mlk’ara bilen Behram bılıp ķ algudek bolsa, yüzlırını ķ arayıp, unıñ üstige ķ an-yaşlık sızık larni çık ırıdu. Ular goyaki siyah üstige ķ ırmız bilen ħ et çêkidu. ķ ara kigizlerni boynıģa sêlişidu –de, ularnıñ yüzlırı kigiz tüzıdın reñ alıdu. Ular alem ķ uyaş matmıde tün palaslırını kiygendek, matem libaslırını kiyişip, yaķ ılırını yırtışıdu. [256]Ķ ayģu-musibet tüpeylıdın özlırını gah çöllege, gah tağlarģa, gahi tupraķ larģa urıdu. Sem Mülkaraģa teselliy bêrip: “aķ ıl kişiler ķ azaģa narazi bolmadu” dêgin. Çünki mana pelek ķ ısmıtı yetti. Uni tartmaslık ķ a nême ilacım bar.

Hey tañ şamili, sen yene Behramģa salamımni yetküzüp, unıñģa bu vesiyetlırımni tapılıģın: “ hey cênımģa bağlanģa muñdaş ve êmildaş inim, eger sen mênîñ matımım üçün ahiñ tütünlırını köklerden aşursañmu, unıñdın ne maña, ne saña payda yok . Eger ħ este cênım sendın söyünüp, yênımniñ yerge têģişini istiseñ, ceñ tıģlırını oynıtıştın toģ tımıgaysen. Derhal leşkerlerni yığıp, bu terepke yürüş ķ ılğaysen. Cênımniñ rahiti üçün ķ atılımni tutup, ķ an devayımni telep ķ ılıp alğaysen.”

Hey tañ şamili, kêlidiģan ķ oşunumģa mênîñ sözlırımni bır-bırlep ênik yetküzgin ular hemmisi behramni mênîñ ornumda körsun, u nêmini buyrusa, buyruķ ini kêçiktürmey, nuķ sansız orunlısun.

Hey tañ şamili, Ħoten memlikiti cennettin nişandur. Unıñ ķ arısıda namayan bolģan cennet kişige can bêģışlaydu. Eger sen u tereplerge seyle ķ ılışni iħ tiyar ķ ılıp, bağlar terpige ķ edimniñ yetse körisen, u yerde cennettin nemune körsıtıp turģan töt

bağ, unıñ içide acayıp zınnetlenen töt k esir bar. Ular mênıñ buyruğ um bilen teyyar bolğan. U yerde gül-çêçekler hüker yultuzdek top-top êçilğan. Eger sen bêriş- yênita u yerdin ötseñ, ular sênıñ cilvigahiñ bolğusıdur. baharlık bağ teripige yürüş k ılğınıñda mênıñ hazamni tutup gül reñ yaşlırınıñ tökkin. yazlık bêğınğa kırıgınıñde, şah ve yaprağ larni körseñ, [257] mênıñ ölgenlikimni yadıñğa alğın. Küzlük bağk a kırıgınıñde uyağ largā mênıñ sargayğan çırayımın salam yetküzgin. Eger kışlık bağk a k edem taşlısañ, tınık lırımni êsıñge êlip, soğuk ah çekkeysen.

Hey tañ şamılı, sen manığa munu sözlırımni yetküz: “ hey Çin neğ k aş, neğ k aşlık ta tek dır k elimımu saña apirin oğ uydu. Sen neğ iş çekküçi k elimıñni tevtrekiniñde töt k esirımge töt h il süretni sızğanıdın. Biri baharlık k esırnıñ birinçi süriti idi. Unıñda Yunan teripige at salğanlık ımni ve u yerde ecdiha bilen ceñ k ılğanlık ımni tesvirliğanıdın. Yazlık k esırnıñ ikkinçi süritide bolsa, Ehrimen divige pehivanlık k ılıçımni urup, uni öz k êniğa gerğ k ılıp, halak k ılğanlık ımni süretliğanıdın. Küzlük k esırnıñ üçinci süritide İskender Rumınıñ tılsımınıñ cismını êçip u tılsımınıñ cismını yer bilen teñ k ılıp, k olumğa alğanlık ımni sızğanıdın. Kışlık k esırnıñ tötinçi tesviride Arêstotılınıñ mektubını oğ up, gae içige ecdihadek kirgenlikini suretke alğanıdın. Alem bina bolğandın bêri bundağ işni hêç ademzat k ılıp bağ mığanıdın. Sen mênıñ bu cür’etlik işlırımni köp tırışçanlık lar arğ ılık k elemge êlip, süretliğanıdın. Emdi bu töt süretni, elvette ve elvette, baştın –ayağ yuyıvetkeysen. Andın kêyin unıñ reh tırını k esir tamlırdın soyup êlip, suğa yaki otğ a salğaysen. Çünki mênıñ bu can ve cismım yok ılıp, bu cahandın namu-nışanım öçti. Her kim mênıñ ehvalımni körey dêse, bu kona pelek gumbızdın körsun. Kimki mênıñ işlırımni biley dêse, bu asman varaq lırdın körüp bılsun. Bu pelek mênıñ yah şılık ımni körelmıdın. Şuna süretlırımını tam üstide körelmısın. [258]Hey tañ şamılı, sen yene Kâreng medın salam ve tapşuruğ larni yetküzüp, mundağ dêgin: mênıñ mêtin ve kekem k ançılık taşlarni oşatğ an bolsa, pelek uni yığıp hemmısını bêşımğa k arıtıp attı. Pelek her nepeste yüz tümen taşlarni yağdursa, unıñ astıda k alğan bır sunuğ baş nêımı k ılalısın. Asman kebi tağlarni kêsip, yer bilen yeksan k ılğanıdım. Lêkin tek dır tüpeylıdın barçe tağlarnıñ astıda k aldım. Bu mekkar pelek mênı öltürer vağ tıda, sozulup yatğ an tuprık ımını her bır têşi goyaki bır tağdek êğır boldı. Men emdi özümni gêm-k ayğı tağlarnıñ astıda k êlip allık açan

yok aldım. Hey Kâren, sen k aysi taşni çok up, unıñ bêşığa mênıñ ismım ve leğ ımımni yazğan bolsañ, yene k aytıdın mêtınıñni işk a sal-de, taşlar yüzini tırmılap, mênıñ ismımnımu özümge oğ şaş avare k ılğan halda dünya yüzıdın yok at. Mênıñ cismım taş astıda k algandın kêyin, ismım unıñ üstıde k almısmu boluvêridu”.

Hey tañ şamılı, sen pütkül alemdiki şehirler, tağlar, vadılarnı k êzip aşık largâ car salgın: “ Perhad aşık lık renci-muşek k iti bilen öldi! Unıñğa Hüsrev cebr-zulum saldı! U sız ve bız aşık larnıñ sultani idi. Bız unıñ puğ rasi iduk . Bütün sultanıñlargâ zulum yêtip, cahandın natıvanlık bilen ketti. Emdi sılar yığılıp, k oşun tartıp kêlñlar-de, padişahlar ölgende matem tutk andek haza êçiñlar. Avval h usrevniñ üstige yürüş kılıp, unıñğa ah ok lırñlarnı bahar yamğurıdek yağduruñlar. Nale-pıganıñlar otıdın unıñ k oşunını örtep, tacu-teğ tını barlık serkerdılırını kül k ılıñlar. Bu biçare beğ tsız üçün yığlap, h usrevniñ yok ını[259] yok luk sêlge basturıvêtiñlar ve k esirini şu yusunda avat k ılıp, rohimni özünlardın memnun k ılıñlar!” dêgin.

Hey tañ şamılı, sen Şapurğa men üçün h eyr-h oş dep k oyğın. Maña vakaliten unıñğa : “ hey arzu-isteklırige yêtelmigen dostun, sen maña hemdem bolğandın bêri k ançıligen k anlarnı yuttuñ. Maña sırdaş bolup, talay gêm-k aygularnı tarttıñ. Maña hemnepes bolğandın başlap bala ve matımimge k aldıñ. Vapa k ılışnıñ k a’ide şertliri her k ançe bolsa, şunçılık bolar. Saña men ada k ılalmığan özriğ ahlık ni teñri ada k ılğay. Sen her vak it k ebrem têşıdın h ever algın, toprak bêşımdın ayığıñni çekme!” dep nida k ılğın.

Perhad sözlep şu yerge kelgende k ıynalgınıdın cêni ağzığa kêlip k aldı. U hemme vesiyetlirini talap bolğandın kêyin, öz nutuk lırınıñ mezmunını bılıp, bu sözliri üçün teñridın keçürüm sorıdı. U “ lehevla vela k uvvete” dep başlınıdın ıstığpar kelimesini ok up dıl ve cêni bilen tamamlıgandın kêyin, unıñ buzulğan cêni cananığa k oşulup ketti. Unıñ veyrane cênığa işk oti tutışıp, unıñ vücudını köydürüp kül k ıldı. U canannıñ ismini tılğa alğan halda can teslim k ıldı. “ hey ek ıl igiliri, bu ıstın ibret êlñlar” bu matemniñ içide işk gülğ ını özi k ılğan işk a puşayman k ılıp, boynığa k ara kigiz sêlip haza tutti. Gêm-gusse ve bala-k azalar yarsız, işsiz k alğanlık ıdın hesret çekti. Hicran kêçisiniñ şami oçup, meclisi k arañgulaştı. Pelek Perhadnıñ cênini êlip ularğımu Perhadnıñ yok luk ıdın gêm ve matem otlırını saldı.

Hayvanatlar Perhadnın halını[260] körüp, uni öltürgen hêlik i caduger k êrini pare-pare k ılıp taşlıdı. U k êriniñ bir tamçe yêşi, bir k être k ênınımu yer üstige ak k uzmay me tamguzmay uniñ tênini çışlırı, çañgal ve tırnağ lırı bilen yırtıp taşlıdı. Ular gunahsız biçare Perhadnıñ matımının hesretler çekti. Çünki u bivapa mekkar k êrın aşı hayvanlar mıñ hesse yah şı idi.

Hey sak iy, sen maña bir piyale öltürgüçi şarab bergin. U piyale içige şarab ornıda zeher toldurulğan bolsun, çünki men söygü içide Perhadk a oğ şap k aldım. Emdi u piyalını Perhadk a oğ şaş sümürivêtey. Nezme:

Kêtür ey sak i maña bir cami k atıl,

Lebaleb eyle zegri helahil.

Çu taptım ışk ara ferhadveşlğ,

k ılay ol camni ferhadkeşlğ

Sırlık menilerdin rivayet k ılguçılar ve yuşurun belgilerdin bişaret bergüçilerdin biri, aşu ışk -muhebbet ve mêhir-şepk et sehipiliriniñ me’ellipi, menivi dunyanıñ hökümrani emir mırza elişir köñüllerge şadlık bêğışlğıuçi bu acayıp yêk ımlık ve tesirlik k ıssıdın tövendikiçe rivayet k ılıdu:

u yoluçi bu cahandın yükini yığışturdi. Çünki bu menzıl asayışlık orni emes. Bu cahanni nêmişk a “ rub’i meskun” deydu? Çünki, başk a üç k ısmi sunıñ makanıdur. Murad mek sıtge yêtelmey, k ayguğa çömülgen kişi h uddi[261] su yüzige çüşkendek ehvalğa k alıdu. Hadisiler bir dolğ un peyda k ılsa, k alğançarek yernımu su bêşişi eceblinerlik emes. şundağ iken, bu cahanni tıñlık -amanlık orni dêmey, su bilen bina bolğan çêdır yaki bir köpük dep bılgin. Köpük gümbezge oğ şaş sunıñ üstide turıdu. Lêkin su başk a, köpük bakşk a, ak ıllar bir püvleş bilen berbad bolıdığın bundağ öyni bina k ılmaydu. Bundağ öyde olturuşk a bolmaydu. U yerde bimalal bir nepes êlişk ımu bolmaydu. Bir döve toprak nıñ şunçe su içide nême bolıdığınlık ığa k arap bak . Sunıñ têgi suğa çüşken toprak k a makan bolıdu. Bu toprak nıñ çöriside asman ugisi etrapıda aylınıvatk an k uslardek aylınıdu. Bu k atmu-k at asman acayıp bir k uşki, uniñ işi kepterdek mollak êtiştur. Keptergu

kişilerge ram bolıdu ve aram alıdu. Emma u aylanğuçı pelekniñ ram boluşı ve aram êlişi mumkin emes. Belki bu pelek bır kepterh anıdın ibaret bolup, yultuzlar unıñ çaçk an danlırıdur. Kaza ustazını keptervaz dep bılıp, u k anda k hokum k ılsa, uni ela hêsablap razi bolgın. Kepterni ovlığuçı ovçudur, uni ovçı dême, belki u bır callattur. Hilal ay pelek callıtınıñ k an tókıdığan k ılıçı, k uyaş unıñ tavık i bolup, kişilerni nabut k ılıştı ayap olturmaydu. Unın k olıdın zerrige oh şaş hêsabsız ay yüzlükleriniñ bağıri tılınğan. Zıyankeş callat mıñ k êtımlap k an töksımu, yene tıgını yuşurıdığanlık i hemmige melum. Künde mıñ kişini k etli k ılğan k uyaşnıñ tıgını yerge kömüş i ene şunıñ delilidur. U şunda mıñlap kişini k etli k ılışni kesip k ılğa tursa, uni kimmu “adem” diyeleydu? Bularnıñ hemmisi şah bolsun, şahzade bolsun yaki azad bolsun, bu yerdiki gepçe u [262] callatnıñ ularni oh şaşla k etli k ılıdığanlık ıda kêtivatıdu. şunda k iken, men ve sendekler nêımımu diyeleymız! Kişiniñ göhiri k ançılık pak bolgansêri u callatnıñ zulmıdın derd k ayğusi şunçe köp bolıdu. Emma unıñ bağırını têsip k ênını unıñğa k uvvet k ılğan. Pütün ka’inat k uyaştın nur alsımu, yene şuni her kêçisi k ara toprak k a yuşurıdu. U k andın köpligen k edehler lıplulıp toluptu. Lêkin unıñdın bır pasık ner nepeste h uşal bolıdu. Yüzligen pakiz cevherlerni topığa aylandurup, unıñdın bır beñgini h uşal k ılıdu. dereh ni yık ıtıp unıñ otınıñ yalk unıdın bır ateşperesniñ köñlini tındurıdu. Perhadnıñ k ênını ayımay tóküp, Husrev şu k an meydın bezme tüzıdu.

Elk ısse, perhad cigirini örtep yok luk bezmısınıñ meclisini yoritışk a başlıdı. Buni körgeñ hayvanlarınıñ k ismi şu ğemdın özini halak k ıldı. başk ılırınıñmu bu elemđin hali h arab boldi. Hayvanatlar unıñ etrapını halk a şeklide orap haza êçip nale-pığan k ılatı. Ular Perhadnıñ etrapını igilep alğaçk a, kişilerniñ yêk ılışışı mumkin emes idi.

Vak tiki, Perhad can üzüş peytide bır natıvan kişi uni körüş üçün barganıdı ve unıñ h ızmıtını k ılıp, söyünmekçi bolğanıdı. bırak Perhadnıñ yêniğa kelgendin kêyin yuk ırıda êytılğan ehvallarni körüp hemmini çüşinip, özini bır tanıñ yêrik ığa aldı-de, Perhadnıñ halığa heyran k aldı. Bu Perhadnıñ cêni teñri dergahiğa ulaşk ıce bolğan pütkül aşkara ve yuşurun işlarni bildi. U Perhadnıñ k ebrısını tiklep unıñ bêşida hemrah bolup turuşni arzu k ılğanıdı. Lêkin şir, k aplanlar ve uçar k anatlarını körüp, k anlık yaş tökkiniçe k aytti. U h alayık nın arısığa kırıp, [263] otluk avaz

yañrıtıp, her k aysi meclislerge h ever berdi. Unıñ zar-zar yıǵlavatk nlık ını körgen kişilermu bılle k oşulup yıǵlaytti.

Vağ tiki, Perhadnıñ vapat bolğanlık ı toǵrısidiki h êver etrapk a tarğ aldı. Buni Husrevgine emes, belki şirinmu añlıdı. Husrev Perhad êytğ an çoñk ur menilik sözlerni ek ıl bilen oylap köp tehlil k ıldı. Bu ğêmdın neççe künlep külkisi kelmıdı. Kork unçtın neççe tünlep uyğ usi kelmıdı. Şirin Perhadni untup kêtidu, dêgen ümid Husrevni h ual k ıldı. Lêkin pelek bu işnıñ keynıdın nême k ılar, dêgen vehime uni k ayğuga salatti. Unıñ cahillık ı ğalıb kêlip, nepsi telipini izdeske kirişti. Emma u ôzi tutğ an zeherlik k êdehni içip tüğışidiganlık ını bılmıdı. Bu h uddi ot yêğ ıñ üçün köydürülgen piliknıñ şu ot bilen özınıñmu köyginige oğ şaydu. Kişi yılandın zeh mılense, şu zeh mınıñ ôzi ağ ırı yılannıñ öltürülüşige seveb bolıdu. Husrev: “ bu iş mundağ bolmaslık ı lazım idi. Emdi mundağ iş bolğandın kêyin bu işnı boşışıp k êliş yağ şı emes” dep bir neççe iş bılermenlerge ıñ tıyari sözlep tehdid sêliş bilen bılle ümidlendürüşni, köp sözler bilen mulazimette bolup, ikki şaş atni köndürüşni tapılap, k orğın terepke yolğa saldı. Sözmenler bu sözlerni añlığandın kêyin k orğanga bardı. Mêhinbanuğa köplep du’a-sanalarnı êytti. Ay yüzlükkimu h usrevnıñ hêsabsız du’a –salımını yetküzüp, köp mêhribanlık larnı körsetti. Unıñ aldıda tövençilik bilen yalvurup, özlrınıñ natıvanlık ını bildürüşti, sözmenlik bilen köpligen delillerni keltürüp, mêhinbanuni bu işk a mayıl k ıldı. Dölet erbablırımı arığa kırıp, [264] bu macırağa söz k ısturuşti. Mêhinbanuni h ali yerge tartıp:

-Husrev bolsa cahannıñ hökümranıdur, nesepte barçe sultanların padışahıdur, şan-şöhrette meğ piy işlardın h everdardur. U sız bilen tuğğ an boluşni h alaptu, bu işk a h uşal bolmağ tın başk a k andağ cavab bêteleymız. Eger ğemkin Perhad hayat bolğın bolsa idi, Husrevge tağ abıl turup ğezeplengen bular idi. Emdi u vapat boldı, orunsız adavetmu ketti. Şuña Husrevnıñ rayığa kırıgen yağ şı. ağ ıllar paydisi az, ziniyi köp mundağ işlarnı k ılmaydu. Unıñ vede hem şertige kırmek kêrek. Bolmısa, elnıñ k ênığa orunsız zamnı bolup k alımız. Unıñ zulmi bu memliketni veyran k ıldı. Emdın unıñ adaliti bılennu avat bolup k êliş eceb emes. Çünki, şışe taşğ a tağ abıl turalmaydu. h amanga ot çüşse köydürgüsıdur,-dep meslihet bêteşti.

Mêhinbanu bu sözlerni añlıgandın kêyin, muvapık tēpip bır pes cım turup k̄ aldı. Biçare Perhadnıñ vapat bolğanlık i unıñğa melum bolğanıdı. Unıñ derdide k̄ an yutup, anılardık hazısını tutk̄ anıdı. U lale yüzlük servımı Perhadnıñ matımının yüzini tırnap derdlik cısmını mıñlap mêpiy zeher sorap êlip içmekçi bolğanda kişiler bılıp k̄ alğanlık tın içelmigenıdı. oñ anığa özini taşlap köydürmekçi bolğanda, uruk - cemeti bılıp k̄ alğanlık i sevebıdın bu mek̄ sıtıge yêtelmigenıdı. Mêhinbanu unıñğa neççe künlep küzetküçilerni k̄ oyğan bolsımu, lêkin uni asraşk̄ a ve h̄ ıyalını bılışke acız idi. U mecnunğa oñ şap k̄ alğan bolup, öz cısmını çişlep göşlirini pare-pare k̄ ılatı. Unıñ nale-ğuvğasi, ah-pığanı birden tınçımaytti. hicranlık tın “Perhad, Perhad” dep peryad uratti. [265]Bezıde unıñ gurbetliktiki halızarını, düşmenlerniñ hilisidın azar tapk̄ anlık ini êytip nale k̄ ılsa, bezıde unıñ hösın-camalını ve hünermenlikini, bılımdanlık ini teriplep pığan çeketti. Bezıde unıñ hicranlık azabını çekip zar bilen naimid ölüp ketkenlikidin yıglısa, bezıde unıñ tartk̄ an zulmını, visalıdın mehrum k̄ alğanlık ini ve esir bolğamlık ini k̄ oşup yad êtetti. Sözi kêçe-kündüz unıñ h̄ iyali bilen, h̄ iyali bolsa, ay ve yıl unıñ sözi bilen bend bolatti.

Mêhinbanu bu işlarni oylavêrip heyran bolsa, bu ehval bilen köñlini veyran k̄ ılatı. Bır pes bırer iş bılenu meşğul bolalmay, bu tehlikilik ğemdım cêni k̄ ıynalğanıdı. Unıñ üstige zapasmu tügep, h̄ elk̄ mu, Mêhinbanumu k̄ ıyın ehvalda k̄ alğanıdı. Kiçikler cebri-zulumdın ah tartsa, çoñlar tapa-tene k̄ ılıp sözleytti. Bu işk̄ a h̄ alayık mağ ul bolğandek, dilkeş bolğandek k̄ ılsımu, heğ ik̄ ette ular h̄ uşal emes idi. H̄ elk̄ muşek̄ k̄ et çekip arzusıga yêtelmigenniñ üstige, cahan h̄ êlk̄ i arısıda bednamğa k̄ alğanıdı. Şuña ular:

-Meyli yah̄ şı, meyli yaman bolsun, yüz bergen bu işlarga u acayıp yigit seveb boldi. Bız unıñğa k̄ ançe köp h̄ izmet k̄ ılsağ zaye ketmeytti. Belki ölgüçe h̄ izmet k̄ ılsağ mu azlık k̄ ılatı. Hazır u sevebçi arımızdın bır terep boldi. Bu orunsız maciralardın nême işlar yüz bêrer? H̄ urev bızniñ memlikitimızni k̄ orşıdı. U yene bır munçe iltımaslarni k̄ ılıp bu h̄ ıl h̄ uşallık ni lazım tapti. Bız bu işni ğenimet bılışımız kerek ve H̄ usrevniñ tuk̄ k̄ ançılık i bilen şadlınıp, h̄ alayık ni zındandın azad k̄ ılışımız lazım. Undağ bolmısa, elniñ sevr-tağ ıtı tügep, Mêhinbanudınmu bizar bolup k̄ alıdu, bundağ ğep-sözler köpiyiverse, H̄ usrevge k̄ organni êçip bêridu,- dêyişmekte idi. [266]

Mêhinbanu etraptın bu sözlerni añlap köñlige hêsabsız vehime çüşti. U Şirinnıñ k eşığa kırıp, bu veķ elern açti

-Pelektın bızge mundaķ örtınış azabi yêtip keldi. Hey cênımnnıñ rahiti, bu cısmım ve cênım yüzüñge intizar. Sênıñ aldıñğa êytķ ılı bolmaydığan, yuşuruşķ a têt i bolmaydığan bır iş bılen kırdım. Helķ mundaķ hêkayilerni sözlep yürğüdekmii,-dep ehvalni bır-bırlep bayan kıldı.

Şirin dêdiki:

-Hey hayatımnnıñ k uvvıti, gerçe uyat tosķ unluk k ılısımu bır işni êytay, alem h elķ ınıñ yêganisi bolğan Perhad maña cora boluşķ a layıķ idi. Köñlüm unıñ derdi bılen ozuķ lınatti. U dunyada yekke-yigane bolğan kişi corısız ôtkeniken, men k andaķ mu cora közliyeleymen. Vapa ehlınıñ işi şundaķ bolamdu? Unıñ pıraķ ıda bugün ya etilikim k aldı. Men unıñ k ayğusıda goyaki sudın ayrılğan bêtıķ k a oğ şap k aldım. Sudın cuda bolğan bêtıķ elvette suğa telpünüp öldü, Perhadnıñ hicranıda telpünüp, ölüp, tınım tapmaķ mênıñ emdiki işim bolup k aldı. Tırıklıknnıñ nicatlık i emdi maña muyesser bolmaydu. Elnıñ meslihiti şundaķ bolsa, unıñ ilacını özün k ılğaysen. H alayık ni köpligen k ıyınçılık larğa duçar k ılıp k ayğuga k aldım. Gerçe men yetküzmiğen bolsammu, bu k ıyınçılık larğa men sevebçi boldum. Tırıklıkimde elni h apa k ıldım. Emdi öler vaķ tımda bolsımu hêķkimge zulüm k ılmığaymen.

Mêhinbanu Şirindın icazetni êlip h uşal boldi ve pursetni gênimet bılap öydın çık ti-de, derhal yarışışķ a bel bağlıdı. U Husrev k eşığa kelgenlerni aldığa çaķ ırıp [267] kırdi-de, ularğa tövendikilerni dêdi:

-Bêrip şahķ a salamımni êytıñlar. Bu h evırımni yetküzüñlar. Zamannıñ Darası Husrevnnıñ teğ yi ebidi ber-k arar bolsun. tuğķ ançılık ni êlan k ılıp, bu söz bılen mênıñ bêtımni yuk ırı k ılğanıdı. Unıñ h êni körüp, tezım beca keltürüp közümge sürtenıdım. Hetta u h etni baş ağırıķ ığa yêzılğan epsundek bêtımğa k oyğanıdım. Elçiğ k obul k ılış mu'amılısı boyıçe mu'amile k ılıp, peğ ırlınış nağrısınıñ avazını kökke yetküzgenıdım. Lêkin k ayğ u ve endiçe içide öz eyibımni izhar k ılıp, cısmım göhırınıñ sunuķ lıķ ınımu bayan k ılğanıdım. Bu söz bılen öz eyibını körsıtışınıñ eyib hêsablınıdığanlık ını bılmeptimen. Hazır bolsımu şahnnıñ yêtip kelge hökmıdın

memnum bolu mumkinçiliki bar. Eger şah könlide adavet saķ lımıģanla bolsa, candil bilen h ızmtıde bolımız. Bıraķ hazır acayıp bır iş yüz bêrivatıdu. bızniñ şehirımız hazırğıçe k amal k ılınıp pelekter sergerdanlık ta k alģanıduķ . Ateşteķ şamal çık ıp, havanıñ hararıtıdın, h alayık nıñ köplikidin k orģan içide bedbuyluk peyda boldi. Şuna u letapet êķ ınıñ k ırģavuli, güzellik gülşınıñ erkin servisi, camal ayvınıñ dılģa aram bergüçi êyi bolģan Şirin (unıñdın şahnıñ muradi hasıl bolģay!) havanıñ naçarlık ıdın azab çekip goya unıñ h uşallık bulbuli nava k ılıştın toh tıdi. Huddi kül üstige çoģ çüşkender, körpe üstide orun tutup yêtip k aldı. tartıvatķ an azabi şundaķ êģirki, her nepeste ehvali özgirip turıvatıdu. Şah iltıpat bilen yardım k ılıp, bızniñ bu iltimasımızni êtibarģa alģay. Merhemet k ılıp bır name evetıp bızni h uşal k ılıģay. şundaķ k ılıģanda [268] h elķ k amaldın azad bolup, k orģanmu bedbuyluk tın nicad tapķ an bolar idi. U gül yüzlük servimu bu sêsik cılık tın k utulup, sap havadın h uşallansa, têvıplar bır neçe kün davalap, bu şiddetlik kêseldın h alas k ılıģandın kêyin, şah eger uni izzetlise eziz bolar, eger h ar körse kêniziki bolup k alģusıdur.

Elçiler bu can bêģıslıģuçi sözlerni añlap, bêrip Husrevge h uş h êver yetküzdi,-de, söyünçısını aldı. Husrevmu buni añlap özini yok ıtıp k oydi. H uşallık ıdın tılı sözge kelmey k aldı. İşaret bilen derhal şadlık naģrısını çekişķ a bişaret berdi. ittipak lık avazi yañrap, bêkitilgen dervazılar êçildi. K amalģan h alayık lar k epeştın azad bolģan k uşlardek heves bilen etrapni kêzişķe başıldı. Husrev Perviz eyş-işret teyyarlık ıģa kêriştiki, bu aylanģuçi dünya unıñģa heyran bolup k aldı. Bu padişahlarģa h as bır aliy mepe yasıtıp, dölet erbablırı arķ ılıķ Mêhinbanuģa evetti ve:

-Banu bu mepige çüşüp kêlip, bızniñ aliy dergahimizni yorutsun,-dêdi.

Mêhinbanu Husrevniñ emrige boysunup, Husrevniñ bargahini roşenleştürdi. Arıdın gine-adavet kötürölüp, eyş-işret tüzölđi. Tesvirlep tügetküsız söhbet başlandı. Padişah şu esnada güzel Şirinni êsiģe êlip, unıñ ehvalını sorıdi. Mêhinbanu k ayģurģan halda yaş tóküp:

-U tebi'itidiki kêselliktın têh içe köp azab çekivatıdu,-dêdi, sözünü davamlaşturup,-têvıplar unıñ ehvalını tekşürüp körüp, maña êytşice: u nazuk

ķ organnıñ naçar havasdın kēsel bolġan. Unıñ aldi bilen orun almaşturuşı zōrūr bolup
ķ aptu. U can bēġışlıġuçı sap havaġa muhtac iken. [269]

Husrev Mēhinbanuġa:

-ķ eyernıñhavasi paydılık bolsa, sen unıñ yolını bılısen, uni bızge kōrsıtıp ber.
Mepini şu yerge tartaylı ve şu makan u ķ uyaşķ a makan bolsun,-dēdi.

-Ermen řehiriniñ şimal teripide bır taġ bar. U yerge kōp ķ ıyınçılık lar bilen su
keltūrūlgen. Padiřahmu u cayni kōrgendur. Eger řahdın perman bolsa, řirinmu řu
yerni arman ķ ılıdu.

Bu sōzni ańlıġan Husrevniñ kōñli ħ apılık ķ a toldi. Ćunki, u suni Perhad
keltūrgenidi, lēkin u zōrūriyettın razılık berdi. Unıñ razılık bēriřtin başķ a ĉarisi
yok idi.

Mēhinbanu derhal mepe evetıp u perini aşu ķ esirge ēlip bardı. Goya u ay
yūzlūkke pelekni mepe ķ ıldı. Bu ĉimenlikni u ġulge makan ķ ıldı. Huddı peri
“ abihayat” ĉeřmisige bargādek, u ķ uyaş can bēġışlıġuçı ayvan-ķ esirge bardı

Ey saķ i, sen mańa can bēġışlıġuçı bır piyale mey ber. Ćunki bu reńmu-reń
ĉimenlik bekmu vapasızdur. řundaķ mes bolayki, özūmni untay, ĉunki pelek aldıda
Perhad ve şirinla emes, belki Husrevmu bır dane arpıdek ķ edirsızdur. Nezme:

Kētūr saķ i, meyikim canfezadur,

Ki bu reńgin ĉemen bes bevefadur.

Bola osrukki, bar aldıda bır cev,

Dēmey ferhadu-şirin belki ħ usrev

**Sırlık menilerdin rivayet ķ ılġuĉılar ve yuşurun [270] belgilerdin bişaret
bergūĉilerdin biri, ařu ıřķ -muhebbet ve mēhir-řepķ et sehipiliriniñ me’ellipi,
menivi dunyanıñ hōkūmrani emir mırza eliřir kōñūllerge řadlık bēġışlıġuçı bu
acayıp yēķ ımlık ve tesirlik ķ ıssdın tōvendikiĉe rivayet ķ ılıdu:**

Sōzhe ēġız aĉķ uĉı kişi bu sōzlerni başlap aġ ırını mundaķ tamamlıdı:

U gül yüzlük servi pelek k organıdın nurluk k uyaş çık k andek, k el'esıdın çık ıp anar reñlik epige kırıp orunlaştı. Bu goyaki kiyik balısınıñ lalızar içige kıriginige oñ şaytti. Uni kiyik balısı dême, u kiyik balısı emes, belki altun kiyik bolup, unıñ etrapıda şepeğ tın laliler êçilgandek boldi. Cısmıga çüşken tıtrek ve otluk hararet unıñ reñgini k uyaştez zepıran k ılğandı. U sağlamlık ayınıdın orun êliş üçün mepını Erminiıyidin tağ teripige sürdi. Husrevniñ barlık k oşuni tamaşa k ılış üçün Şirinniñ yolıga k arap ravan boldi. Ular ay yüzlükniñ mepısı etrapıga atlırını tartı, k uyaş etrapıdaki zerrilerdek yürüşetti.

Zaman yêñılık lırıdın bir hadise yüzlınıp, Husrevniñ mülkige bie acayıp şahzadını varıs k ılğandı. Otnıñ uçk unlırı goyaki otnıñ perzenti bolğınidek, oğ nıñ uçı tömürdın üzülgendek, Husrevniñ Şiruye isimlik bır perzenti bar idi. Şiruye bilen Husrev bır-bırıdın razi emes idi. Atısınıñ ıslırı balısıga h uş yak maytti. Atısı hergizmu oğlınıñ köñlige bak may, oğlınımu atısınıñ peyli yak may ötetti. Aşu küni sansız h elğ Şirinniñ tamaşısı üçün yolga çık k mıda Şiruyemu bille çık k anıdı. Şu esnada k attık bır şamal çık ıp, k uyaş yüzlük Şirin çüşken mepınıñ peredisini êçip taşlıdı-de, bulut ketkende ay körüngendek Şirin namayan boldi. Uni ay dëgendın köre alemni bëzigüçi k uyaş dëgen tüzükrek idi. Şiruye u güzelnıñ cahanni örtigüçi gösn-canalını körüp yürükige ışk otıdın bır örtınış çüşti-de, ıh tıyarıdın ketti. U dilga aram bergüçi Şirin bêrip menzilge çüşti. Bırak Şiruyenıñ köñül aramlık i yok aldı. Şirye kêçe-kündüz yemek-içmek ve uyğ udın k êlip, sa'etmu-sa'et tağ etsızlenmekte idi. U muşu k ayğ bilen şeksiz öldığanlık ıga közi yetti. Köñlde: “ bundak ölüştın tırık k alğan ela, bırer tedbır oylap körey, belkım unıñ visalıdın ümid k ılışk a mumkin bolar” dep oylıdı ve atısın öltürüş niyitge keldi:

-Bu işta ışk gëvğasını k ılış zörür, çünki aşık lık özınıñ ölümige perva k ılmıgan yerde, özgileriniñ ölümige k andak mu perva k ılsun? Eger Husrev arıdın yok alsa, u dilrebadın muradım hasıl bolğusıdır. Eger uni yok atsam, alem mênıñ bolıdı. Bu alemni bëzigüçi k uyaşmu mênıñ bolıdı. Bu padişahlık nıñ özi emes. Belki unıñ vesli yüz padişahlıktınmu artuk rak tur-dêdi Şiruye.

Bu h ata çarilerni oylap çık k andın kêyin, öz kişilirige yuşurun vedilerni berip, Husrevniñ kişiliri ve k oşunlirini özige tarttı. Neticide ularmu Şiruye terepke mayıl bolup k aldı. Çünki Husrevniñ zulmi çektin êşip, capasi seldek taşk anıdı.

Vağ tiki, hiyliger pelek bu oyunlarni körsetkeçke, Husrevniñ barlık leşkerliri Şiruyege baş êgip, Husrevni tutup k amıdı, yüzige yıtrık perdilerni yaptı. Ular Husrevni [272] tutk un k ılğandın kêyin uni tupraq k a tapşuruşk a herket k ıldı. Çünki bu k uş tozağ ni üzüp çık k udek bolsa, bulardın intik am êlip, hêçbir ikkilenmey k ılıçini k ındın suğurup, ularni yer yüzdn tazılışı turgan gep idi. Şiruye atısını öltürüşke k oşuldi ve atısınıñ k êni bilen k ılıçini boyıdı. Bılış lazımki, eslide uniñ cênıga k est k ılğan oğlı bolmastın, belki devran uniñdın Perhadnıñ k ênini telep k ıldı. Gerçe Husrev Perhadk a zulum k ılğan bolsımu, bu têtz aylanguçi pelek têtz pursette uniñ oçini aldı. Husrev Perhadk a zulum k ılıçini sürgen bolsa, uniñga bu devranmu polat k ılıçini sürdi. U h êlk niñ carahetlik bağırdın k an aq k uzğan bolsa, Husrevniñ k êni öz yürek parçasınıñ k olıdın aq ti. Eger öltürülgüçi gaday bolsımu, meyli şeri’ette, meyli ışk terik itide k anga k an muq errer. Perek zulum k ılışk a k ançe têtz bolsa, uniñ makapıtını bêriştımu şunçe têtzdur. Eger bıravga bıravdın apet yetse, uniñga bêridigan cazasımu k attık raq tur. Eger bırav capa bilen bır rıstını üzse, şu rıstınıñ nahayiti tez ecdiha bolup yêtip kêlişini kütüş kerek. Bırav bır uçk unni yuşursa, çaq maq uni aq ır künge aylandurıdu. Devran k ısas êlişta nahayiti epçildur. Devranla emes, tok k uz asmanmu şundak tur. Şundak bolğaniken, cevri-zulumdın k olını tartıp mêhir-vapa uruk ini têtiz yah şırağ . Sen yerge k andak uruk çaçsañ cezmen şu uruk ünü çık ıdu. Hêç kişi uniñ husulıdın k açalmığaniken, yah şılık uruk ini çêçiş lazım. Husrev zulum k ılıçini urğanlık i sevebıdın bu k an tökküçi pelekmu uniñga zulum k ılıçini urdi. Eger Şiruyemu zulum k ılsa, uniñgımu pelektın zulum yetküsi.

Vağ tiki, Şiruye hêç bır oylap körmestınla yuk ırık i işlarni [273] k ılıp, oçuk tın-oçuk şahlık nağrısını çaldurdi. U teh tke çık ıp, bêşiga tac kiydi. Tac kiygenlermu uniñ aldıda muhtac bolup k aldı. Mêhinbanuğa ötken maciralarni bayan k ılıp, Şiringe bağılnış arzusi toğrısıdiki sözlerni arıga saldı.

-Hazır u ay yüzlükniñ micezi yok , -dêdi Mêhinbanu, -u kêsellikte natıvan bolup k aldı.eger unıñ vucudığa sağlamlık yar bolsa, ıñ tiyari öz ilkide emesmu? Mênıñ u ay yüzlüktn özge kışim yok . Eñ yağ şisi şuki, isteklirıñni unıñ özige êytip kôrgin.

Emma, aşık cahil, meşuk bolsa k atıl idi. Şuña Şiruye öz ehvalını bayan k ılıp u güzelge bır mektup evetti. Bu mektup tövendikie yêzilğanıdı:

“ heyhat! Sênıñ hösnuñni bır körüş bilenla, ottın köñlüm hararetketoldi. Unıñdın cênımğa yalk un çüşüp, tênımdiki k anni k urutti. U ot mênı şunda k yalk undurdiki, Perhad bilen Husrevmu unçilik köymigendur. Bu davayımğa delil telep k ılma k çı bolsañ, ı k ında öz atamni öltürgenlikim guvah bolsun. Alem apiride bolğandın tartıp taki ağ ırlaş k uçe maña çüşken ı k nıñ bu h ıl cebır-capası hêckimge çüşmigendur. Pelek vara k lırını bır-bırlep ağ turup, ôtken işlarnı ağ ıtğıce tekşürüp kôrsem, sênıñ ı k ında mendek resvayı cahan bolğanlar têpılmaıdu. Mênıñ ı k lırım resvalı k ta teñdaşsız. Bu cahan ehliget mesel bolup k algusıdur. Sen emdi vapa k ılış bilen mênı muradı mğa yetküz. Visalıñ toğrısıda vede bêrip, vapa k ılığaysen. Lêkin bu işta numus k ılıdığın lı k ınımu bılımen. ênı k bılıp k oyğınki, nêmini h ahlısam, k ılımen. Bu ı k içide macalım k alımıdı. Vedeñ bilen madara k ılığaymen.”

Mektupni êlip kelğüci Şiringe bu h everni yetküzdi. U servi k ametlik güzel özını yok at k udek halğa a êtip, çêçığa oh şaş tolgandı. Lêkin sözge êğız açamay, çıdam bilen toğra tedbır taptı. U Şireyenıñ yeñgiltek ve bipervalı k ını bıldı, mertive üçün atısını öltürüştn yanmığan kışı muradığa yêtiş üçün her k anda k işni k ılıdığın lı k i ecebnlınerlik emes idi. U öz-özige: “ uni körüş mendın yıra k . Belki uni kôrütın ölüm yağ şıra k . Eger uni kôrmeı turup ölsem, unda k ölüm maña meñgü hayatlı k ınımu eladur” dêdi. U têh ımu çoñ k ur oılap, muvapı k bır pikirge keldi. Kêyin mektupni êlip kelğüçiget alıı merhemet kôrsıtıp, munda k dêdi:

-Êlip kelgen sözlirıñnıñ hemmısı muvapı k . şah k a mênıñ du'ayı -salımımni yetküz, andın kêyin, iltimasımın nı mezmunını tövendikiçet melum k ıl, -dêdi Şirin sözını davamlaşturup, - k azadın yüz bergen her k anda k ı k a razılı k bêriş muvapı k tur. Husrev asman k azasınıñ hokmi bilen pani dunyani saña taşlap kêtıptu. Alemni perviş k ılığüci teñri têh tni sênıñ k oluñğa tapşuruptu. Atañnıñ k etli k ılı mışı sênıñ ıñ tiyariñda emes. Teñrıdın ek ıl ata k ılı nğa kışınıñ unıñ al dıda bu ı k a êtiraz

bıldürüşî toğra emes. Saña ışık nîñ balası yüz lengen bolsa, mênîñ bêşimgîmu ışık nîñ muptılalık i çüşkenîdi. Atañnîñ cebri-zulmi astıda ölgen ışık -muhebbet zencirige bağlınıp, unîñ söygü tozık ığa esir bolğanmen, her k anda k iplaslık tın pak bolğan bu ikki ışık ni pelekmu körüp bak mıgandur. Perhad mênîñ ışık imda cênıdın kêçip yok lûk nın baş menzılının orun aldı. Menmu unîñ hicranıda kâsel ve hesretlikmen. Huddi çala boğuzlangan k uş k a oh şaymen. Mênîñ ze'iplişivat k anlık immu, [275] unîñ k ayğusının halak bolıvat k anlık immu unîñ matımıdır. U mênîñ ışık imda örtengüçî alemde yekke-yigane, vapa babıda تنها idi. U vapat boldı. Emdi men unîñ k ayğusıda matem tutmısam, haza açmısam vapasızlık k ılğan bolımen. Êytıp bak k ine, unîñ k ayğusının köñlüm k andakmu h aliy bolalaydu? Padişah ma k ulluk işariti bilen mênî şadlandursa, Şapurni k ayğı zenciridın azad k ılıp maña k ayturup berse, unîñ bilen bîlle bîr k açne kişini êlip, yêgane halda Perhad ölüp yat k an cayğa barsam, k ara k iyip, hazısını êçip, cênımdın ışık nîñ balasını azaytsam, cısmımni bu muşek k etlerdın h alas k ılıp köñlümni pırak tın k utuldursam deymen. Bu işlarni ada k ılğınımın k êyin padişah k andak buyruk berse, u maña h uş h everdek tuyulğusıdır. Menmu kêçe-kündüz k êşida sayısidek yürüp, k andak perman k ılsa, bêcirsem. Eger padişah bu ışık a razı bolmısa, dêrikimni alğuçe, ölükümni tapıdu.

Elçi yuk ırık i sözlerni añlıgandın k êyin, şah Şiruyenñ aldığa bêrip, unıñga Şirinnîñ arzu isteklirini yetküzdi. Şahnîñ köñli h ayet söyünüp ketti. Derhal turup Şapurni boşıtış k a buyruk berdi ve:

-U gül yüzlük servi êyt k anlırını k ılıp mubarek köñlını şad eylesun,-dêdi-de, Şapurni evetti.

U ay yüzlük peri h uddi Atarud yultuzi bilen k uyaş uçraş k adek Şapur bilen körüşti. Şapur özini tuprak k a taşlap k anlık yêşi bilen kırpıklırını k anga boyap yığlıdı. U perizatmu şapurni körüşî bilen Perhadni eslep, mecnunlarçe peryad çêkişke başlıdı. Bîr zaman şundak matem k ılıştiki, bu piruza reñlik asman ularnîñ matımıdın k urmden k araydı. Yığa-zare topani peseygendın k êyin, Şirin Şapurğa [276] Şiruyenñ elçisidin añlığan sözlerni, özi iltimas k ılğan pütün ehvallarni sözlep berdi. Andın şapurğa özınıñ teh t k oyulğan mepısını tapşurup, unıñga ikki yüzçe mulazımni k oştı. Isrık sêliş k aşıltıdığan h uş purak tark at k uçı sendel ve ipar

ķ atarlık larni teyyarlap şahane tertıpler bilen kõnligе pükken meķ sıtı boyıķe ularni yolğa saldı. Ular tağ ķ azğuçını, bala tēğidek cansız bedenni tēpip, uni mepe içidiki teħ tke şahane hürmet bilen yatķ uzup, cansız bedenni visalğa, belki canni canan aldığa yetküzmeķi boldı. Şapur hêlik i mulazımlar bilen bılle, ķ ayğular içide alemdın ötken şu gunahsız Perhad yatķ an cayğa yêtip keldi. Perhadnıñ etrapını türlük hayvanatlar orap turğanlık ını, unıñ çember otturısıdiki nuķ tıdek yatķ anlık ını kördi. kêlivatķ anlarni körgeñ hayvanatlar tarķ ılıp ketti. Ular hayvanlarnıñ ornını igilep, Perhadnıñ etrapını çöridep turdı. Unıñ mubarek cısmi nur içide yatķ anıdı. Uni nepıs yopuķ lar bilen yêpip, şahane hürmet-êhtiram bilen güzelnıñ mepidiki teħ ti üstige yatķ uzdı. Şapur nale-zar ķ ılıp öz cısmını özi üzüp-üzüp alattı. Aħ ır mepe bilen yolğa çüşti. Hayvanatlar bolsa, pığan çekkiniķe vidalışıp Perhad yatķ an cayda turup ķ aldı. Ular perhadni Ermenge êlip keldi. Ay yüzlüktın yuşurup ķ esır içige yatķ uzdı. Hemme işlarni püttürgendın kêyin güzelge ħ ever yetküzdi. Şirin ķ andaķ ehval yüz bergenlikini ve keçki aramgahıģa ķ aysi mêhmannıñ kelgenlikini bıldı, bu ħ uş ħ everdın yüzi güldek êçıldı, özınıñ mêhmınıģa mêhribanlık ķ ılışķ a, mêhribanlık la emes, belki cênını bêğışlaşķ a başlıdı. Unıñ pütün derd-muşeķ ķ ıtı, [277] malallık i yoķ ılıp, zikri ķ ılığınıķe visal küyini küylıdı. Şirin mêhinbanuģa iltımas ķ ılıp:

-Ĥalayıķ mênı birdem تنها ķ aldursun. U şundaķ yar idiki, unıñdın mehrum bolğanıdım. Ĥayğusıda cênımdınmu keçkenıdım. U miskin: “ Şirin ölüptu” dêgen sözni añlap, mênıñ derdımde cênını pıda ķ iptu, ışķ ımģa bolģan vapadarlık ıģa ķ ılķe nuķ san yetküzmeptu. Emdı növet maña yetken bolsımu nême ilac ķ ılalaymen. U gerķe ışķ ımdın mehrum bolup ketti. Lêkin u ışķ nıñ kamaletke yetkenlikini spatlap ketti. Menmu unıñ ışķ ıdın lap urattım. Emdı laplırımınıñ yalģan bolup ķ almaslık ını tılaymen. U vapa yolıda özınıñ insabını beca keltürdi. Emdiki ışķ maña ķ aldı. Ümidim şuki, maña birer ehval yüzılınıp, mêhmandın ħ ıcaletçilikke ķ almısam, unıñ vapadarlık ını cênımınıñ içide yuşurun saķ lap, mêhman bolup kelgen ķ edimige cênımni hediye ķ ılay. Gerķe sıznıñ arzu- ümidlirıñizni orundıyalmıdım. Emdı öler vaķ tımda tolımu ħ ıcaletmen,-dêdi-de, razılık tılep derhal tezım beca keltürdi. U ħ ılvette bêriş üçün ornıdın turdı. Cênıdın ķ olını yuyup öy terepke mañdı. Öyge kırgendın kêyin işikni içidin mehkem etti. Kõnlide ķ ılķe malallık ķ almay, tebessum

ķ ılıgıñıçe mepige ķ arap mañdı. Gül yüzlük servi mepe içige kırıp ķ arığanıdı, mêhmını uķ lap yêtıptu. bundaķ uyķ uni hêlıgıçe hêķkim kôrmıgendu. Çünki u ay yüzlük bêşıga kelsımu oyğanmıdı. U kêlışken servi Perhadtiki bu ķ ıl uyķ uni kôrüp, unıñ bılın bır yastuķ ķ a baş ķ oyup bılle uķ laşni heves ķ ıldı. U güzel Perhadnıñ yüzıge yüzını, kôksige kôksini ķ oyup derdmen aşık ni ķ uçaķ lıdı. Yürıkidin yalk unluk ahi urğup çık ti. Bille uķ lavatķ an meşuķ tek[278] kôzi uyķ uga ketti. Bu uyķ u meñgü ķ anmaydığan, ķ ıyametkiçe oyğanmaydığan uyķ u idi. Eger uyķ u şundaķ bolıdığanla bolsa, oyğınışnıñ nême haciti? ķ ênışnıñ nême kêriki?

Hey saķ i, maña ķ oş ķ edehte mey keltür, çünki men öz gül yüzlüküm bılın ķ uçaķ laşķ anmen. Sen sunğan meydın şundaķ bır uyķ u yüzlensunki, bız ikkimiz ķ ıyamet têñıda oyğınaylı! Nezme:

Kitür saķ i, ķ edeh tutğıl maña ķ oş,

Ki boldum gulruķ um bırle hem'aguş.

Bır uyku bolsun ol meydın pedidar,

Ki bolğaymız ķ ıyamet sübhi bidar.

Sırlıķ menilerdin rivayet ķ ılığuçılar ve yuşurun belgilerdin bişaret bergüçilerdin bırı, aşu ıışķ -muhebbet ve mêhir-şepķ et sehipiliriniñ me'ellipi, menivi dunyanıñ hêkümrani emir mırza elişir kôñüllerge şadlıķ bêğışlıgıçı bu acayıp yêķ ımlıķ ve tesirlik ķ ıssıdın tövendikiçe rivayet ķ ılıdu:

Yığlıgıçı matemķ anıda yığmıñ küylirini şundaķ başlaydu:

Vaķ tiki, u ayğa oķ şaş güzel derhal öyge kırıp, ıışıkni içidin etti, Mêhinbanu ve unıñ etrapıdıkı kişiler Şirinni ķ ançe intizarlıķ bılın kütken bolsımu, cahanğa şam perdisi yêyılısımu, öydın taşķ ırıga ķ êdem basmıdı. Aķ ırı ular taķ etsızlınıp öynıñ ķ êşıga keldi. ıışık êçılmıgandın kêyin ıışıkni ķ omurup aldi-de, mepınıñ aldığa keldi ve unıñ perdısını êçip Şirinni kôrdi. Şirin Perhadni ķ uçaķ lap yüzını yüzige, kôzını kôzige, ķ êşini ķ êşıga ķ oyup, bır tal çêçigıçe perķ lenmigen halda yatķ anıdı. U hêabsız[279] ayrılış azabıdın ķ utulup, visal künlirige ulaşķ anıdı. Ölük aşık m bılın cansız meşuķ servi heşķ ıpiçektek çırmışıp yatattı. Aşık öz meşuķ ını

ķ uçaķ lıgandek, meşuķ mu öz aşık ını ķ uçaķ lap yatķ anıdı. yaķ , toğrısını êytķ anda, Perhad bilen Şirin ikkisi cennet bêğıda yatķ anıdı. İkkiylenñiñ pak rohi pelek alımıdın orun êlip, peķ et topıdın yarıtılğan cısımları tupraķ ta ķ alğanıdı.

Elķ ısse, bu ehvalni körgen Mêhinbanu cênıģa tehdit yetkenlikidin pelekke ķ arap bır ah çekti. Bu ah bilen cênımu bılle çık ıp ketti.

Aptor muşu yerge kelgende ehvalni mundaķ mezmun bilen yekünleydu: Şirin Mêhinbanunıñ cêni idi. Şirinsiz unıñ hayatımu tügeytti. Bu peytte u Şirindin ayrıldı. Dêmek, cênıdınmu ayrıldı yaki cênınıñ keynıdın ahi çık ti yaki ahi bilen bılle cêni çık ti. Nezme:

Çu irin cani êrdi, ansız oldi,

Dêmekim andız öldi, cansız oldi.

Meger can heyniçe çık ti pıģani,

Ve ya çık ti pıģani birle canı.

Ularınñ hayat köçiti sindi, ulardın zamannıñ köñlımu tındı. U natıvanlarınñ mundaķ ölümige canlar pıda bolğay!

Aptor yene tövendikilerni êytıdu: şu kêçisi teķ vadarlardın ķ ırıķ kişi mundaķ çüş kördi: cennet bêğıda bır tal yaķ uttın yasalğan, muşu alemniñ keñlikidek bır aliy ķ esır yarıtılğanıdı. U ikki dilkeşniñ pak rohi bu cayda beķ tıyarlıķ ķ a çömgenıdı. U yernıñ paklıķ ı ve güzelligini [280] tesvirleşke imkan yok idi. Terıpligendınmu ziyadıraķ idi. Uni teripleşke ķ elem tevırışıñıñ haciti yok , çünkü cennetni teriplep tügetkili bolmaydu. Şu ķ esırde nurdın pütken bır teķ t bolup, bu teķ t nepis, êsıl yopuķ lar bilen zınnetlenenmiş. Perhad bilen Şirin şu teķ tniñ üstıde gülşendiki servi bilen nesterin gülige oķ şaş olturarmış. Ular gösni-camalda ve zibu –zinnette bu alemdikidin yüz mıñ hesse artuķ imiş. Perhadnıñ yênıda ata-anısı, Şirinnıñ yênıda bolsa mêhinbanu turgan imiş. Her bırıñıñ hösni-camalı, mertivisi bu alemdikidin mıñ hesse yuķ ırı imiş, hêlik ı teķ vadarlar:

-Bular nême ta'et ve tek vasi için bu k esir içige orunlışıp, bu mertivilerge yetti?-dep soraptu. Cennetnıñ hürî-gulmanlırı mundaq cavab bêriptu.

-Perhad cahanda ışk binasını k urup cahan mülkîdiki sultanlık ıdın vaz kêçip, h anlık ni taşlap başk a havayi-heves, arzu-istek ve öz nepsıdın k ol üzüp, pek et meşuktın yetken azab bîlen h uşallandı. Bala ve hicranğa özını attı. Vucudını ışk otıda örtıdı. Öy –cayıdın, can ve cahandın keçti. Şuña öler vaq tıda paniy mutlek boldi, tenri unıñ ışk ını meñgülük dericige yetküzdi. Unıñ köyüş, yênişi öz vucudını örtep terpık camını tutup teñri unıñğa heq ık et yolını nêsip k ılıp, ebidilik şehirde sultanlık , belki heq ık et mülkide h anlık ni ata k ıldı. Perhad ve Şirinnıñ köyüp yatq anlık ını körgeñ kişiler ularnıñ arzu-istiki için özınıñ arzu-isteklırının ve payansız dölet baylık lırının keçkenıdı. Ular emdi belki canlırınınmu k ol yuğanıdı. Teñri ularnıñ tartq an cecri-capasını zaya k ılmıdı. Perhadnıñ ata-anısı unıñ pırağ ıda tügıdı. Mêhinbanu Şirinnıñ hicranıda k ayğu bîlen alemdın ötti. Teñri uarnıñ gunahını meñgü keçürüp ikki aşık -meşuk nıñ yüz h atırısı için ularğa rehmet deryasını nêsip k ıldı. Şundaq cennet bêğını ve cennettiki bu dölet k esirini ularğa ebidi bêğıslap yuq ırı mertive berdi. Çünkü ular perhadk a cênını bağığan. U sevebtın, unıñ vesli bîlen cennetke sazaver boldi. Lêkin Perhadnıñ pak cênı vehdette teñri dergahığa ulaştı.

Hêlik i tek vadarlar bu çüşni körüp uygandı. Cahan h elk i ularnıñ körgeñ çüşidin vaq ıp boldi.

Elk ısse, men devrlernıñ heddi-hêsabsız varağ lırını aq turup, mundaq bır rivayetni taptım: Vaq tiki, Perhad aşık lık ve hicranlık ta pütün dunyağa tonuldi. Bu h ever kişilerdın-kışilerge yêtip ağığanlar hesretlendi. Bu h ever Hıtay bîlen Çingımu yêtip keldi. Bırağ tek dır ilahi Çin memlikitiniñ ehvalığa talay özgirişlerni keltürgeñıdı. Haq an Perhadnıñ hicranıda alemdın ötüp, ornığa inisi h aq an bolğanıdı. Anısımu uni izdeşke bel bağlap yok luk memlikiti terepke ravan bolğanıdı. Şu çağlarda batur Behram k an deryası içide leheñdek üzgüçi bolğanıdı. Unıñ k ılıçı h evp deryasığa, k ılıçınıñ yaq utlırı apet dolq unlırığa oq şaytti. Eger u pelek Berhamğa gezeplense, pelek Berhami unıñ aldıda meğlub bolatti. Unıñ êti pelek [282] etını yêñetti. Unıñ sertmık i zuhel yultuzınıñ k eddini êgivitetti. Unıñ oq i

ķ araŋġu k   ilerde yadın     sa, pelek ta   d n  t p suhey a yultuzġa tügetti.   n ve    tay ehli unın i - herikette Perhad n kem emeslikini k r p,   ayl bolġanıdı. Behram ba  a ellerd n ve kişilerdın hemişe Perhad toġrıs da nişane soraytti. yu   r  i ve  eler Hindistand n Rumġi e   hret t pip,    tay ehligimu melum bolġanıdı.  uddi Perhad ay y zl kn  n pırağ  da   alġandek, Behrammu Perhadn  n pırağ  da   alġanıd .  a  anmu Perhad n   ayġurup b r nepesmu   emsiz  tmeytti. Behram   a  ann  n aldıġa    lip, Perhad toġrıs da mundağ     er a lıġanlı   ni   ytti:

- erb terepte Ermen dep atılıd ġan b r  eher bar imiş. G zelli te  rem b  i un  nd n    c l imiş. U  eherde b r perizat bar imiş. Perhad  u perizatn  n      da mecnun bolup   aptum  . Eger   a  an ma amerhemet    l p ru  set berse,   n ve    tayd n  iriklerni y ġıp,  erb e y r      lsam,  emlik Perhad b len didar k r  sem. Eger ilac bolsa un   a y rdem bersem, bolmısa te  diri    smette n me kelse,  uni körsem,-  di.

 an Behramn  n ray ġa   arap icazet berdi.  an Behramd n nahayiti k p endi e    latt . U  z k    de: “ Perhad  l p ketkenla bolsa bumu y   alsun, k   i nege tartsa  u yerge ketsun” dep    tiyarni özige berdi.

Va  tiki, sa’adetmen Behram   o un y ġıp,  erb  lkisige atlandı. U Erminiyege y tip k lip d let sayısını saldı.  el  ni  a   r p ehvalni te   r   e ba lıd . U in ikilik ve  htiyat anlı  b len ehvaln  n he      t ni tel  rd . Unın   elb de Perhadn  n   ay u oti yal  un n p,   ebre teripige ravan [283] boldi. Un  n k   i   att   carahetlendi. Goyaki zalım pelek Perhadn  n   el    dik  mat m ni a   rla turmast nla ikkinçi matemni k rsetti. Ermen ehli   ıyamet ehlig e o   a  ta  etsizlik b len hesret  ekti. Behram k   i s    lġan halda  apurn  t pip k li  e ki i evetıp, un  nd n Perhadn  n ehvalnı b lmek i boldi, Behram burun  apurn  n Perhad a hemdem bolup, un  n derd ge teselliy bergenlikige o   a  s pet r n  a lıġanıd .  apur y tip keldi,  lar b r-b ri b len k r   p, k p y  a-zare    lı ti. Behram  apurd n sorap,  u g mbezde  larn  n   ebrisi barlı   ni b ld , gümbezge kirip  unda  y  la tiki,  larn  n y  s d n kök gümbizige ot tuta ti.  unda  haza a tiki, b r-b rs n n ahidin mumdek  rip k ti  e azla   aldı. B r k  e-k nd zl k y  a-zar s d n cahang a ot ya  ti. Behram Perhadn  n ay    a y z n    oyup, bu b  tlern  k ylep mersiye o  udi. Nezme:

Ki ey candın mênî nevmid k ılğan,
belavu mêhnetım cavid k ılğan.
Közüm çık sun sêni körgünçe mundağ,
Kêsilsun tıl, sözüñ sorgünçe mundağ.
Neler kelmiş başıñge gurbet içre,
Ne gurbetler çekipsen furk et içre?!
Nesibiñ sözi ahi bolğan êrmış.
k êni kahi çu kahi bolğan êrmış.
k êni ol ecdıhage sürmek aḡ ır?
k eni ol ehri men öltürmek aḡ ır?
k eni olkim, çu bolğay kinge mayıl,
bulutni çerḡ êtip aldıge hayıl? [284]
k eni tışeñdın olmaḡ tağ ara derz?
k eni gürziñdın olmaḡ deşt ara lerz?
fıraḡ eyyami tavşulğan imişsen,
bes, ağır uyḡ uge k alğan imişsen.
Közüñ açıp, kötergil başıñ aḡ ır,
Ki kelmiş bır hezin k oldaşıñ aḡ ır!
Nêdur uyḡ u ki yetti kökke huyum,
Cehange ot saldi guft-guyum.
Yêtip gerdünge ol seskenmekiñ yok ,

Çüşüp alemge ot nebrenmekiñ yok .
Köz açmassen, deban-kelgen k ulumdur,
Mesel çin boldikim: “ uyğ u ölümdur!”
Mêniñdek k ul saña alemde mevcud,
Sen e’ida zulmıdın bu nev’i nabud.
Bu işniñ tağ eti mendin yırak tur,
muni körgünçe ölsem yah şırak tur.
Sêniñ k anıñge tartıp tıg kinni,
teñ etsem yer bile meğrib zeminni.
k êzip tağını deryasiğê salsam,
têñız süyini sehrasiğê salsam.
Biladi behr içide bolse nayab,
Minarıdın nişanlar bolse girdap.
Tümenmiñ k anıñ olsam rezm sazi,
Sêniñ k anıñge bolğaymu muvazi?!
Bulardın tapmasam rohuñni h uşnud,
Bu k anlardın maña nê bolğusi sud?
Nêtey mundın nari tıgu kemerni,
Başımge tac yeñlig derdiserni? [285]
Zirêhni ne k ılay, h eftanni neyley,
ok u yani nêtey, k alkanni neyley?

Nêdep özni h eyal eyley dilaver,
Nêdın eyley heves minmek tekaver?
Nê dep emdi k ılay meydange aheñ,
Başımğemu uray gurzi giran señ?
Nê nev'i emdi tutay bezm içre aram,
Ne kôñlüm bırle tartay le'iligun cam?
Maña hecırñde mey zehr oldi, billah!
Terebdın umr bibehr oldi, billah!
Nesibim gussevu derd eylediñ la,
Vucudum tufrağın gerd eylediñ la!

-Hey mênî cênımdın ümidsizlendürgüçi, mênî meñgülük bala-k aza, capamuşek k ette k aldurgüçi, sêni bu halda körgiçe közüm çık sa bolmasmıdı? Sêniñ ehvalıñni mundağ sorap yürgiçe tılım kêsilse bolmasmıdı? gêrıblık ta bêşiñğa nêmler kelmıdı? Zab içide şundağ gêrıblık tartıpsen. Seniñ nêsiveñ örtınış, ah tartış boluptu, tağdek cısmıñ samandek sargıyıptu, ecdıhağa at sürgenlirıñ k êni ağ ır? Ehrimen dêvini öltürgenlirıñ k êni ağ ır? Sen gezeplengende asman bulutlarnı aldğa perde k ılvalğanlırı k êni? Kekeñ bilen tağlarnıñ bağrını yargan emesmıdıñ? Gürziñ bilen çöllerni zılzilige salgan emesmıdıñ? Hicran künlrı sêni h orıptu. Şunçe k attık uyğ uğa pêtıpsen. Közüñni êçip, ağ ırk i k êtım bêşiñni kötür. muñluk iniñ yêniñğa keldi. Oyğansañçu, ahlırım pelekke ot tutaşturdi. Avazım kökke yetti. Ahim pelektın aştı, seskinipmu k oymıdıñ. Alemge [286] ot tutaştı. Teverpmu k oymıdıñ. “ uyğ u- ölüm” dêgen mağ al rast iken. Kulum keldi, dep köz êçipmu k oymıdıñ. Mendek bır k uluñ dunyada mevcutla bolıdiken, reğ ibler zulmi bilen nabut bolup muşundağ la kêtışıñ mumkinmu? Bu işlarğa tağ et k ılıp turalmaymen. Bularnı körgiçe ölginim yağ şırağ . Sêniñ h unuñni telep k ılıp davet k ılıçını tartsam, bu gerb memlikitini yer bilen yeksan k ılsam, tağlırını k êzip deryasığa taşlısam, dêñızınıñ sulırını sehrasığa başlısam, şehirłrı dêñiz içige gerğ bolsa, munarlırınıñ ornıda

ķ aynamlar ķörünse, ķüreķ ķ ılıp tümenmıñlıķan ķ anlarnı tōksem, sēniñ ķ ēniñķa teñliķermu? Eger şular bılenu rohiñni ħ uşal ķ ılalmısam, maña bu ķ anlarnıñ nēme paydisi bolsun? Emdi ķ iliķ bılenu kemerni, bēşimdiki derdise tacini nēme ķ ılay? Maña bu savut, dubulķam, oķ ya ve ķ alk anlarnıñ emdi nēme ķēriki bar? Emdi özümni ķ andaķ mu batur dep oyliyalaymen? Emd at minişni ķ andaķ mu heves ķ ılalaymen? Uruş meydanıda emdi ķ andaķ mu maharet ķōrsitey? Emdi taşteķ ħürzılırımni ķ andaķ uray? Emdi bezme içide ķ andaķ mu ħ atırcem olturalaymen? yak ut reñlik ķ edehlerni ķ andaķ mu ķōñlüm tartsun? Ħuda heķ ki, hicanıñda mey maña zehir boldi! Ħuşallık lardın ömrüm behre alalmay ötidıķan boldi. Hayattiki nēsivemni ħem-ħusse, vücudumniñ tuprıķ ini ķañ-tozan ķ ılıvettiñķu!

Elķ isse, şu ħ ılda yıķa-zare, nale-pıķan ķ ılıp, ķōz yēşi bılenu kişilerge ķ an yutķ uzdi. U derd-hesret bılenu yıĭlavatk ınıda, ķ ayĭguluk Şapurmu yēnıda unıñķa avaz ķ oşup, yıķa-zare ķ ılatı. Behramniñ bu taķ ētsizlik bılenu ķ ıķan peryadi bır az tıncıķandın ķēyin, tezım beca ķeltürüp, ziyaret ķ ılıp taşķ ırıķa ķ edem ķ oydi. U: [287]

-Şiruye aldımķa ķēlip so'allırımķa cavab bersun, eger uni ħunahsız dep bılsem merhemet bılenu ħ uşal ķ ılımen, eger ħunahsızlık ıķa ħuman tuĭulsa, u ķaĭķda ķ andaķ caza berişni özüm bılımen,-dep Şiruyenıñ aldıĭ bır kişini evetti.

Şiruye bu szōzdın ħ ēver tapķ andın ķēyin: “ şah ħezepke ķelgende unıñ aldıdiki ħunahsız kişi ħunah ķ ıķandınmu better ħunahķar bılıĭsıdur,” dep vihimige ķüşti. Gerķe Şiruye cahil şahlardın biri bolsımu, lēkin tōmür tıĭni ķ ıya taş tēĭi toķ ıtalaydu emesmu. Szōzniñ ķ ısk ısı, Şiruye Şapurni ķaķ ırıp unıñ aldıda tōvendikilerni iltimas ķ ılıp ķōp yēlındı:

-Bu szōz arısıda sen bırdınbır ħuvahķısen, Perhadniñ işida mēniñ ħēķķ andaķ ħunahim yok . Unıñ ķ atılını atam bolışıķa ķ arımay öltürdüm. Mēniñ bu szōlıırımni Behram şahķ a bērip ēytķ ın. Men unıñ ħ ızmıtını periz dep bılımen. Eger mēni öz aldķa ēlip barmısıla, ķ andaķ ħōķüm ķ ılsa bēcirike cēnım bılenu teyyarmen. Uni ķōrütın nahayiti ķ orķ ımen. Sēniñ aldıñda ķ ılıdıķan iltimasım şulardın ibaret. Şu menıdın ēytķ anda , sen iltimasımni ķ obul ķ ılıĭ, Behram şahni merhemet yolıķa

başlıgaysen. Eger maña muşundaķ ademerçilik ķ ılsañ, sendin ķ ıyametkiçe minnetdar ve memnun bolup ķ alimen.

Vaķ tiki, Şapur Şiruyenıñ acizlik ini körüp, ehvalni şahķ a melum ķ ıldı:

-Bu işlarda Şiruye gunahsız. Uluğ teñri unıñģa guvah. Lêkin aldıñģa ķ êlişke köp acızdur. Unıñ kêlişini maña bêğışlısañ, andın ķ andaķ perman ķ ılsañ u bicanıdıl [288] ada ķ ılışķ a vede bersun,-dêdi.

Behram Şapurnıñ rzusını çüşinip unıñ kêlişidin keçti. Bıraķ şah Behram:

-Husrev çêrik tartıp kelgendin buyan elge ķ ançılık ziyan yetkenlikini bu memliketnıñ hêsabçılıri teğ minen hêsablap çık sun. Şiruye ħ elķ ķ e şu ziyanni tölep bersun. Andın öz memlikitige ķ aytıp yene şu ziyannıñ baravêride bızge mebleğ evetip bêrişi lazım,-dep perman ķ ıldı. Şapur bu hökümni u natıvanģa yetküzdi. Şiruye buni añlap can-dili bilen minnetdar boldi. Erminiye ħ elķ i telep ķ ılgan dericide ħ ezinilerni tökti ve yene şunçılık ħ ezine evetişke vede bêrip yurtıģa ravan boldi. Têz yürüş ķ ılıp, ķ alģan ħ ezininimu yetküzüp berdi.

Andın kêyin şah Behram Ermen ħ elķ ini yığıp zulumģa reddiye berişke başlıdı:

-Husrev sılerge ķ andaķ ziyan etken bolsa, birer kişi: “ bu işlarģa Perhad sevebçi” dep ķ arısa, êytsun. Zıyan bolģan nersilernıñ tolımını bızdın êlip Perhadtn razi bolģay,-dêdi şah Behram. Unıñ bu sözıdın etraptikiler ķ iķ as-çuk an, nale-pıģanģa çüşti. Ular:

-Hemmımıznıñ teñrige ķ ılgan iltıasmız Perhadķ a cênımızni pida ķ ılış idi. Bız bu sözlirimızni unıñ yolıda cênımız bilen êytıvatımız. Emdi bız unıñdın mal telep ķ ılattıķ mu? Teğ dırnıñ hökmi bilen elnıñ rayi muvapıķ lışalmay ķ aldı. Teğ dır ķ andaķ bolsa, unıñģa nême ilac ķ ılguluk , bız hemişe Perhadnıñ heķ ķ ıge du’a ķ ılış bilen meşğulmız. Unıñdın ķ andaķ iş yüz bergen bolsa uni keçürimiz. Unıñdın ebediy razımız,-dêyişti. Behram hêsabçılarģa [289] buyrudi. Ular ħ elķ ķ e Husrevdın ķ alģan ħ ezinilerni teğ simlep berdi. Unıñdın kêyin memlikette padişahlık esasını ķ uruş üçün ħ alayıķ içidin Mêhinbanunıñ uruğ-tuķ ķ anlırını çaķ ırdi. Uların arısın hemmıdın muvapıķ ve seltenet işlırıģa layıķ bır kişini tapti.

Uni Ermen şehriniñ pdişahi, memliket ehliniñ panahi k ılıp teyinlıdı. U adalet k a'idisini turguzup, veyran bolğan caylarni avat k ıldı. Husrev k aysi cayni veyran k ılsa, uni k aytıdın k urup çık ti. Behram uniñğa şahlık اساسını, tac-teh tını ve hêsabsız h ezinilerni berdi. Yêni padişahniñ k edimidın teh t yükseldi. Bêşiğa beh t çadiri saye saldı, şah Behram uniñn sultanlık ını orunlaşturup, yuk ırı mertive bêğışlıdı. Andın kêyin Çindın bılle kelgen kişilirimu hêsabsız mal ve altunlarni töküp:

-Köp capa çektiñlar, ehli ayallırıñlarnıñ aldığa-diyarıñlarga k aytıñlar,-dep ularğa özre êytti. Ular bu ehvalni körüp köp yığlaştı. Ah ırıda na'ilac k aytıp kêtışti. Yene k oşunlırığa:

-Hağ anğa mênıñdın alam êytiñlarve Perhad bilen Behram têpişti, dep bolğan veğ elerni izhar k ılıñlar. Ular h uşallık terepke k arap yol aldı. Senmu k eyerde bolsañ yağ şı k al deydu deñlar,-dep k oşunlırını uzattı. Ular ni h izmet kişenliridın h alas k ıldı.

Andın kêyin Behram Perhadniñ k ebrısını k aytıdın yasap, Şapur bilen bılle kebre aytıdın yasap, Şapur bilen bılle kebre yênda makalaştı, k açaniki ular yok luk tuprı k i bilen özini teñ k ıldı-barlık nıñ peyzını üzlüksiz sürüşke başlıdı. U şahlık ni taşlap, kemterlikni k obul k ıldı. Yağ şılap k arığanda şunıñ özi [290] şahlık idi.

Ey neva'i, eger sen Perhad bilen Behramniñ yolıdın mañmak çı bolsañ yok luk ni izde!

Ey sak i, sen maña yok luk kedehini sungın. Uni k ançe têt içip tügetsem, yene bergin. Taki bu k edehler mênı ularğa oğ şaş ar k a-ar k ıdın yok luk tuprı k i bilen teñleştürsun! Nezme:

Neva'i fani'y bol, ister êseñ kam,

Neçükkim boldılar Perhadu Behram!

Kêtür sak i, maña cami fena ber,

Neçükkim ani sêpk arısam yenaber!

Meger k ılğay mēni bu cam peyvest,

Ular yeñlīg fena tufragıǵe best!

SONUÇ

- Uygur Türkçesi, Türkçenin Uygur-Karluk grubu lehçelerinden biridir. Bugünkü Türk lehçeleri arasında yazı dili geleneği en köklü olan lehçe Uygur Türkçesidir.
- Uygur Türkçesi, diğer Türk lehçeleri gibi kelime başındaki tonsuz ünsüzleri korumaktadır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak kapalı e (ê) sesi de mevcuttur.
- Türkiye Türkçesi ses ve şekil bakımından, Uygur Türkçesine nazaran, Köktürkçeden daha uzaklaşmışa benzemektedir.
- Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesi, Türkçenin farklı gruplarına ait birer lehçedir. Bu sebeple, aralarında hem benzerliklerin hem de farklılıkların olması tâbiidir. Uygur Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin arasındaki farklılıkların bazıları, asıl unsurları koruyup koruyamamaktan, bazıları da diğer dillerden etkilenmekten kaynaklanmaktadır.
- Uygur Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı dört ünsüz vardır: ħ , ñ , k , ğ . Bunlardan ħ gırtlaktan çıkarılan hırıltılı h'dir. ñ, ise Türkiye Türkçesinde yer

almayan geniz n'sidir. ğ sesi ise Türkiye Türkçesinden daha belirgin bir şekilde çıkarılır. k sesi ise Türkiye Türkçesine göre daha sert telaffuz edilir.

- Uygur Türkçesinde soru eki cümlelerin en sonundaki kelimeye eklenir. Bu da, soru cümlelerin de, Türkiye Türkçesinden farklı bir vurgu yaratır.

- Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Uygur Türkçesinde soru eki her zaman şahıs ekinin sonra bulunur.

- Türkçe asıllı sözlerin başındaki g'ler Uygur Türkçesinde k'dir.

- Uygur Türkçesinde dokuz ünlü vardır. Bunlar a / e / ê / ı / i / o / ö / u / ü 'dür. Ancak, Uygur alfabesinde ı ile i aynı yazılmaktadır.

- Uygur Türkçesinde 24 ünsüz kullanılır.

- Uygur Türkçesinde büyük ünlü uyumu genellikle düzenlidir. Fakat bu uyum alıntı ve yabancı sözcüklerde bozulur.

- Uygur Türkçesinde küçük ünlü uyumu genellikle sağlam değildir. Bunun sebebi ilk hece dışındaki geniş yuvarlak ünlülerin darlaşma, düzleşme temayülü göstermesidir.

- Uygur Türkçesinde diğer Türk lehçelerinde görülmeyen a-ı, e-i değişmesi söz konusudur. Yani, a ve e ünlüleri ek alırken ı ve i ünlüsüne yumuşama eğilimi sergiler.

- Türkiye Türkçesindeki -Dik sıfat-fiil ekinin Uygur Türkçesindeki karşılığı -GAn'dır. Türkiye Türkçesinde iyelik eki aldığı için şahıslara göre değişen bu ek Uygur Türkçesinde iyelik eki almamaktadır.

- Uygur Türkçesinde ünsüzlerin tonluluk uyumları genellikle gerçekleşmiş bulunmaktadır.

- Uygur Türkçesinde iki ünlünün yayana kullanımı ile de karşılaşılır.

- Uygur Türkçesinde çokluk eki olarak -lar / -ler kullanılmaktadır.

- Uygur Türkçesinde iyelik eklerinin yuvarlak ünlülü şekli genellikle kullanılmamaktadır. Ekler düz ünlülüdür.

- Uygur Türkçesinde görülen geçmiş zamanın (-Di) yuvarlak ünlülü şekli yoktur.
- Uygur Türkçesinde olumsuzluk eki -ma / -me'dir.
- Uygur Türkçesinde kelime başı tonsuz ünsüzler (k, t) korunmuştur.
- Türkiye Türkçesindeki kelime başı b'ler Uygur Türkçesinde m şeklindedir.
- Uygur Türkçesinde de yalın hal eksizdir.
- Uygur Türkçesinde ilgi hali eki +nıñ'dır. İlgi halinin yuvarlak ünlülü şekli yoktur.
- Uygur Türkçesinde yükleme hâli eki +nı'dır. Yükleme hâli ekinin yuvarlak şekli yoktur.
- Uygur Türkçesinde yönelme hâl eki -GA / -KA 'dır.
- Uygur Türkçesinde ayrılma hâli eki +DIn'dır.
- Uygur Türkçesinde eşitlik hâli eki +çe'dır.
- Uygur Türkçesinde aitlik eki -KI'dır.
- Uygur Türkçesinde -p ekli öğrenilen geçmiş zaman geniş kullanılmaktadır.
- Uygur Türkçesinde bilinen geçmiş zaman eki -DI'dır.
- Uygur Türkçesinde şimdiki zaman eki -UvAt, -mAKtA'dır.
- Uygur Türkçesinde gelecek zaman eki yoktur.
- Uygur Türkçesinde geniş zaman eki -ar / -er'dir.
- Uygur Türkçesinde şart kipi -se / -sa eki ile oluşturulmuştur.
- Uygur Türkçesinde gereklilik kipi iki şekilde yapılır. Birincisi fiil köküne partisip eki -ş+şahıs eki ve kêrek kelimesi getirilerek yapılır. Diğer ise -ş+şahıs ekine lazım kelimesi getirilerek yapılır.
- Uygur Türkçesinde zarf fiil ekleri şunlardır: -a / -GAç / -GANçe / -ıp / -Up ekleridir.

- Uygur Türkçesinde kişi zamirleri şunlardır: men, sen, u, bız, sız, ular.
- Uygur Türkçesinde dönüşlülük zamiri öz kelimesidir.
- Uygur Türkçesinde işaret zamirleri, bu, şu, u, mavu, avu, mandak , andak , şundak , manda, anda, şunda'dır.
- Uygur Türkçesinde başlıca edatlar şunlardır: bilen, üçün, kebi, h uddi, ve, beeyini, bille vs.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Battal: **İbni Mühenna Lügati**, Ankara, 1988.
- Almas, Turğun: **Honlarning Kıskaç Tarıhi**, Keşker, Keşker Uygur Neşriyatı, 1986.
- Arat, Reşit Rahmeti: **Kutadgu Bilig İndeks**, İstanbul, TKA Enstitüsü, 1979.
- Bahavudun, Muhemmettursun, Ğeyuranî, Ğenizat, v.d.: **Çağatay Tilinin İzahatlık Luğiti**, Ürümçi, Şincan Halk Neşriyatı, 2002.
- Bang, W(1985): “-KAN/-GAN Eki Üzerine”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, (Çev. İlhan Çeneli), S. 34, İstanbul, 1985.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 1986.
- Buran, Ahmet, Alkaya, Ercan: **Çağdaş Türk Lehçeleri**, TİSAV Yay., Elazığ, 1999.
- Caferoğlu, Ahmet: **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, TDK Yayınları, 1968.

Canpolat, Mustafa: **Ali Şir Nevaî, Lisânü't -t ayr (İnceleme-Metin-Dizin)**, Ankara, 1972.

Clauson, Sir Gerard: **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford, 1972.

Çen, Shiliang: **Hazırki zaman Uygur tili grammatikisi**, Ürümçi, Şincan Halk Neşriyatı, 1996.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Ankara, Aydın Kitapevi, 1990.

Doğan, Levent, DURMUŞ, Oğuzhan: “Yeni Uygur Türkçesi ve Edebiyatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, 20. cilt, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Eckmann, János: **Chagatay Manuel**, Bloomington, 1966.

Eckmann, János: **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, Haz.: Osman F. Sertkaya, Ankara, TDK Yayınları, 2011.

Emet, Erkin: **Doğu Türkistan Uygur Ağzları**, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara, 2008.

ERDAGI, Binnur, “Uygurlar ve Yeni Uygurca”, **Çağdaş Türk Dili**, sayı: 119, 1998, 140-153.

Erdal, Marcel: **Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon**, I-II, Wiesbaden, 1991.

Ergin, Muharrem: **Üniversiteler İçin Türk Dili**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1994.

Gabain, A. Von: **Eski Türkçe'nin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 3. Baskı, 2000.

Gabain, A. Von: **Alttürkisch Grammatik**, Wiesbaden, 1974 (1941).

Gürsoy-naskali, Emine: **Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu**, Ankara, TDK Yayınları, 1997.

Hacı, Molla: **Buğrahanlar Tezkirisi**, Keşker, Keşker Uygur Neşriyatı, 1988.

İzgi, Özkan: **Orta Asya'nın En Eski Kùltürleri ve Çin Medeniyeti ile İlişkiler**, Ankara, Türkler, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Korkmaz, Zeynep: **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, 2003.

Korkmaz, Zeynep: **Türkiye Türkçesi Grameri - Şekil Bilgisi**, Ankara, TDK Yayınları, 2003.

Li, Yanshu: **Şimali Sulaliler Tarihi**, Ürümçi, Şincang Halk Neşriyatı, 2002.

Osmanov, Mırsultan: **Hazırki zaman Uyğur Tili Dialikitleri**, Ürümçi, Şincan Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, 1990.

Öztürk, Rıdvan: **Yeni Uyğur Türkçesi Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 1. Baskı, 1994.

Sai, Hongsheng: **Tang Devridiki Tokkuz Ğuzlar ve Türk Mediniyeti**, Keşker, Keşker Uyğur Neşriyatı, 2008.

Sayrani, Uyğur: **Uyğurlar ve Ğerbi Yurttaki başka Türki Helklerning Kıskiçe Tarihi**, Ürümçi, Şincang Halk Neşriyatı, 2000.

Sertkaya, Ayşegöl: “Çağdaş Uyğur Türkçesi ile yazılmış bir fal kitabı”, **Zeynep Korkmaz Armağanı**, Ankara, TDK Yayınları, 2004.

Sertkaya, Ayşegöl: “Hazırqi Zaman Uyğur Tili Grammatikisi (285.-408. sahifelerin transkripsiyonlu metni ve sözlüğü)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993.

Sertkaya, Ayşegöl: “Semerkandlı Şeyh-Zâde Abdürrezzâk Bağ şı'nın Ali Şir Nevâyî'ye Anadolu'da yazdığı nazireler”, **Ali Şir Nevayî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001**, Ankara, 2004.

Sertkaya, Ayşegül: “Tarancı Tapişmakları (Tarancı Bilmece ve Bulmacaları)”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1999**, Ankara 2003.

Sertkaya, O. F., Alimov, Rysbek: **Eski Türklerde Para (Göktürklerde, Uygurlarda ve Türkgişlerde)**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2006.

Sertkaya, O. F: **Göktürk Tarihinin Meseleleri / Probleme der köktürkischen Geschichte / Some Problems of Köktürk History**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 131, Seri IV, Sayı: A. 40, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1995.

Şeyh Süleyman Efendi: **Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî**, İstanbul, H.1298.

Şirip, Erkin: **Yengi Tangname**, Ürümçi, Şıncang Halk Neşriyatı, 2010.

Tahir, Alım: **Ğerbiy Yurt Tarihi Matıryallrı**, Ürümçi, Şıncang Halk Neşriyatı, 2004.

Tao, Hua: **VIII-X Esırdıkı Ğerbi Yurt Tarihi Hekkide Tetkıkıat**, Keşker, Keşker Uygur Neşriyatı, 2003,

Taşagıl, Ahmet: **İslam Öncesi Devirde Orta Asya’da Yaşayan Türk Boyları, Türkler**, Cilt 2, Ankara 2002.

Taşagıl, Ahmet: **İslam Öncesi Devirde Orta Asya’da Yaşayan Türk Boyları, Türkler**, Cilt 2, Ankara 2002.

Taşagıl, Ahmet: Uygurlar, **Genel Türk Tarihi**, C:1, Ankara, 2002.

Teklimakanî, Abdureop: **Çağatay Uyğur Tili Grammatikisi**, Pekin, Milletler Neşriyatı, 2007.

Teyip, Taşpolat: **Yeni İmlâ Kaidisi Hekkide Zörüzi Savat**, Kaşkar, Kaşkar Sıfen Daxo, 1995.

Tömür, Hamit: **Hazırki Zaman Uyğur Tılıning Grammatikisi**, Beijing, Milletler Neşriyatı, 2.Baskı, 2011.

Tömür, Hamit: **Hazirki Zaman Uyğur Tili Grammatikisi (Morfologiyе)**, Beijing, Milletler Neşriyatı, 1987.

Wei sülâlesi tarihi, Pekin, Tarih Yayınevi, 1999.

Yeni Tang Name: Uyğurlar Tezkiresi (A), C. 217, 142. tezkire, s. 6129, Pekin, Cung hua Yayınevi, 1995.

“Şincan Uyğur Özerk Bölgesi”, **Vikipedi**, 26 Haziran 2012, (Çevrimiçi)
http://tr.wikipedia.org/wiki/Sincan_Uygur_%C3%96zerk_B%C3%B6lgesi, 26
Haziran 2012.

Zumret, “Çet’eldiki Uyğurlarning Nopusi”, **Shevqiy Tori**, 1 Şubat 2012, (Çevrimiçi)
<http://shewqiy.com/thread-838-1-1.html>, 12 Mart 2012.

TIPKIBASIM